

5864

Large stylized letters, possibly 'D', 'E', and 'P', with some illegible text below them.

68

ANUNIA IUDIS
MAY 5 1894
LUSIA

19 NOV 2010
FBI

ՀՄԱՆՍԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏԵՆԱՇՄԱՐ N 53
Հիմնում 1909 ին ԿԱՂԻՆԱԿ Ս. ԲԻՐԱՏԷ

81
7-63

20 APR 2006

ԱԼՖՈՆՍ ՏՕՏԷ

Ճ Է Ք

Թարգմանություն ԵՐՈՍՆԿ ՍՐՄԱՔԷՇԵԱՆԼԵԱՆ

1.1

ասարակիչ Ա Վ Պ ի ն ա կ Վ Ջ Յ ի ե թ ա ա

ՊՈՒԻՍ

1926

10 3 APR 2013

5864

3003 894 02

ԱԼՖՈՆՍ ՏՕՏԷ

Ճ Է Ք

ՏՊԱՐԱՆ ԵՒ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ

Յ. ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻՔ

73, Պապր Սյի ձառեսի, 73

ս.

ՄԱՅՐԸ ԵՒ ՏՂԱՆ

— Ի. ով մը, պարոն մեծաւոր, Բ. ով մը: Անուներ
անգլի թէն կը գրուի և կ'արտասանուի... սապէս,
ձէք... Տղուն կնքահայրը Անգլիացի էր, ընդհա-
նուր համարակալ Հնդկաստանի բանակին մէջ...
լորտ Բիմպօք... Թերեւս կը ճանչնաք. բարձր ազ-
նուականութեան պատկանող նշանաւոր մարդ մը,
ժն, բայց, գիտէ՞ք պարոն արբա, շատ բարձր...
Եւ ինչ վախօղ... Մնաց որ անոնի եղանակով
մը մեռաւ Սինկարուրի մէջ, քանի մը տարի առաջ,
վազրի փառաւոր որսորդութեան մը պահուն՝ զոր
կազմակերպած էր իր բարեկամներէն բաճա մը ի
պատիւ իրեն... Կ'երեւայ թէ այս բաճանները ճըշ-

30034-61

մարիտ վեհապետներ են... Ասիկա մանաւանդ շատ համբաւաւոր է հոն... Անո՛ւնը ինչ է... Կեցէ՛ք... Աստուած իմ, Անունը լեզուիս ծայրն է... Ռանա, Ռամա...

— Ներեցէք, տիկին, ընդմիջեց ուսումնապետը, ակամայ ժպտելով խօսքերու այդ դիւրադարձութենէն և մէկ գաղափարէն միւսը այդ յարատեցատկուտութէն... Իսկ ձէքէն յետոյ ի՛նչ պիտո՞ղնենք:

Արմուկը գրասեղանին վրայ ուր քիչ մը առաջ կը գրէր, գլուխը թեթեւակի հակած, ազնիւ կրօնաւորը չարամտութեամբ ու եկեղեցականի թափանցկութեամբ սրուած աչքին ծայրովը կը դիտէր մանկամարդ կիներ որ իր դէմը նստած էր իր ձէքին (Ք. ով) հետ, ոտքի վրայ իր քով կեցած:

Վայելչագեղ կին մը՝ անբասիր կերպով, օրուան ու եղանակին ճաշակովը հագուած.— 1858 դեկտեմբերի մէջ էր.— իր մուշտակին կակղութեան մէջ, իր սեւ արդուզարդին պերճութեանը և գլխարկին թագուն ինքնատիպութեանը մէջ իսկ կար անդորր պերճանքը կնոջ որ կառք մը ունի և որ իր գորգերուն մաքրութենէն կառքերուն բարձրկներուն կ'անցնի առանց կրելու փողոցին գոհնիկ փոխանցումը:

Գլուխը շատ փոքր էր, ինչ որ միշտ մեծ կը ցուցունէ կիները, սիրուն դէմք մը միրգի նման աղուափետրատ, շարժուն, ժպտուն, լուսաւորուած միամիտ ու վճիտ աչուրներով և յոյժ ճերմակակաւներով որոնք միշտ կ'երեւան: Իր դիմագծերուն այդ շարժունութիւնը ծայրայեղ կ'երեւնար,

և չես գիտեր ինչ մը այդ ախորժելի դէմքին վրայ, թերեւս ստորին շուրթը թեթեւապէս թուլցած՝ խօսելու յաւիտենական պէտքէ մը, թերեւս նեղ ճակատը վարսակալներու շողիւնին ներքեւ, կը ցուցունէր խոնանքի բացակայութիւնը, քիչ մը օտանմանափակ միտք մը, և կը բացատրէր փակած ակունները՝ որոնք ամեն վայրկեան կը բացուէին այն գեղանի կնոջ խօսակցութեան մէջ, ինչպէս նաչուած մեծութեամբ՝ ճարճական փոքր կողովները որոնք իրարու մէջ կը մտնան, և որոնց վերջինը միշտ պարապ է:

Գալով զաւկին, երեւակայեցէք 7 — 8 տարու տղեկ մը, ազազուն, շուտ շուտ աճած, անդլիական ձեւով հագուած, ինչպէս կը պահանջէր իր ձէք անուան Ք. ն, սրունգները մերկ, անեղբ գլխարկ մը արծաթէ ստեղծով, և վերարկու մը: Տարազը թերեւս համաձայն էր իր տարիքին, բայց անհամապատասխան կ'երեւնար իր երկար հասակին և արդէն զօրեղ իր վզին հետ: Իր մկնեղ ու կարծր դնդուցները ըմբոստ աճումի մը անյաջող թափովը ամէն կողմէ դուրս կ'ելլային իր անհեթեթ կազմուածքէն: Ինքն ալ կը նեղուէր այս բանէն: Անշնորհ, երկչոտ, աչքերը խոնարհած, մերթ ընդ մերթ յուսահատ ակնարկ մը կը նետէր իր մերկ բրունգներուն վրայ, իբր թէ մտքէն անիծէ Լորտ Բիւսթը և ամբողջ Հնդկաստանի բանակը, որոնց պատճառով ինք այդպէս անշնորհ հագուած էր:

Յիշիքապէս՝ մօրը կը նմանէր, աւելի նրբին, աւելի ազնուատեսիլ բանով մը, ու գեղեցիկ կնոջ մը դէմքին ամբողջ ձեւափոխութեամբը մտացի էրիկ

մարդու դէմքին: Նոյն նայուածքն էր, աւելի խորունկ, նոյն ճակատն աւելի լայն, նոյն բերանն աւելի լուրջ արաայայտութեամբ մը ամփոփուած:

Կնոջ երեսին վրայ գաղափարները, տպաւորութիւնները կը սահէին առանց հետք մը, խորշոմ մը ձգելու, այնքան շտապով, այնքան արագ անհետանալով որ կարծես իր աչքերուն մէջ միշտ կը պահէր անոնց խուսափումին զարմանքը: Իտղուն քով, ընդհակառակը, կը զգացուէր որ մտածումը մնայուն էր, և նոյն իսկ իր քիչ մը շտախոհուն երեւոյթը մտահոգութիւն պիտի ազդէր նրա միացած չըլլար կեցուածքի ծուլութեան մը, բոլոր այդ փոքր էակին մէկ նուազութեանը, մօրը շրջազգեստներուն մէջ մեծցած մանչու փաղաքուշ և երկչոտ շարժումներուն:

Այդ միջոցին, մօրը կրթնած, մէկ ձեռքը ձեռնամուշտակին մէջ սահեցուցած, մտիկ կ'ընէր անոր խօսիլը, մունջ սքանչացումով մը առլի, և մերթ կը նայէր կրօնաւորին և շուրջը գտնուածներուն հետաքնին, զսպուած ու վախկոտ երեւոյթով մը: Խոստացած էր չի լալ:

Երբեմն սակայն խղզուկ հառաչ մը, ինչպէս մտացորդը հեծկլտանքի մը, ոտքէն մինչև գլուխը կը ցնցէր զինք: Այն ատեն մօրն աչքը անոր վրայ կը յառէր, և ըսել կ'ուզէր:

«Գիտե՞ս ինչ խոստացար ինծի...»: Տղան անմիջապէս կուլ կուտար հառաչն ու արցունքները. բայց անոր մէջ կը զգացուէր մեծ վիշտ մը, տարագրումի և լքումի այդ անողոք տպաւորութիւնը զոր սուշին գիչերօթիկը կը պատճառէ այն պզտիկներուն որոնք շատ մնացած են տան մէջ:

Մօր ու զաւկին այդ քննութիւնը, զոր արեղան կատարած էր քանի մը վայրկեանի մէջ՝ կրնար գոհացնել հարեւանցի նզնող մը. բայց հայր Օ... որ աւելի քան 25 տարիէ ի վեր կը վարէր Վօթիրարի ճիգութիւններուն ազնուապետական հաստատութիւնը, խորապէս գիտակ ընկերութեան ու լաւ շանչնալով բարիզեան բարձր ընկերութիւնը և լեզուի ու ճշգուածքի բոլոր երանդները, յանձին իր նոր աշակերտին մօր՝ գուշակած էր մասնաւոր սեռէ յաճատորգուհի մը:

Պաղարիւնութիւնը որով անիկա մտած էր իր խուցը, պաղարիւնութիւն մը այնքան ակնբեր, որ ճշմարիտ չէր. իր նստելու ձեւը կոնակի վրայ իյնալով, քիչ մը բռնազրօսիկ զուարթուն ժպիտը, և մանաւանդ յորդածոտ խօսքերու հեղեղը որուն տակ կարծես կը ծածկէր թագուն մտածումի մը տաղնապը, ամէն բան կասկած կը ներշնչէր կրօնաւորին, Դժբաղդաբար, Փարիզի մէջ, ընկերութիւնները այնքան խառնուած են հաճոյքներու, արդուզարդերու, պտոյտներու, հանրակցութիւնը այնքան նրբացուցած, դիւրանցիկ ըրած է սահմանագիծը ընդմէջ լաւ և չար ընկերութեան նորելուկ կիներուն, ընդմէջ հանրակնոջ մը որ ինքզինքը կը բռնէ և մարքիզուհիին՝ որ ինքզինքը կը լքէ, որ ամենէն փորձառուներն իսկ առաջին ակնարկով կրնան խաբուիլ, և անա թէ ինչո՞ւ կրօնաւորը այդքան ուշադրութեամբ կը դիտէր այդ կինը:

Ինչ որ մանաւանդ կը խառնակէր իր քննութիւնը խօսակցութեան անյօդ ձեւն էր: Ի՞նչպէս ժամանակ ունենար ճանչնորելու՝ այդ քմայքներուն, այդ

դիմաշրջութիւններուն, վանդակի մէջ սկիւռֆ այդ
 ոստոստուսներուն մէջտեղ: Սակայն իր դատողու-
 թիւնը, զոր թերեւս կը փորձէին մոլորեցնել, ար-
 դէն մասամբ կազմուած էր: Մօր շփոթած կերպա-
 րանքը, երբ կրօնաւորը հարցուց թէ ձէքին հետ,
 տղուն միւս անունը ի՞նչ էր, վերջապէս ամբող-
 ջացուց այդ դատողութիւնը:

Կինը շիկնեցաւ, խռովեցաւ, վարանեցաւ պահ մը:

— Շիտակ է, ըսաւ, ներեցէք... դեռ ինքզնիք:

Հնեակայացուցի... խելքս ո՞ւր է գացեր:

Եւ փղոսկրէ գողտր քարտիսատուփ մը հաս լո՞վ
 բուրաքսակի մը պէս անուշահոտ, այցաքարտ մը
 դուրս հանեց, որուն վրայ երկարածիգ գրերով կը
 պարզուէր սա ժպտուն և աննշան անունը:

Ի Տ Ա Տ Ը Պ Ա Ր Ա Ն Ս Ի

Ուսումնապետը եզական ժպիտ մը ունեցաւ:

— Տղո՞ն ալ անունն է, հարցուց:

Հարցումը գրեթէ անճան էր, կինը հասկցաւ.
 աւելի խռովեցաւ և իր տաղնապը ծածկեց արժա-
 նապատուութեան մեծ հովի մը ներքև:

— Բայց... անշուշտ, պարոն արբա... անշուշտ:

— Ա՛հ, ըսաւ կրօնաւորը ծանր ձայնով մը:

Հիմակ ինք էր որ չէր գիտեր ի՞նչպէս արտա-
 յայտել ըսելիքը: Մատներուն մէջ կը թաւալէր
 քարդը՝ շուրթերու պզտիկ սարսուռովն այն մար-
 դուն որ կը հասկնայ արտասանելիք խօսքերուն
 արժէքն ու ազդեցութիւնը:

Յանկարծ ոտքի ելաւ, մօտեցաւ դուռ-պատու-
 հաններէ մէկուն՝ որոնք առաջին յարկերէն կը
 նայէին գեղեցիկ ծառերով տնկուած մեծ պարտէզի

մը վրայ որ համակ ծիրաներփնուած էր ձմրան
 կարմիր արեւէ մը, յետոյ թեթեւ հարուած մը
 տուաւ ապակիին: Սեւ ուրուանկար մը անցաւ
 ատուհաններուն առջևէն և երիտասարդ կրօնա-
 որ մը գրեթէ անմիջապէս երեւցաւ խուցին մէջ:

— Բարի Տիւֆիէօս, ըսաւ մեծաւսրը, սա տղան
 քիչ մը պտըտցուցէք մեր եկեղեցին, մեր ջերմա-
 նոցները, ցուցուցէք անոր... հոս կը նեղանայ այդ
 քիչ փոքրիկ մարդը...

Ձէք կարծեց թէ պտոյտի այս պատրուակը ձեռք
 է ձուռուէր կարճ կապելու համար լաժանման տա-
 ժանելի հրաժեշտները, և իր ակնարկը այնպիսի
 արտայայտութիւն մը առաւ յուսահատութեան և
 սարսափի, որ բարի կրօնաւորը ապահովցուց զայն
 անուշութեամբ:

— Մի՛ վախճար, փոքրիկ ձէքս: Մայրդ չպիտի
 երթայ... զինքը հոս պիտի գտնես նորէն:

Անմիջապէս դուրս ելաւ անխօսուկ, անարտունջ,
 իրր թէ արդէն ճկունեցած ըլլար կեանքէն և պատ-
 րաստ ամէն կերպ ստրկութեանց:

Երբ դուրս ելաւ, խուցին մէջ պահ մը լռութիւն
 տիրեց: Կը լսուէին տղուն և իր ընկերոջը քայլե-
 բուն հեռանալը՝ ցուրտէն կարծրցած աւազին վրայ
 նշարտալով, կրակին ճարձատր, ճիւղերուն մէջ
 ճնճողակներու ձուռողիւնը, դաշնակներ, ձայներ,
 լեցուն տան մը մրմունջը, դասի ժամուն մեծ գի-
 չերօթիկի մը ժխորը, ձմեռէն ու գոց պատուհան-
 ներէն խլացած:

— Այս տղան ձեզ շատ սիրելու երեւոյր ունի,
 տրիկին, ըսաւ ուսումնապետը, որուն սիրտը շար-
 ժած էր ձէքի շնորհէն ու հնազանդութենէն:

— Ի՞նչպէս չսիրէ զիս, պատասխանեց տիկինն
տը Պարանսի, թերեւս քիչ մը շատ ողբերգական
չեղտով. խեղճ սիրելի. իր մայրը միայն ունի աչ-
խարհի վրայ:

— Ա՛հ, այրի՞ էք:

— Աւա՛ղ, այո՛, պարոն մեծաւոր... ամոսին
տասը տարի առաջ մեռաւ, մեր ամուսնութեան
տարին իսկ, և շատ ցաւագին պարագաներու մէջ:
Ա՛հ, պարոն արբա, այն վիպասանները որոնք այն-
քան հեռու կ'երթան փնտուելու իրենց դիւցազնու-
հիներուն արկածները, չեն գիտեր թէ ամենէն
պարզ կեանքը երբեմն կրնայ տասը վէպի նիւթ
տալ... Իմ կեանքս ասոր ապացոյցն է... Աւասիկ
Պ. տը Պարանսի կոմսը, ինչպէս իր անունը կրնայ
ցուցնել, կը պատկանէր Թուռէնի էն հին ընտա-
նիքներէ մէկուն...

Գէշ տեղին զարկած էր: Հայր Օ... ալ ճիշտ
Անպուազի մէջ ծնած էր և խորագէտ կը ճանչնար
իր նահանգին բոլոր աղնուականութիւնը: Անմիջա-
պէս Պարանսի կոմսը իր մտքին տարակոյսներուն և
կասկածներուն մէջ զնաց միացաւ ընդհանուր հա-
մարակալ Բիմպօքի և Սինկաբուրի բաճային: Սա-
կայն բան մը յայտնի չըրաւ և միայն շատացաւ
մեղմիւ ընդմիջելով ինքնակոչ կոմսուհին:

— Ինծի պէս դուք ալ չէ՞ք կարծեր, տիկին
հարցուց, թէ անդթութիւն ըլլայ այնքան շուտ ձեր
քովէն հեռացնել տղայ մը որ այդքան կապուած
կ'երեւայ ձեզ: Դեռ շատ փոքր է: Եւ յետոյ այն-
քան զօրաւոր է որ դիմանայ այսպիսի բաժանման
մը ցաւին:

— Բայց կը սխալիք, պարոն, պատասխանեց
կինը միամտօրէն: Ճէ՞ք շատ կորովի տղայ է: Բնաւ
հիւանդ չէ եղած: Քիչ մը տոգոյն է թերեւս, բայց
ասիկա Փարիզի օդէն է, որուն չէ վարժուած:

— Մնաց որ այժմ մեր ննջարանները լեցուն են.
գարոցական եղանակն արդէն շատ առաջացած է.
նոյն իսկ ստիպուեցանք նոր աշակերտներ յառա-
ջիկայ տարեչրջանին յետաձգել... Շատ շնորհակալ
պիտի ըլլամ եթէ մինչև և այն ատեն սպասէք:
Թերեւս այն ատեն կարենանք փորձել... Սակայն
հիմակուց բան մը չեմ խոստանար:

Կինը հասկցած էր.

— Այսպէս, ըսաւ տոգունելով, կը մերժէ՞ք ըն-
դունիլ զաւակս: Պատճառն ալ չպիտի ուզէք ըսել
ինծի:

— Տիկին, պատասխանեց կրօնաւորը, աչխարհի
մէջ ամէն բան կուտայի որպէսզի այդ բացա-
տրութիւնը տեղի չունենար, բայց քանի որ կը
ստիպէք զիս, պէտք է ըսեմ ձեզ թէ վարած հաս-
նաստատութիւնս բարոյական ու բացառիկ պայ-
մաններ կը պահանջէ այն ընտանիքներէն, որոնք
իրեն կը յանձնեն իրենց զաւակները... Փարիզի
մէջ ոչ-կրօնական հաստատութիւններ կան, ուր
ձեր փոքր ծէքը պիտի գտնէ իրեն պէտք եղած
բոլոր խնամքները. բայց մեր քով անհնարին է:
Կ'աղաչեմ, աւելցուց՝ կնոջ զայրացած բողոքի մէկ
շարժումին՝ աւելի բացատրութիւն մի՛ պահանջէք
ինէ... Իրաւունք չունիմ բան մը հարցնելու ձեզ,
բան մը ձեր երեսին զարնելու... Կը ցաւիմ այն
վիշտին վրայ զոր կը պատճառեմ ձեզ այժմ, և

հաւատացէք որ իմ մերժումիս խստութիւնը այնքան տաժանելի է ինձի՝ որքան ձեզ :

Մինչ կրօնաւորը կը խօսէր, տիկին տը Պարանսիի դէմքը անցած էր վիշտի, արհամարհանքի, շփոթութեան ամեն արտայայտութիւններէն : Նախ փորձած էր անխռով կենալ, գլուխը շիտակ բռնելով և աշխարհիկ դիմակը հաստատուն. բայց ուսումնապետին բարեսէր խօսքերը իյնալով այդ մանկային հոգիին վրայ, յանկարծ պոսթկացուցին զայն հեծիւններով, արցունքներով, խոստովանութիւններով, աղմկալից ու տխրաբեկ սրտագեղումներով :

Օ՛հ, այո՛, դժբախտ էր անիկա : Չէին գիտեր թէ այդ զաւկին համար ո՞րքան տառապած էր արդէն...

Է՛հ, այո, խեղճ սիրելի փոքրիկ արարածը անուն չունէր, հայր չունէր. բայց անիկա պատճառ էր որ իր դժբախտութիւնը ոճիր մը համարուէր և զինքը պատասխանատու բռնուէր իր ծնողաց յանցանքին : «Ա՛հ, պարոն արբա, պարոն արբա, կը խնդրեմ...»

Սօսելով հանդերձ, լքման շարժումով մը, որ նուազ ծանր պարագայի մը մէջ կրնար ժպտեցնել, բռնած էր կրօնաւորին ձեռքը, եպիսկոպոսի գեղեցիկ ձեռք մը, քնքուշ և ճերմակ, զոր բարի հայրը կը փորձէր մեղմիւ քաշել, ոչ առանց շփոթելու քիչ մը :

— Հանդարտեցէք, սիրելի տիկին... կ'ըսէր այդ յորդումներէն, այդ արցունքներէն անաբեկ, վասընզի աղու մը պէս կուլար, հեծեծանքներով, հատկորուքներով, միամիտ լքումը քիչ մը գոհնիկ բնութեան մը :

Հէք մարդը կը մտածէր. «Ի՞նչ պիտի ըլլամ, Աստուած իմ, եթէ այս կինը նուազի».

Բայց զայն հանդարտեցնելու համար գործածուած բառերը աւելի կը զրգուէին զայն :

Ուզեց արդարացնել ինքզինքը, բաներ բացատրել, պատմել իր կեանքը և մեծաւորը կամայակամայ ստիպուեցաւ անոր հետեւիլ, մուլթ, ընդհատուած, չնչասպառ, անվերջանալի պատմութեան մը մէջ ուր կինը նետուեցաւ խելայեղ, ամէն մէկ քայլին խզելով առաջնորդող թելը, առանց մտածելու թէ ի՞նչպէս նորէն լոյս պիտի ելլար :

«Այդ Պարանսի անունը իրը չէր... Օ՛հ, եթէ կարենար ըսել իր անունը, շատ զարժանք պիտի պատճառէր : Բայց Յիրանսայի ամենէն հին ընտանիքներէն մէկուն պատիւը. սղէկ կը լսէ՞ք, ամենէն հին կապուած էր այս անուան, և մեռցնէին իսկ, բերնէն չպիտի հանէր զայն» :

Կրօնաւորն ուզեց բողոքել, ապահովցնել զայն թէ բնաւ չէր ուզեր բան մը խլել բերնէն, բայց շյաջողեցաւ խօսք հասկցնել : Անգամ մը թող տուած էր ինքզինքը, և աւելի դիւրին էր հողմաղացքի մը ուժգնաշարժ թեւերը կեցնել, քան այդ խօսուածքը՝ որ պարապին մէջ կը պտուտքէր :

Կարծես սա ապացուցանել կ'ուզէր մանաւանդ թէ ինք ամենաբարձր ազնուականութեան կը պատկանէր, թէ իր անարդ մոլորիչն ալ չես գիտեր ինչ անուն մը կը կրէր, և թէ ինք անլուր չարաբախտութեան մը զոհ եղած էր :

Հաւատալու էր բոլոր ասոնց : Հաւանօրէն ոչ որովհետեւ լռիմացութիւնները, հակասութիւնները

կը վխտային այդ անկապակից ճառին մէջ: Սակայն անկից դուրս կը ցայտէր անկեղծ, յուզիչ, նոյն իսկ սրտաշարժ բան մը, այդ մօր և այդ տղուն սէրը: Միշտ միասին ապրած էին: Մայրը տանը մէջ կ'աշխատցունէր տղան ուսուցիչներով, և անկից բաժնուելուն միակ պատճառը այդ իմացականութիւնն էր որ շուտ կ'արթնար, և այդ աչքերը որոնք կը բացուէին, և որոնց դէմ անկարելի էր բաւական դժուշութիւններ ձեռք առնել:

— Ամենէն աղէկը պիտի ըլլայ, ըսաւ կրօնաւաւորը ծանրապէս, ձեր կեանքը կանոնաւորել:

— Այդ է իմ յարատե մտադրադուս, պարօնս արբա, պատասխանեց... Բանի ձէք մեծնայ, կը դգամ որ աւելի կը լրջանամ: Մնաց որ այսօր վաղը կացութիւնս պիտի կանոնաւորուի... Անձ մը կայ որ երկար ատենէ ի վեր զիս կը խնդրէ... Բայց առ այժմ կ'ուզէի հեռացնել տղան, զատեւ դեռ խռովեալ իմ կեանքէս, ազնուապետական և քրիստոնէական դատտիրակութիւն մը տալ, արժանի այն անուան դօր պարտաւոր է կրել... մըտածած էի թէ ոչ մէկ տեղ այնքան լաւ պիտի ըլլար որքան հոս. բայց ահա կը մերժէք և միեւնոյն ժամանակ կը վհատեցնէք մայրն իր ամէն բարի գիտումներէն...

Հոս, ուսումնապետը ցնցուած երեւցաւ: Պահ մը վարանեցաւ, յետոյ մինչև անոր աչքերուն խորը նայելով...

— Շատ աղէկ, տիկին, քանի որ բացարձակ կը պնդէք, կը համակերպիմ ձեր բաղձանքին:

Փոքր ձէք շատ հաճելի թուեցաւ ինծի: Կը հաւանիմ ընդունիլ զայն մեր աշակերտներուն մէջ...

— Օ'հ, պարօն մեծաւոր...

— Բայց երկու պայմաններով:

— Ամենքն ալ պատրաստ եմ ընդունելու:

— Առաջինը սա է որ մինչև այն օրը ուր ձեր դիրքը կանոնաւորուի, տղան իր արձակուրդները մեր տան մէջ պիտի անցունէ, և ա'լ չպիտի գայ ձեր տունը:

— Բայց ձէքս իր մայրն այլեւս չտեսնելէ պիտի մեռնի:

— Օ'հ, ուզածնուդ չափ եկէք համբուրեցէք զինքը: Միայն, և այս է մեր երկրորդ պայմանը. երբէք խօսարանը չպիտի տեսնէք զայն, այլ հոս, իմ խուցիս մէջ, ուր հոգ պիտի տանիմ որ ուրիշ մէկը չգտնուի:

Կինը թաքի ելաւ սարսաւով:

Այն գաղափարը թէ երբէք խօսարան չպիտի կրնար մտնալ, խառնուիլ հինգշաբթիի այն սերուն շփոթութեան, ուր կը փառաւորուիս զաւկիդ գեղեցկութեամբ, հանդերձանքիդ և կառքիդ պերճութեամբ, որ քեզ կը սպասէ դուռը, թէ չպիտի կրնայ ըսել իր բարեկամներուն, «երէկ Արքաներուն վարժարանը ողջունեցի տիկին տը Ս... կամ տիկին սը Վ...» ճշմարիտ տիկիներ, թէ պիտի պարտաւորուէր դալ գաղտնապէս համբուրել իր ձէքը մէկուսի, բոլոր ատոնք կ'ըմբօստացնէին զինք վերջապէս:

Չարամիտ կրօնաւորը ճիշտ տեղին զարկած էր:

— Անգթօրէն կը վարուիք հետս, պարոն արբա . կը ստիպէք զէս մերժել այն բանը որուն համար շնորհակալ կ'ըլլայի ձեզ իբրեւ շնորհ մը . քայց ես կ'ուզեմ պահել մօր և կնոջ արժանապատուութիւնս : Ձեր պայժաններն անընդունելի են : Եւ ի՞նչ պիտի մտածէ զաւակս . . .

Կեցաւ տեսնելով վարը, ապակիին ետև , փոքր խարտեաչ դէմք մը որ կը նայէր , դուրսի կենդանի օդէն ու մտատանջութեան տենդէն ոգեւորուած : Մօրը մէկ նշանին վրայ տղան անմիջապէս ներս մտաւ :

— Օ՛հ , մայրիկ , ի՛նչ սիրուն ես . . . ի զուր չէ կ'ըսէին ինծի . . . կը կարծէի թէ մեկնած ես :

Մայրը անոր ձեռքը բռնեց սւժգնակի :

— Հետս պիտի մեկնիս ըսաւ , հոս չեն ուզեր մեզի :

Եւ դուրս ելաւ մեծաքայլ , շիտակ , խրոխտ , քայելով տղան՝ որ ապշած էր փախուստի նմանօղ այդ անակնկալ մեկնումէն . գլխի շարժումով մը հաղիւ պատասխանած էր մեծարալից ողջոյնին բարի կրօնաւորին որ ինքն ալ ոտքի ելած էր . քայց հակառակ իր աճապարանքին , այնքան շուտ խոյս չտուաւ որ ձէք չլսէ իր ետեւէն մրմնջող մեղմ ձայն մը . «խեղճ տղայ . . .» շեշտով մը , արգահատանքով մը , որ իր սրտին դպաւ :

Կը մեղքնային զինքը . . . ինչո՞ւ :

Անկից ետքը շատ անգամ մտածեց ատոր վրայ :

Ուսումնապետը չէր սխալած :

Տիկին Իտա տը Պարանսի կոմսուհին կեղծ կոմսուհի էր :

Պարանսի չէր կոչուեր , թերեւս ոչ իսկ Իտա :

Քուսկից կ'ուզար , Ո՛վ էր : Ի՛նչ ճշմարտութիւն կար ազնուականութեան բուրայդ պատմութիւններուն մէջ՝ որոնցմով տողորուած էր միտքը : Ոչ ոք պիտի կրնար ըսել : Այդ բազմակնճիռ կենցաղները այնքան պատահարներ ունին , այնքան գաղտնիքներ , այնքան երկար ու արկածալից անցեալ մը , որ վերջին երեւոյթը միայն ծանօթ կ'ըլլայ : Կը նմանին այն դարձդարձիկ փարոսներուն՝ որոնք երկար ստուերներ ունին իրենց կրակին ընդհատական շողարձակումներուն միջեւ :

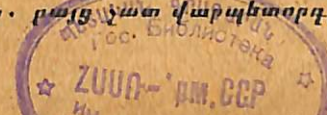
Ստոյգը սա էր որ Փարիզցի չէր , ու է քաղաքէ մը կուգար որուն շեշտը կը պահէր տակաւին . բան մը չէր գիտեր Փարիզի վրայ և ինչպէս իր սենեկապանուհին՝ Քոնսյթան՝ կ'ըսէր , անոր քով քան մը կար պակաս :

«Քաւառի քոնսյ . . .» կ'ըսէր Քոնսյթան արհամարանքով :

Իրաւ է թէ գիշեր մը Ժիմնազի մէջ երկու լիոնցի վաճառականներ կարծած էին ճանչնալ յանձին անոր՝ Մելանի Ֆալբո անուն կին մը , որ ատենօք «ձեռնոցներու և անուշահոտութեան» վաճառատուն մը կը բանեցնէր թեոօ հրապարակը , քայց այս պարոնները սխալած էին ու շատ ներում խնդրած : Ուրիշ օր մը , հիւսարներու սպայ մը Նանա մէկը կարծեց զայն՝ զոր ութ տարի առաջ ճանչցած էր Օսլէանփիլի մէջ : Սա ալ նոյն ներումները խնդրեց միեւնոյն սխալը գործած ըլլալով : Իրաւ շատ անհեթեթ նմանութիւններ կ'ըլլան :

Սակայն , տիկին տը Պարանսի շատ ճաճորդած էր ու չէր ծածկեր . քայց շատ փարպետորդի ըլլալ ձեռք

1943002

լու էր մէկը որ յտակ, դրական բան մը դաւրած հանէր յորդառատ խօսքերուն մէջէն զորս ամէն առթիւ կ'ըսէր իր ծագման կամ իր կեանքին վրայ: Օր մը, Իտա ծնած էր գաղթավայրերը՝ կը խօսէր իր մօրը վրայ՝ հրապուրիչ յառնածին մը՝ իր դաշտերուն վրայ, իր խափշիկուհիներուն վրայ, ուրիշ անգամ մը Թուրանժէլ կը գտնուէր, իր մանկութիւնը անցուցած էր գղեակի մը մէջ, Լուառի եղբրքը:

Եւ մանրամասնութիւններ, մանրադէպեր, հրաշալի արհամարանք մը իր կենցաղին այս անջօղ կտորները միասին կապելու մասին:

Ինչպէս տեսնուեցաւ, այս մտացածին պատմութիւններուն մէջ անամաութիւնը կը տիրէր, կանանչ և շատիօս թութակի սնամաութիւն մը: Ազնու կանութիւնը, հարստութիւնը, ստակը, տիպոգոսները, ասոնցմէ զուրս չէր ելլեր:

Անշուշտ հարուստ էր կամ գէթ շատ ճոխ կերպով կը պահէին զինքը: Փօքր ազարանք մը վարձուած էր իրեն Հօսաման պուլվառը: Զինք, կառքեր ունէր հոն, շատ գեղեցիկ կահեր կատկածելի ճաշակով, երեք չորս ծառաներ, և իր նմաններուն սին, անգործ, թափառիկ կենցաղը, թերեւս քիչ մը ամչկոտ երեւոյթով, պակաս պաղարիւնութեամբ մը զոր գաւառը, որ Փարիզէն աւելի աղէկ ինքզինքը կը պաշտպանէ կարգ մը կիներու դէմ. անշուշտ հաղորդած էր իրեն: Այս բանը, և իր իրական թարմութիւնն ալ՝ հաւանօրէն յիշատակը բացօթեայ մանկութեան մը, մասնաւոր տեղ մը կուտար անոր Փարիզեան հօսանքին մէջ, ուր տա-

կաւին չէր բռնած իր դիրքը, զիս նոր հասած ըլլալով:

Ամէն ութ օրը, հասուկ մարդ մը, ալեխառն մաղերով ու վայելչահասակ, զայն տեսնելու կուգար: Անոր վրայ խօսած ատենը, Իտա «պարոն» կ'ըսէր անանկ վեհ երեւոյթով մը որ ինքզինքը Թրանտայի արքունիքը կը կարծէր, այն ատեն երբ թագաւորին եղբայրը այսպէս կը կոչէին: Տղան պարզապէս «ազնիւ բարեկամս» կ'ըսէր: Մտաները բարձրածայն «պարոն կոմս» կը ծանուցանէին: Իսկ աւելի ընտանեբար «իր ծերուկը»:

«Իր ծերուկը» շատ հարուստ ըլլալու էր, վասնզի տիկինը բանի չէր նայեր, և անազին մխտոմ մը կ'ար տան մէջ զոր կը վարէր օրիորդ Քոնսթան: ամէն գօրծ ընող սենեկապանուհի մը, միակ ու ճշմարիտ ազդեցութիւնը բնակարանին: Այս Քոնսթանն էր որ իր տիրուհիին կուտար հայթայթիչներու հասցէներ, որ կը վարէր անոր անփորձութիւնը Փարիզեան կեանքի և բարձր ընկերութեան մէջ, վասն զի ամէն բանէ առաջ այս դատազօրիկ կնոջ երազը, իղձն էր, իղձ որ հարստութեան հետ էր եկած, իբրև կատարեալ կին մը կարծուիլ, վաշելուչ, ազնուական, անբասիր:

Ռուտի կ'երեւակայէք թէ Հայր Ս. ի ընդունեութիւնը ինչ վիճակի մէջ դրած էր զայն և սիրտն ինչ կատաղութեամբ լի դուրս ելաւ:

Տան փառաւոր կառք մը իրեն կը սպասէր վարձարանին դուռը: Իր զակիին հետ աւելի նեառեցաւ անոր մէջ քան նստաւ, այնքան ուժ պահելով վրբան պէտք էր հաստատ ձայնով «ապարանք»

ըսելու համար, այնպէս մը որ լսուի վերնաշաւ-
թակին վրայ խօսակցող խումբ մը կրօնաւորներէ
որոնք մէկէնիմէկ ընկրկած էին մուշտակի և գան-
գուր մագերու այդ յորձանքին առջև :

Սակայն, կառքը ճամբայ ելլելուն պէս, դժբախտ
կինը անկիւն մը շրջեցաւ, ոչ եւս իր պտոյտի քօ-
քէդ երեւոյթովը, այլ ընկճուած, արտասուլաթոր,
զսպելով իր հեծեծանքներն ու իր ճիշերը մետաքսէ
քարձիկներուն մէջ :

Ի՞նչ ամօթ... մտածել թէ մերժած էին ընդու-
նի իր զաւակը և թէ այդ կրօնաւորն առաջին
հարուածով երեւան հանած էր իր կացութիւնը,
որ այնքան լաւ ծածկուած կը կարծէր աշխարհիկ
կնոջ և անբասիր մօր պերճ ու խաբող բոլոր երե-
ւոյթներուն ներքև :

Իր ինչ ըլլալը կ'երեւար ուրեմն :

Ամէն վայրկեան, ուսումնապետին նուրբ նայ-
ւածքը զոր իր վիրաւորուած հպարտութիւնը աչ-
քին առջև կը բերէր իբրև անհանդուրժելի տան
ջանք մը յեղակարծ տաքութիւններ, կարմրու-
թիաններ կը պատճառէր, միմիայն միաքը բերելով
զայն : Կը յիշէր իր շողակոտտութիւնը, անխորճ
դաբար ըսուած իր բոլոր սուտերը, և այն ժպիտը,
այն դժուարահաւան ժպիտը որուն չէր կրցած տո-
կայ, և իր առաջին խօսքէն իսկ այնքան կատար-
եալ կերպով գուշակած էր զինքը :

Կտոքին միւս անկեան մէջ անշարժ և մուռջ,
ձէք տխրօրէն մօրը կը նայէր, անոր այդ յուսա-
սահատութիւնէն միայն սա հասկնալով թէ իր
պատճառովը կը տառապէր : Յանցաւոր կը զգար

ինքզինքը տարածօրէն, սիրելի պզտիկը. բայց
այդ տխրութեան խորը կար նաև գիշերօթիկ մտած
չըլլալու մեծ հրճուանքը :

Մտածեցէք անգամ մը, տասնը հինգ օրէ ի վեր
միայն այդ վօթիրարին վրայ կը խօսուէր : Մայրը
խօսք առած էր իրմէ չի լալ խելօք կենայ : Ազնիւ-
բարեկամը խրատած էր զինք : Գոնսթան գնած էր իր
ձորձեղէնը : Ամէն բան պատրաստուած, որոշուած
էր : Այլևս դողդղալով կ'ապրէր միաքը բերելով
այն բանտը ուր կը քչէր զինք ամէն մարդ : Եւ
ահա վերջին վայրկեանին շնորհ կ'ըլլար իրեն :

Օ՛հ, Եթէ մայրն այդքան վիշտ չունենար, ո՛ր-
չափ շնորհակալ պիտի ըլլար անոր, որչափ երջա-
նիկ պիտի ըլլար ինքզինքն զգալով հոն, անոր
մօտիկը, կձկուած այդ փոքր կառքին մուշտակնե-
րուն մէջ՝ որով այնքան աղւոր պտոյտներ կատա-
րած էին, ու տակաւին պիտի կրնային կատարել :
Եւ ձէք կը յիշէր յետմիջօրէններն Անտառին մէջ,
հեշտազին երկար պտոյտները այդ ընդարմացած
ցեխոտ Փարիզին մէջ, այնքան նոր իրենց համար,
և որուն այնքան կը հետաքրքրուէին երկուքն
ալ : Յիշատակարան մը ճամբուն վրայ, փողօցին
մէջ չնչին միջադէպ մը, վերջապէս ամէն բան կը
հրճուեցնէր զինքը :

— Նայէ, ձէք . .

— Նայէ, մայրիկ . .

Երկու տղաքներու պէտէին : Գոնակէն կը տես-
նուէին թէ՛ պզտիկին խարտեաչ մեծ գանգուրները
և թէ խտտիւ քողարկեալ մօր դէմքը :

Տիկին տը Պարանսիի մէկ յուսարեկ աղաղակէն
տղան մէկէն ի մէկ սթափեցաւ այդ ամէն աղուոր
միշտակներէն :

— Աստուած իմ, Աստուած իմ ինչ ըրի, կ'ըսէր ձեռքերը գայարեւոյ, ինչ ըրի որ այսքան դժբախտ ըլլամ:

Այս բացազանչութիւնը բնականաբար անպատասխանի մնաց, վասնզի ինչ որ ըրած էր փոքր ձէք ևս իրեն չափ կ'անգիտանար: Այն ատեն, չգիտնալով ինչ ըսելիքը, ինչպէս զայն մխիթարելը, երկչաօրէն ղոնեց անոր ձեռքը և եռանդեամբ սեղմեց իր շրթներուն վրայ ճշմարիտ սիրահարի մը պէս:

Մայրը սարսուց, անոր նայեցաւ ճոյրուն նայուածքով:

— Ա՛ն, անգութ. անգութ տղայ, աշխարհք գալէդ ի վեր ո՞րչափ տանջեցիր զիս:

Ձէք տժգունեցաւ:

— Ե՛ս... փանջեցի՞ քեզ:

Աշխարհի վրայ մէկ էակ մը կը ճանչնար, կը սիրէր, իր մայրը: Քեղեցիկ, բարի, անսման կը գտնէր զայն: Եւ առանց ուղելու, առանց գիտնալու չարչարած էր զայն:

Ինեղձ պղտիկը, այս գաղափարէն ինքն ալ բուռն յուսահատութիւն մը զգաց, այլ մունջ յուսահատութիւն մը, իբր թէ աղմկալից վիշտէն յետոյ զօր տեսած էր, ամօթխածութիւն մը զգար իր ցաւն յայտնելու: Կը դողդղար, խղղուած հեծկլտանքներ, ջրային մկնակիճկումներ կ'ունենար:

Մայրը վախցաւ, բազուկներուն մէջ առաւ զայն:

— Բայց չէ, բայց չէ, խնդալու համար ըսի... Օ՛հ, մեծ պէպէկ... ատանկ գիւրազգած կ'ըլլա՞ն... Նայեցէք սա շփացածին որ իր երկայն սրունքներով ինքզինքը օրել կ'ուտայ պէպէկի մը պէս...

Ձէ, իմ պղտիկ ձէքս, դուն բնաւ չես տանջած զիս... Ինեղը ես եմ որ ատանկ պատժութիւններու կը խառնեմ քեզ... Մի՛ լար նայի՛ք... ես կուլամ կոր:

Եւ տարօրինակ արարածը, իր անցեալ ցաւը ժողովուրդ, անկեղծօրէն կը խնդար իր ձէքը ինդացնելու համար: Այդ շարժուն հարեւանցի բնաւորութեան առանձնաչորհումներէն մէկն էր, ո ե է տպաւորութիւն մը երկար ատեն չպահել: Եղական բան, թափած արցունքները աւելի փայլ և երբ ցատարդութիւն տուած էին իրեն, ինչպէս տարափ մը որ փայլուն տատրակներու փետուրներուն վրայէն կը սահի՝ և զանոնք կը շողացնէ միայն առանց ներս թափանցելու:

— Ո՛ւր հասանք, բաւ յանկարծ վար իջեցնելով շոգեպատ ապակին... Արդէն Մատլէն... ինչ շուտ եկանք... նայէ՛, եթէ կուղես կենանք սա բանին... զիտես, նշանաւոր ծաղարարը: Արբէ աչքերդ, պղտիկ ապուշ... մեհրինկներ պիտի առնեմ քեզի:

Վար իջան Սպանիական ծաղարարին առջև որ այն ատեն շատ սւ զա մօտ էր:

Բազմութիւն կար:

Կերպագները, մուշտակները իրարու կը քսուէին, իրարու քով կը սեղմուէին ախորժակի աճապարանքով մը, և կանանց երեսները, մինչև աչքերը վեր առնուած քողով, կը ցոլանային խանութին սոկեպատու քրեմազոյն ցցուակներով հայելիներէն, ամէն տեսակ զուարթ ցոլմունքներու մէջտեղ, սկահակներու կաթնաթոյր ճերմակը, գաւաթ-

ներու բիւրեղը, անուշեղէններու այլազանութիւնը

Տրկին տը Պարանսի և իր որդին շատ դիտուեցան: Ասիկա հրճուեցուց զինք: Այս փոքր յաջողութիւնը, միանալով քիչ մը առաջուան տագնապին, կլլել տուաւ իրեն շատ մեհրիկներ, հրուշակներ, զորս ուռագեց մատ մը Սպանիոյ գինիով: Ճէք անոր օրինակին կը հետեւէր, բայց աւելի չափաւորութեամբ, որովհետեւ քիչ մը առաջուան իր խոշոր վիշտը՝ զսպուած հառաչներով ու չթափուած արցունքներով լեցուցած էր իր փոքր սիրտը:

Երբ դուրս ելան, օդը՝ թէև ցուրտ, այնքան գեղեցիկ էր, Մատլէնի վաճառանոցը օդին մէջ այնքան անուշ բոյր մը կը դնէր մանիշակներու, որ Խառ ուղեց օտքով ետ դառնալ ու ճամբեց կառքը: Թեթեւօտն, բայց իրենց վրայ սքանչանք հրաւիրելու սովորած կիներու քիչ մը դանդաղ քայուածքովը, ճամբայ ելաւ Ճէքին ձեռքէն բռնած: Կենդանի օդին մէջ քայլելը, վաճառատուններուն տեսքը զորս կը սկսէին լուսաւորել, բոլորովին վերադարձուցին իր զուարթութիւնը:

Յետոյ, յանկարծ, միւսներէն աւելի շողարձակ ցուցափեղկի մը առջև, միտքը եկաւ դիմակաւոր պարահանդէս մը ուր պիտի երթար այն գիշերը, և ուր չգացած՝ ընթրիք մը պիտի ընէր գինետան մէջ:

— Ողորմած Աստուած... և ես որ բնաւ միտքէս չէի անցուներ: Տես, փոքրիկ Ճէքս, որչափ ցնորեր եմ... Շո՛ւտ, չո՛ւտ:

Ծաղիկներ պէտք էին իրեն, փունջ մը, մոռցուած քանի մը մանր մուկներ բաներ: Եւ տղան, որուն

կեանքն անցած էր միշտ փուճուճուճ բաներով, որ գրեթէ անոր չափ կը զգար այդ պերճութեանց նուրբ հմայքը, անոր կը հետեւէր ցատկոտելով ու գետնուած այդ հանդէսին գազափարէն զոր չը պիտի տեսնար: Իր ուրախութիւններէն մէկն էր իր մօր արդուզարդը, իր մօր գեղեցկութիւնը, այն հիացական ուշադրութիւնը զոր անիկա կը գրաւէր ճամբուն վրայ:

— Սքանչելի՛... սքանչելի՛... ասիկա իմ տունս զրկեցէք Հօսաման պուլվառը:

Տրկին տը Պարանսի կը նետէր իր քարդը, դուրս կ'ելլէր, այդ գնումներուն վրայ գեղումով կը խոսէր Ճէքի հետ: Յետոյ ծանր երեւոթ մը կ'առնէր:

— Մանաւանդ միտքէդ չելլայ քեզի ապսպրածս: Ազնիւ շարեկամին ըսելու չէ որ ես այս պարահանդէսին կ'երթամ... գաղտնիք մըն է... կրօ՛ղ, արդէն ժամը հինգն է... Քոնսթան պիտի յանդիմանէ զիս:

Զէր սխալեր:

Իր ամենազօր սենեկապանուհին, քառասուննոց խոշոր և զօրեղ կին մը, առնաձիգ ու տղեղ, դիմացը ելաւ շտապով՝ անոր ներս մտնելը լսելուն պէս:

— Հագուստը պատրաստ էր... այսքան ուշ դալը նշանակութիւն չունի... տիկինը պատրաստ պիտի ըլլայ... այսքան քիչ ատենուան մէջ անհնար է զինքը հագուեցնել:

— Մի՛ յանդիմանէր զիս, բարի Քոնսթանս... Եթէ գիտնայիր զլսուս եկածը... ահա, տես:

Եւ տղան ցուցուց անոր Սենեկապանուհին զայրացած երեւցաւ:

— Ի՛նչ պարոն ձէք... նորէ՛ն եկաք: Շատ գէշ բան է, պարոն, ձեր տուած խօսքէն յետոյ: Ուրեմն չարկ է ոստիկաններո՞վ տանիլ քեզ այդ դպրոցը... Մայրիկնիդ շատ բարեսիրտ է:

— Բայց ոչ, ինքը չէ: Այնտեղի կրօնաւորներն են որ չուզեցին... կը հասկնաս... ինծի այդ նախատի՞նքն ընել... ինծի...

Ասոր վրայ նորէն աչքերը լեցուեցան, և նորէն սկսաւ հարցունել Աստուծոյ թէ ի՛նչ ըրած էր այդքան դժբախտ ըլլալու համար: Ասոր վրայ աւելցուցէք Մէհրիսկները, Սպանիոյ գինին, սենեկին տաքութիւնը:

Նուազեցաւ: Հարկ եղաւ իր անկողինը փոխադրել, էթէրի սրուակներ բանալ խելքը գլուխը բերելու համար: Սրիորդ Քոնսթան կը կատարէր բոլոր այս խնամքները իբրև կին որ դիտակ է այս տեսակ տագնապնէրու: Կ'երթեւեկէր սենեկին մէջ, զգորցները կը գոցէր այն զեղեցիկ պազարիւնութեամբ զոր փորձառութիւնը կուտայ և իր երեւոյթով ըսել կ'ուզէր. «Պիտի անցնի»:

Գործելով հանդերձ՝ ինքնիրեն կը խօսէր:

— Ի՛նչ խելք այս տղան կրօնաւորներուն վարժարանը տանիլ... իբր թէ իր այս դիրքին մէջ իրեն յարմար գիշերօթիկ մը ըլլար, Նթէ ինծի քիչ մը խորհուրդ հարցունէին, անշուշտ չպիտի պատահէր ասիկա... Ես ամենեւին չպիտի չփոթէի գիշերօթիկ մը գտնելու համար անոր, և աղէկ գիշերօթիկ մը:

Ձէք իր մայրն այդ վիճակին մէջ տեսնելուն ահաբեկ, անկողինն ձօտեցած էր և անոր կը նայէր

անձկութեամբ, սրտին խորէններում խնդրելով այն վշտին համար, որուն պատճառը ինքն էր:

— Հեռացէ՛ք ատկէ. պարոն ձէք... Մայրիկնիդ աղէկցաւ... հագուեցնեմ պիտի:

— Ի՛նչ, Քոնսթան, կ'ուղես որ այդ պարահանդէսին երթամ... բնաւ սիրտ չունիմ զուարճանալու...

— Բէ՛հ, ես կը ճանչնամ ձեզ... հինգ վայրկենէն բան մը չի մնար... նայեցէ՛ք Փօլի սա սիրուն զգեստին, և վարդագոյն մետաքսէ սա գուլպաներուն, և ձեր բոժոժաւոր փոքր գդակին...

Կինը առած էր հանդերձեղէնը, կը բանար զայն, կը հնչեցնէր և կը շողացնէր բոլոր այդ բոժոժները որոնց Իտա չկրցաւ դիմանալ:

Մինչ իր մայրը կը հագուեցնէին, ձէք առանձնոց գնաց մ'իս մ'ինակ, առանց լոյսի:

Մոռթը կը լեցունէր այդ գողարիկ, վաղկայա պատ լեցուն խուցը, ուր պուլվառին ձօտակայ լապտերը տարած լոյս մը կը ձգէր: Ծակատը ապակիին կրթնցուցած, ախորձէն մտածեց այդ յուզումնային օրուան վրայ, և քիչ քիչ առանց պատճառն հասկնալու, զգաց որ այն «խեղճ տղան» կ'ըլլայ որուն վրայ կը խօսէր կրօնաւորը այնքան կարեկցութեամբ:

Այնքան զարմանալի է լսել որ կը մեղքնան քեզ, մինչ ինքզինքդ երջանիկ կը կարծես: Ուրեմն այնպիտի ծածուկ դժբախտութիւններ կան որ անոնց պատճառ կամ դո՛ւ եզոզները չեն իսկ զուշակեր զանոնք:

Դուրս բացուեցաւ: Մայրը պատրաստ էր:

— Ներս մտէք, պարոն ձէք... ու եկէք տեսէք
թէ գեղեցիկ է :

Օ՛հ, ի՛նչ սիրուն Ծօլի, վարդ և արծաթ, հա-
մակ սնդուս: Ի՛նչ սիրուն շշնկոց վահանակներու՝
ամենափոքր շարժումէն:

Տղան կը նայէր, կը դմայլէր, և մայրը սնդոցբա-
պատ, թեթեւ, գոլորշանման, բոժոժաւոր մականը
ձեռքը, կը ժպտէր ձէքին. իր երեսին ալ կը
խնդար հայլիին մէջ. առանց մտքէն անցունելու
թէ ինչ ըրած էր բարի Աստուծոյն՝ այդքան դժբախտ
ըլլալու համար: Յետոյ Քոնսթան ուսերուն վրայ
նետեց տաք մեկնոց մը և անոր բնկերացաւ մինչև
կառք, մինչ ձէք. բազրիքին կըթնած, կը նայէր
մօրը սանդուխին գորգին վրայէն իջնելը, աշխոյժ և
չարժուն իբր թէ պարը արդէն յուզէր զանոնք.
այդ երկու փոքր վարդագոյն արծաթաթել կօշիկ-
ներուն, որոնք հեռու կը տանէին իր մայրը, իրմէ
չատ հեռու, պարանանդէսներու ուր տղաք չեն
տարուիր: Բոժոժներու վերջին հնչիւնին, սենեակ
զարձաւ, բոլորովին անզբաղ, և կեանքին մէջ
առաջին անգամ ըլլալով՝ մտահոգ այդ լքումէն
որուն կ'ենթարկուէր գրէթէ ամէն դիշեր:

Երբ տիկին ար Պարանոսի դուրսը ընթրէր, ձէք
օրիորդ Քոնսթանի կը յանձնուէր:

— Հետդ պիտի ընթրէ, կ'ըսէր մայրը:

Երկու սպաս կը դնէին ճաշատրահին մէջ, զոր
տղան շատ մեծ կը դտնէր այդ օրերը, բայց ընդ-
հանրապէս Քոնսթան՝ որ տղուն հետ այդ առանձ-
նութենէն չէր զուարճանար, իրենց երկու սպաս-
ները խոհանոց կ'իջնեցնէր, և ներքնայարկը կը ճա-
չէին միւս ծառաներուն՝ հետ:

Ճշմարիտ կերուխում մը:

Սառնակութիւնը երեւան կուգար հոն՝ արատայից
սեղանին ամբողջ առատութեանը և կոչնականնե-
րուն անկարգ զուարթութեանը մէջ: Բնակ հա-
բար, սենեկապանուհին կը նախադահէր և չէր
նեղուեր ներկաները զուարճացնելու իր տիրուհիին
արկածներովը. սքողեալ բառերով սակայն, և
փոքրիկը չխտչեցնելու եղանակով:

Այն գիշերը ներքնայարկին մէջ մեծ վիճարանու-
թիւն մը տեղի ունեցաւ Վօժիրարի մէջ տրուած
մերժման առթիւ: Օկիւսթէն կառապանը, յայ
տարարեց թէ աւելի աղէկ եղած էր, թէ այդ
մարդիկը «ճիզուիդ մը, կեղծաւոր մը» պիտի ընէին
տղան:

Օրիորդ Քոնսթան բողոքեց այս բառին դէմ:
Իբաւ, «կրօնքը չէր պաշտեր» բայց չէր ուզեր որ
գէշ խօսին անոր վրայ: Այն ատեն վիճարանու-
թիւնը փոխուեցաւ, ի մեծ զայրոյթ ձէքի, որ իր
փոքր ականջները սրած մտիկ կ'ընէր, յուսալով
միշտ իմանալ թէ ինչո՞ւ ան կրօնաւորը որ այն-
քան բարի կ'երեւնար, չէր ուզած զինքը:

Առ այժմ խնդիրը ոչ ձէքին վրայ էր ոչ մօրը,
այլ իւրաքնչիւրին կրօնային համոզումներուն
վրայ: Օկիւսթէն կառապանը, խմելէ յետոյ, բա-
ւական զարմանալի համոզումներ կ'ունենար... Իր
բարի Աստուածը արեւն էր... ուրիշ Աստուած
չէր ճանչնար:

— Ես փիղերուն պէս եմ, արեւը կը պաշտեմ...
կը կրկնէր անդադար գինովի յամառութեամբ մը:

Ի վերջէ հարցուցին իրեն թէ ո՞ւր տեսած էր
փիղերուն արեւը պաշտելը:

— Լուսանկարի մը վրայ տեսայ անգամ չը, ըսաւ վեհօրէն անբան երեւոյթով մը:

Ասոր վրայ օրիորդ Քոնսթան ամբարիշտ և անաստուած անուանեց զայն, մինչ խոհարարուհին, խոշոր Բիքարտուհին մը: գեղջուհիի նենգամտութեամբ առիթ, երկուքին ալ կը կրկնէր.

— Մտիկ ըրէք, յանցաւոր էք... արարչութեան վրայ վիճարանիլ չըլլար:

Իսկ ձէ՞ք... Ի՞նչ կ'ընէր այդ միջոցին:

Սեղանին ծայրը, հնոցներու մթնոլորտէն և այդ բիրտ մարդոց անվերջանալի վիճարանութենէն ընդարձացած, կը քննարարէր բազկին կրթնցուցած, և իր խարտեայ գանգուրները թաւիչէ թեզանիքին վրայ սփռուած: Նստուկ բունը կանխող շփոթութեան մէջ, կը լսէր երեք ծառաներու ձայներուն շնկոցը. հիմա կը թուէր որ իր վրայ կը խօսէին. բայց հեռուն էր, շատ հեռուն, մշուշին մէջ:

— Այս սիրելին որի՞նն է, հարցուց խոհարարուհին ձայնը:

— Չեմ գիտեր, պատասխանեց Քոնսթան, բայց սա ապահով է որ չկրնար հոս մնալ և մայրն ինծի յանձնեց գիշերօթիկ մը գտնալ:

Երկու հասկառուքներու միջև կառապանը թոթովեց.

— Կեցէք, կեցէք: Նշանաւոր գիշերօթիկ մը կը ճանչնամ որ շատ աղւոր պիտի յարմարի ձեր գոր... ծին: Կը կոչուի քոլէժ... ոչ, քոլէժը չէ... քիմիա... քիմնագիտն Մորոնվալ: Բայց և այնպէս քոլէժ մըն է: Երբ Սայտներուն, իմ Եգիպտացիներուն

րուն քոլէժ էր, ինն կը տանէի պղտիկը. միշտ յայտագիրներ կուտային ինծի: Հատ մը ունենալու եմ վրաս:

Փնտոց իր թղթապանակին մէջ, և սեղանին վրայ փռած գունատ թուղթերուն մէջէն՝ միւսնեքէն աւելի իւզոտ թուղթ մը հանեց:

— Ահա, ըսաւ յաղթական երեւոյթով մը:

«Իսկ... Բիսկուպիս Մորոնվալ... ի...»

— Ինծի տուէք, ըսաւ օրիորդ Քոնսթան, և թուղթը առնելով ձեռքէն, մէկ շունչով կարգաց.

«Մորոնվալ քիմնագիտն, 25, Մոնթէնը ծառուղի: — Փարիզի ամենէն գեղեցիկ թաղին մէջ: — Ընտանեկան վարժարան: — Մեծ պարտէզ: — Աշակերտներուն թիւը սահմանափակ: — Ֆրանսական արտասանութեան դասը Մորոնվալ-Տէքոսթէր մէթոքով: — Օտար կամ գաւառային շեշտերու ուղղութիւն: — Չայնական գործարաններու դիրքին հետեւանօք սխալ արտասանութեանց ուղղութիւն...»

Օրիորդ Քոնսթան կտրեց ձայնը շունչ առնելու համար, և ըսաւ միւսներուն.

— Բայց ասիկա շատ յարմար կ'երեւայ ինծի:

— Ինծի ալ, ըսաւ Բիքարտուհին որ կսկիւր աչքերը կը բանար:

— ... Արտասանութեանց ուղղութիւն... արտայայտիչ ընթերցում բարձրաձայն, արտաբերութեան և շնչառութեան սկզբունքներ:

Յայտագրին ընթերցումը շարունակուեցաւ. բայց ձէք քնացած էր և ալ բան չէր լսեր:

Կ'երազէր:

Այո, մինչ իր ապագան կը յուզուէր խոհանոցի այդ գարշելի սեղանին շուրջ. մինչ իր մայրը, վարդագոյն Փօլիի կերպարանքով, խենդի մը պէս կը զուարճանար չես գիտեր ուր, ինք կ'երագէր այն կրօնաւորը և այն թափանցանց և անուշ ձայնը որ կ'ըսէր:

«Ո՛րք տղայ...»:

Բ.

Մ Ո Ր Ո Ն Վ Ա Լ Ք Ի Մ Ն Ա Ջ Ի Օ Ն Ը

Մոնթէնը ծառուղին, Փարիզի էն գեղեցիկ թաղին մէջ, կ'ըսէր Մորոնվալ յայտագիրը.

Արդարեւ չկրնար ուրացուիլ թէ Մոնթէնը ծառուղին հաստատուած չըլլայ Փարիզի էն գեղեցիկ թաղերէ մէկուն մէջ Շանզ-Էլիզէի կեդրոնը, և թէ յոյժ ախորժելի չըլլայ ընակիլ հոն, մէկ կողմէ Մէնի քարափները և միւս կողմէ հրապարակին ծաղիկներով եզերուած ջրցայտները ունենալով: Բայց աններդաշնակ, խառն, աճապարանքով քծուած և դեռ կիսաւարտ ճամբու մը երեւոյթն ունի:

Մեծ ապարանքներու քով որոնք իրենց կտր

անկիւնները կը զարդարեն առանց սնդկանագի հայլիներով, բացգոյն մետաքսէ վարագոյրներով, ոսկեզօծ անդրիններով, գեղջական թաղարներով, բանւորներու ընակարաններ կան, խրճիթներ ուր կը թնդան սայլագործի և պայտագործի մուրճերը: Ամբողջ մնացորդ մը կայ հոն արուարձանի զօր մապիլի ջուլթակները կ'ողեւորեն, գիշերը, ճոխ գինետան ժխորով մը: Այն ժամանակ, ծառուղիին մէջ կը տեսնուէին իսկ, և կարծեմ այսօր ալ կան, երկու երեք անշուք անցքեր, հին յիշատակ այրիներու նախկին ծառուղիին և որոնց ողորմելի երեւոյթը եզական հակապատկեր մը կը ձեւացնէր շրջակայ շքեղութիւններուն հետ:

Այս գոհիներէն մէկը կը յանգէր Մոնթէնը ծառուղիին 25 թիւին, և կը կոչուէր Տուզ-Մէզոնի անցքը:

Անցքին ձուածեւ երկաթորմին ճակտին վրայ ոսկեզօծ գիրեր յոյժ փառաւոր կելպով կը ծանուցանէին թէ Մորոնվալ հաստատութիւնը այդ տեղ կը զանուէր: Բայց երկաթորմն անցնելուդ պէս ռաբդ կը դնէիր այն սեւ, նեխտտ, անջնջելի տիղմին մէջ զօր վերջին փուլու մնեան ու շինութիւնները կը թափեն անոնց շուրջ, պարապ գետնի տիղմ մը, Առուակը՝ անցքին մէջտեղ, միջոցը կարող ցոլակը և երկու կողմէ ողորմելի տնակներ, հին տախտակներով լրացած շէնքեր, քառասուն տարի ետ կը տանէին քեզ և Փարիզի միւս ծայրը, դէպի Շաթլէ կամ Մենիլմոնթան:

Այդ տեսակ մը տաղաւարներէն, զորս գոց ճեմելիքներ, պատշգամներ, արտաքին սանդուխներ ձևէ

ուղղակի յարարերու թեան կը դնէին փողոցին հետ, դուրս կը պուժկային փռուած ձերմակեղէն, ճագարի վանդակներ, գրգռեազգեաց տղաքներու հոյլ մը, նիհար կատուններ, ընտանեցած անծեղներ:

Կը զարմանայիր նաեւ որ այդքան փոքր տեղի մը վրայ կրնար եռալ անգլխացի ձիադարմաններու, խափշիկ սպասաւորներու ամբոխ մը, նոյնքան հին հանդերձներ, գրգռիկներ, կարմիր բաճկոնակներ, և քառակուսի գդակներ: Ասոնց վրայ աւելցուր, ամէն իրիկսուն, արեւմուտքին հոն կը դառնային-օրական աշխատութենէ յետոյ-գահաւորակի վարձողուհիներ, այծերու կառքը, կինեօլի լարախաղներ, ծաղուկի և հազուագիւտ շուներու վաճառողներ, ամէն տեսակ մուրացիկներ: Զիարձակարանի փոքր թղուկները իրենց մանրազիտական ձիերով ու ծանուցատախտակներով, և գաղափար մը կ'ունեննաս այդ տարօրինակ անցքին վրայ որ, խճողուած և մթին կողմանոցի մը պէս, դրուած է Շանդ էլիզէի գեղեցիկ թատերադարդին ետեւ, շրջապատուած կառքերու խուլ թաւալումովը, կանանչ ծառերով, հանդարտ պերճանքովը այն մեծ ծառուղիներուն որոնց շրջանն էր կարծես ողորմելի և ազմկալից այդ անցքը:

Այդ նկարչագեղ ամբողջութեան մէջտեղ անյարմար չէր Մորոնվալ քիմնազիօնը:

Օրը քանի մը անդամ, բարձրահասակ խառնածին մը, շատ նիհար, տափակ մազերը ուսերուն վրայ ինկած, երբեականի լայնեզր գլխակ մը դրած դէպի ետեւ լուսապսակի մը պէս, անկից կ'անցնէր բազմազրաղ երեւոյթով մը, ետեւէն ունենալով կէս երկոտասանեակ փոքր տղաքներ, որոնց

մոյնքը կը ներկայացնէր բաց պղնձագոյնէն մինչեւ էն խիստ սեւը, և որոնք դէշ պահուած ուսանողներու հին ու մին համազգեստներն հագած, ափսոս և վտիտ, մէջքերնին բարակ, կարծես մասն կը կազմէին գաղթային բանակի մը մէկ ըմբոստ զօրադունդին:

Մորոնվալ քիմնազիօնին տնօրէնը կը պաշտօնէր իր «փոքր տաք երկիրները» ինչպէս կը կոչէր զանոնք, և այդ բազմերանգ գիշերօթիկին երթեւեկները, իր զբաղումներուն անկապակցութիւնը, դասատուներուն զարմանալի կերպերը կը կատարելագործէին Տուգ Մէզօնի տարօրինակ անցքին պատկերը:

Անշուշտ եթէ տիկին տը Պարանսի անձամբ քիմնազիօն բերէր իր որդին, տեսքն այդ Հրաշից գաւթին ուսկից անցնելու էր վարժարան երթալու համար, պիտի ահաբեկէր զայն և երբէք չպիտի հաւանէր իր «սիրելի պատիկը» թողուլ ատանկ կոյանոցի մը մէջ: Բայց ճիշու թիւներուն տուած այցելութիւնը այնքան անյաջող եղած էր, ընդունելութիւնն այնքան տարբեր իր յուսացածէն, որ խեղճ արարածը, ի ներքուստ շատ երկչոտ և դիւրախառով, նոր ստորնացումէ մը վախնալով՝ իր սենեկապանուհիին օրիորդ Բոնսթանի ձգած էր ձէքը գիշերօթիկ մը դնելու հոգը:

Չուրտ և ձիւնոտ ատու մըն էր երբ Իտաի կառքը կեցաւ Մոնթէնեը ծառուղին, Մորոնվալ քիմնազիօնին ոսկեզօծ նշանատախտակին դէմը:

Անցքը ամայի էր, ցոլակը կը ճռնչէր իր լարին վրայ, և խրճիթներուն տախտակները, ապակիի

տեղ ծառայող թուղթերը, ամէն բան փտուէն, անյօդ, փլած երեւոյթ մը ունէր զոր կը թողունոր ողողում մը կամ ջրանցի մը մօտաւորութիւնը որուն քարափնեքը դեռ շինուիլ կ'ուզեն:

Յանդուգն սենեկապանուհին աշխարհը կը յառաջանար, մէկ ձեռքը տղան, միւս ձեռքը անձրեւնոցը:

Տասներկուերորդ տան առջեւ կեցաւ:

Անցքին ճիշտ ծայրն էր, այն տեղ ուր աւելի կը նեղնայ Մարպէօֆ փողոցը յանգելու համար երկու քարձր պատերու մէջ: Քանի մը սեւ ու ազագուն տերեւներ կը դողդղային կանանչաներկ դրան մը վերեւ:

Մաքրութիւն մը կը ծանուցանէր ազնուապետական հաստատութեան մօտաւորութիւնը, և ոստրէի կեղեւները, կտորած ամանները, աղի ձկան ծովախալած ու պարապ հին տուփերը, խնամով հեռացուած էին կանանչ, ձուլածոյ, ամուր և արհամարհող դռնէն իբր թէ բանտի մը կամ վանքի մը մուտքն ըլլար:

Մեծ լուծիւնը որ, դրսէն, կարծես աւելի ընդարձակ կ'ընծայէր քիմնազիօնին շէնքերն ու պարտէզները, շուտով վրդովուեցաւ օրիորդ Քոնսթանի զանգակի ուժեղ հարուածէն:

Ճէքի սիրտը սառեցաւ զանգակի այս հարուածէն և պարտէզին մէջ, միակ ծառի մը վրայ խմբուած ճնճղուկները ընկերակցութեան այն ընազդով զոր կը զգան ձմեռը երբ հունար հազուագիւտ է, զարհուրած թռչեցան մատակայ տանիքին ներքեւ:

Ոչ ոք բանալու եկաւ նակայն. բայց ծանր դռնակներուն ետին ձայնի շուկ լսուեցաւ. և վանդակապատ փոքր կիշէէն, որ ծածկուած էր դրան թանձրութեանը մէջ, սեւ դէմք մը պարզուեցաւ, շուրթերը հաստ, խոշոր դարմացկոտ աչքերով, լռին ժպտով:

— Մորոնվալ քիմնազիօնը... հարցուց տիկին տը Պարանսիի տիրական սենեկապանուհին:

Դուուզ զլուխին յաջորդած էր տարբեր տիպար մը, մանչու կամ դադար, փոքր խորշոմած աչքերով, ցցուած այտերով, նեղ և սրածայր զանկով: Յետոյ խառնածին մը ևս, կաթնախառն սուրճի գոյնով, եկաւ իր կարգին, հետաքրքիր և ժպտուն: Բայց դուռը գոց կը մնար. և օրիորդ Քոնսթանի համբերութիւնը կը սկսէր հատնիլ, երբ սուր ձայն մը հեռուանց պոռաց. «Մնդին կորուեցէք, անպիտաններ»:

«Անմիջապէս շնկոցները կրկնուեցան, ալլանդակ, շեշտուած: Կղպանքին բոլոր ժանգերուն մէջ աճապարոտ դարձուածքներ լսուեցան, յետոյ յիշոցներ, հարուածներ, սոսկալի հրժշտուկ մը. և դուռը վերջապէս բացուած ըլլալով ձէք տեսաւ ուսանողներու կոնակներ՝ որսնք ամէն դի կը փախչէին այնքան ահաբեկ՝ որքան ճնճղուկները քիչ առաջ:

Դրան մէջ նիհար խառնածին մը միայն կը մնար, որուն հերաթափ վղիմ շուրջ քանիցս պլլուած ճերմակ փողկապը դէմքն աւելի սեւ ու աւելի հողագոյն կը ցուցունէր:

Պ. Մորոնվալ խնդրեց օրիորդ Քոնսթանէն որ բարեհաճի ներս մտնել, անոր ընծայեց իր թեւը:

և անցաւ բաւական ընդարձակ պարտէզէ մը, որուն վար իջած ծառուղիները, կործանած թիփները աւելի ևս տխուր երեւոյթ մը կ'առնէին ձմրան միաձեւ ու մթին գոյնէն:

Բազմաթիւ բնակարաններ, ցիրուցան այլանդակ ձեւերով, անջատ անջատ կ'երեւային խամրած մարմանդներուն մէջտեղ: Կ'երեւայ թէ քիմիագիտոնը ձիական հին լուսանկարչատուն մըն էր, զօր Պ. Մորոնվալ կրթարանի փոխած էր: Ի մէջ այլոց, գմբէթավոր մեծ հովանոց մը կար աւազուտ, որ զքօսասորահ կը ծառայէր աշակերտներուն, և որուն ապակիները ջերմոցի մը ապակիներուն պէս գետեղուած՝ մասամբ կտորտած կամ ճեղքուած, թուղթի անհամար կտորներով ծածկուած էին:

Ծառուղիի մը մէջ հանդիպեցան կարմիր բաձկոնակով փոքր խափշիկի մը որ մեծ աւել մը և ամուսին դոյլ մը բռնած էր: Երկչոտութեամբ ու յարգանօք մէկդի քաշուեցաւ Պ. Մորոնվալի առջեւ, որ անցած պահուն շուտ մը ըսաւ.

— Սրահը կրա՛կ:

Խափշիկը այնքան ահաբեկ, այնքան ապշած երեւոյթ մը առաւ որ իբր թէ սրահը կրակ կայ ըսուած ըլլար իրեն, մինչ պարզապէս կը հրամայէր որ շուտ կրակ վառէ:

Եւ ասիկա անօգուտ հրաման մը չէր:

Ոչինչ աւելի ցուրտ քան խօսարանը որուն գունատ և մոմագոյն յատակաքարը սառած ու լպրծուն լճի մը տպաւորութիւնը կուտար: Կահերն իսկ կարծես պաշտպանուած էին այդ բեւեռային մթնոլորտէն, ինչ ծածկոցներու մէջ ծրարուած, որոնց-

մով գէշ աղէկ փաթթուած էին ինչպէս հիւանդանոցի հիւանդներ իրենց միաձեւ գիշերազգեստներուն մէջ:

Բայց օրիորդ Բոնսթան չէր տեսներ ոչ պատերուն գճգճուճը, ոչ մերկութիւնն այդ ընդարձակ սրահին որ կը նմանէր մասամբ ապակեպատ նրբանցքի մը որովհետև ձիական լուսանկարչութիւնը՝ այդ անյարմար շէնքերուն մէջէն անցած ատեն թողած էր լիառատ լոյս մը ուսկից կարելի էր զուրկ մնալ:

Սենեկապանուհին մեծ հրճուանքի մէջ էր տիկինի դեր կատարելուն և ինքզինքին կարեւորութիւն տալուն:

Կը ճառագայթէր, կ'ենթադրէր որ աղաք շատ հանգիստ ըլլալու էին հոն, ազատ օրին մէջ՝ ինչպէս գիւղը:

— Բոյորովին գիւղի պէս... կը սլատասխանէր Մորոնվալ օրօրուելով:

Պահ մը չփոթութիւն տիրեց, ինչպէս կը պատահի խեղճ բնակարաններու մէջ ուր այցելուները միշտ ահաբեկելու երեւոյթ մը ունին՝ անյայտ հիւլէներու զանգուած մը:

Փոքր խափշիկը կրակը կը պատրաստէր: Պ. Մորոնվալ աթոռակ մը կը փնտռէր աղնուական օտարուհիին համար: Վերջապէս տիկին Մորոնվալ, ծնեալ Տէքոսթէս, որուն զացած իմացուցած էին, ներս մտաւ յաւակնոտ ողջօյն մը տալով: Այդ փոքր, չատ փոքր կինը, ամբողջ երկտր գլխով, բոլորովին ճակատ ու ծնոտ, տարտամօրէն կեղծուած ըլլալու էր: Միշտ դէմքէն կը ներկայանար, շիպ շիտակ, թիզ մը իսկ չկորսնցնելով հասակէն,

գոգ ծածկելու համար չես գիտեր ինչ մը զոր կը զգար ուսերուն միջեւ: Շատ սիրալիր սակայն, փութկոտ ու արժանավայել:

Քովը կանչեց տղան, փայփայեց անոր մեծ մազերը, աչքերը շատ գեղեցիկ գտաւ:

— Մօրը աչքերը... աւելցուց Մորոնվալ լրբարար՝ նայելով օրիորդ Քոնսթանի:

Սա բնաւ չէր փութար բողոքելու. բայց ձէք ըմբոստանալով, գոչեց լալագին ձայնով.

— Մայրիկս չէ... աղախինս է:

Ասոր վրայ, տիկին Մորոնվալ, ծնեալ Տէրօսթէր, ցուցուցած ընտանութենէն քիչ մը ամօթահար, զգուշաւոր ձեւ մը առաւ որ կրնար վնասել վարժարանին շահերուն: Բարբախտօտար ամուսինը կրկնապատկեց իր սիրալիր ընթացքը, հասկնալով որ իր տէրերուն գաւազը անձամբ գիշերօթիկ տանող սպասուհի մը տան մէջ կարելորութիւն մը ունենալու էր:

Օրիորդ Քոնսթան ապացուցուց այս բանը: Շատ բարձրէն ու վճռական շեշտով մը խօսեցաւ, չծածկեց թէ գիշերօթիկի մը ընտրութիւնը ամբողջովին իրեն թողուած էր, և ամէն անգամ կ'արտասանէր իր տիրուհիին անունը, պաշտպանութեան, կարեկցութեան փոքր երեւոյթ մը կ'առնէր որ կը յուսահատեցնէր ձէքը:

Գիշերօթիկի գինին վրայ վիճեցան, տարին երեք հազար ֆրանք, առանց հաշնուլու ձորձեղէնը: Յետոյ, այս թիւը ըսելուն պէս, Մորոնվալ սկսաւ իր շաղակրատութիւնը:

Երեք հազար ֆրանք... Ասիկա ահագին գու-

մար մը կրնար երեւալ: Այո, այո, ինք կատարելապէս համամիտ էր ասոր... Բայց Մորոնվալ քիմնազիտնը ուրիշ հաստատութեանց չէր նմաներ: Պարապ տեղը չէր որ գերմանական այս քիմնազիտն անունը տուած էին իրեն, տեղ մը ուր միաքն ու մարմինը ազատօրէն կը մարդու էին: Հոս աշակերտները դաստիարակելով հանդերձ գանոնք կը վարժեցնէին փարիզեան կենցաղին:

Իրենց վարժապետին կ'ընկերանային թատրոն և ընկերութիւններ: Ակադեմական մեծ նիստերը զանոնք վկայ կ'ունենային իրենց գրական պայքարներուն: Փոխանակ իմաստակ թանձրամիտներ ընելու՝ յունարէնով ու լատիներէնով բեռնաորուած, ջանք կ'ըլլար զարգացնելու անոնց ամէն մարդկային զգացումները, սորվեցնել նաեւ ընտանեկան կեանքի անուշութիւնները, որոնցմէ երկար ատենէ ի վեր զուրկ էին մեծ մասամբ՝ իբրեւ օտարական:

Հակառակ ասոր, դաստիարակութիւնը զանց առնուած չէր, ընդհակառակն, ամէնէն ականաւոր մարդիկ, գիտնականներ, արուեստագէտներ, չէին վախնար ընկերանալու այդ մարդասիրական գործին իբրեւ դաստիարակ, դաստիարակ գիտութեանց, պատմութեան, երաժշտութեան, գրականութեան, որոնց դասերն ամէն օր փոխն ի փոխն իրարու կը յաջորդէին ֆրանսական արտասանութեան դասընթացքով մը նոր և անխուսափելի մէթօտով, որուն հեղինակը տիկին Մորոնվալ-Տէրօսթէրն էր: Ասկից զատ, ամէն ութ օրն անգամ մը բարձրաձայն ընթերցանութեան հրապարակա-

յին նիստ մը տեղի կ'ունենար, որուն կը հրաւիրուէին աշակերտներուն ծնողքներն ու թղթակիցները և ուր կարելի էր համոզում գոյացնել Մորոնվալ դրութեան սքանչելիութեան վրայ:

Տնօրէնին այս երկար ճառը որ, ամէնէն աւելի ինք պէտք ունէր իր կնոջ արտասանութեան դասերուն, անոր համար մանաւանդ շուտ լինցաւ որովհետև իբրև խառնածին՝ բառերուն կէտը կուտէր, կը ջնջէր իր ճառին բները. «բօֆէսէօ գականութեան» գրականութեան բրօֆէսէօր ըսելու տեղ, «գոժ մադասիակ» փոխանակ մարդասիրութեան գործարարութիւն:

Ի՞նչ փոյթ, օրիորդ Քոնսթան ըտրորովին շլացաւ մնաց:

Գինի ինդիքը, ինչպէս գիտէք իրեն համար խնդիր չէր: Ամէնէն աւելի կարելորը սա էր որ տղան նշանաւոր ու աղնուապետական կրթութիւն մը ստանար:

Ս'հ. այդ մասին, ըսաւ տիկին Մորոնվալ, ծնեալ Տէքոսթէր, երկար գլուխը ցցելով:

Եւ իր ամուսինը աւելցուց թէ քիմնագիծօնը կ'ընդունէր միայն աղնուական օտարներ, մեծ ընտանիքներու ժառանգորդներ, իշխաններ: Այդ միջոցին իսկ կը կրթէր տղայ մը արքայական արիւնէ, Տահոմէի թագաւորին բուն տղան: Ասոր վրայ, Օրիորդ Քոնսթանի խանդավառութիւնը չափ ու սահման չունեցաւ:

— Թագաւորի զաւակ մը... կը լսէ՞ք, պարոն ձէք, թագաւորի զաւակ մը հետ պիտի կրթուիք:

— Այո՛, յարեց վարժապետը ծանրութեամբ, Նորին Տահոմէական Վեհափառութիւնը ինձի յանձ-

նեց Նորին Արքայական Բարձրութեան դաստիարակութիւնը, և, պարծանք չըլլայ, կարծեմ յաջողեցայ մարդ մը ընելու զայն:

Ի՞նչ կրնար ունենալ ուրեմն փոքր խափշիկը որ հոն կրակը կը կարգադրէր այդպէս յուզուելով և ածուխի դոյլը շարժելով ձոյլի այդ սոսկալի ժխտրով:

Վարժապետը շարունակեց.

— Կը յուսամ, և տիկին տը Մորոնվալ Տէքոսթէր հոս ներկայ, ինձի պէս կը յուսայ թէ երիտասարդ թագաւորը, իր նախնիքներու գահին վրայ ելլելուն պէս, պիտի յիշէ բարի խորհուրդները, բարի օրինակները զորս Փարիզի ուսուցիչները տուած պիտի ըլլան իրեն, անոնց մօտ անցուցած գեղեցիկ տարիները, անոնց անխոնջ խնամքները և յարատեւ ջանքերը:

Հոս ձէք շատ դարձացաւ տեսնելով փոքր խափշիկը որ շըմինէին առջեւ միշտ զբաղած՝ դէպ իրեն դարձուց գոուզ գլուխը և երեքուց, թաւալելով իր խոշոր ձերմակ աչքերը, բուն ու մոլեգին ժխտումի շարժումով մը:

Կ'ուզէր ըսել թէ Նորին Արքայական Բարձրութիւնը բնաւ չպիտի յիշեր Մորոնվալ քիմնագիծօնին բարի դասերը, կամ թէ բնաւ երախտագիտութիւն չ'պիտի յայտնէր:

Այդ մասին ի՞նչ կրնար գիտնալ այդ ստրուկը: Բրօֆէսորին այդ վերջին ճառէն յետոյ, օրիորդ Քոնսթան յայտարարեց թէ ըստ սովորութեան՝ պատրաստ է վճարել եւամսեան:

Մորոնվալ չքեղ շարժում մը ըրաւ, որ կը նշանակէր. «Ստիպողական չէ»:

Ընդհակառակը շատ ստիպողական էր:

Ամբողջ տունը այսպէս կ'աղաղակէր. իր կոտորած կաներովը, ճաթոտած պատերովը, կտրտած գորգերովը. և Մորոնվալի մաշած հագուստը եւս կ'ըսէր թէ ստիպողական էր, ինչպէս եաւ խոշոր ծնօտով փոքր տիկնոջ փայլուն և թոյլ պսրեգօտը:

Բայց ինչ որ ամենէն աւելի ապացուցուց ասիկա, երկու ամուսնոց այն փութկոտութիւնն եղաւ որով զացին ուրիշ սենեկէ մը բերել արձանագրութեան շքեղ տետր մը, արձանագրելու համար նորեւի՛ն տարիքն ու անունը, և քիմիագիտն մտնելուն թուականը:

Մինչ այս ծանր խնդիրները կը կարգադրէին, խափշիկը միշտ կձկուած կը մնար կրակին առջև ուր իր ներկայութիւնը շատ անօգուտ կ'երեւար սակայն:

Շըմինէն, որ նախ չէր ուզած սպաւել փայտի ամենափոքր կտորը, ինչպէս այն ստամոքսները ո՛ր ծոմապահութեան պատճառով կը մերժեն ամէն սնունդ, հիմակ անյագութեամբ կը լափէր, իր բովանդակ օդանոսանքովն արծարծելով կարմիր, քմշոտ որ խորդացող գեղեցիկ բոց մը:

Փոքր խափշիկը, գլուխը բոռուցքներուն մէջև, աչքերը սեւեռուն, գոգ վերացեալ, փոքր դիւային ուրուանկարի մը կը նմանէր այդ շողուն յատակին վրայ սեփ սեւ:

Բերանը կը բանար մունջ ժպիտով մը, աչքերը խոշոր խոշոր բացած:

Կարծես ամէն կողմէ կը շնչէր ջերմութիւնն ու ռոյսը, կրակարանին ճառագայթաւ մին մէջ մսկոտօրէ

պարուրուած, մինչ դուրսը, ցած ու դեղին երկինքին տակ՝ ձիւնը կը թռչկոտէր ճւղ ճերմակ:

Ճէք տխուր էր:

Այդ Մորոնվալը չար երեւոյթ մը ունէր, հակառակ իր թթուանուշ կերպարանքին:

Եւ յետոյ այդ անհեթեթ գիշերօթիկին մէջ աղան ինքզինքը կորսուած կը զգար, ալ աւելի հեռու իր մօրմէն, իբր թէ այդ գունաւոր աշակերտները, երկրի ամէն կողմերէն գալով, լքման տխրութիւն մը և երկար հեռաւորութեանց մտահոգութիւնը բերած ըլլային:

Եւ միեւնոյն ժամանակ կը յիշէր Վօժիրարի քոլէժը այնքան ամրափակ աղմկալից, գեղեցիկ ծառերը, գաղջ ջերմոցը, ամբողջ մթնոլորտ մը անուշութեան, ուշադիր հանդարտութեան զօր զգացած էր երբ արբան ձեռքը գլխուն վրայ դրած էր պահ մը:

Օ՛հ, ինչո՞ւ հոն չէր մնացած... և երբ այս մտածումն ունեցաւ, ինքնիրենը ըսաւ որ թերեւս հող տեղ ալ չպիտի ուղէին զինքն ընդունիլ:

Պահ մը շատ վախցաւ այս մասին:

Սեղանին մօտ, խոշոր արձանատետրին շուրջ, երկու Մորոնվալներն ու Բոնսթան իրարու հետ կը փսփսային իրեն նայելով, Խօսքի բրդուճներ, աչքի քթթումներ կը տեսնէր իրեն ուղղուած: Երկար գլխով փոքր կինը համակրանքով կը նայէր իրեն. և Ճէք երկիցս լսեց որ անիկա արբային պէս՝ կը մըմնջէր.

«Խեղճ աղայ...»

Ա՛ն ալ

Ինչ ունէր որ ամենքն ալ կը մեղքնային զինքը :

Սոսկալի բան էր այդ կարեկցութիւնը որուն ծանրանալը կը զգար իր վրայ : Ամօթէն պիտի լար, իր մանկային հոգիին մէջ արհամարհանքով խառն այդ գթութիւնը վերադրելով իր տարազին մէկ մասնաւորութեանը, իր մերկ սրունգներուն և շատ երկար մազերուն :

Բայց նոր մերժումէ մը իր մօր զգալիք յուսահատութիւնը աւելի կ'անարեկէր զինքը :

Յանկարծ տեսաւ որ օրիորդ Քոնսթան պայուսակէն պանքտոմսեր, ոսկիներ կը հանէր և մեկնով արատուած կանանչ հին գորգին վրայ կը շարէր :

Անշուշտ վար կը դնէին զինքը :

Անկեղծ ուրախութիւն մը զգաց, հէք փոքրիկը, առանց միտքէն անցնելու թէ իր կեանքին, իր ամբողջ սգաւխտուր կեանքին գժբախտութիւնն էր որ կը ստորագրուէր հօն, այդ սեղանին վրայ :

Այդ միջոցին, բամբային անաւոր ձայն մը հնչեց պարտէզին ամայութեան մէջ .

Կուսանի՛ որ կը հանգչի՛ այս ցուրտ հողին սակ . . .

Խօսարանին ապակիները դեռ կը դողային, երբ փոքր մարդ մը խոշոր ու կարճ, լայն ու գէր, սեւ թաւիչէ թաղիքով մը, մազերը գերծուած, մօրուքը երկօտնիի ձեւով, մեծ աղմուկով բացաւ դուռը :

— Սրահին մէջ կրա'կ, գոչեց ծիծաղելի ապուրթեամբ : Ահաւասիկ պերճանք մը. բե'ն, բե'ն : Փոքր տաք երկի՛ր մը առինք ուրեմն . . . բե'ն, բե'ն :

Երգիչի մոլութեամբ մը, ստորերկրեայ ստեղնաշարին խորը հաստատելու համար ներկայութիւնը Տօի մը որով կը հպարտանար, նորեկը իր բոլոր ֆրազները կը շեշտէր այս բե'ն, բե'ն երով, տեսակ մը խոռոչային և խուլ մանչիւններ որք կարծես այն տեղերէն դուրս կ'ելլային ուսկից ինք կ'անցնէր :

Տեսնելով օտարական կիւնը, տղան և դիզուած ոսկիներուն կոյտը, մէկէնիմէկ կեցաւ. խօսքը շուրթերուն վրայ զամուած : Ապուրթիւնը, ուրախութիւնը, մտամոլորումը իրարու հետ կը կուռէին դէմքին վրայ, որուն մկանունքը զանազան սպաւորութեանց ներքեւ կը ձեւակերպուէին կարծես : Մորոնվալ ծանրօրէն դարձաւ դէպի սենեկապանուհին :

— Պարոն Լապասինար, երաժշտութեան կայսերական ակադեմիաէն, մեր երգի բրոֆէսորը . . .

Լապասինար ողջունեց երկու անգամ, երեք անգամ, յետոյ շնորհք մը առնելու համար. կից մը տուաւ փոքր խափշիկին որ անյայտ եղաւ անմուռն՝ իր ածուխի դոյլը տանելով :

Դուռը նորէն բացուեցաւ ու երկու անձեր ներս մտան :

Մէկը շատ տղեղ, ալեհեր, կուղի անմօրուս դէմքով, աչքերը կորնթարդ ապակիներէ ակնոցով զարդարուած, և միւնչեւ ծնօտը կոճկուած հին բրդէնկողի մը մէջ որ իր լանջամասին վրայ կը կրէր կարճատեսի բոլոր անճարակութեան հետքերը :

Տօքթոր շիրշն էր, բրոֆէսոր սուսողութեան և բնական գիտութեանց :

Ալքալիի հզօր հոտ մը կ'արտաբուրէր և քիմիա-
կան ամէն տեսակ աշխատութեանց պատճառով
մատները բազմագոյն էին՝ դեղին, կանանչ, կա-
պոյտ, կարմիր:

Վերջին մտնողը տարօրինակ հակապատկեր մը
կը ներկայացնէր այս խամաճիկին հետ:

Բաւական գեղեցիկ երիտասարդ: խիստ խնամ-
քով մը հագուած, բացգոյն ձեռնոցներով, մազերը
ետի նետուած յաւակնութեամբ՝ կարծես մեծցնելու
համար անվերջանալի ճակատ մը, տարտամ, արհա-
մարհոտ նայուածք ունէր և իր հզօր խարտեաչ
պիտր, շատ քոզմէթիկուած, լայն ու աժգոյն դէմքը
հիւանդ հրացանակրի մը կերպարանքը կուտային
իրեն:

Մորոնվալ գայն ներկայացուց իբրեւ «մեր մեծ
մեծ բանաստեղծը Ամօրի տ'Արժանթօն, ուսուցիչ
գրականութեան»:

Ինքն այ, ոսկիներուն հանդէպ, ապուլթեան
նոյն շարժումն ըրաւ, ինչպէս տոքթօր Հիրշ և
Լապասինտր երգիչը իր ցուրտ նայուածք փայլ մը
արձակեց, բայց շուտով սքօղուեցաւ շրջանաձեւ
նայուածքէ մը յետոյ զոր բարձրէն նետեց տղուն
և անոր աղախներն վրայ:

Յետոյ միւս բրոֆէսորներուն մօտեցաւ որոնք
կրակին առջեւ նստած էին, և զիրար ողջունելով՝
երեքն ալ զիրար կը դիտէին անխօսակ՝ զարհու-
րած ու զուարթ ձեւերով:

Օրիորդ Քոնսթան շատ խորխտ գտաւ այդ
տ'Արժանթօնը, իսկ գարշանքի և սոսկումի անճառ
ազդեցութիւն մը իրողուց ձէքի վրայ:

Ռոյոր անոնցմէ որ հոն կը գտնուէին, տղան
պիտի տառապէր, բայց այս վերջինէն աւելի քան
միւսները: Կարծես միտքէն կ'անցնէր: Միայն
անոր ներս մտնելը տեսնելով՝ բնազդաբար գուշա-
կած էր «թշնամին», և այդ դաժան նայուածքը
իրենին հանդիպելով՝ մինչև սրտին խորը սառե-
ցուցած էր տղան:

Օ'հ, իր կեանքի տխրութիւններուն մէջ, որչափ
անգամներ անոր պիտի հանդիպէր, ծանր թարթի-
չին տակ քնացած այդ նուազուն կապոյտ աչքին,
որուն զարթնումները պողպատի ցոլացմունքներ,
անթափանցելի շողիւն մը ունէին: Աչքերը հօգիին
պատուհանները կոչած են. բայց ասոնք այնքան
ամբափակ պատուհաններ էին որ կրնայիր տարա-
կուսիլ թէ անոնց ետին հօգի մը կ'օր:

Երբ օրիորդ Քոնսթանի և Մորոնվալներու տե-
սակցութիւնը վերջացաւ, խառնածինը մօտեցաւ իր
նոր աշակերտին և բարեկամական փոքր ապտակ
մը տալով անոր այտին:

— Օ'ն, օ'ն, պղտիկ բարեկամս... Ատկէց աւելի
զուարթ կերպարանք մը ունենալու ենք:

Վասնզի արդարեւ ձէք կը զգար աչքերուն
լեցուիլը սենեկապանուհիէն բաժնուած պահուն:
Չէ թէ մեծ սէր մը ունենալուն այդ աղջկան վրայ,
հապա անիկա տան մասը կը կազմէր, ամէն օր իր
մայրը կը մօտեցնէր, և բաժանուած վերջնական
կ'երեւար իրեն այդ խոշոր կնոջ մեկնումէն յետոյ:

— Քոնսթան, Քոնսթան, կը կրկնէր ցած ձայ-
նով անոր շրջազգեստին կառչելով, պիտի ըսէ՞ք
մայրիկին որ զիս տեսնելու գայ:

— Այո, այո, պիտի գայ, պարօն ձէք... բայց պէտք չէ լալ...

Տղան շատ փափագ ունէր լալու, միայն, թուեցաւ իրեն թէ բոլոր այդ մարդիկը զինքը կը քննէին, թէ գրականութեան ուսուցիչը իր վրայ կը սեւեռէր իր հեգնտաւ և սառուցիկ նայուածքը, և ասիկա բաւական եղաւ որպէս զի իր յուսանատու թիւնը զսպէ:

Զիւնը ուժգնութեամբ կը տեղար:

Մորոնվալ առաջարկեց որ կառք մը բերել տայ, բայց սենեկապանուհին՝ ի մեծ ապշութիւն ներկայից՝ յայտարարեց թէ Օկիւսթէնը ու կառքը իրեն կը սպասէին անցքին ծայրը:

Կառք մը, կրո՞ղ:

— Աղէկ միտքս ինկաւ, յարեց, Օկիւսթէն յանձնարարութիւն մը ըրաւ ինծի... Հոս Սայտ անունով աշակերտ մը ունի՞ք:

— Այո... այո... անշուշտ... Սիրուն աշակերտ մը... ըսաւ Մորոնվան:

— Եւ շքեղ երգող մը... պիտի լսէք... աւելցուցուց Լապասինտը դուրս ծռելով՝ Սայտը կանչելու համար որոտագին ձայնով:

Ահաւոր օռնում մը պատասխանեց իրեն, որուն յաջորդեց սիրուն աշակերտին երեւումը:

Ներս մտաւ պղնձագոյն մեծ ուսանող մը որուն վտաւակը, ամէն վտաւակներու պէս՝ դիմացկուն հագուստներ, ամուսէ չարչարուող մարմիններու վրայ, շատ նեղ էր և շատ կարճ, քաֆթանի ձեւով սեղմուած, որ եւրոպական ոճով հագուած եգիպտացիի մը երեւոյթը կուտար արդէն իրեն:

Զայն կատարելագործողը բաւական կանոնաւոր ու լեցուն դէմք մըն էր, որու գեղին պիբկ մորթը կարծես այնքան խնայողութեամբ բաշխուած էր որ աչքերը ինքնին կը գոցուէին երբ բերանը բացուէր, և փոխադարձաբար:

Շատ կարճ մորթով այդ խեղճ երիտասարդը անպատճառ փափագ կը ներշնչէր ճեղքում մը, ծակուածք ՚ր, զինքը սփոփելու համար քան մը ընելու:

Մնաց որ շատ լաւ կը յիշէր Օկիւսթէն կառապանը որ ծառայած էր իր ծնողաց քով, և բոլոր խմուած սրկարները իրեն կուտար:

— Ի՞նչ կ'ուզէք որ ձեր կողմէ ըսեմ իրեն, հարցուց օրիորդ Բոնսթան իր էն սիրալիբ կերպովը

— Ոչինչ... պատասխանեց Սայտ աշակերտը պարզապէս:

— Իսկ ձեր ծնո՞ղքը ինչպէս են... լուր ունի՞ք:

— Ոչ:

— Եգիպտոս դարձա՞ն, ինչպէս մտադիր էին...

— Չգիտեմ... երբէք չի գրեր...

Իսկապէս, Մորոնվալ-Տէրոսթէր կրթութեան այդ նմոյշը յաջող չէր իր պատասխաններուն մէջ, և ձէք զայն մտիկ ըրած ատեն եզակի մտածումներ ունեցած էր:

Բոլորովին հատու եղանակը որով այդ երիտասարդը կը խօսէր իր ծնողաց վրայ, միանալով Պ. Մորոնվալի քիչ մը առաջ ըսածին թէ ընտանեկան կեանքէն իտղայ տիոց գրկուած էին իր աշակերտներուն մեծ մասը և թէ ինք ճար մը կը մտածէր այդ կեանքին դարձնել զանոնք նորէն, սգափառ ու պաւորութիւն մը գործեց իր վրայ:

Թուեցաւ իրեն թէ որբերու . լքուած տղաքնե-
րու հետ պիտի գտնուէր, ինքն ալ լքուած իբր
թէ Թոմպուքթուէն կամ Օթանիդիէն գար :

Մեքենաբար կը կառչէր զինք բերող սոսկալի
աղախնին պարեգօտին :

— Օ՛հ, ըսէք իրեն որ գայ զիս տեսնէ...
ըսէք որ գայ զիս տեսնէ :

Եւ երբ դուռը գոցուեցաւ սենեկապանուհիին
համտակներուն վրայէն, հասկցաւ թէ վերջացած
էր, թէ իր կեանքին մէկ ամբողջ կտորը, իր
չփացած տղու կենցաղը արդէն կը մտնէր անցեալին
մէջ և թէ ա՛լ երբէք չպիտի ապրէր այն երջանիկ
օրերը :

Մինչ լռիկ կուլար, պարտէզին դրան դէմ կե-
ցած, ձեռք մը երկարեցաւ իրեն՝ մէջը սեւ բանով
մը :

Սոռոր Սայտն էր որ, զինքը մխիթարելու համար,
խմուած սիկառներ կուտար իրեն :

— Առ կ'ըսեմ... մի քաշուիր... սնտուկ մը
յեցուն ունիմ... կ'ըսէր հետաքրքրաշարժ երիտա-
սարգը աչքերը գոցելով որպէսզի կարենայ խօսիլ :

Ճէք արցունքներուն մէջէն ժպտելով նշան
կ'ընէր թէ ո՛չ, չէր ուզեր այդ պատուական խմուած
սիկարները . և Սայտ աշակերտը, որուն պերճախօ-
սութիւնը շատ սահմանափակ էր . առջեւը ցցուած
կը մնար, ալ ի՛նչ ըսելիքը չգիտնալով, երբ Պ.
Մորոնվալ ներս մտաւ :

Գացած էր օրիորդ Քոնսթանն առաջնորդելու
մինչեւ կառք և ետ կը դառնար՝ ոգեւորուած յար-
գալից ներողամտութեամբ մը իր նոր աշակերտին
վշտին համար :

Օկրսթէն կառապանը այնքան գեղեցիկ մուշ-
տակներ ունէր, կառքին ձին այնքան աշխոյժ
կ'երեւէր, որ Պարանսիի զաւակը օգտուեցաւ իր
կառքին շքեղ երեւոյթէն : Շատ բարեբախտութիւն
էր իրեն համար, վասնզի Պ. Մորոնվալ իր «տաք
երկիրներուն» հայրենաբաղձութիւններն հանդար-
տեցնելու համար սովորաբար կը դիմէր սուլող,
մտրակող, կտրող դրութեան մը և ոչ թէ Տէքոս-
թէր մէթոտին :

— Այո, ըսաւ Եգիպտացիին, ջանայ զբօսցնել
զայն... փոքր խաղեր խաղացէք միասին... Բայց
նախ սրահ դարձէք ուր ասկից աւելի տաք է...
մինչեւ վաղը արձակուրդ կուտամ նորեկին բարի-
գալստեան համար :

Խեղճ նորեկ :

Ապակեպատ մեծ հովանոցին մէջ ուր տասնի
չափ խառնածիւններ գերառիկ կը խաղային ուռնա-
լով, մէկէնիմէկ շրջապատեցին զինք և անհասկնալի
անծանօթ լեզուներով հարցափորձեցին, իր խարտ-
եաշ գանգուրներով, վերարկուով, մերկ սրունդ-
ներովը, անշարժ և երկչոտ՝ բոլոր այդ փոքր նիհար
ու աշխոյժ saf երկիրներուն մոլեգին շարժուած-
քին մէջտեղ, փոքր շքեղ Փարիզցիի մը երեւոյթ
ունէր՝ Բուսաբանական պարտէզին կապիկներու
մեծ վանդակին մէջ մուրօրած :

Այս գաղափարը իյնալով Մորոնվալի միտքը,
շատ զուարթացուց զայն . բայց իր այս լռիկ
զուարթութիւնը ցրուեցաւ շատ տաք վիճարանու-
թեան մը ազմուկէն ուր Լապասինտրի պի՛օն,
պի՛օները, և տիկին Մորոնվալի հանդիսական փոքր

ձայնը սոսկալի պայքար մը կը մղէին իրարու դէմ։ Անմիջապէս խնդիրը գուշակեց և փութաց օգնութեան հասնիլ իր կնոջ որ դիւցազնաբար կը պաշտպանէր եռամսէին ստակը բրոֆէտորներու պահանջմանց դէմ, որոնք ահագին առնելիք ունէին։

Էվարիսդ Մորոնվալ, փաստաբան և գրագէտ, Բուանդ-ա-Բիդրէն Փարիզ բերուած էր 1848ին, իբրև քարաուղար Կուատրլուբի մէկ երեսփոխանին։

Այն ատենները 25 տարեկան երիտասարդ մըն էր ի ի փառասիրութեամբ և ախորժակով, դաս տիրապետութեամբ և իմացականութեամբ անթերի, հարօտութիւն չունենալով՝ ընդունած էր այդ հպատակող դիրքը, ճամբայ բանալու համար իրեն և կարենալ համեմուտ համար մինչեւ այդ սոսկալի Փարիզը, որուն բոցը այնքան հեռու կը ծաւալի աշխարհի մէջ, որ գաղթականութեանց թիթեռնիկներն իսկ իրեն կը քաշէ։

Յամաք ելլալուն պէս, ձգեց իր երեսփոխանը, քանի մը ծանօթներ ունեցաւ, և նախ և առաջ նետուեցաւ խօսուն ու շարժակուն քաղաքակա նութեան մէջ, յուսալով հոն գտնել վիրասին իր անդրժովեայ յաջողութիւնները։ Բայց այդ հաշին ըրած էր առանց Փարիզեան ծաղրանքին և խառնածինի այդ անիծեալ շեշտին զոր երբէք չկրցաւ ուղղել հակառակ իր բոլոր ջանքերուն։

Առաջին անգամ որ հրապարակով խօսեցաւ, չեմ գիտեր մամլոյ ինչ դատի մը առթիւ էր, բունն յարձակում մը ըրաւ բոլոր այն քշուակաւ ֆոնիկագետն ղիւմ ոֆ կ'անպատուեին գլխակառքիւնը, և

անսահման քրքիջը որով ընդունուեցաւ իր ճառը՝ հասկցուց խեղճ «Էվարիսդ Մորոնվալի» այն դժուարութիւնը որուն պիտի հանդիպէր անուն մը շինելու համար իբրև փաստաբան։

Ուստի շատացաւ գրելով. բայց շատ չուտով նշմարեց թէ այնքան դիւրին չէ համբաւաւոր ըլլալ ի Փարիզ, որքան Բուանդ-ա-Բիդրի մէջ։ Յոյժ ամբարտաւան, իր հակառակորդի յաջողութիւններէն շփացած, չափազանց բուռն, յաջորդաբար անցաւ շատ լրագիրներէ, բայց ոչ մէկուն մէջ կրցաւ մնալ։

Այն ատեն իրեն համար սկսաւ այն սոսկալի կեանքը կատղած կովու, որ անմիջապէս կը ջախջախէ քեզ կամ բոլորովին կ'ամբացնէ։ Այն տասն հազար խեղճ ողորմելիներէն մէկն եղաւ սովալլուկ և խոսխոս, որք ամէն առտու կ'ելլան ի Փարիզ, անօթութենէ և փառատենչիկ երազներէ ընդարձացած, փողոցին մէջ փոքր պատառներով կը լափեն իրենց գրպանի մէկ սոււովը գնուած հաց մը, մելանոտ փետուրով մը կը սեւցունեն իրենց հագուստները և իրենց շապիկին օձիքները կը ձերմկցունեն գնդամուղի կաւիճով, տաքնալու համար ուրիշ բան չունենալով, եթէ եկեղեցիներու և մատենադարաններու ջերմաբաշխները։

Ճանչցաւ ամէն ստորնայումներ, ամէն թշուառութիւններ և վարկի չգոյութիւնը կապերայի մէջ, և իրիկուան ժամը տասնըմէկին սենեակէ վաճառիլը, և հսկումներու համար շատ կարճ ճրագը, և ջուր առնող կօշիկները։

Ո և իցէ ճիւղի այն ուսուցիչներէն եղաւ ճնոնք

ի զուր կը ձեռնն Փարիզի սալայատակը, մարդասիրական տետրակներ, յօդուածներ հրատարակեց համայնագիտարաններու համար՝ տողը կէս սանդղիմի, միջին դարու պատմութիւն մը երկհատոր՝ Իւրաքանչիւր հատորը քսանըհինգ ֆրանքի, համառօտ պատմութիւններ, գրքոյկներ, թատերախաղերու ընդօրինակութիւններ մասնաւոր տուներու համար:

Վարժարաններու մէջ անգլիերէնի վարժիչ ըլլալով: Վանտուեցաւ աշակերտները ձեռած ըլլալուն՝ խառնածինի հին սովորութեամբ մը: Յետոյ թախանձանօք խնդրեց որ Դիակնարան մտնայ իրբեւօզնական քարտուղար, բայց չյաջողեցաւ ի չգոյէ պաշտպանութեանց, ու նաև քաղաքական պարուսթայի մը պատճառով:

Վերջապէս, երեքամեայ այս սոսկալի կենցաղէն յետոյ, երբ անթիւ անհամար սեւ բողկեր և հում կանկառներ կերաւ, երբ կորսնցուց իր պատրանքներն ու ստամոքսը կործանեց, դիպուածը անգլիերէն դաս մը գտնել տուաւ իրեն, փոքր աղջիկներու գիշերօթիկի մը մէջ զոր կը վարէին երեք քոյրեր, Տէքոսթէր օրիորդները:

Երկու անդրանիկները քառասունը անցուցած էին, երրորդը երեսունի կը մօտենար: Պզտրտիկ, զգայնիկ և յաւակնութեամբ լի, Տէքոսթէր դրութեան հեղինակը՝ իր քոյրերուն պէս ամուրի միալու վտանգն ունէր, երբ Մորոնվալ անոր ձեռքը խնդրեց և ընդունուեցաւ:

Ամուսնանալէ յետոյ ժամանակ մը եւս տան մէջ ապրեցան, ուր երկուքն ալ օգտակար կ'ըլլային

դասեր տալով: Բայց Մորոնվալ իր թշուառութենէն պահած ունէր թափառկութեան, սրճարանի սովորութիւններ, և կարդ մը ցփութիւններ որոնք ողողեցին հանդարտ ու պարկեշտ գիշերօթիկը: Ասկից զատ, խառնածինը իր աշակերտներուն հետ կը վարուէր իբր թէ շաքարեղէքի դաշտի մը ստրուկներն ըլլային: Տէքոսթէր պառաւ օրիորդները, որք կը պաշտէին իրենց քոյրը, ստիպուեցան սակայն հեռացնել այդ ընտանիքը եռեսուն հազար ֆրանքի չափ յլասուց հատուցում վճարելով:

Ինչ ընել այս դրամը: Մորոնվալ նախ փափագեցաւ լրագիր մը, հանդէս մը հիմնել. բայց իր դրամը հատցունելու երկիւղը յաղթեց խմբագրութիւն ընելու ուրախութեան:

Ամէն բանէ առաջ հարստանալու ապահով միջոց մը պէտք էր, և դայն փնտռած պահուն է որ օր մը հանճարեղ գաղափար մը յղացաւ:

Դիտէր թէ ամենէն հեռաւոր երկիրներու տղաքները Փարիզ կը ղրկուէին գաստիարակուելու: Պարսկաստանէն կուզան, Ճարոնէն, Հնդկաստանէն, Կուինէէն կուզան, յանձնուելով նաւապետներու կամ վաճառականներու, որոնք իրբեւթղթակին կը ծառայեն:

Քոյր այդ փոքրիկ տղաքը ընդհանրապէս շատ դրամ ունենալով և բաւական խակ ըլլալով, զայն Գործածելու եղանակի մասին Մորոնվալ հասկցան թէ դիւրին շահագործելի հանք մը կ'որ: Բաց սաստի տիկին Մորոնվալ-Տէքոսթէրի դրութիւնը

կրնար կատարելապէս յարմարիլ ուղղելու ամէն տեսակ օտար շեշտեր, պակասաւոր արտասանութիւններ:

Ուսանածինը դիմեց իր յարաբերութիւններէն մնացած քանի մը գաղթային լրագիրներու հրատարակել տալու համար նորանշան ծանուցում մը մէկ քանի լեզուներով, որ արտատպուեցաւ Մարտիրոյ և Հավրի թերթերուն կողմէ, մեկնող նաւերու անուններուն և վերիդասի գրասենեկին քաղաւաններուն միջեւ:

Առաջին տարիէն, Զանգիպարի կրօնապետին ելբօրօրդին և Կունէի ծովեզերքէն երկու փառաւոր սեւամորթներ Պաթինեօլ իջան Մորոնվալի փոքր արաւթովանը, որ այնուհետեւ շատ նեղ էր իր առետուրին համար: Այն ատեն էր որ սկսաւ փնտռել բաւարար շէնք մը, և խնայողութիւնը ու միանգամայն իր նոր դիրքին պահանջումները հաշտեցնելու համար: Տուգ-Մէզոնի այդ սոսկալի անցքին մէջ որ այնքան գեղեցիկ երկաթորմ մը ունէր Մոնթէնը ծառուղիին վրայ, վարձեց լքուած շէնքերը ձիական լուսանկարչի մը, որ վերջերս սնանկացած էր, որովհետեւ ձիերը ընաւ չէին ուղած մտնել այդ կոյանոցին մէջ:

Նորահաստատ գիշերօթիկին տպակիներուն առատութիւնը կրնար քննադատուիլ քայց ասիկա առժամեայ էր, վասնզի լուսանկարիչները յուսադրած էին Մորոնվալը թէ ի մօտոյ այդ կալուածը ձեռքէն պիտի առնուէր երեւակայական ճամբու մը համար այդ թաղին մէջ, որ արդէն ամէն կողմէ ձեղքուած էր այնքան կիսաւարտ ծառուղիներով:

Պուլվառ մը պիտի անցնէր անկից, ծրագիրը ուսումնասիրուելու վրայ էր, և կ'երեւակայէք այն անկարգութիւնը զոր այս ակնկալուած փառսի հատուցումը պիտի նետէր Մորոնվալներու վարժարանին մէջ: Ննջարանը խոնաւ պիտի ըլլար, զօրասարհը ամառը պիտի բարձրանար տաք շերմոցի մը բարեխառնութեան: Առոնք բան մը չէին: Խնդիրը երկար պայմանագիր մը կնքելուն, դրան վրայ սոկեղօծ նշանատախտակ մը դնելուն, և յետոյ սպասելուն վրայ էր լոկ:

Քսան տարիէ ի վեր, որքան Փարիզցիներ կործանեցին իրենց կարողութիւնները, իրենց հարստութիւնը, իրենց կեանքը սպասման այս տենդին մէջ... Այս տենդը մոլեգնաբար համակեց Մորոնվալը: Աշակերտներուն դաստիարակութիւնը, անոնց հանգստութիւնը, այնուհետեւ իր ամենէն յետին հոգերն եղան:

Անհրաժեշտ նորոգութիւններուն կը պատասխանէր. «Քիչ ատենէն պիտի փոխուի...» կամ թէ «երկու ամիս միայն մնաց...»

Իւ առասպելական ծրագիրներ կը յօրինէր՝ կալուածին փոխարէն իրեն տրուելիք տարապայման գումարներուն վրայ հիմնուելով: Իր «փոքր տաք երկիրներուն» գործը պիտի շարունակէր աւելի ընդարձակ աստիճանով, մեծ գործ մը պիտի ընէր զայն, քաղաքակրթիչ և արգիւնարեր:

Հիմակուհիմա երեսի վրայ կը թողուր իր քիմնափօնը, անօգուտ պտոյտներ կ'ընէր, և ամէն անգամ ետ գառնալուն կը հարցունէր.

«Է՛յ, եկա՞ն կալուածը ձեռքէս առնելու...»

Ամենեւին : Երբէ՛ք :

Ինչի՞ կը սպասէին ուրեմն :

Շատ չանցած հասկցաւ թէ խաբած էին զինքը . և անդգայ խառնածինի այդ զայրացկոտ ու տկար բնաւորութեան մէջ վնասուծը շուտով վատութեան փոխուեցաւ : Այլ եւս աշակերտներուն վրայ հսկողութիւն իսկ չեղաւ : Կը բաւէր որ կանուխ պառկէին , այնպէս որ որչափ կարելի է քիչ փայտ և լոյս վառուէր , ուրիշ բան չէր պահանջուեր անոնցմէ :

Օրը բաժնուած էր դասառութեան անորոշ , տարտամ ժամերու . ըստ հաճոյս տնօրէնին , և ամէն տեսակ յանձնառութիւններու . զորս աշակերտներուն կատարել կուտար իր անձնական ծառայութեան համար :

Ի սկզբան , մեծերը կը հետեւէին լիսէի մը դասընթացքներուն : Այս ծախսը մէջտեղէն վերցաւ , եռամսեայ յայտագիրներուն մէջ պահուելով սա կայն :

Միթէ մասնաւոր ուսուցիչներ օգտակարապէս չէին կրնար բռնել համալսարանական ունկնդրութեան տեղ : Եւ Մորոնվալ իր շուրջը կանչեց սրճարանի իր նախկին ծանօթները , առանց վկայականի բժիշկ մը . առանց տպագրիչի բանաստեղծ մը , առանց յանձնառութեան երգիչ մը , դասաղուրկներ , չոր պտուղներ , ձկնհոսածներ , ամենքն ալ իրեն պէս ընկերութեան դէմ կատղած , որ չէր ուզեր իրենց տաղանդը :

Դիտած էք թէ Փարիզի մէջ ինչպէս այս մարդիկը զիրար կը փնտռեն , ինչպէս զիրար կը քա-

չեն , ինչպէս կը խմբուին , ուժ տալով իրարու տրտունջներու , պահանջումներու , իրենց անգործ ու ամուլ սնամտութիւններուն , Իսկապէս լցուած փոխադարձ արհամարհանքով՝ հաճոյալի , սքանչալիր խուրը մը կը ձեւացնեն , ուսկից դուրս իրենց համար ամէն բան դատարկութիւն է :

Երեւակայեցէք թէ ի՛նչ կրնային ըլլալ ասանկ ուսուցիչներուն դասերը , հազիւ վճարուած դասեր , որոնց մեծագոյն մասը վիճաբանութիւններով կ'անցնէր գարեջուրի սեղանի մը շուրջ՝ ծխափայտի մուխին մէջ , որ շատ չանցած այնքան կը թանձրանար որ ա՛լ չէին տեսներ , ա՛լ չէին լսեր զիրար : Բարձրաձայն կը խօսէին սակայն իրարու բերնէ կը խլէին բռները , իրենց ունեցած քիչ մը գաղափարները՝ անհեթեթութեան երթալու աստիճան՝ կը քաղէին մասնաւոր բառարանէ մը ուր արուեստը , գիտութիւնը , գրականութիւնը , ամէն կողմ քաշքշուելով , այլակերպուելով , բզբտուելով , կտոր կտոր կ'անհետանային ինչպէս թանկագին կերպասներ խիստ թթուներու ազդեցութեան ներքեւ :

Եւ «փոքր տաք երկիրները» ինչ կ'ըլլային բոլոր այդ բաներուն մէջտեղ :

Միայն , տիկին Մորոնվալ , որ պահած էր Տէքսթէն գիշերօթիկին բարի աւանդութիւնները , իր դերը լրջութեամբ կը կատարէր . բայց կարկրուքները , խոհանոցը , այդ մեծ քայքայեալ կրթարանին հոգը իր ժամանակին մեծ մասը կը գրաւէին :

Գէթ պէտք էր որ դուրս ելլալու համար համա

զգեստները պատշաճ վիճակ մը ունենային, վասնզի աշակերտները շատ կը կպարտանային իրենց պատմութեաններուն վրայ որոնց ամենքն ալ անխտիր ժապաւինուած էին մինչեւ արժուկը: Մորոնվալ քիմնագիտներն մէջ, ինչպէս Հարաւային Ամերիկայի կարգ մը բանակներուն մէջ, յիսնապետներ միայն կային, և ասիկա յոյժ թեթեւ փոխարինութիւն մըն էր աքսորի տիրութեանց, վարժապետին յոռի վարմանց հետ բազդատմամբ:

Վասն զի կատակ չէր ընէր խառնածինը: Եռամսէի առաջին օրերը, երբ արկղը լենար, դնու կը տեսնուէր անոր ժպտիլը. բայց ժամանակին մնացեալ մասը, վրէժը յօժարակամ կը լուծէր այդ սեւամորթներէն՝ իր երակներուն մէջ գտնուած բովանդակ խափշիկի արիւնովը:

Իր խստութիւնը լրացուց ինչ որ սկսած էր իր անզգայութիւնը:

Շատ չանցած քանի մը թղթակիցներ, նաւայարդարներ, հիւպատոսներ յուզուեցան Մորոնվալ քիմնագիտներին կատարելագործեալ դաստիարակութենէն: Շատ տղաքներ քաշեցին առին: Տասներհինգ հատ «տաք երկիրներէն» այլ եւս ութը հատ մնացին.

«Ուսանողներուն թիւը սահմանափակ է» կ'ըսէր յայտազիրը: Անոր մէջ այս խօսքը միայն ճշմարիտ էր:

Թախծաղին արտմութիւն մը կը տիրէր մեծ պարապ վարժարանին մէջ, նոյն իսկ գրաւման մը երկիւղը կար, երբ յանկարծ վրայ հասաւ փոքր ձէք՝ Քոնսթանի առաջնորդութեամբ:

Կանխիկ վճարուած այդ եռամսեան հարստութիւն մը չէր անշուշտ. բայց Մորոնվալ հասկցած էր բոլոր օգուտը զոր կրնար քաղել այս նոր աշակերտին կացութենէն, և այդ անհեթեթ մօրմէն, որուն ինչ ըլլալը կը գուշակէր արդէն՝ առանց ճանչցած ըլլալու:

Ուստի այն օրը դադար մը տիրեց խառնածինին խստութեանցը ու զայրոյթներուն մէջ: Ի պատիւ նորեկին՝ մեծ ճաշ մը տրուեցաւ որուն ներկայ գտնուեցան բոլոր ուսուցիչները, և «տաք երկիրները» կաթիլ մը գինի խմեցին, ինչ որ երկար ատենէ ի վեր չէր պատահած:

•••

Մ Ե Ծ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ե Ի Ա Ն Կ Ո Ւ Ս
ՄԱՏՈՒ-ԿԷԶՕ ՓՈՔՐԻԿ ԻՇԽԱՆԻՆ

Եթ Մորոնվալ քիմնագիտը տակաւին գոյութիւն ունի, ինչ որ կ'ուղեմ հաւատալ, առողջապահ և կան յանձնաժողովին ցոյց կուտամ այդ պատկառելի գործարանին ննջարանը՝ իբրեւ ամենէն վատառողջը, ամենէն արտառօցը, ամենէն խոնարհ ուր երբէք պառկեցուցած ըլլան տղաքներ:

Երեւակայեցէք երկար չէնք մը ամբողջ գետ նայարկ առանց պատուհանի, միայն վերէն լու-

սաւորուած՝ ցեղունին վրայ բացուած պատուհանէ մը և կոլոտիոնի և էթէոի անջինջ հոտով մը լեցուած, վասն զի ժամանակով ծառայած էր լուսանկարչական պատրաստութիւններու: Շէնքը կը գտնուէր Փարիզեան պարտէզի այն հողերէն մէկուն մէջ ուր կը բարձրանան մեծ պատեր, մթին՝ համր, բաղեղապատ, որոնց շուքը իր ձգուած տեղը մզլոտութիւն կը սփռէ:

Ննջարանը, չքեղ ապարանքի մը ետեւի կողմը, կը կրթնէր ախոռի մը որ ամէն ժամ լեցուած էր ձիերու ոտից հարուածներովը և ջրհանի մը աղմուկովը որ անդադար կը ժայթքէր, ինչ որ կը լրացնէր այդ յօդացաւերու տուփին խոնաւ երեւոյթը՝ պատերուն կէս երկայնքը ծածկուած սգատեսիլ կանանչութեամբ մը՝ ինչպէս նաւու մը ջուրին հետ ծփացող մասը:

Տարւոյն մէկ ծայրէն միւսը խոնաւ էր, սա տարբերութեամբ որ եղանակներուն համեմատ, խոնաւութիւնը կամ շատ ցուրտ կ'ըլլար կամ շատ տաք: Ամառը, այս օդազուրկ տուփը իր ապակիէն աւելի եւս տաքնալով, գիշերուան զովին շոգիացնելով իր օրուան բոլոր ջերմութիւնը, շոգիով կը լենար ինչպէս բաղնիքի խուց մը, և ջուր դուրս կուտար իր ճաթնատած քարերէն:

Ասկից դատ, շատ մը անասնիկներ՝ հին բաղեղի մօտաւորութենէն առաջ եկած, ապակիին փայլունութենէն ձգուելով ներս կը մտնային ամենափոքր ճեղքուածներէն, կը թռչտէին կամ ցեղունին վրայ կը վազէին սալուններով, կռինչներով, յետոյ ծանրապէս կ'իյնային անկողիններուն վրայ՝ սաւաններուն ճերմակութենէն հրապուրուած:

Զմրան խոնաւութիւնը աւելի ազէկ էր: Տուրաք երկինքէն կ'իյնար աստղերու շողիւններով, և գետնէն դուրս կ'ելլար միջնորմներուն ճեղքերէն և տախտակամածին բարակութենէն. բայց կարելի էր փաթթուել վերմակներուն մէջ, ծունդերը մինչեւ ծնօտը բերել և քանի մը ժամէն տաքնալ:

Մորոնվալի հայրական աչքը անմիջապէս հասկըցած էր թէ ինչի պիտի ծառայեցնէ այդ տեսակ մը անօգուտ սայլատունը՝ աւլտուքներու դէզի մը մէջ մնացած, և ծածկուած այն սեւորակ ներկով որով անմիջապէս կը պատեն Փարիզի մուխովը խառնուած տեղատարափներէ լքուած շէնքերը:

— Հոս ննջարան ընենք, ըսած էր խառնածինը առանց վարանելու:

— Թերեւս քիչ մը խոնաւ պիտի ըլլայ... յանդգնեցաւ ըսել տիկին Մորոնվալ մեղմիւ:

Խառնածինը հեգնօրէն խնդաց:

— Մեր փոքր «տաք երկիրները» զով պիտի մնան...

Միայն տասը անկողիններու տեղ կար իրաւամբ. քսան հատ տեղաւորեցին, խորը լուացարանով մը, դրան փակ գէշ գորգով մը և ատիկա եղաւ նշայանը, ինչպէս ինք կ'ըսէր:

Եւ ինչո՞ւ չըլլար: Ննջարանը տեղ մըն է ուր կը քնանան: Է՛հ ուրեմն, տղաքները հոն կը քնանային հակառակ տաքութեան, ցուրտին, օդի պակասութեան, անասուններուն, ջրհանի աղմուկին, և ձիերու մօլեգին դոփիւններուն, Յօդացաւեր, աչացաւեր, ցնցղատապեր կ'ուեննային. բայց խո-

բունկ, հանդարտ, ժպտուն՝ հառաչանօք կը ննջէին, քունի այն աղւոր ընդարձացումով համակ որ կը յաջորդէ խաղին, մարզանքին և անփոյթ օրերուն:

Ո՛ սուրբ մանկութիւն:

... Առաջին գիշերը, օրինակի համար, ձէք չկրցաւ աչքը գոցել: Երբէք պառկած չէր օտար տան մը մէջ. և փոփոխումը մեծ էր իր փոքր սենեկին որ կանթեղով մը կը լուսաւորուէր, սիրական խաղալիկներովը լեցուն, բազդատմամբ իր գտնուած տեղին մթութեանը, այլանդակութեանը:

Աչակերտները պառկելուն պէս, սեւ ծառան տարած էր լամբարը, և անկից ի վեր ձէք արթուն մնացած էր:

Ձիւնալից ապակիէն իյնող տժգոյն լոյսովը կը նայէր ոտք ոտքի շարուած երկաթէ այդ անկողիններուն սրահին ամբողջ երկայնութեամբը, մեծ մասը պարապ, տաս տափակ, վերմակները մէկ ծայրին վրայ պլորուած: Եօթը կամ ութը միայն լեցուած, ուռեցած քնացողներուն շարժումներէն, և ոպեւորուած՝ շունչով մը, խորդիւնով մը, խորունկ, վերմակներուն տակ խղղուած հագով մը:

Նորեկը լաւագոյն տեղը կը բռնէր. դրան հովէն և ախոռին աղմուկէն քիչ մը զերծ: Տաք չէր սակայն, և ցուրտը, միանալով կեանքի անակնկալին ուր կը մտնէր, բաց կը թողուր աչքերը: Երկար հսկումին տարտամութենէն օրօրուելով, վերստին կը տեսնէր ամբողջ այդ օրը, շատ որոշ պարագաներով լուսաւորուած, ինչպէս շատ անգամ կը պատահի երազի մէջ ուր մտածումը մեծ ընդհատումներով լի, միշտ ինքնին կը զօղպ-

ւորուի՝ յիշատակներով տոգորուած փայլուն թեւերով:

Այսպէս, Մորոնվալի ճերմակ փողկապը, անոր մեծ մարախի ուրուանկարը, ուր մարմինն փակած արմուկները կռնակէն դուրս կ'ելլային թաթերու պէս, առջթոր Հիրչի խոշորացից ակնոցը, արատալից թիկնոցը, ներկայ էին տղուն մտքին մէջ, և մանաւանդ, օ՛հ, մանաւանդ «թշնամիին» խիտխտ, սառուցիկ, հեզնոտ ու կապոյտ ակնարկը:

Այս վերջին մտածման սոսկումը այնպէս էր, որ ակամայ անմիջապէս յետոյ մօրը վրայ կը մտածէր իբրեւ պաշտպանի մը... Ի՞նչ կ'ընէր այդ վայրկենին: Ամէն տեսակ հեռաւոր ժամահարներ տասնըմէկ կը զարնէին: Անշուշտ պարահանդէսը, թատրոնն էր: Քիչ յետոյ տուն պիտի դառնար, մուշտակներուն և կնդղեակին ժանեակին մէջ թաղուած:

Երբ այսպէս ետ դառնար, ժամը որչափ ալ առաջացած ըլլար, կը բանար ձէքին դուռը, անկողնին կը մօտենար. «կը քնանա՞ս, ձէք»: Նոյն իսկ քունին մէջ, տղան իր մօտ կը զգար զայն, կը ժպտէր, ճակատը կը կարկառէր, և իր կիսափակ աչքերով կ'ընդունարէր անոր արդուզարդին շքեղութիւնները: Ծողարձակ, անուշաբոյր տեսիլք մը կը մնար անկից, իբր թէ պայտիկ մը դէպ իրեն իջած ըլլար ծիածանէ ամպով մը:

Իսկ հիմակ...

Սակայն, իր օրուան տխրութիւններուն մէջ արժանապատուութեան մի քանի ուրախութիւններ կը սպրդէին իր մէջ, ժապաւէնները, քէբին,

և կարմրաերիզ կապոյտ համազգեստին տակ իր երկար սրունգները ծածկուած պահելու երանութիւնը : Հագուստը քիչ մը երկար էր, բայց պիտի յարդարէին զայն նորէն : Նոյն նոյն իսկ տիկին Մորոնվալ գնդասեղներով նշանակած էր շինուելիք ծալքերը : Յետոյ խաղացած, ճանչւորած էր ընկերներուն հետ, որնոք թէեւ անհեթեթ, բարի տղաքներ էին հակառակ իրենց վայրագ երեւոյթին : Պարտէզին մէջ ձիւնագնտակ խաղացած էին, և ասիկա նոր, հրապուրիչ զբոսանք մը եղած էր գեղեցիկ կնոջ մը՝ քաղջ առանձնոցին մէջ մեծցած տղու մը համար :

Մինակ բան մը կը հետաքրքրէր ձէքը : Ուզած էր տեսնել Նորին Արքայական Բարձրութիւնը : Ո՛ւր էր Տահոմէի փոքր արքան, որուն վրայ այնքան որուն վրայ այնքան պերճախօս կերպով կը ճառէր Պ. Մորոնվալ : Արձակուրդի մէջ, թէ հիւանդանոցը . . . Ա, հ, եթէ կարենար ճանչնալ զայն, հետը խօսակցիլ, անոր բարեկամն ըլլալ :

Ութը փոքր «տաք երկիրներուն» անունները հարցուցած էր : Բնաւ ու է իշխան չէր գտնուեր անոնց մէջ : Վերջապէս միտքը դրաւ խոշոր Սայտին հարցունել :

— Նորին Արքայական Բարձրութիւնը հոս չէ՞ :

Ասոր վրայ, շատ կարճ մորթով երիտասարդը իրեն նայած էր զարմացկոտ աչուրներով այնքան լայն բացուած որ քիչ մը մորթ մնացած էր ու չէր կրցած պահ մը իսկ բերանը բանալ : Անմիջօգուտ քաղած էր այս բանէն, և ձէքի հարցումն անպատասխանի մնացած էր :

Տղան դեռ ասոր վրայ կը մտածէր անկողինն մէջ յուղուելով, երաժշտութիւնը մտիկ ընելով վասն զի մերթ երգեհոնի ձայներ կուգային տունէն, միացած այն մարդուն պոռչաութիւն զոր Լապասինար կ'անուանէին : Ամբողջութիւնը ախորժելի կերպով կը խառնուէր դեռ շարժուն ջրհանին շուկին և այն բախումներուն, դոփիւններուն որոնցմով մօտակայ ձիերը կը դղրդեցնէին պատը :

Վերջապէս հանդարտութիւնը տիրեց :

Կը քնանային ննջարանին, ինչպէս ախոռին մէջ, և Մորոնվալի կոչնականները, քօցելով անցքին երկաթորմը, կը հեռանային ծառուղիին թաւալուն ու հեռաւոր աղմուկին մէջ, երբ ննջարանին դուռը բացուեցաւ, որ ձիւնի խժկակով մը վազկայուած էր :

Փոքր սեւ ծառան ներս մտաւ, ձեռքը լապտեր մը :

Թոթովուեցաւ, ճերմակ բըլիւշներուն ներքեւ ծիծաղաչարժ, որք կը շեշտէին իր սեւութիւնը, և անկողիններուն մէջտեղը առաջացաւ կոնակը ծռած, գլուխը ուսերուն մէջ պզտիկցած, դողահար :

Ձէք կը նայէր այդ սոսկալի ուրուանկարին որուն ստուերը մէկ կողմէն կ'երկարէր պատին վրայ, տարապայման և անհեթեթ, ի յայտ բերելով բոլոր պակասութիւններն այդ կապկային գլխին, բերանը ընդառաջ, ականջերն ահագին, անջատուած գանկը գնտաձեւ, բրդոտ և յոյժ սրածայր :

Փոքր խափշիկը լապտերը կախեց ննջարանին խորը, որ այն ատեն լուսաւորուեցաւ ինչպէս

նաւու մը միջնակամուրջը: Յետոյ հոն մնաց,
ոտքի վրայ, ուռոյցքներով ծածկուած խոշոր ձեռ-
քերը և հողագոյն դէմքը դէպի ջերմութիւն, դէպ
ի լոյսը կարկառած, այնքան բարի, այնքան ման-
կային ու վստահալից արտայայտութեամբ մը որ
ձէք անմիջապէս սկսաւ սիրել զայն:

Տաքնալով հանդերձ, խափշիկը ատեն ատեն
ապակիին կը նայէր:

— Ի՞նչ ձո՛ւն... Ի՞նչ ձուն... կ'ըսէր սարսու-
լով:

Ձիւն բառը արտասանելու այս եղանակը, իրեն
համար օտար լեզուով եղած այդ անուշ և երկչոտ
ձայնին շեշտը, սիրտը շարժեց փոքր ձէքին, որ
յոյժ կարեկից և հետաքրքիր ահնարկ մը նետեց:
Խափշիկը տեսաւ և ցած ձայնով. «Հա՛, նորեկը:
Ինչո՞ւ չես քնանար, պարոն»:

— Ձեմ կրնար, ըսաւ ձէք հառաչելով:

— Մարդ երբ վիշտ ունենայ, աղէկ է հառա-
չելը, ըսաւ խափշիկը, և վճռական շեշտով մը
աւելցուց.

— Եթէ աղքատները չհառաչեն, անշուշտ կը
խղդուին:

Խօսած ատենը վերմակ մը կը փռէր ձէքի ան-
կողմին մօտ գտնուած անկողնի մը վրայ:

— Հո՞ր կը պառկիք, հարցուց տղան, շատ
զարմանալով որ ծառայ մը աշակերտներուն ննջա-
սենեակը կը պառկէր... բայց սաւանչիկայ:

— Սաւանները աղէկ չեն ինձի համար: Ես շատ
սեւ մորթ ունիմ...:

Խափշիկը այս պատասխանը տուաւ մեղմիւ

ժպտելով, և կը պատրաստուէր իր անկողինը մտնել՝
մասամբ հանուած որպէս զի քիչ մտի, երբ յանկարծ
կեցաւ, կուրծքին վրայէն քանդակուած փղսոկրէ
տիփիկ մը առաւ, և սկսաւ ջերմեռանդօրէն համ-
բուրել:

— Օ՛հ, ի՞նչ զարմանալի միտալ, ըսաւ ձէք:

— Միտալ չէ, ըսաւ, իմ կռի-կռիս է:

Բայց ձէք չէր գիտեր թէ ինչ է «կռի-կռի» մը,
և միւսը բացատրեց իրեն թէ այսպէս կը կոչէին
հոռութք մը, երջանկութիւն բերող բան մը: Իր
Քերիքա հօրաքոյրը այս պարզեւն ըրած էր իրեն,
երկրէն մեկնելէ առաջ, իր հօրաքոյրը որ մեծցու-
ցած էր զինքը և որուն քով կը յուսար երթալ
ժօտաւոր օր մը:

— Ես ալ մայրիկին, ըսաւ փոքր Պարանոն:

Պահ մը լռութիւն տիրեց. տմէն մէկն իր Քե-
րիքան վրայ կը խորհէր:

ձէք պահ մը ետքը, յարեց.

— Ձեր երկիր աղւո՞ր է... հեռո՞ւ է... Ի՞նչ
է անունը...

— Տահօմէ, պատասխանեց խափշիկը:

Փոքր ձէք նստաւ անկողնին վրայ:

— Օ՛հ, ուրեմն կը ճանչնաք զայն... թերեւս
իրեն նեո եկաք Թրանսա:

— Որո՞ւ:

— Նորին Արքայական Բարձրութեան... գի-
տէք... Տահօմէի փոքր արքան:

— Ես եմ, ըսաւ խափշիկը պարզապէս:

Միւսը անոր կը նայէր ապշութեամբ: Արքայ
մը՝ այդ ծառանչոր ամբողջ օրը իր կարմիր բուրդէ

վերարկուովը տանը մէջ հոս հոն վազած էր աւել
մը և դոյլ մը ձեռքը, սեղանին ծառայած էր,
գաւաթները լուացած էր:

Խափշիկը լըջօրէն կը խօսէր սակայն, իր դէմքը
տխրութեան մեծ արտայայտութիւն մը առած էր,
և իր սեւեռուն աչքերը կը թուէին նայիլ հեռուն,
չափ հեռուն, դէպ ի անցեալը կամ կորուսեալ
հայրենիք մը:

Կարմիր բաճկոնակին բացակայութիւնն էր թէ
այդ արքայ բառին մոգութիւնը, բայց իր անկող
նին ոտքը նստող խափշիկին վրայ, որուն վիզը
մերկ էր և մութ կուրծքին վրայ շապիկը կիսբաց,
ուր կը փայլէր փղփղիկ հոտութքը: Ծէք կը գտնէր
հմայք մը, նոր արժանավայելութիւնմը:

— Ինչպէս կըլլայ այդ... հարցուց երկչոտու-
թեամբ, այս հարցման մէջ ամփոփելով այդ
օրուան բոլոր զարմանքները:

— Կ'ըլլայ... կ'ըլլայ... ըսաւ խափշիկը:

Յանկարծ վազեց լապտերը մարելու:

— Պարոն Մորոնիւալ գոհ չըլլար, երբ Մատու-
լոյսը վառած թողու...:

Յետոյ իր խշտիկը մօտեցուց ծէքի անկողինն:

— Իոնն քուն չունիս, ըսաւ անոր: Ես երբէք
չեմ քնանար երբ Տահոմէի վրայ խօսուի... մտիկ
ըրէ:

Եւ մութին մէջ, ուր իր ճերմակ աչքերը կը
չողային, փոքր խափշիկն սկսաւ իր պատմութիւնը:

Մատու կը կոչուէր, հօրը անուամբը, հաշակաւոր
պատերազմիկն Ռաք-Մատու-Կէզօ, ամենէն հզօր
վեհապետներէն մէկը ոսկիի և փղփղիկ երկրին:

որուն Պրանսա, Հոլանտա, Անգլիա ընծաներ կը
դրկէին հոն, ծովուն անդիկ կողմը:

Հայրը խոշոր թնդանօթներ, հազարաւոր զինու-
ւորներ ունէր հրացաններով ու նետերով զինուած,
պատերազմի համար մարզուած փիղերու երամներ,
երաժիշտներ, կրօնաւորներ, կաքաւուհիներ,
ամազոններու չորս գունդ և միմիայն իրեն համար
երկու հարիւր կին: Իր պալատը անսահման էր,
պճնուած՝ նիզակի երկաթներով, ժժմակներու
զարդերով և կտրուած գլուխներով զորս շէնքին
ճակատը կը կախէին ճակատամարտէն և ողջակէզ-
ներէն յետոյ: Մատու այս պալատին մէջ մեծցած
էր, ուր արեւը կը մտնէր ոմէն կողմէ, տաքցնե-
լով սալաքարերն ու փռուած փսիաթները: Իր
Քերիքա հօրաքոյրը, ընդհանուր հրամատար Ամա
զոններու, կը խնամէր զինքը և իր արչաւանքնե-
րուն մասնակից կ'ընէր պղտիկութեանը:

Ինչ գեղեցիկ էր Քերիքա, էրիկ մարդու պէս
բարձրահասակ և զօրեղ, կապոյտ պարեգօտով,
մերկ սրունքներ ու բազուկները ապակեղէն ման-
եակներով բեռնաւորուած, աղեղն ուսին, ձիու
պոչեր իր գօթիին վրայ ծածանուտ և վէտիվէտ,
յամոյրի երկու փոքր եղջիւրներ կիսալուսնի ձեւով
միացած, իր թէ սեւ պատերազմիկ կիները պահած
ըլլային աւանդութիւնը Անահիտին, ճերմակ որ
սորդուհիին:

Եւ ինչ ակնարկ, ձեռքի ինչ ազահովութիւն
փղփղիկ ժանիք մը խլելու կամ Աշանթիի գլուխ
մը կտրելու համար մէկ հարուածով: Բայց եթէ
Քերիքա սոսկալի վայրկեաններ ունէր, միշտ շատ

քաղցր էր իր փոքր Մատուին համար, յամպարէ և բուստէ մանեակներ կուտար, ոսկենկար մետաքսէ ղենջակներ, շատ ժժմակներ որոնք այն երկրին դրամն են: Նոյն իսկ ոսկեզօծ արոյրէ փոքր քարապինա մը ընծայած էր, զոր Անգլիոյ Թագուհիէն ընդունած էր և զոր շատ թեթեւ կը գտնէր իրեն համար: Մատու կը գործածէր զայն երբ ընկերանար մեծ որսորդութեանց, բաղեղապատ անսահման անտառներուն մէջ:

Հոն, ծառերն այնքան խիտ էին, տերեւներն այնքան լայն որ արեւը չէր թափանցեր այդ կանանչ կամարներուն ներքեւ ուր աղմուկները կը հնչէին ինչպէս մեհեանի մը մէջ:

Բայց լոյս էր անոնց մէջ, և անագին ծաղիկները, հասուն պտուղները, ամէն գոյնէ թռչունները որոնց փետուրները բարձր ճիւղերուն վրայէն միհնչեւ գետին կը քսուէին, թանկագին քարերու պէս կը փալփլէին իրենց ամէն ցոլքերով:

Բզզիւններ, թեւաբախումներ, շրշիւններ բաղեղներուն մէջ: Անշուստ օձեր իրենց տափակ գլուխները կ'օրօրէին լեզուներով զինուած. սեւ կապիկները մէկ ոտտու մով կ'անցնէին բարձր կատարներու միջոցներէն և խորհրդաւոր մեծ լիճեր որոնք երբէք չէին ցոլացուցած երկինքը, անսահման անտառին մէջ դրուած հայելիներու պէս: Կարծես անոր շարունակութիւնն էին երկրին տակ, կանանչ խորութեան մը մէջ՝ ուսկից շողարձակ թռիչներ կ'անցէին:

Պատմութեան այս կէտին, ձէք չկրցաւ բացառանշու թիւն մը զսպել:

— Օ'հ, որչափ գեղեցիկը լլալու է:

— Այո՛, շատ գեղեցիկ, յարեց խափշիկը, որ թերեւս քիչ մը կը չափազանցէր և իր երկիրը կը տեսնէր բացակայութեան դիտակին, իր մանկային մանկային յիշատակներու մոգութեան, և արեւի ժողովուրդներու ոսկեզօծ խանդավառումին մէջէն:

— Օ'հ, այո, շատ գեղեցիկ...

Եւ իր ընկերոջ ուշադրութենէն քաջալերուած, շարունակեց իր պատմութիւնը:

Գիշերը, անտառներու տեսքը կը փոխուէր:

Կը գիշերէին ճունկլաներու մէջ, մեծ կրակներու առջեւ, որոնք կը հեռացնէին շրջակաները դեգերող վայրի գազանները, որոնք ոռնումներու շրջանակ մը կը ձեւացնէին բոցին: Թռչուններն ալ անհանգիստ կ'ըլլային ճիւղերուն մէջ, և ջըջիկները, խաւարին պէս լուիկ ու սեւ, կրակին փայլէն հրապուրուած, անոր վրայէն կ'անցնէին իրենց կարճ թռիչովը, առտուն հաւաքուելու համար անսահման ծառի մը վրայ որոնց անհեթեթ ու չորցած տերեւներն էին կարծես, անշարժ և իրարու քով սեղմուած:

Այս արկածալից բացօթեայ կեանքէն՝ փոքր արքան կորովի և ճարպիկ կ'ըլլար մարտական ամէն տեսակ մարզանքներու, սուր, կասցին շարժելով այն տարիքին մէջ ուր տղաք դեռ կը կառչին իրենց մօր գոգնոցին:

Ռաք-Մատու-Կէզօ արքան հպարտ էր իր զաւկով, որ գահուն ժառանգորդն էր: Աւանդ, կ'երեւայ թէ, նոյն իսկ սեւամորթ իշխանի մը համար

բաւական չէ սուր բռնել և փրղի մը աչքին մէջ գնդակ մխել գիտնալ, պէտք է կարդալ նաեւ սպիտակներու գիրքերը, ճանչնալ անոնց գիրը, անոնց հետ ոսկւոյ փոշիի առեւտուր կարենալ ընելու համար:

Անշուշտ Տահումէի մէջ պիտի կրնային գտնել բաւական գիտուն Եւրոպացի մը՝ պատանի իշխանք դաստիարակելու համար, վասն զի Ֆրանսական ու անգլիական դրօշները կը ծածանէին ծովեզրի գործակալատուններուն՝ ինչպէս նաեւ նաւահանգստին մէջ խարսխող նաւերուն վրայ: Բայց թագաւորը ինքն ալ հօրը կողմէ լրկուած էր քաղաք մը զոր Մարսիլիա կը կոչէին, շատ հեռու, աշխարհիս ծայրը, շատ գիտնական ըլլալու համար հոն, և կ'ուզէր որ զաւակն նոյն դաստիարակութիւնն րնդունի:

Մատաղ արքային համար ի՛նչ յուսահատութիւն Իերիքաէն բաժնուիլ, թողուլ իր սուրը պատեանին մէջ, քարապինան խրճիթին պատէն կախուած, և ճամբայ ելլալ «Մուշու Պոնֆիլի» հետ, սպիտակամորթ մը այն գործակալատան որ ամէն տարի ապահովութեան տակ կը դնէր աղքատ սեւամորթներէն գողցուած ոսկիի փոշին:

Մատու համակերպեցաւ սակայն: Սր մը թագաւոր ըլլալ կ'ուզէր, հրամայել հօրը ամազոններուն, տիրանալ իր ցորենի և եգիպտացորենի դաշտերուն, կարմիր հողէ կարասներով լեցուն իր պալատներուն՝ ուր կը պաղէր արմաւենիի իւզը, և բոլոր կուտակումին փղոսկրի, ոսկիի, որիկոնի, բուստի: Այս հարստութիւններն ունենալու համար՝ արժանի

ըլլալու էր անոնց, կարող ըլլալ զանոնք պաշտպանելու ի հարկին, և Մատու արդէն կը մտածէր թէ դժուար բան է վեհապետ ըլլալ և թէ՛ թէեւ միւս մարդերէն աւելի վայելումներ կ'ունենան, բայց նաեւ աւելի ալ նեղութիւն:

Իր մեկնումը առիթ եղաւ հանրային մեծ հանդէսներու, կուռքերու, ծովի չաստուածութեանց ողջակէզներու: Բոլոր մեհակները բացուեցան հանդէսին համար, բոլոր անգործ ժողովուրդը աղօթքի կեցաւ, և վերջին վայրկենին, նաւը պատրաստ ըլլալով ճամբայ ելլալու, դահիճը ծովեզրք բերաւ տասնըհինգ Աշանդի բանտարկեալներ, որոնց գլուխները կտրուելով ինկան պղինձէ մեծ աւազանի մը մէջ, կարմիր, վտակահոս և հնչուն:

— Ողորմած Աստուած... ընդմիջեց ձէք խելայեղ՝ իր վերմակներուն տակ կծկուած:

Վասն զի սրտապնդիչ չէ իմանալ ասանկ պատմութիւններ նոյն ինքն անոր կողմէ որ դիւցազնը եղած է անոնց: Իրօք ամենէն քաջասիրտները սարսափեցնելու հանգամանք ունէին. ապահովուեհամար, շուտով մը մտծեր էր ձէք թէ կը գտնուէր Մորոնվալ քիմնազիօնը, Շանդ-էլիպէի մէջտեղը և ոչ թէ այդ սոսկալի Տահումէն:

Մատու տեսնելով իր ունկնդրին յուզումը, չպնդեց հանրային խրախճանքներուն վրայ՝ որոնք կանխեցին իր մեկնումը և անմիջապէս անցաւ իր բնակութեան Մարսիլիոյ լիւէին մէջ:

Օ՛հ, մեծ լիւէն մթաստուեր պատերով, տխուր դասարանը փտած գրասեղաններով, ուր աշակերտ-

ներուն անունները՝ դանակի հարուածներով փորուած՝ բանտարկեալի ժամանցեր կը ցուցնէին. ուսուցիչները իրենց հագուստին սեւութիւնը կը ծանրացնէին մեծ թեզանիքներու և պատմուճանին հանդիսաւորութեամբը. հսկողին ձայնը կ'աղաղակէր. «Քիչ մը լուսութիւն»։ Եւ բոլոր այդ խոնարհած գլուխները, գրիչներուն ձուխնչը, քսանըհինգ անգամ գուրցուած միօրինակ դասերը, իբր թէ ամէն տղայ՝ դասարանին խղզուկ ոգին մէջ՝ գիտութեան միեւնոյն կտորը կուլ տար. և ընդարձակ սեղանատունները, ննջարանները, դպրոցին բակը լուսաւորուած նեղ ու կարճ արեւէ մը այնքան ազահօրէն բաշխուած՝ առտուն հոս, իրիկունը հոն, և այնքան լաւ տեղաւորուած անկիւններուն մէջ որ զայն զգալու, զայն շնչելու, զայն ըմբոշխնելու համար հարկ էր մեծ սեւ պատերուն կռթնիլ որոնք կը ծծէին զայն ամբողջովին։

Մատուի գրօսանքները այսպէս կ'անցնէին։ Ոչինչ կը զուարճացնէր զայն, ոչինչ կը հետաքրքրէր. մէկ բան մը՝ ճաշերը, դասերը, գարթնումը, անկողինը ծանուցանող թմբուկը, որ, հակառակ այս ստորին սահմանումներուն, իր գաւազանիկներուն շոինչովը կը բաբախեցնէր այդ մարտասէր արքայի փոքր սիրտը. արձակման օրերն ալ կային. բայց շուտով զրկուեցաւ անոնցմէ. ահաւասիկ թէ ինչու։

«Մուշու Պոնֆիգը» իրեն դալուն պէս, Մատու կը քաշէր կը տանէր դէպի նաւահանդիստ որուն շաղապատուած առագաստակալները, քարափին առջեւ շարուած նաւու ողնափայտերը կը քաշէին

զինքը փողոցներուն ծայրէն։ Հոն միայն երջանիկ էր. խայծղանի, վարեխի հոտին մէջ, ցամաք հանուած ապրանքներուն մէջտեղ, որոնց շատերը իր երկրէն կը հասնէին։ Վերացումներ կ'ունենար հանդէպ ոսկեգոյն ցորեններու այդ հոսումներուն, այդ պարկերուն, այդ հակերուն որոնք երբեմն ծանօթ վաճառաչի մը կը կրէին։

Տաքնալու վրայ եղող շողենաւերը որոնք, հա կառակ իրենց անշարժութեանը՝ արդէն կը ցուցնէին ուղեւորութեան շարժումը իրենց շոգիին շնչասպառ թափերովը. իր առադաստներն ուռեցնող մեծ նաւ մը որ իր չուանները կը լարէր, կը բռնէին զինք, մեկնումի, ազատութեան վրայ կը խօսէին իրեն։

Ժամերով ոտքի վրայ կը կենար նայելով դէպ ի մարը մտնող արեւը սուրացող առագաստանաւումը՝ ուռած ինչպէս կամարի մը թեւը, սիկարի ծուխի պէս թեթեւ մուխի մը որ կարծես կը հետեւէր արեւի բոցին, անոր հետ անյայտ կ'ըլլար հորիզնին տակ։

Մատու ամէն դասի ժամերուն կը խորհէր իր նաւերուն վրայ։ Լուսոյ երկիրը դառնալուն ճիշդ պատկերն էր այս. կը մտածէր թէ թռչուն մըն էր զինք բերողը, և ուրիշ թռչուն մը պիտի տանէր։

Եւ այս սեւեռեալ գաղափարով պաշարուած, հոն թողլով ԲԱ, ԲԵ, ԲԷ, ԲԻ, ԲՕՆ, ուր իր աչքերը կապոյտ միայն կը տեսնէին, կապոյտը ուղեւոր ծովին և բաց ընդարձակ երկինքին, օրին մէկը տուաւ քոլէժէն, «մուշու Պոնֆիգը» չոգեանուններէն մէկուն մէջ սպրդեցաւ, լցարանին խորը

ժամանակին զտնուեցաւ, նորէն փախաւ և այս անգամ ա՛յն աստիճան խորամանկութեամբ որ նաւուռն վրայ իր ներկայութիւնը դիտուեցաւ Լիօնի ծովածոցին մէջ միայն: Եթէ ուրիշ տղայ մը ըլլար, պիտի ձգէին որ նաւը մնայ. բայց երբ Մատու անուռնը ճանչցուեցաւ, նաւապետը որ յոյսը վարձատրութեան մը վրայ էր, նորին Արքայական Բարձրութիւնը դարձեալ Մարսիլիա տարաւ:

Այնուհետեւ աւելի դժբախտ եղաւ, հսկողութեան ենթարկուեցաւ, բանտարկուեցաւ. բայց իր յամառութիւնը չմեղմացաւ:

Եւ սակայն նորէն խոյս կուտար, կը պահուըտէր բոլոր մեկնելու մօտ նաւերուն մէջ. կը գտնէին զայն հնոցի սենեակներէն, ածխանոցներէն, ուռկաններու զէզերու տակէն: Երբ ետ բերէին զինքը, բնաւ չէր ըմբոստանար, մինակ փոքր տխուր ժպիտ մը, որ զինք պատժելու ուժը կը կտրէր:

Ի վերջէ, վարժարանին վերակացուն այլեւս չուզեց այդքան փախչտուն աշակերտի մը պատասխանատուութիւնը վրան առնել: Փոքր իշխանը Տահոմէ դարձունե՛լ: «Մուշու Պոնֆիզ» չէր համարձակեր, վախնալով որ կը կորսնցունէ շնորհները Խաք-Մատու-Կէզօի որուն արքայիկ յամառութիւնը գիտէր: Այս վարանումներուն պահուն էր որ Մորոնվալ քիմնագիտին ծանուցումը եւեցաւ Սեւսփորի մէջ: Փոքր խափշիկը անմիջապէս զրկուեցաւ Մոնթէնը ծառուղին թիւ 25. Փարիզի էն գեղեցիկ թաղին մէջ, ուր—կը խնդրեմ որ հաւատաք—գրկաբաց ընդունուեցաւ:

Քիմնագիտին համար հարստութիւն էր ու կեն.

դանի ռեխալ մը այդ փոքր սեւ ժառանգորդն հեռաւոր թագաւորութեան մը: Ուստի ցուցադրեցին զայն, պտըտցուցին: Պ. Մորոնվալ անոր հետ երեւցաւ թատրոնը, ձիարշաւներուն, մեծ պուլ-վառներուն երկայնքը, համանման այն վաճառականներուն որոնք կառքով մը Փարիզի մէջ կը պորտցունեն իրենց խանութին մէկ խօսուն ծանուցումը:

Հետ տարաւ զայն իր մուտ գտած սրահները, ահուժքները, ծանրաշուք, ինչպէս Ֆենըլոն որ Պուրկոններ դուքսին կ առաջնորդէր. ու կը ծանուցանէին «Նորին Արքայական Բարձրութիւն իշխան Տահոմէի և իր դաստիարակը Պ. Մորոնվալ»:

Ամիսներով փոքր լրագիրները լեցուեցան մանրադէպերով, արձագանգներով ի մասին Մատուի. նոյն իսկ Սրահսարսի մէկ խմբագիրը յատկապէս եկաւ Լոնտոնէ՝ զայն տեսնելու, և միասին սեղանաւորական. վարչական լուրջ անսակցութիւն մը ունեցան այն եղանակին վրայ որով իշխանը մտադիր էր որ մը կառավարել իր երկիրները, իր կարծիքին վրայ ի մասին խորհրդարանական դրութեան, պարտաւորիչ դաստիարակութեան և այլն: Անգլիական թերթը այն ատեն արտատպեց այդ շահեկան խօսակցութիւնը, հարցումներով ու պատասխաններով: Պատասխանները, ծածանուտ և տարտամ, ընդհանրապէս կիսկատար են: Անոր մէջ կը նշմարուի սակայն Մատուի սա սրախօսութիւնը, երբ մամոյ ազատութեան վրայ իր կարծիքը խնդրուեցաւ. «Ամէն ուտելիք՝ աղէկ կուտուի՝ ամէն խօսք՝ աղէկ չէ ըսելու համար...»

Մորոնովալ քիմնազիօնին բոլոր ծախքերը մէկանց ելան միմիայն այս աշակերտէն. «Մուշու Պոնֆիզ առանց ամենափոքր դիտողութեան հաշիւները կը կարգադրէր: Եւ սակայն, Մատուի դաստիարակութիւնը քիչ մը զանց առնուեցաւ: Քերականէն դուրս չէր ելլար, և Մորոնովալ-Տէքոսթէր մէթոտը միշտ ըմբոստ գտաւ զայն իր հրապոյրներուն, բայց տանը մէջ ընաւ անպատեհ ըան չկար, վասն զի դպրոցական տարիները պիտի բազմապատկուէին՝ փոքր արքային յառաջդիմութեանց հետ հակառակ համեմատութեամբ:

Ուստի կը պահէր իր թերի արտասանութիւնը, իր կէս-մանկային խօսուածքը, որ բայերուն ժամանակները վերցունելով, նախադասութեան կուտայ անդէմ երեւոյթ մը, և կը նմանի անասնական լռութենէն հազիւ ազատուած ժողովրդի մը փորձին: Մնաց որ կը չփացնէին, կը շոյէին. և կը շրջապատէին զայն: Միւս «փոքր տաք երկիրները» կը մարզուէին զանրկա գրօսցնելու, անոր առջեւ խոնարհելու: Բան մը որ ի սկզբան բաւական դժուար եղաւ ձեռք բերել, անոր սոսկալի կերպով սեւ գոյնին պատճառաւ, որ ստրկութեան նշան է գրեթէ ամէն տարաշխարհիկ երկիրներուն մէջ:

Եւ ուսուցիչները, ինչ ներողամտութիւն, ինչ սիրալիք ժպիտներ այդ փոքր սեւ գնդակին համար որ հակառակ իր խելամտութեան, կը մերժէր դաստիարակութեան բոլոր բարիքները, և իր մազերուն թանձր բուրդին տակ, իր երկրին տաք յիշատակին հետ, կը պատասպարէր արհամարհանք մը այն փուճումուճ բաներուն համար զորս կը փոք-

ձէին մտքին մէջ խոթել: Քիմնազիօնին մէջ ամէն մարդ ծրագիրներ կը պատրաստէր այդ ապագայ իշխանութեան վրայ՝ արդէն հզօր ու շրջապատուած, իբր թէ Մատու Փարիզի մէջ պարտէր փետուրէ հովահարներու, ծոպաւոր ամպնովանիներու, խուրձի ձեւով նիզակներու տակ հօրը հետեւելով:

Երբ Մատու թագաւոր ըլլայ:

Այս էր ամէն խօսակցութեանց յանկերգը: Մատու թագաւոր պսակուելուն պէս, ամէնքը մէկտեղ հոն պիտի երթային: Լապասինտր կ'երազէր վերանորոգել Տահոմէի կոշտ երաժշտութիւնը և ինքզինքը արդէն նօրէն կը տեսնար Քոնսէրվատուառի մը, երաժշտագետ արքայական մատրան: Տիկին Մորոնովալ Տէքոսթէր կը յուսար իր մէթոտը ընդարձակօրէն գործադրել ընդարձակ դաստիարակներու մէջ, որոնց բազմաթիւ սեւ փսիւթները կ'երեւայէր՝ կ'կուած փոքր աշակերտներով: Բայց տոքթոր չիբը, իր երազին մէջ, բոլոր այս մանչուկները կը պուկեցունէր մէկ շարքի վրայ. անհամար անկողիններու մէջ և անոնց վրայ իր քմահաճ ու չվկայուած բժշկութեան վտանգաւոր փորձերը կը կատարէր, ոստիկանութեան կողմէ առանց ցոյց տրուելու միջամտութեան փափագ մը:

Փարիզի մէջ իր ընակութեան առաջին ժամանակները անուշ թուեցան փոքր արքային, այս համարփիւռ պաշտումին պատճառաւ. և յետոյ, Փարիզ աշխարհի այն քաղաքն է ուր տարագրեալները ամենէն քիչ կը ձանձրանան, թերեւս անոր համար որ իր մթնոլորտին մէջ կը

խառնուի քիչ մը ամէն երկիրներու մթնոլորտէն :

Եթէ երկինքն ալ ուզէր ժպտիլ, փոխանակ անգաղար տեղալու փոքր բարակ և մտրակող անձրեւ մը, կամ պարուրուելու ճերմակ թաւիչէ յորձանքներով, այն անունով որ այնքան կը նմանէր բամբակենիներու բացուած և հասունցած հունտին . եթէ արեւը աղէկ մը տաքցունէր պտտելով աղօտ քողը՝ որով շարունակ կը շրջապատուէր . եթէ վերջապէս Քերիքա, իշ կապարձով, արոյրէ հրացանով, ապարանջաններով բեռնաւորուած հոլանի թեւերով ատեն ատեն երեւնար Տուզ-Մէզօսի անցքին մէջ, Մատու բոլորովին երջանիկ պիտի ըլլար :

Բայց ճակատագիրը մէկէնիմէկ փոխուեցաւ :

«Մուշու Պոնֆիզ» որ մը Մորոնվալ քիմնագիտօնը եկաւ, աղէտալի լուրեր բերելով Տահոմէէն : Ռաք-Մատու-Կէզօ վեհապետը գահընկէց եղած ու ջրանուած էր Աշանդիներէն՝ որոնք երկիրը գրաւած և նոր հարստութիւն մը հիմնած էին հոն : Արքայական զօրքերը, Ամազօններու գունդերը, ամէն բան յաղթուած, ցրուած, ջարդուած էր, ու Քերիքա, միակ փախստականը հրաշքով, Պոնֆիզ գործակալատունը ապաստանած, խնդրել տուած էր Մատուին որ Պրանսա մնայ և աղէկ պահէ իր կոխ-կոխին :

Գրուած էր, եթէ Մատու չկորսնցունէր հմայակը, պիտի թաղաւորէր :

Այս մտածումը պէտք էր՝ խեղճ փոքր արքային քաջութիւնը չտկարացնելու համար : Մորոնվալ որ չէր հաւտար կոխ-կոխին, իր հաշիւը ներկայա-

ցուց — և ինչ հաշիւ — մուշու Պոնֆիզին որ այս անգամ վճարեց՝ յայտարարելով հանդերձ տնօրէնին թէ ապագային, եթէ հաւանէր վար դնել Մատուն, ալ յոյսը դնելու չէր անմիջական վարձքի մը վրայ, հապա թաղաւորին երախտագիտութեան և բարիքներուն վրայ, անմիջապէս որ պատերազմին հաւանակսնութիւնը նորէն գահ բարձրացնէին զայն : Կա՛մ այս անստոյգ բախտաւորութիւնը ընտրելու էր կամ բոլորովին ետ կենալու :

Մորոնվալ ազնուութեամբ պատասխանեց . «Ես վրաս կ'առնեմ տղան :»

Այլ եւս Նորին Արքայական Բարձրութիւնը չէր արդէն :

Յարգանքը կորսուելէն յետոյ, անհետացան այն խնամքները, հոգածութիւնները որոնցմով լեցուցէին փոքր խափշիկը : Ամէն ոք ռի ունէր անձնական յուսախարութեան և ամենուն սրտմտութեանը համար : Նախ պարզ աշակերտ եղաւ, միւսներուն նման՝ մինչեւ համազգեստին էն փոքր կոճակը, յանդիմանուեցաւ, պատժուեցաւ, սաստուեցաւ, ննջարանը պառկեցաւ և ընդհանուր կանոնին հպատակեցաւ :

Փոքրիկը բան մը չէր հասկնար, ի դուր կը փորք ձէր իր երբեմնի պաշտելի սիրունութիւնները, իբժամած ուղմները որոնք այժմ տարօրինակ ցրտութեան մը կը բախէին :

Ասկէ գէշը եղաւ երբ, քանի մը եռամսէներ անցնելէ յետոյ, Մորոնվալ ստակ չընդունելով, սկսաւ նկատել, թէ Մատուն աւելորդ բերան մըն էր : Գիշերօթիկի վիճակէն անցուցին սաորաշատ

աչակերտի վիճակին: Որովհետեւ խնայողութեան համար ճամբած էին ծառան, Մատու անոր տեղ անցու, ոչ առանց ըմբոստութեան: Առաջին անգամ որ աւելը դրին իր ձեռքին մէջ, ցուցնելով թէ ինչպէս գործածելու էր զայն, յամառութեամբ մերժեց: Բայց Պ. Մորոնվալ անդիմադրելի փաստեր ունէր. և, սաստիկ գաւազանահարութենէ մը յետոյ, տղան համակերպեցաւ:

Մնաց որ աւելի նախամեծար կը համարէր աւելը քան կարդալ սորվիլ:

Ուստի փոքր արքան աւելն և շիեց եռանդով և յարատեւութեամբ. Մորոնվալ սրահին փայլունութենէն կարելի էր համոզում գոյացնել, Բայց ասիկա չմեղմացուց վարպետին վայրագ բնաւորութիւնը որ չէր կրնար ներել այն բոլոր յուսախաբութեանց համար որոնց ակամայ պատճառն էր:

Մատու ի զուր կը ջանար շողացնել, քայքայուած բնակարանին մաքրութեան երեւոյթ մը տալ, ի զուր իր տիրոջ կը նայէր քծնող աչքերով, հնազանդ շան սարսուռն խոնարհութեամբը, յոյժ շատ անգամ իբրեւ վարձատրութիւն խարազանի հարւածներ միայն կ'ընդունէր:

— Երբէ՛ք գոհ չըլլար... երբէ՛ք գոհ չըլլար... կ'ըսէր խափշիկը յուսահատ արտայայտութեամբ մը: Եւ Փարիզի երկինքը աւելի սեւ կ'երեւնար իրեն, անձրեւն աւելի շարունակական, ձիւնն աւելի առատ և աւելի ցուրտ:

Ո՛ր Գերիքա, հօրքուր Գերիքա, այնքան սիրալիր և այնքան խրոխտ, ո՛ր էք: Եկէք տեսէք ի՛նչ կ'ընեն փոքր արքան, ինչպէս խիստ կը վարուին

հետը, ինչպէս գէշ կը սնուցանեն, ինչ գրգռիկներ կը հագցունեն անոր, առանց գթալու իր մտկոտ մարմինն: Հիմակ մէկ մաքուր զգեստ միայն ունի, իր սպասահանդերձը, կարմիր վերարկուն, գծաւոր քաճկոնակ, երիզաւոր գդակ: Այժմ, երբ վարժապետին ընկերանայ, ա՛լ անոր քովէն չի քայեր. տասը քայլ հեռուէն անոր կը հետեւի: Ամենէն տաժանելին այս չէ դեռ:

Նախասենեակէն խոհանոց կ'անցնի, և խոհանոցէն, դիտուելով իր առաքինութիւնը, պարզմտութիւնը, Շայեօի վաճառանոցը կը զրկէին մեծ կողովով մը՝ ուտելիք գնելու:

Եւ ահա թէ ուր իջած էր վերջին շառաւիղը հզօր Թոքոտոնուին, հիմնադրին տահովէական հարստութեան: Երթալ գնել Մորոնվալ քիմնազիօնին ուտեստները... Շարաթը երկու անգամ կը տեսնուի իր վեր ելլալը Շայեօ փողոցէն, պատերուն տակէն, նիհար, հիւանդկախ, դողահար, վասն զի հիմա կը մտի, միշտ կը մտի, և քան մը չի տաքցուներ զայն, ոչ բուռն մարզանքները որոնց կ'ենթարկուի, ոչ հարուածները, ոչ ծառայ ըլլալու ամօթը, ոչ իսկ իր ատելութիւնը գաւազանաւոր Հայրին դէմ. այսպէս կ'անւանէ Մորոնվալը:

Սակայն շատ սաստիկ է իր ատելութիւնը:

Ա՛հ, եթէ Մատու թագաւոր ըլլար որ մը... մի սիրտը կատաղութենէ սարսուռաց այն մտածութիւն վրայ. և լսելու է զինքը երբ իր վրիժառութեան ծրագիրները կը պարզէ ձէքին.

— Երբ Մատու Տահովէ դառնալ, աղէկ փոքր նամակ գրել գաւազանաւոր Հայրին, Տահովէ բե-

րել տալ զինքը, և կտրել զլուխը պզինձէ մեծ-
աւազանի մը մէջ. յետոյ իր մորթով ծածկել պա-
տերազմական մեծ թմբուկ մը Աշանդիներուն դէմ
երթալու համար... Զի՛մ, պո՛ւմ, պո՛ւմ... Զի՛մ,
պո՛ւմ, պո՛ւմ:

Ճէք՝ ձիւնի ցուքէն մեղմացած մութին մէջ կը
տեսնէր վագրի երկու փոքր աչուրներ, մինչ խափ-
չիկը ձեռքը խուլ կերպով մը զարնէր իր անկողնին-
եզերքին՝ պատերազմական թմբուկին նմանելու հա-
մար: Պարանսիի փոքրիկը սարսափահար եղած էր.
ուստի խօսակցութիւնը քանի մը վայրկեան հող-
մնաց: Իր վերմականերուն մէջ թաղուած, գլուխը
լսածներովն աւրի. «նորեկը» կը կարէր տեսնել
սուրի շողիւններու անցնիլը և շունչը կը բռնէր:

Մատու, որ իր պատմութենէն գրգռուած էր,
չատ կը փափագէր տակաւին խօսիլ. բայց քնացած
կը կարծէր իր ընկերը: Վերջապէս Ճէք արձակեց
այն երկար հառաչներէն մէկը որք կարծես կուգան-
այն անսահմանութիւններէն զորս երազը կը կտրէ
կ'անցնի մէկ բոպէի մէջ և մղձաւանջին խորուն-
կէն:

— Դուն չե՞ս քնանար, մուշու, հարցուց Մատու
մեղմիւ, դեռ միասին խօսակցիլ...

— Այո՛, կ'ուզեմ, պատասխանեց Ճէք... Միայն,
այլ եւս չխօսինք ձեր անպիտան թմբուկին ոչ ալ
պզինձէ մեծ կարմիր աւազանին վրայ... Ծատ կը
վախնամ:

Ուսփչիկը փոքր ժպիտ մը ցուցուց. յետոյ միա-
միտ շեշտով մը.

— Ոչ, ոչ, մուշու... Ա՛լ Մատու չխօսիլ,
հիմակ դուն խօսիլ... Անունդ ի՞նչ է:

— Ճէք... Ք.ով մը... Մայրիկը այս մասին
նախանձախնդիր է:

— Քու մայրիկդ շա՛տ հարուստ է:

— Հարուստ է մի... Ասանկ կը կարծեմ, ըսաւ
Ճէք, որ իր կարգին ինքն ալ չէր քաշուեր փոքր
արքան շլացնելու... Կառք մը ունինք, գեղեցիկ
տուն մը պուլվառին վրայ, ձիեր, ծառաներ, և
ամէն բան... Եւ յետոյ, պիտի տեսնաք մայրիկս
երբ ինծի տեսնելու գայ, ի՛նչ գեղեցիկ է: Փողոցիի
մէջ ամէն մարդ անոր կը նայի... գեղեցիկ հա-
զուսաներ, գեղեցիկ գոհարներ ունի... Աղնիւ
բարեկամը իրաւունք ունի ըսելու թէ անոր ոչ
մէկ ուզածը կը մերժէ: Երբ մայրիկը Փարիզ գաւ
ուզեց, անիկա հոս բերաւ մեզի... Առաջ թուռ
կը բնակէինք... Աղւոր երկիր մըն է: Մայրի
վրայ կը բնակէինք, և երբեմն կ'երթայինք պտըտիլ
Ռոյալ փողոցին մէջ՝ ուր պատուական կարկան-
դակներ և շատ սպաներ կան գեղեցիկ համազգեստ-
ներով... Ա՛հ, իրաւ որ շատ կը զուարճանայի...
Նախ և առաջ ամէն պարոններ կը չփացնէին
զիս, կը պագնէին: Ծառլ հայրիկը, Լէոն հայրիկը
ուռէի, հայրիկներ խնդալու համար, վասն զի իմ
բուն հայրիկս մեռած է երկար ատենէ ի վեր, և
երբէք չեմ ճանչցած զինքը... Ի սկզբան որ Փա-
րիզ էինք, քիչ մը կը ձանձրանայի այլ եւս չտես-
նելով ոչ ծառերը, ոչ դաշտը. բայց մայրիկս այն-
քան կը սիրէ զիս, այլքան կը չփացնէ որ մխի-
թարուեցայ: Անգլիական ձեւով հագուեցուցին

զիս, որ ամենէն մեծ նորածեւութիւնն է, և ամէն օր մազերս կը գանգրէին Պուրոնի անտառը, լիճին շուրջ պտըտցնել տանելու համար: Այն ատեն ազնիւ բարեկամը ըսաւ թէ երբէք բան մը չպիտի սորվիմ, թէ գիշերօթիկ մը դնելու էր զիս, և մայրիկը Վօժիրար տարաւ զիս, արբանբուն վանքը...

Հոս ձէք կանգ առաւ:

Այդ խոստովանութիւնը զոր պիտի բնէր, թէ ճիզուհիթները չէին ուզած զինք ընդունիլ, կը վերաւորէր իր արժանապատուութիւնը. հակառակ էր տարիքին միամտութեանը, տգիտութեանը, կը զգար որ իր մօրը և իրեն համար ստորնացուցիչ բան մը կար: Եւ յետոյ, այդ սպասուածութիւնը զոր սկսած էր պատմել, կը մղէր զինք միակ լուրջ մտազբաղումին զոր կեանքին մէջ ունեցած ըլլար երբէք... Ինչո՞ւ չէին ուզած զինքը: Ինչո՞ւ իր մօրն արցունքները, հապա մեծաւորին այնքան ողորմուկ «նէք սղան»:

— Ըսէ նայիմ, մուշու, յարեց խափշիկը մէկէն իմէկ... Քոխո՞ք է ինչ է այդ:

— Քոխո՞ք, պատասխանեց ձէք քիչ մը զարմացած... չեմ գիտեր... Քոխո՞քը տեսակ մը հաւ է:

— Վասն զի գաւազտնաւոր Հայրը ըսել տիկին Մորոնվալի թէ մայրիկը Քոխո՞ք մը ըլլալ:

— Ի՛նչ տարօրինակ գաղափար... մայրիկը Քոխո՞ք մը... Սխալ լսեր էք, մայրիկը Քոխո՞ք մը:

Այն մտածումէն թէ իր մայրը հաւ մըն էր փետուրներով, թեւերով, թաթերով ձէք սկսաւ բոլոր ուժովը խնդալ, և Մատու ինքն ալ անոր հետեւեցաւ առանց պատճառը գիտնալու:

Այս զուարթութիւնը շատ շուտով ցրուեց քիչ մը առաջուան պատմութիւններուն սգալի տպաւորութիւնը, և երկու խեղճ փոքր լքեալները, իրարու հաղորդելէ յետոյ իրենց թշուառութիւնը, քնայան հանդարտ սրտով կիսխուփ բերնով՝ դեռ ծիծաղներով առլի, զորս քունի կանոնաւոր շնչառութիւնը շուտով վանեց, զուարթօրէն չփոթ փոքր հազարաւոր խաղերով:

Պ.

Գ Ր Ա Կ Ա Ն Գ ՈՒ Մ Ա Ր ՈՒ Մ Ս Ը Մ ՈՐ ՈՆ Վ Ա Լ Ք Ի Մ Ն Ա Ջ Ի Օ Ն Ի Ն Մ Է Ջ

Տղաքները մարդոց պէս են, ուրիշին փորձառութիւնը օգուտ չըներ իրենց:

Ձէք ահաբեկած էր Մատու Կէզօի պատմութեանէն, բայց անիկա իր յիշողութեան մէջ մնաց պըզտիկցած, անգոյն ինչպէս տհաւոր փոթորիկ մը, արիւնալից ճակատամարտ մը՝ տեսարանացոյցի մը մէջէն նայուելով:

Քիմնաղիօնին մէջ իր բնակութեան առաջին ամիսները այնքան երջանիկ եղան, ամէն մարդ այնքան փութկոտ, այնքան սիրալիր երեսցաւ իր շուրջը որ մոռցաւ թէ Մատուի դժբախտութիւնները այդ փայլուն սկզբնաւորութիւնն ունեցած էին:

Ճաշերուն, սռաջին տեղը կը բռնէր Մորենվալիքով, գինի կը խմէր, կը մասնակցէր աղանդերին, մինչ միւս տղաքները, պտուղներն ու կարկանդակները երեւնալուն պէս, մէկէնիմէկ կ'ելլային սեղանէն կարծես գայրացած, և պարտաւոր էին շատանալ տեսակ մը անհեթեթ, դեղնորակ ըմպելիով զոր տորթոր Հիրշ յատկապէս անոնց համար կը պատրաստէր և զոր «մասուր» կ'անուանէր:

Այս մեծանուն գիտնականը, որուն դրամականը, դատելով իր երեւոյթէն, յոյժ ողորմելի վիճակի մէջ գտնուելու էր, սովորական սեղանակիցն էր Մորոնվալ քիմնազիօնին: Ճաշերը կը զուարթացնէր ամէն տեսակ դիտական որաբանութիւններով, վիրաբուժական գործողութեանց պատմութիւններով, արտասովոր կերպով նեխոտ հիւանդութեանց նկարագրութիւններով, որոնց հանդիպած էր իր բազմաթիւ ընթերցումներուն մէջ և զորս դիւանին ոգեւորութեամբ մը կը պատմէր:

Ասկից զատ կոչնականները վերահասու կ'ընէր հանրային մահացութեան, տիրող հիւանդութեան, և եթէ տեղ մը, երկրագնդի մէկ հեռուոր կէտին վրայ, հանդիպէր սեւ ժանտախտի, բորոտութեան, դէպքի մը, ամէն լրագիրներէն առաջ ինք գիտէր, կը հաստատէր սպառնազին զսնունակութեամբ մը և գլխի օրօրումներով որք կը նշանակէին, «Չգուշացէ՛ք, չելլայ մինչեւ մեզի գայ:»

Մնաց որ յոյժ սիրալիր էր և իբրեւ սեղանակից, երկու անպատեհութիւն միայն ունէր. նախ իր կարճատեսի անճարակութիւնը, յետոյ ամէն առթիւ ձեր պնակին կամ ձեր գաւաթին մէջ լեցնե-

լու մօլութիւնը կամ կաթիլ մը, կամ պտղունց մը այն փոշիէն կամ հեղուկէն որ կը գտնուէր մանրադիտական տուփի մը կամ փոքր կապոյտ յոյժ կասկածելի սրուակի մը մէջ: Այս պարունակութիւնը կը փոխուէր շատ անգամ, որովհետեւ շաբաթ չէր անցներ որ տոքթորը գիտական գիւտ մը չընէր, բայց առհասարակ պիքապոնադը, ալքալին, մկնդեղը (բարեբախտաբար անհունապէս փոքր չափերով) հիմը կը կազմէին այդ դեղին:

Ճէք կ'ենթարկուէր այդ հոգածու խնամքներուն և չէր համարձակեր ըսել թէ ալքալին մէջէն շատ քէշ համ մը կ'առնէր: Ատեն ատեն, միւս բրոֆէսորներն ալ կը հրաւիրուէին: Բոլորն ալ կը խմէին Պարանսիի փոքրիկին առողջութեանը և տեսնելու բան էր խանդավառութիւնը զոր կ'արձարձէին իր շնորհն ու սիրունութիւնը, տեսնելու բան էր Լապասինտը երգիչը որ նորեկին ամենաչնչին սրախօսութենէն կը շրջէր աթոռին վրայ խոշոր ծիծաղէ մը ցնցուելով, անձեռոցին մէկ ծայրովը աչքերը կը որբէր, և սաստիկ հարուածներ կուտար սեղանին վրայ:

Տ'Արժանթոն, գեղեցիկ տ'Արժանթոնն ալ կը զուարթանար: Տժգոյն ժպիտ մը տեղէն կը հանէր իր խոշոր պելսը, կապոյտ, ցուրտ և սատափագոյն աչքը տղուն կը դառնար խրոխտ հաւանութեամբ մը:

Ճէք յափշտակուած էր:

Չէր հասկնար, չէր ուզեր հասկնալ ուսի թոթովտուքները, աչքի քթթումները զորս իրեն

կ'ուղղէր Մատու, երբ կոչնականներուն ետին կը պտըտէր իր ստորին պաշտօնին հպատակութեանը մէջ, անձեռոց մը բազկին վրայ և ձեռքը միշտ պնակ մը զօր կր փայլեցնէր:

Որովհետեւ Մատու գիտէր այդ չափազանց զովեստներուն արժէքը և ունայնութիւնը մարդկային մեծութեանց:

Ինքն ալ նստած էր պատուոյ տեղը, ճաշակած էր վարժապետին զինիէն, որ կը համեմուէր տոբթորին փաքը սրուակովը: Եւ արծաթերիք այդ պատմուճանը որով ձէք այնքան հպարտ կ'երեւնար, վրային շատ մեծ չէր՝ անոր համար որ Մատուին համար կտրուած էր:

Այդ նշանաւոր անկման օրինակը պէտք էր զգուշացնել Պարանսին փոքրիկը ընդդէմ հպարտութեան, վասնզի իր սկզբնաւորութիւնն ալ ճիշտ փոքր արքային սկզբնաւորութեան համանրման եղաւ:

Տեւական զրօսանքներ որոնց ամբողջ քիմնագիտնը կը մասնակցէր ու զածին պէս, անխորհուրդ փաղաքշանքներ, և միայն, ատեն ատեն, տիկին Մորոնվալի կողմէ քանի մը դասեր իր հուշակաւոր մէթոտին զործադրութեանը համար: Այս դասերն ալ բնաւ դժուարին բան մը չունէին, փոքր թղուկը պատուական կին մըն էր, որուն միակ պակասութիւնն էր անխախտ չափազանցութիւն մը ամենէն պարզ բառերը արտասանելու ձեւին մէջ:

Իսկ Մորոնվալ կը խոստովանէր թէ մեծ տկարութիւն մը ունէր իր նոր աշկերտին համար: Անպիտանը ամէն տեղեկութիւն առած էր: Գիտէր

Հօսման պուլվառին ապարանքը և բոլոր այն ազբիւրները զորս կրնար քաղել «ազնիւ բարեկամէն»:

Ուստի, երբ տիկին տը Պարանսի ձէքը տեսնելու գար. ինչ որ յաճախ կը պատահէր, փութկոտ ընդունելութիւն մը կը գտնէր, ուշադիր ունկնդիրներ բոլոր այն խենդումենդ ու սնամէջ պատմութիւններուն զորս հաճոյք կը զգար պատմելով: Ի սկզբան, տիկին Մորոնվալ՝ ծնեալ Տէքոսթէր, ուզած էր արժանտվայել ընթացք մը բռնել հանդէպ այդքան թեթեւ կնոջ մը. բայց խառնածինը կարգ կանոն դրած էր, և տիկինը խել մը երանգներով կը հաշտեցունէր իր պարկեշտ կնոջ և շահասէր վաճառուհի խղճահարութիւնները՝ առանց բարձրաճայն յայտնելու զանոնք:

«Ձէ'ք... ձէ'ք... մայրդ եկաւ» կը պօռային անմիջապէս որ՝ դուռը բացուելով՝ Իտա հագուած սքուած կը յառաջանար դէպի խօսարան, ձեռնամուշտակին մէջ կարկանդակներու և շաքարներու ծրարիկներով: Խրախճանք ամենուն համար: Լնկերովի կը ճաշակէին: Ձէք «փոքր տաք երկիրներուն» կը բաշխէր հաւասարապէս, և տիկին տը Պարանսի, ինքն ալ, կը հանէր ձեռնոցն այն ձեռքին որ ամենէն շատ մատնի կը կրէր, շաքարեղէններէն իր բաժինն առնելու համար:

Չէք արարածը այնքան առատաձեռն էր, ստակը մատներուն մէջէն այնպէս կը սահէր կ'անցէր որ ամէն անգամ իր կարկանդակներուն հետ ամէն տեսակ ընծաներ, ֆանթէզի, նիւթեր, խաղալիկներ կը բերէր զորս քմահաճօրէն կը բաշխէր իր շուրջը

գանուղներուն : Երեւակայեցէք ի՛նչ տափակ գո-
վասանքներով , շինականի ի՛նչ բացագանչութիւն-
ներով կ'ընդունուէին այդ անխորհուրդ առատա-
ձեռնութիւնները : Միայն , Մորոնվալ կարեկցական
ժպիտ մը և ըղձոտ անձկութիւն մը կ'ունենար
տեսնելով հարստութեան այդպէս քիչ քիչ ց' դիւր
փուճումուն թանկերով , մինչ կրնար սատար հան
դիսանալ բարձր , վեհ , զրկեալ մտքի մը , ինչպէս
իրեն , օրինակի համար :

Իր սեւեռեալ գաղափարն էր այս , և սքանչա-
նալով հանդերձ Լուսի վրայ , մտիկ ընելով հան-
դերձ անոր պատմութիւնները , մոլորուն երեւոյթ
ունէր , եղունգներու այն մոլեկան կրծումները ,
յուզումնալից տենդը այն փոխառուին որ շուրթե-
րուն վրայ կը կրէ իր խնդիրքը և գրէթէ կը
սրտմտի ձեզ դէմ՝ զայն չի գուշակելնուդ :

Երկար տեսնէ ի վեր Մորոնվալի երազն էր հիմ-
նել Հանդէս մը գաղթային շահերու յատկացուած ,
գոհացնել իր քաղաքական փառասիրութիւնը՝
ինքզինքը կանոնաւորապէս յիշեցնելով իր հայրե-
նակիցներուն , և ո՞վ գիտէ , թերեւս երեսփոխա-
նութեան հասնիլ :

Շատ անգամ այս մասին կը խօսէր Մզնոտած-
ներուն , որոնք ամենքն ալ ուժ կուտային իր
ծրագրին : Ա՛հ , եթէ կարենային ունենալ իրենց
օտկանը . . . Այնքան անտիպ ձկագիրներ կը սպա-
սէին այդ ուղեղներուն մէջ . այնքան չարտայայ-
տուած՝ մանաւանդ չարտայայտելի գաղափարներ ,
զորս կ'երեւակայէին աւելի յստակ ընծայեյ՝ սպա-
գաղական տառերու մաքրութեան շնորհիւ :

Մորոնվալ տարտամ նախագգացում մը ունձր
թէ նորեկին մայրը այդ Հանդէսին ծախսերը պի-
տի հոգար , բայց չէր ուզեր շատ շուտ առաջ եր-
թալ , վախնալով որ կնոջ կասկածները կ'արթնցը-
նէ : Հարկ էր շրջապատել , պարուրել զայն , խըն-
դիրը շատ հեռուէն բերել , որպէսզի անոր քիչ
մը կարճ խելքը ժամանակ ունենայ զայն ըմբռ-
նելու :

Իժարխտարար , տիկին տը Պարանսի , իր փոփո-
խամտութեամբն իսկ շատ գէշ կը յարմարէր այս
կարգադրութիւններուն : Առանց ո և է չարամտ-
ութեան՝ իր միամտութեամբը միայն՝ կը դարձու-
նէր խօսակցութիւն մը որ քիչ կը գուարճացնէր
զինքը , մտիկ կ'ըներ խառնածինը սիրալիր այլ
անուշադիր աչքերովը ժպտելով , որոնք անձր
համար աւելի փայլուն էին , որովհետեւ բանի մը
վրայ չէին սեւեռեր :

«Կարելի չէ՞ գրե՞լու գաղափարը տալ իրեն . . .»
կը մտածէր Մորոնվալ և փափկօրէն կը փորձէր
զգացնել իրեն թէ տիկին Սեվինեէի և Ժօռժ
Սանի միջեւ գեղեցիկ տեղ մը կար բռնելու , բայց
եկէք ո և է բան զգացնել տուէք և ակնարկու-
թիւններով խօսեցէք թռչունի մը որ միշտ իր
շուրջ օդը կը յուզէ թեւերը բախելով :

«Զօրաւոր չէ , խեղճ կիսը» կ'ըսէր այս խօսակ-
ցութիւններէն յետոյ , ուր մէկը իր ամբողջ տեն-
դը կը դնէր և միւսը իր շատխօս անտարբերութ-
իւնը , ինք եղունգները կը կրծեր մոլեգնութեամբ ,
ան , կիսը , կը խօսէր ու կը խօսէր , առանց ուշ
դնելու ոչ իր ըսածին , ոչ իրեն ըսուածներուն :

Ասոնք այնպիսի պատճառաբանութիւններ չէին որ կարենային հրապուրել արտոյտի ատանկ գլուխ մը : Զայն չլացնելու էր , և Մորոնվալ յաջողեցաւ :

Օր մը երբ Իտա կ'ըլիէր խօսարանին մէջ , թառած բոլոր այն տիտղոսներուն , բոլոր այն «տը» երուն վրայ զորս կ'աւելցնէր իր բարեկամներուն և ծանօթներուն անուններուն վրայ՝ կարծես յաւելուած մը դնելու համար իր իսկ ազնուակառնութեան . տիկին Մորոնվալ-Տեքոսթէր երկչոտօրէն ըսաւ իրեն .

— Պ . Մորոնվալ բան մը կ'ուզէ խնդրել ձեռնէ , բայց չհամարձակիր . . .

— Օ՛հ , ըսէք , ըսէք . . . յարեց խեղճ անմիտը ստիպելու այնքան բուռն փափագով մը որ տնօրէնը ուզեց անմիջապէս դուրս տալ իր դրամագլխի ինդիրքը Հանդէսի մը հրատարակութեան համար , բայց յոյժ չարամիտ յոյժ կասկածոտ , լաւագոյն համարեց խոհեմութեամբ գործել , քիչ քիչ յաջողիլ , «իրրեւ խուզակ» . ինչպէս ինք կ'ըսէր քթթելով իր վագրակատուի աչքը : Ուստի շատացաւ խնդրել տիկին տը Պարանսիէն որ բարեհաճի յաջորդ կիրակին ներկայ գտնուիլ իրենց հրապարկային ու գրական մէկ գումարմանը :

Յայտագրին վրայ այս մասին գրուած էր . «Նիստք բարձրաձայն ընթերցման որուն կը յաջորդէ մեր լաւագոյն բանաստեղծներուն և արձակագիրներուն հատնտիր հատուածներուն զրուցատրութիւնը» : Աւելորդ է ըսել որ ասոնց մէջ միշտ առաջին տեղը կը բռնէին տ'Արթանթոն և Մորոնվալ : Մէկ խօսքով , ասիկա եղանակ մըն էր զոր

Մզնոտածները գտած էին ու է հասարակութեան մը վրայ ազդեցութիւն մը բանեցնելու՝ անխոնջ և արտայայտիչ տիկին Մորոնվալ-Տեքոսթէրի միջոցով : Քանի մը բարեկամներ , աչակերտներուն թղթակիցները կը հրաւիրուէին , ի սկզբանէ , այդ փոքր հանդէսները տեղի կ'ունենային ամէն ութ օր , բայց Մատուի անկումէն ի վեր զարմանալի կերպով ցանցառեցեր էին :

Արդարեւ , Մորոնվալ ի զուր ճրագարաններէն մոմ կը մարձր ամէն մէկ մեկնողէն յետոյ , ինչ որ մեծապէս կը խաւարեցնէր երեկոյթին վերջաւորութիւնը , ի զուր շարթուան մէջ պատուհաններուն վրայ չորցնելու կը դնէր թէյամանին մնացորդը փոքր փակած ու սեւորակ ծրարներով որոնք բաւական կը նմանէին ջուրէն դուրս մնացած տարեխի , և զանոնք նորէն կը հրամցունէր յաջորդ նիստերուն , դարձեալ ծախքերը շատ մեծ էին բաղդատմամբ վարժարանին շքաւորութեանը : Նոյն իսկ կարելի չէր յոյս դնել ունեւոր մը փոխարինութեան վրայ , վասն զի գիշերը , նիստերու ժամուն , Տուզ-Մէլզոնի անցքը , միակ լապտերով մը վառուած՝ ինչպէս մէկ հատիկ աչք մը հրէշի մը ճակտին վրայ , չըջագայողները իրեն ձգելու հանգամանք չունէր , ամէնէն սրտոտները երբէք վանդակորմէն անդին չէին անցնէր :

Հիմակ , հարկ էր նոր շքեղութիւն մը տալ զբաւական երեկոյթներուն :

Տիկին տը Պարանսի փութկոտութեամբ ընդունեց հրաւերը : Ու է տիտղոսով մը՝ ամուսնացած կնոջ կը պէս սրահին մէջ երեւնալու , և մանաւանդ

արուեստագիտական գումարման մը ներկայ գտնուելու գաղափարը սաստիկ կը գգուէր զինքը, իբր թէ իր կանոնաւոր կենցաղէն ու դիրքէն բարձր աստիճան մը շահած ըլլար:

Ա՛հ, փառաւոր հանդէս մը եղաւ բարձրաձայն ընթերցման այդ նիստը: «առաջինը նոր շարքին»: «Փոքր տաք երկրի» մը յիշողութեանը մէջ, երբէք ասանկ չուայլութիւն տեսնուած չէր:

Երկու գունաւոր լապտերներ կախուեցան մտից դրան աքաւսաններէն, անդաստակը զարդարուեցաւ կանթեղով մը, և աւելի քան երեսուն ճրագներ վառուեցան սրահին մէջ, զոր Մատու՝ պարագային համեմատ՝ այնքան փայլեցուցած և շիւտ էր որ այդ արտասովոր լուսավառութիւնը, ի չգոյէ հայլիներու, տախտակամածէն կը ցոլանար, որ հայլի փայլիւնին կը միացնէր ամէն սահեցնող ու վտանգաւոր յատկութիւններ:

Մատու իբրև շփոյ՝ ինքզինքը գերազանցած էր: Պէտք է ըսեմ որ Մորոնվալ շփոթած էր այն դերին վրայ զոր փոքր խափշիկը պիտի կատարէր այդ գիշեր:

Իբրև ծառայ ձգել զայն, կամ մէկ օրուան համար իրեն դարձնել իր հանգուցեալ տիտղոսն ու շքեղութիւնը: Այս վերջին պարագան շատ փորձիչ էր: Բայց այն ատեն ո՞վ պիտի տար պնակները, ներս մտցունէր և ծանուցանէր հրաւիրեալները:

Մատու, իր եպենոսի մորթովը, անգնահատելի էր. և յետոյ, ո՞վ անոր տեղը պիտի անցնէր: Միւս աշակերտները Փարիզի մէջ թղթակիցներ ունէին,

որոնք կրնային համարձակ գտնել դաստիարակութեան այդ դրութիւնը, և սակայն վերջապէս որոշում տրուեցաւ որ այդ երեկոթը զրկուէր Արքայական Բարձրութեան ներկայութենէն և հրապոյրէն:

Ժամը ութնին «փոքր տաք երկրները» տեղաւորուեցան նստարաններուն վրայ և անոնց մէջտեղ Պարանոսի փոքրիկին խարտեաչ մագերը լոյսի պէս կը շողային պզնձագոյն տղոց այդ մութ յատակին վրայ:

Մորոնվալ հրաւիրագիրներ արձակած էր գեղարուեստական և գրական մարմինն, ուր ինք կը յաճախէր. և Փարիզի ամենէն արտակեցողն անկիւններէն, արուեստի, գրականութեան, ճարտարագետութեան բոլոր Մզնոտածները փութացին ներկայ գտնուիլ բազմաթիւ պատուիրակութիւններով:

Ուումը խումը կուգային, ցուրտէ ընդարձացած, դողահար, Մոնբարնասի կամ Թէոնի խորերէն՝ հանրակառքերու վերնայարկերը նստած, գրղլեազգեաց և արաժնավայել, ամենքն ալ մթին ու հանճարալիր, խաւերէն դուրս հանուած ուր կ'ոգորէին երեւնալու, զրուցելու, բան մը երգելու փափագէն, իրենք իսկ համողում գոյացնելու համար թէ տակաւին կ'ապրէին: Յետոյ, մաքուր օդը շնչելով, երկինքի լոյսն ընդնշմարելով, առ երեւոյթ փառքէ, յաջողութենէ մը կ'ազդուրուած, կը դառնային դառն անդուներ՝ անանելու, աճեկը դառն հարկ եղած ուժով. վասն զի ասոնք լու համար հարկ եղած ուժով. վասն զի մըն էին, իրաւ աճող, սաղմնային, կիսաւարտ ցեղ մըն էին:

մը Հիրչի կողմէ բերուած, զոր կ'անուանէին «եղբորորդին Պերգէլիուսի»։ Ինաց որ, փառքի ուրիշ տիտղոս չունէր եթէ ոչ իր ազգականութիւնը Շուէտացի մեծանուն գիտնականին հետ, և կատարեալ ապուշ մը կ'երեւնար. անուանական գերասան մի Տըլօպէլ անուն, որ, թատրոն մը պիտի հիմնէր կ'ըսէին։

Վերջապէս, սովորական սեղանակիցները տան, երեք բրոֆէտորները, կապասինտը՝ հանդիսական հանդերձանքով, ատեն ատեն «պէ՛օհ . . . պէ՛օհ» ընելով, տեսնելու համար՝ թէ իր ձայնատետրն հոն էր, վասն զի անոր պէտք պիտի ունենար երեկոյթին, և տ'Արժանթոն, զեղեցիկ տ'Արժանթոնը մագերը շիտկած, գանգրած, անուշահոտած բաց-զոյն ձեռնոցներով, հարձարեղ խիստ խորիտ։

Սրահին դրանը մօտ կեցած, Մորոնվալ կ'ընդունէր ամենքը, մտացիր ձեռնասեղմու փնէր կը բաշխէր, շատ մտատանջոտելով որ ժամը կը յառաջանայ և կոմսոտին—այսպէս կ'անուանուէր Իտա աք Պարանոի— զեռ եկած չէր։

Տեսակ մը անձկութիւն կը սաւառնէր ժողովքին վրայ։ Անկիւններուն մէջ տեղաւորուելով կը խօսակցէին մեղմիւ։ Փոքրիկ տիկին Մորոնվալ խմբակէ խմբակ կ'երթար, սիրալիր երեւոյթով մը ըսելով. «Դեռ չենք սկսիր . . . Կոմսուհիին կը սպասենք»։ Եւ իր արտայայտիչ շուրթերուն վրայ, այս կոմսուհի բառը գաղտնիքի հանդիսաւորութեան, ազնուականութեան արտասովոր ճկուններ կը ստանար։ Ասիկա յետոյ իրարու կը փոփոսային, իւրաքանչիւրը լաւատեղեակ երեւնալու փափագ մը ունենալով. «Կոմսուհիին կը սպասուի»։

Երգեհոնը, մեծաբաց ժպտելով իր բոլոր ստեղնաշարերովը ինչպէս անսահման ատամնաշար մը, աշակերտները պատին առջև շարուած, փոքր սեղանը կանանչ գորգով մը ծածկուած, վրան լուսարգելով լամբար մը, շաքարախառն ջուրի գաւաթ մը, իր գահաւորակին վրայ ցցուելով՝ քսամենի և սպահնագին ինչպէս կառափնատ մը՝ արշալոյսին, և Մորոնվալ իր ճերմակ բաճկոնակին մէջ կձկուած, և տիկին Մորոնվալ ծնե . . . Տէքոսթէր, ընդունելութեան բոլոր կրակովը կարմրած ինչպէզ փոքր աքաղաղ մը, և Մատու-կէզօ դրան հովին մէջ դողահար, ամէն մարդ, այո՛, ամէն մարդ կոմսուհիին կը սպասէր։

Սակայն, որովհետեւ չէր գար և շատ ցուրտ էր, տ'Արժանթոն հաւանեցաւ զրուցել իր Սիւրոյ շուսաւալը, զոր բոլոր ներկաները գիտէին արդէն հինգ վեց անգամ լսած ըլլալով զայն։

Շըմինէին առջև կեցած, մագերը ետեւ ձգած, դուրսը բարձր իբր թէ իր ոտանաւորները ձեղունին ցցուակներուն զրուցէր, բանաստեղծը կ'արտասաներ այնքան ճոռոմ և գռեհիկ ձայնով մը որքան իր բանաստեղծութիւն ըսածը, ամէն մէկ ներգործութենէ յետոյ միջոցներ ձգելով, որպէս զի սքանչացման բացագանչութիւնները մինչև իրեն հասնէին։

Աստուած գիտէ թէ Մգնոտածները ազան չէին այս տեսակ քաջալերանքներու։

- Անլո՛ւր . . .
- Վսե՛մ . . .
- Ապշեցուցի՛չ . . .
- Նոր Հիւկօ՛ . . .

Եւ ամէնէն դարձանալին սա՛

— Կէօթէն՝ սիրտով :

Առանց խռովելու, այս գովեստներէն խթուած, բանաստեղծը կը շարունակէր բազկատարած, տիրական շարժումով .

Եւ ի՛նչ ծաղրաբանութիւններ աչ ընէ ինձ ամբոխը,
Ես կը հաւատամ սիրոյ ինչպէս կը հաւատամ Աստուծոյ :

Կոմսուհին ներս մտաւ ,

Քնարեբեզակը, աչքերը միշտ օդին մէջ . չնչմարեց իսկ զայն, Բայց խեղճ կինը տեսաւ զանիկա .
Ե այդ վայրկեանէն իր կեանքը փճացաւ :

Միշտ կրկնոցով, գլխարկով երեւցած էր իրեն, փողոցի համար հազուած և ոչ թէ Ողիմպոսի բայց հոն, այդ տժգոյն լոյսին մէջ շիկորակ կլոպներուն որք աւելի կը տժգունեցնէին անոր դունստ մոյնքը, սեւազգեաց, ճերմակ ձեռնոցներով, և հաւատալով սիրոյ ինչպէս կը հաւատար Աստուծոյ, ազէտալի ու դերմարդկային ազդեցութիւն մը ունեցաւ իր վրայ :

Կը համապատասխանէր իր ամէն փափագներուն իր ամէն երազներուն, այն տխմար զգայականութեան որ հիմը կը կազմէ այդ աղջիկներու հոգիներուն, մաքուր օգի և իտէալի այն պէտքին որ կարծես փոխարինութիւն մըն է այն կենցաղին զոր կը վարեն, այն տարտամ ներշնչութիւններուն որք իրենց համար շատ գեղեցիկ բառի մը մէջ կը բովանդակուին, որ սահայն իրենց շուրթներուն վրայ կը ստանայ այն գռեհիկ և անարգ տրտայայտութիւնը զոր կ'ընծայեն իրենց ամէն ըսածներուն . «Արուեստագէտ» :

Այո՛, այդ առաջին վայրկեանէն, այդ կինը անորն եղաւ, և ան ամբողջովին մտաւ Խտաի սրտին մէջ իր այդ երեւոյթովը, ներդաշնակ օրէն բաժնուած մազերովը պլորուած պեխովը, երկարած ու սարսուռն բազկովը, և բոլոր իր բանաստեղծական թիթեղակերտութեամբը : Չտեսաւ ոչ իր փոքր ճէքը, որ յուսահատ շարժումներ կ'ընէր համբոյրներ զրկելով մօրը, ոչ մինչեւ գետին խոնարհած Մորոնվալները, ոչ բոլոր այն հետաքրքիր փութկոտ նայուածքները այդ նորեկին շուրջ, մանկամարդ, դարմագեղ վայելչատեսիլ իր թաւեայ պարեգօտին և թատրոնի փոքր գլխարկին մէջ՝ ճերմակ, վարդազոյն, ուռուցիկ փոթերով, շարունակ զարգարուն որոնք կը շրջապատէին զայն խլատեսի ձեւով :

Ա՛ն, միմիայն ան :

Երկար ատեն ետքը, Իսա պիտի յիշէր այդ խորին սպառօրութիւնը զոր բան մը չկրցաւ փոխել յետոյ, և իբրեւ երազի մէջ պիտի տեսնէր իր մեծ բանաստեղծն յոտին, ինչպէս տեսաւ առաջին անգամ Մորոնվալներու սրահին մէջտեղ, որ, այն գիշերը, անսահման շքեղ, հազարաւոր ճրագներով լուսաղարդ երեւցաւ իրեն : Ա՛ն, կրնար ամէն նաբաւոր վիշտ պատճառել Խտաի, ստորնացնել, վիճաւորել, խորտակել անոր կեանքը և կեանքէն աչ բաւելի թանկագին բան մը, բայց երբէք չյաջողեցաւ ջնջել այդ վայրկեանին շլացումը . . . :

— Կը տեսնէք, տիկին, ըսաւ Մորոնվալ իր ամէնէն ախորժեղի ժպտովը, նախափորձ կ'ընէինք ձեզ սպասելով . . . Պ. Ամօրի տ'Արժանութօն

գերկոմսը իր շքեղ բանաստեղծութիւնը, Սիրոյ
նաւաստիք երգելու վրայ էր մեզի:

Դերկոմս . . Դերկոմս էր:
Ամէ՛ն բան ուրեմն:

Իտա խօսքը «նոր ուղղեց երկչոտ, կաս կար-
միր, փոքր աղջկան՝ մը պէս:

— Ծարունակէցէք, պարօն, խնդրեմ . . .:

Բայց տ'իւրժան չուղեց շարունակել: Կոմ-
սուհիին ժամանումը կտրած էր իր բանաստեղ-
ծութեան ևն գեղեցիկ տպաւորութիւնը, ապահով
տպաւորութիւն մը և ամառի բաները չեն ներուիր:
Խոնարհեցաւ և հեղնակաւ ու ցուրտ քաղաքա-
վարութեամբ մը ըսաւ:

— Լմնցուցի, տիկին:

Յետոյ ներկաներուն խառնուեցաւ ա՛լ առանց
անով զբաղելու:

Խեղճ կիւնը զգաց սրտին սեղմուիլը, լի տարտամ
տխրութեամբ մը: Առաջին խօսքէն՝ անհաճոյ ե-
ղած էր անոր, և այս գաղափարը արդէն անտա-
նելի էր իրեն: Փոքր ձէքին՝ իր մայրը տեսնելուն
երջանիկ, սրահին մէջ անոր ունեցած յաջողութ-
ենէն հպարտ, սիրունութիւնները, Մորոնվալի սի-
րալիր մեծարանքները, ամենուն փութկոտութիւ-
նը հանդէսին թագուհին ըլլալու զգացումը պէտք
եղան ջնջելու համար այն վիշտը զոր հինգ վայր-
կեանի համրութեամբ յայտնած էր, բան մը որ
այդօրինակ բնաւորութեան մը համար այնքան
արտասովոր էր որքան անդորրաւէտ:

Իր ժամանուան շփոթութիւնը ցրուած ըլլալով,
ամէն ոք նստաւ՝ արտայայտիչ ընթերցումն ունկն-

գրելու: Վեհատեսիլն Բոնսթան, որ իր տիրուհիին
ընկերացած էր, տեղաւորուեցաւ խորի նստաբա-
նին վրայ, աչակերտներուն մօտ: Ձէք եկաւ կըր-
թնեցաւ մօրը թիկնաթոռին, պատուոյ տեղը, քովն
ունենալով Մորոնվալը որ տղուն մագերը կը շո-
յէր հայրաբար:

Հասարակութիւնը արդէն պատկտուելի ժողովք
մը կը ձեւացնէր՝ շարք շարք աթոռներու վրայ
նստած՝ կարծես մրցանակաբաշխութեան մը համար,
Վերջապէս տիկին Մորոնվալ-Տէքոսթէր ամբողջու-
վին բռնեց փոքր սեղանը, ամբողջ գահաւանդը
լամպարին ըտրոբ բայլը, և սկսաւ կարդալ Պ. Մո-
րոնվալի ցեղագրական մէկ ուսումնասիրութիւնը
Մոնկոլեան ցեղերուն վրայ:

Երկար էր, ձանձրանալի և տխուր, այն գիշե-
րաշան աշխատասիրութիւններէն զորս կը կարդան
գիտական ընկերութեան, մէջ, երեքէն հինգ,
մութնուլուսին. օրօրելու համար գրասենեակի
անլամներուն քունը: Անտանելին սա է որ Մո-
րոնվալ-Տէքոսթէր մէթոտով, հանգչելու միջոցն
իսկ չէիր ունենար ու չէիր ալ զգար փոքր գաղջ
ու միօրինակ անձրեւին տեղալը: Բռնի մտիկ
ու մտնային պը-
ընելու էր, բառերը գլխուդ մէջ կը մտնային պը-
տուտակի մը պէս, վանկ առ վանկ, գիր առ գիր
և ամէնէն զժուարիները երբեմն կը սկըթէին
քեզ անցած ատեննին:

Այս ունկնդրութեան առաջ բերած յոգնութիւ-
նը ի լրումն մը հասցունէր, հրահանգիչ ու ահա-
բեկիչ տեսքը տիկին Մորոնվալ-Տէքոսթէրի՝ որ իր
մէթոտն ի գործ կը դնէր: Օ. կը բանար բերանը,

կը զալարէր զայն, կ'երկարէր, կը պրկէր: Եւ անդին խորի նոտարաններուն վրայ, ութը տղոց բերաններ բոլորովին սիւննոյն մնջկատակը կ'ընէին, ուսուցչին հետեւելով անոր ամէն քամահաճ զալարումներուն մէջ և կատարելով ինչ որ այդ պատուական մէթոտը «բառերու ձեւակերպութիւն» կ'անուանուէր: Այդ ութը լսին շարժուն ծնօտները մտածացին ազդեցութիւն մը առաջ կը բերէին: Օրիորդ Քոնսթան սարսափահար եղած էր: Բայց կոմսուհին բան մը չէր տեսներ ասոնցմէ: Կը նայէր իր բանաստեղծին որ սրահին դրանք կրթնած էր, բազուկները կուրծքին վրայ ծալած, աչքեր մոլորուն:

Կ'երազէր:

Հեռացած, մեկնած, թռչած ըլլալու զգայնութիւնը կուտար: Տրուած գլուխը ձայներ մտիկ ընելու երեւոյթ ունէր:

Ատեն ատեն, նայուածքը կը խոնարհէր, դէպի երկիր կ'իջնէր, բայց առանց սեւեռիլ բարեհաճելու: Խեղճ կինը զայն կը դիտէր, զայն գրեթէ կը մուրար, այդ թափառայած նայուածքը, կը յուսար, բայց միշտ ի զուր: Ամենուն վրայէն կ'ա'ցնէր անտարբեր կերպով՝ բացի իտայէն, Կարծես անոր զբաւած թիկնաթոռը պարապ էր, եւ խեղճ կինը այնքան վշտաբեկ էր, այնքան խռոված այդ անտարբերութենէն որ մոռցաւ շնորհաւորել Մորոնվալը իր ուսումնասիրութեան փայլուն յաջողութեանը մասին, որ վերջացած էր ընդհանուր ծափահարութիւններու և սփոփման մէջտեղ:

Այդ արտայայտիչ ընթերցումին յաջորդեց տ'Արժանթոնի մէկ բանաստեղծութիւնը, որուն կ'ընկերանար Լապասնտը՝ երգեհոնին վրայ: Այս անգամ, կ'երդնում. Իտա մտիկ բբաւ, և այս ոտանաւորներուն բոլոր հնաձեւութիւնները, բոլոր զգայնութիւնները մինչեւ սիրտը թափանցեցին ոլորուելով, դողդղալով, ձուլուելով երգեհոնին կօրկերող ձայներուն: Իտա հոն էր, շնչասպառ, դիւթուած, ընկուզուած ներդաշնակութեան այդ կոծանքէն:

— Ի՞նչ գեղեցիկ է, ի՞նչ գեղեցիկ է, կ'ըսէր Մորոնվալի դառնալով որ մտիկ կ'ընէր մաղձային ու դեղին ժպիտով մը, իբր թէ իր լեզին պատռած ըլլար:

— Ներկայացուցէք զիս Պ. տ'Արժանթոնի, խնդրեց մանկամարդ կինը՝ ընթերցումը աւարտելուն պէս... Ահ, պարոն, սքանչելի է, ի՞նչ երջանիկ էք ասանկ տաղանդ մը ունենալնուդ:

Մեղձաձայն կը խօսէր, թոթովելով, բառերը փնտռելով, ինք որ այնքան շատըրուց, այնքան սրտազեղուն էր սվորաբար: Բանաստեղծը թեթեւապէս կը խոնարհէր, շատ ցուրտ, իբրև անտարբեր այդ յուզուած սքանչացման: Այն ատեն իտահարցուց թէ ո՛ր կը գտնուէին իր բանաստեղծութիւնները:

— Տեղ մը չի գտնուիր տիկին, պատասխանեց տ'Արժանթոն հանդիսական ու վիրաւորուած երեւոյթով մը:

Իտա, առանց ուզելու դպած էր այդ վշտակոծ հպարտութեան էն զգայուն կէտին և ահա անգամ մը եւս բանաստեղծը անդին կը դառնար՝ առանց իսկ անոր երեսը նայելու:

Բայց Մորոնվալ ոգուտ քաղեց առիթէն :

— Աստուած իմ, այո, ըսաւ, գրականութիւնը այս վիճակին մէջն է... Ասանկ ոտանաւորներ տպագրող մը իսկ չի գտնուիր... տաղանդը, հանձարը, թաղուած, անձանօթ կը մնան, անկիւններու մէջ փայլելու սահմանուելով :

Եւ անձիջապէս .

— Ա՛հ, եթէ Հանդէս մը ըլլար .

— Հատ մը ունենալու է, ըսաւ Իտա աշխուժով :

— Այո, բայց ստա՛հ :

— Է՛հ, ստակը կը գտնուի... Անկարելի է մութի մէջ ձգել ասանկ հրաշակերտներ :

Սրտմտած էր և շատ պերճախօսութեամբ կը ճառէր հիմակ որ բանաստեղծը հոն չէր :

«Օ՛ն, գործը ձեռք առինք...» մտածեց Մորոնվալ և իր չարամիտ նենգամտութեամբը հասկնալով տիկնոջ տկար կողմը, տ՛Արժանթոնի վրայ խօսեցաւ անոր. զոր խնամք տարաւ շրջապատել այն վիպային ու զգայնական գոյներով զորս գիտէր թէ կը սիրէր Իտա :

Զայն ներկայացուց իբրև նոր Լարա մը, Մանֆրէտ մը, գեղեցիկ բնաւորութիւն մը, խորխտ, անկախ, զոր ճակատագրին դժնդակութիւնները չէին կրցած ընկճել : Ապրելու համար կ'աշխատէր, ամէն նպաստ կը մերժէր կառավարութեան կողմէ :

«Օ՛ն, շատ լաւ...» կ'ըսէր Իտա, յետոյ նեղուելով այն տոհմանշանէն զոր գլխուն մէջ կը կրէր և զոր ասոր անոր, հանդպողին կը փակցունէր, հարցուց :

— Ազուական է, ախպէս չէ՞ :

— Շատ ազնուական, տիկին... տ՛Արժանթոն գերկոմս, որ կը սերի Օվերնեի էն հին ընտանիքներէն... Իր հայրը կործանած է անհաւատարիմ վերատեսուչի մը ձեռքով :

Եւ անոր մեծարեց գռեհիկ վէպ մը, որուն վրայ աւելցուց դժբախտ սէր մը ազնուական կնոջ մը համար, նախանձոտ մարքիզուհիի մը կողմէ ամուսնին ցոյց տրուած նամակներու պատմութիւն մը : Իտա մանրամասնութիւններ հարցունելէն չէր յոգնեթ. և մինչ երկուքը կը փսփոսային՝ իրենց թիկնաթոռները մօտեցուցած, այն որուն վրայ կը խօսէին՝ շտեմնել կը ձեւացնէր այդ վարպետութիւնը, և փոքր ձէք, մայրն այդպէս գրաւուած զգալուն սաստիկ մտահոգ, իր վրայ կը հրաւիրէր երկու երեք անհամբեր բառեր. «Ձէ՛ք, խելօք կեցի... ձէք» անտանելի ես...» որոնք վերջապէս կը զրկէին զինք սրահին մէկ անկիւնը քէն ըրած, շուրթն ուռած, աչքերը թաց :

Այս միջոցին նիստը կը շարունակուէր :

Հիմա աշակերտներէն մէկն էր, փոքր Սենեկալցի մը արմաւի մը պէս թխորակ, որ գահաւանդին մէջտեղը կենալով արտասանած էր բանաստեղծութիւն մը Լամարթինէն, Մակիսակ աղօթքը իր գարննալիս, զոր սապէս կը սկսէր սուր ձայնով մը .

Ո՛ հայր զո կը պաշտէ իմ հայր,
Դու ոյու ակուն ծնյաղիյ կուսակ,
Դու ոյու սուկաղի ու ակուն շ ակունը
կը խոնայեցնէ ակիսակ իմ մոյ :

Ինչ որ կ'ապացուցանէ թէ բնութիւնը կը ժպտի ամէն մէթոտներու, նոյն իսկ Մորոնվալ-Տէքոսթէր մէթոտին:

Յետոյ Լապասինտո երգիչը, բազմաթիւ պաղատանքներէ ետք, կը զիջանէր «տալ իր խաղը» ինչպէս կ'ըսէր ինք, երկու երեք անգամ նախ կը շօշափէր զայն, յետոյ կուտար զայն անխնայ, այնքան խորունկ, այնքան որոտընդոտ, որ սրահին պատուհանները և իր ստուարաթղթէ պատերը դողացին և խոհանոցին խորէն ուր թէյը պատրաստելու վրայ էր, Մատու-Կէզօ, խանդավառուած, պատասխանեց պատերազմի անաւոր աղաղակով մը:

Այդ Մատուն կը սիրէր աղմուկը:

Ծիծաղաշարժ միջադէպեր ալ պատահեցան: Ամենամեծ լուսթեան մէջտեղ, մինչ տարօրինակ առակախօս մը որ իրեն գործ ընտրած էր-և միամտօրէն կը խոստովանէր-Լա Փոնթէնի առակները սրբագրել, կը զրուցէր Տերվիշը եւ ալիւրի առանը, մեկնութիւն Բիեռեթիս եւ կարևանակիս: Սրահին ծայրը վէճ մը ծագեցաւ Պերգելիուսի եղբօրորդիին և այն մարդուն միջև որ Բրուտոնը կարդացած էր, Բուռն խօսքեր, նոյն իսկ ապտակներ փոխանակուեցան: Եւ կռիւնարութեան մէջտեղ Մատուշատ դժուարաւ կը յաջողէր շիտակ բանել հաստեաներով ու օշարակներով բեռնաւորուած մեծ ափսէն, զոր կը պտըտցունէր «փոքր տաք երկիր ներուն» որկորաժէտ աչքերուն առջև, որոնց բան մը մեծարել ազդուապէս արգելուած էր իրեն: Սակայն երեկոյթի միջոցին երկու երեւ անգամ «մատուր» հրամցուեցաւ իրենց:

Մորոնվալ և կոմսուհին կը շարունակէին իրենց տեսակցութիւնը, և գեղեցիկ տ'Արժանթոն որ վերջապէս նշմարած էր հոգածութիւնը որուն աւարկայ կ'ըլլար, մեծ ֆրոզներ և մեծ շարժումներ կը պարզէր տեսնուելու և լսուելու համար: Շատ զայրացած կ'երեւնար: Որի՞ դէմ էր բարկութիւնը:

Ոչ մէկուն և ամենուն:

Դառնասիրա, յուսախար էակներու այն ցեղէն էր որոնք ամէն բանէ ետ դարձած են, առանց երբէք տեղ մը դացած ըլլալու, որոնք կը ճառախօսեն իրենց ժամանակին ընկերութեան, բարքերուն, ճաշակներուն դէմ, միշտ հոգածու գտնուելով դուրս մնալու ընդհանուր ապականութենէն:

Այս միջոցին, մէկդի առած էր առակախօսը, որ խելօք փոխանորդ մըն էր նախարարութեան մը մէջ, և ոխալից, արհամարհոտ և սպառնազին կերպով կ'ըսէր անոր.

— Լսեցէք... կը ճանչնամ ձեզ... փտածներ էք... անցեալ դարու բոլոր մոլութիւններն ունիք, ինչ որ երբէք չը պիտի ներուի ձեզ:

Առակախօսը կը ծռէր գլուխը ճնշուած, համոզուած:

— Պատուոյ համար ինչ ըրիք... Ինչ ըրիք սիրոյ համար... Իսկ ձեր գործքը, ո՞ւր են: Գեղեցիկ են ձեր խօսքերը:

Հոս առակախօսը դէմ ելաւ.

— Ա՛հ, ներեցէք...

Բայց միւսը բան մը չէր ներեր և յետոյ, այդ

առակախօսին մտածումը ինչ կերպով կրնար շահագրգռել զինքը: Իր գլխէն վեր, իրմէ աւելի հեռու և աւելի բարձր կը խօսէր: Կ'ուզէր որ ամբողջ Պրանսան հոն բլլար՝ զինք մտիկ ընելու համար, իր ըրածը կարենալ ըսելու համար անոր: Ա՛լ հաւատք չունէր Պրանսայի վրայ... Այրած, կորսուած, կործանած երկիր... Ա՛լ բան մը չիկար անոնց քաղելու, ոչ իբրև հաւատք, ոչ իբրև դատարար: Գալով իրեն, միտքը դրած էր ա՛լ չապրիլ այդ երկրին մէջ, մեկնիլ էր - Ամերիկա երթալ:

Ոսած պահուն, բանաստեղծը մեծ մասամբ կը կենսւր անդիմադրելի կեցուածքով մը: Որովհետև տարտամօրէն, առանց տեսնելու, կը գուշակէր իր վրայ սեւեռուած սքանչալիքի ակնարկ մը: Այն զգայութիւնը կ'ունենար զոր իրիկուան դաշտերուն մէջ կը զգաս, երբ լուսինը յանկարծ կը ծագի ետեւէդ, իր լոյսովը կը մազնիսէ քեզ և կը ստիպէ որ դառնաս դէպ իր լռիկ ներկայութիւնը: Իր վրայ սեւեռուած այդ կնոջական աչքերը իսկապէս կը լուսաւորէին զինք լուսապսակով մը: Գեղեցիկ կ'երեւնար, այնքան կը փափագէր այնպէս երեւնալու:

Քիչ քիչ լուսթիւնը տիրեց սրահին մէջ այդ հանդիսաւոր ձայնին շորջ որ որ ուշադրութիւն կ'ուզէր: Բայց իտա տը Պարանսի ամենէն մտամփոփն էր: Այդ կամաւոր աքսօրն Ամերիկա, ճառին մէջ ճարտարօրէն նետուելով, զրտացուցած էր անոր սիրտը Մէկ վայրկենի մէջ Մորոնվալ սրահին երեսուն ճրագները անհետ եղած էին, մարած էին

իբ խոհերուն սուգին մէջ: Կատարեալ եղաւ իր խռովումն՝ երբ իր մեկնումն որոշելէն յետոյ՝ բանաստեղծը շոգենաւ չնստած, բուռն յարձակում մը սկսաւ ընդդէմ Պրանսացի կիներուն, անոնց թեթեւութեանը, և գուեհկութեանն, անոնց ժպտին, և սնտոխութեանն անոնց տարփանքին:

Ա՛լ չէր խօսեր, կ'որոտար, շըմինէին կրթնած, երեսը բազմութեան դարցուցած և չխնայելով ոչ իր ձայնը, ոչ իր բառերը:

Ոնեղճ կոմսուհին, այնքան սաստիկ իր միտքն անով պաշարուած էր որ չէր կրնար երեւակայել անոր անտարբեր ըլլալը, կարծեց հասկնալ թէ որուն կ'ուզէր իր խօսքերը:

— Գիտէ թէ ով եմ ես, ըսաւ միտքէն, և գլուխը կը ծռէր անոր անէծքներուն ծանրութեան տակ:

Շուրջանակի սքանչացման մրմունջներ կը պտուտէին:

— Ի՞նչ խանդ, այսքան գեղեցիկ երբէք չէ եղած:

— Ի՞նչ հանճար, կ'ըսէր Մորոնվալ բարձրաձայն, և աւելի ցած ձայնով. Ի՞նչ ստախօս:

Բայց իտա այլեւս պէտք չունէր այս զրգուումներուն: Ազդեցութիւնը առաջ եկած էր:

Կը սերէր:

Տօքթօր Հիրշի համար, որ այնքան հետամուտ էր ախտաբանական տարօրինակութիւններու, վայրկենական բորբոքման յոյժ հետաքրքրալարժ պարագայ մը կար հող: Բայց տօքթօր Հիրշ այդ

պահուն ըլլորովին տարբեր բանով կը զբաղէր :
 Կը փորձէր կարգադրել կամ լաւ ևս զայրացնել
 Պերդելիուսի եղբորորդիին և Բրուտոնը կարդա-
 ցողին միջև ծագած վէճը, Լապասինտր ալ կը
 խառնուէր, և փոփոուքներ, բազմազբազ, յուսա-
 հատ շարժումներ, երթեւեկներ, կարեւոր ճարպի-
 կութիւններ, ա՛րողջ հաշտարար հնարք մը յաջո-
 ղելու համար որ մենամարտին երկու երիտասարդ-
 ներ, որոնք բնաւ նախանձ չէին գրգռէր : Մնաց
 որ, մէկը չէր մտատանջուեր՝ որովհետև այս տե-
 սակ զորձեր՝ Մորոնվալ, քիմնագիտին մէջ յոյժ
 յաճախադէպ՝ միշտ կը կարգադրուէին ճիշդ այն
 պահուն ուր ամենէն ծանր հանգամանքը կը ստա-
 նային : Մինակ, ընդհանրապէս կը ծանուցանէին
 վերջաւորութիւնն այդ հաւաքումներուն, ուր ամէն
 մէկ Մզնոտած իր կարգին կեցած էր շըմինէին
 մարմարին կամ երգեհոնին առջև՝ իր հանճարը ի
 հանդէս բերելու համար :

Ժոմէ մը ի վեր տիկին Մորոնվալ գլխարտու-
 թիւնն ունեցած էր պառկել զրկելու ձէքը և
 միւսներէն փոքր երկու երեք «տաք երկիրներ» :
 Մնացածները ոտքի վրայ կը յօրանջէին, խոշոր
 խոշոր կը բանային աչուրնին, իրենց լսածներէն ու
 տեսածներէն մագնիսացած :

Բաժնուեցան իրարմէ :
 Թուղթէ լապտերները հովէն խզուուած, դեռ կը
 տատանէին պարտէզին դուռը : Անցքը քստմնա-
 սարսոռ էր, ըլլոր տուները՝ քնացած էին, և իր
 ցեխոտ քարայտակը կենդանացնելու համար ոս-
 տիկանի մը շրջագայութիւնն իսկ չկար : Բայց

այդ աղմկալից խմբակներուն մէջ ուրիշները
 դեռ մըմուտով, պօռալով, վիճելով կը հեռանա-
 յին, ոչ ոք կը զգուշանար գիշերուան քստմնելի
 ցուրտէն, ոչ ալ իջնող խոնաւ մշուշէն :

Երբ ծառուղիին բերանը հասան, նշմարեցին որ
 հանրակառքերուն ժամը անցած էր : Բոլոր այդ
 խեղճ արարածները արիաբար որոշումնին տուին :
 Ոսկեղինիկ ցնորքը կը լուսաւորէր ու կը կարճե-
 ցընէր իրենց ճամբան. պատրանքով կը տաքցունէր
 զիրենք, և ամայի Փարիզի մէջ Գօփուուած, քաջա-
 սրտօրէն կը դառնային կեանքի խաւարչուտ թըշ-
 ւառութիւններուն :

Արուեստը ա՛յնքան մեծ կախարդիչ մըն է :
 Արեւ մը կը ստեղծէ որ կը լուսաւորէ ամենուն
 համար. և անոր մօտեցողները, նոյն իսկ աղքատ-
 ները, նոյն իսկ տգեղները, նոյն իսկ կոշտերը,
 կ'առնեն քիչ մը անոր տաքութենէն և անոր ճա-
 ռագայթումէն : Անխոհեմօրէն երկինքէն յափշտակ-
 ւած այդ հուրը, զոր Մզնոտածները կը պահեն
 իրենց բիբերուն խորը, երբեմն ահաւոր կ'ընէ
 զանոնք, յոյժ շատ անգամ ծիծաղելի. բայց իրենց
 կենցաղը մեծավայելուչ պայծառութիւն մը կ'ըն-
 դունի, արհամարհանք մը չարին, տառապելու
 շնորհ մը որ ուրիշ թշուառութիւններու անձանօթ
 է :

Ե.

ԸՆԹԵՐՑՄԱՆ ՄԸ ՇԵՏԵՒԱՆՔՆԵՐԸ ՄՈՐՈՆՎԱԼ ՔԻՄՆԱԶԻՕՆԻՆ ՄԷՋ.

Հետեւեալ օրը Մորոնվալները յաջորդ երկու-
շաբթիին համար հրաւէր մը կ'ընդունէին տիկին
տը Պարանսիէ: Նամակին ներքեւ փոքր յեռ գրու-
թեան մը կցուած էր. որով փափագ կը յայտնուէր
ընդունիլ նաև տ'Արժանթոնը:

— Զպիտի երթամ... ըսաւ բանաստեղծը շատ
չոր կերպով, երբ Մորոնվալ իրեն ցուցուց գողտր
և անուշահոտ հրաւիրագիրը:

Այն ատեն խառնածինը բարկացաւ, տ'Արժան-
թոնին ըրածը աղէկ բան չէր: Այդ հրաւէրը ըն-
դունելէն ինչ մնաս կրնար գալ իրեն:

— Այդ տեսակ կիներու տունը չեմ ճաչեր:

— Նախ և առաջ, ըսաւ Մորոնվալ, տիկին տը
Պարանսի քու կարծածիդ պէս չէ: Եւ յետոյ, վեր-
ջապէս, բարեկամի մը համար քանի մը խղճահա-
րութիւններ կը գոհուին, դուն գիտես թէ ես պէտք
ունիմ կոմսուհիին, թէ իմ գաղթային Հանդէսիս
գաղափարը ժպտեցաւ անոր, և դուն ուզածդ
կրնաս ընել գործը խանգարելու համար: Շիտակը
աղւոր բան չէ:

Տ'Արժանթոն շատ աղաչել տալէ ետք, վերջա-
պէս ընդունեց:

Յաջորդ երկուշաբթին, Պ. և տիկին Մորոնվալ,
քիմնազիօնը տոբթոր Հիրչի հսկողութեանը յանձ-
նելով, Հոսման պուլվառին փոքր ապարանքը գա-
ցին, ուր բանաստեղծը իրենց պիտի միանար:

Ճաշը ժամը եօթնին պիտի տրուէր: Տ'Արժանթոն
եօթնուկէսին եկաւ, և անշուշտ կ'երեւակայէր որ
այս կէս ժամուան միջոցին Մորոնվալ չի կրցաւ
իր մեծ ծրագրին վրայ խօսիլ:

Իտա մտատանջ էր:

— Կը կարծէ՞ք որ գայ... Միայն թէ հիւանդ
չըլլայ... Երեւոյթը ա՛յնքան փափուկ է:

Վերջապէս եկաւ, դժնդակ երեւոյթով և մազերը
խոպոպուած, թեթեւապէս ներում խնդրեց իր
զբաղումներուն համար, միշտ շատ զգուշաւոր.
բայց սովորականէն նուազ արհամարհոտ:

Ապարանքը ազդած էր անոր վրայ:

Թաղը՝ այն ատեն նոր նոր, զորգերու և ծաղիկ
ներու այդ պերճանքը որ կանանչ տերեւներով
զարդարուն սանդուխէն կը սկսէր և կը վերջանար
ճերմակ եղրեւանիով անուշաբոյր փոքր առանձ-
նոցին մէջ՝ ատամնաբուժի սրահը կապոյտ երկին-
քով, շրջապատուած ոսկեքանդակ ատաղձներով.
դեղնագոյն կերպասներով ծածկուած սև կահ կա-
րասին, և պատշգամն ուր պուլվառին փոշին կը
թռչտէր՝ մերձակայ չէնքերուն դածին խառնուած.
ամէն բան պիտի դիւթէր Մորոնվալ քիմնազիօնին
այդ յաճախորդը, պերճանքի և բարձր կենցաղի
տպաւորութիւնը պիտի տար իրեն:

Մեծարուած սեղանին երեւոյթը, արեւապաշտ Օկիւսթէնի ծանրաշուք ընթացքը, և սպասարկութեան բոլոր նրբութիւնները որոնք սիրուն ցոլքեր կուտան յոռի գինիներուն և համ՝ ամենէն սովորական կերակուրներուն, բոլորովին հմայեցին զինքը: Առանց այնքան սքանչացող ոչ ալ այնքան զարմացող ըլլալու որքան Մորոնվալ որ բացազանչութիւններ կ'արձակէր և լրբօրէն կը շողմէր կոմսուհիին սնամտութիւնները, անողոքելին տ'Արժանթոն մեղմացաւ քիչ քիչ, հաճեցաւ ժպտիլ և խօսիլ:

Անսպառ խօսող մըն էր, կը բաւէ որ խնդիրն իր վրայ ըլլայ և երբէք չընդմիջուի սկսած շրջանին մէջ, վասն զի իր քմշոտ երեւակայութիւնը դիւրաւ կը մոլորէր: Վճռական, տիրական շեշտ մը կ'առնէր ամենաչնչին ապացուցութեանց համար, և մանաւոր միօրինակութիւն մը որ յառաջ կուգար այն յաւիտենական «Ես... Ես... չէն որով կը սկսէին իր ֆրագները: Ամէն բանէ առաջ կ'ուզէր գրաւել իր ունկնդիրները, զգալ որ մտիկ կ'ըլլուի:

Դժբաղդաբար մտիկ ընել գիտնալը կոմսուհիին կարողութենէն վեր առաքինութիւն մըն էր, և ասիկա ընթրիքի միջոցին մէկ քանի ցաւալի միջադէպերու առիթ տուաւ: Տ'Արժանթոն մանաւանդ կը սիրէր կրկնել այն բառերը զորս շինած էր կարգ մը միջավայրերու մէջ, ուղղած էր ծանօթ անձերու, լրագրի խմբագիրներու, տպագրիչներու, թատրոնի տնօրէններու, որոնք երբէք էին ուզած ընդոռնիլ իր թատերախաղները, տպել

կը արձակն ու իր ոտանաւորները: Սոսկալի բառեր էին, սլաքաձեւ, թունաւոր, որք կ'այրէին, կը հափափէին հատուածը:

Բայց տիկին տը Պարանսիի հետ երբէք չէր յաջողեր այս բառերը քշելու, զորս մեծագոյն մասամբ կը կանխէր ամբողջ նախնական բացատրութիւն մը: Երբ պատմութեան սրտաշարժ կէտին կը մօտենար և իր հանդիսական ձայնը կը սկսէր, այն ատեն ըսի իրեն սա անգութ բառը...»

Ճիշդ այդ վայրկենին, զժբախտ Իտա կը յարձակէր անոր ֆրագին վրայ, զոր իրաւ է թէ չէր թողուր, բայց մեծապէս կը վեասէր ճառին:

— Օ՛հ, պարոն տ'Արժանթոն, խնդրեմ, քիչ մըն ալ առէք սա պաղպաղակէն...

— Ծնորկակալ եմ, տիկին:

Եւ բանաստեղծը, յօնքը պուտելով, տիրաբար կը կրկնէր.

— Այն ատեն ըսի իրեն...

— Չհաւնեցա՞ք, կը հարցունէր միւսը միամտօրէն:

— Պատուական, տիկին... «Այդ անգութ բառը»:

Բայց այդքան երկար ատեն յապաղած անգութ բառը ա՛լ ազդեցութիւն չէր ըներ, մանաւանդ որ ամենէն շատը սըւոր պէս բաներ էին. «Խելացի մարդը ինքզինքը կը փրկէ» կամ «պարոն, նորէն պիտի տեսնուինք»: Որուն վրայ տ'Արժանթոն միշտ կ'աւելցնէր. «Եւ կը նեղուէր»:

Խիստ նայուածքին հանդէպ զոր իրեն կ'արձակէր ընդմիջուած բանաստեղծը, Իտա կը յու-

սահատէր. «Ի՞նչ ունի... նորին անհաճոյ եղաւ իրեն»)

Ճաշի միջոցին, երկու երեք անգամ, մեծ փափագներ ունեցաւ լալու, զորս կրցածին չափ կը ծածկէր ըսելով տիկին Մորոնվալի՝ սիրալիր երեւոյթով մը. «Չուտէ՛ք... Չէք ուտեր» Եւ Գ. Մորոնվալին. «Բան մը չէք խմեր») Ինչ որ ստակալի ստախօսութիւններ էին վասն զի Տէքոսթէր մէթոտին հնարիչն իր ծնօտը կը բանեցնէր շատ աւելի գործունէութեամբ քան արտայայտիչ բնութեան երեկոյթներուն, և իր ախորժակին եռանդը ուրիշ հաւասար չունէր՝ եթէ ոչ Մորոնվալի անսպառ ծարաւը:

Ընթրիքն աւարտելէ յետոյ, երբ սրահ անցան որ աղէկ տաքցած ու լուսաւորուած էր, և ուր մեծարուած սուրճը մտերմութեան բոյր մը կը դնէր խառնածինը որ երկու ժամէ ի վեր իր որսը կը լրտեսէր. վայրկեանը նպաստաւոր սեպեց և փոքր անփոյթ երեւոյթով մը յանկարծ ըսաւ կոմսուհիին.

— Շատ մտածեցի մեր գործին վրայ... Ենթադրածէս նուազ սուղ պիտի ըլլայ:

— Ա՛հ, ըրաւ Իտա մտացիր երեւոյթով մը:

— Աստուած իմ, այո՛... Եւ եթէ մեր գեղանի տնօրէնուհին բարեհաճի մէկ քանի վայրկեան լուրջ տեսակցութիւն մը շնորհել ինձի...

«Տնօրէնուհին» յանդուգն հարուած մըն էր, հանճարեղ գիւտ մը, բայց ապարդիւն, վասն զի սևոյի նուրիս, ինչպէս կ'ըսէր Մորոնվալ, մտիկ չէր ըներ: Աչքովը կը հետեւէր իր բանաստեղծին, որ սրահին մէջ վեր վար կը ճեմէր, լռիկ, մտազբաղ:

«Ի՞նչ կը խոկայ» կը հարցունէր Իտա ինքնիրեն: Կերածը կը մարսէր:

Թեթեւ ստամոքսատապ մը ունենալով և միշտ շատ մտահոգ իր առողջութեանը մասին, սեղանէ ելլալուն անպատճառ քառորդ ժամ մը պիտի պտըտէր մեծաքայլ, ուր կ'ուզէ ըլլայ: Ուրիշ ամէն տեղ կրնար ծաղրանք մը ըլլալ, հոս վսեմութիւն մը աւելի էր: Եւ փոխանակ Մորոնվալը մտիկ ընելու, Իտա կը դիտէր մութին մէջ միւրճիւն ու յետոյ լամպարներուն լոյսին դառնալը այդ վայրահակ ճակտին՝ որուն մէջտեղէն ծալք մը կ'անցնէր:

Կեանքին մէջ առաջին անգամ ըլլալով իսկապէս, տարփանօք կը սիրէր, և կը զգար սրտին բաբախելն այն լեցուն հարուածներով որոնք բանի մը չեն նմանիր: Մինչև այն ատեն միշտ կեանքի դիպուածին անձնատուր եղած էր, իր սնամտութեան հմայքին, և իրեն ծառայող աւելի կամ նուազ երկար միութիւնները, որոնք կապուած ու քակուած էին, առանց իր կամքէն կախում ունենալու:

Բոլորովին անմիտ և տգէտ, դիւրահաւան ու վիպային միտքով, մօտեցած այն աղէտալի երեսնամէին որ կիններուն համար կերպարանափոխութեան մը թուականն է, հիմա օգնութեան կը կանչէր իր կարդացած բոլոր վէպերը որպէս զի Թոմասին ինքնապար մը ստեղծէ: Անոր նայած պահուն իր դէմքը այնպէս կ'այլափոխուէր, իր զուարթ աչքերը այնքան գորովալից կ'ըլլային և իր ժպիտը այնքան մեղկաբոյր, որ իր սէրը այլ ևս ոչ մէկուն համար կրնար գաղտնիք մը ըլլալ:

Մորոնվալ, այսպէս ընկղմուած ու երկշոտ տես-
նելով զայն, իր կնոջը նայելով՝ ուսերն աննշմա-
րելի կերպով թոթուեց, որ կը նշանակէր.

— Խե՛նդ է :

Արդարև խենդ էր. և ընթրիքէն ի վեր միտքը
կը չարչրկէր շնորհման արժանանալու միջոց մը
գտնելու համար: Վերջապէս գտած էր. և երբ
բանաստեղծը դէպ իրեն կուգար՝ վանդակուած
բորենիի մը պտոյտին մէջ.

— Եթէ պարոն տ'Արժանթոն հաճի սիրալիր
ըլլալ, պիտի ըսէ մեզ այն գեղեցիկ բանաստեղ-
ծութիւնը որ անցեալ գիշեր այնքան յաջողութիւն
ունեցաւ քիմնագիծոսին մէջ... Ամբողջ շաբաթը
անոր վրայ մտածեցի... Տուն մը կայ մանաւանդ
որ միտքէս չ'ելլար... Ես կը... Ես կը... Ի՛նչպէս
էր, Աստուած իմ... Ա՛հ...

Ես կը հարսաւ սիրոյ, ինչպիսի կը հարսաւ քառի Աստուծոյ:

— Աստուծո՛յ, ըսաւ բանաստեղծը սոսկալի
ծամածուժով մը, իբր թէ մատը դրան մը մէջտեղ
մնացած ըլլար:

Կոմսուհին, որ աղէկ չէր գիտեր ոտանաւորի մը
յանգերը, բան մը միայն հասկցաւ, թէ տակաւին
անհաճոյ էր անոր: Խնդիրը սա էր որ բանաս-
տեղծը կը սկսէր ապշեցուցիչ տպաւորութիւն մը
գործել Իտաի վրայ՝ որ երբէք չկրցաւ վանել զայն
և որ անոր նկատմամբ իր տածած սէրը նմանցուց
ան տափակ, սարսափահար պաշտումին զոր ճա-
րոնցիները կը մատուցանեն իրենց յասմկաքարէ
աչքերով վայրագ կուռքերուն: Իրեն համար
մանկամարդ կիներ շատ անմիտ էր և նոյն իսկ կը

կորսնցունէր ոստոստուն կայտառ թռչունի այն-
հրապոյրը, մտածման և արտայայտութեան այն
անակնկալը ուր իր սահմանափակ միտքը կրնար
հաճելի ըլլալ մշտատեւ այլազանութեամբ մը:

Սակայն կուռքը խոնարհեցաւ, և ցուցնելու
համար տիկին տը Պարանսիի թէ բնաւ ոխ չէր
պահեր իր ոտանաւորները ծայրատած ըլլալուն,
տ'Արժանթոն պահ մը ընդհատեց իր առողջապա-
հիկ մարզանքը.

— Ես ալ բան մը գրուցել կ'ուզեմ... բայց
ի՛նչ, Շիտակը չեմ գիտեր:

Մորոնվալին դարձաւ բանաստեղծներու սիրելի
եղած շարժումովը, որոնք ընդհանրապէս կարծիք
մը կը խնդրեն՝ անոր չհետեւելու հաստատ որոշ
մամբ:

— Ի՛նչ ըսեմ,

— Է՛հ, պատասխանեց միւսը անշնորհ չեշտով
մը, քանի որ Հաւաստելը կ'ուզեն, գրուցէ Հաւա-
ստելք:

— Իրա՛ւ, ա՛ն կ'ուզէք:

— Օ՛հ, այո՛, պարոն, ըսաւ կոմսուհին, շատ
երջանիկ պիտի ընէք զիս:

— Շատ լաւ... յարեց տ'Արժանթոն յոյժ բնա-
կան կերպով, և ցցուելով, ակնարկը դէպի վեր,
պահ մը փնտռեց, յետոյ սապէս սկսաւ.

Կնոջ մը որ չարիք ըրաւ ինձ...

Տեսնելով Իտաի գարմացումը, որ ուրիշ բանի
կը սպասէր, ա՛լ աւելի հանդիսաւոր ձայնով մը
աւելցուց.

Կնոջ մը որ չարիք ըրաւ ինձ...

կոմսուհին և Մորոնվալ նշանակիչ ակնարկ մը փոխանակեցին: Խնդիրը անշուշտ ազնուական կնոջ վրայ էր:

Հատուածը կը սկսէր շատ մեղմօրէն, աշխարհիկ նամակի մը եղանակովը.

Տիկին, սխալեցի արդուզարդ մը ունիք:

Բայց գաղափարը կը մթազնէր, հեզնականէն դառնութեան կ'անցնէր, դառնութեանէ մոլեգնութեան, և սա սոսկալի տունով կը վերջանար.

Տե՛ր, փրկեցիք զիս այս սոսկալի կնոջմ:

Որ կը խմե անբողջ արխուր սրսխ:

Իբր թէ այս եղական բանաստեղծութիւնը դժուրակ յիշատակներ քրքրած ըլլար իր մէջ, տ'Արժանթոն ամբողջ երեկոյթի պահուն ա՛լ բան մը չըսել ձեւացուց: Հէգ Խտա եւս մտախո՞ն էր: Կը մտածէր այն ազնուական կիներուն վրայ՝ որոնք այնքան չարիք հասցուցած էին իր բանաստեղծին, և միշտ կը տեսնէր զայն բարձր, շատ բարձր, Սէն-ժէրմէն արուարձանին ազնուապետական մէկ սրահին մէջ, ուր յարալէզ կիներ կը խմէին բոլոր արիւնը անոր սրտին, առանց կաթիլ մը ձգելու իրեն:

— Գիտե՛ս, փոքրիկս, կ'ըսէր Մորոնվալ տ'Արժանթոնի հետ թեւ թեւի գացած ատենը ամայի պուլվառներէն, մինչ փոքրիկ տիկին Մորոնվալ անոնց կը հետեւէր մեծ դժուարութեամբ, գիտե՛ս, եթէ Հանդէսս հրատարակեմ, խմբագրապետ պիտի ընեմ քեզ:

Այս կերպով վաճառքին կէսը ծով կը նետէր նաւը փրկիչ ջանալու համար, վասն զի աղէկ կը

տեսնէր որ նթէ տ'Արժանթոն չխառնուէր այդ գործին, կոմսուհիէն ուղային խօսքեր, կցկտուր խոստումներ միայն կարելի պիտի ըլլար առնել, առանց ու է լուրջ բանի:

Բանաստեղծը չպատասխանեց: Իր միտքը Հանդէսով կը զբաղէր:

Այդ կինը կը խոովէր զինք: Սիրաչարչար քնարերգակ բանաստեղծի արհեստը չգործուիր առանց զգացուելու այդ մունջ պաշտումներէն որք միանգամայն երկու արժանապատուութիւններ կը գգուեն, այն է գրական մարդու և բախտաւոր մարդու արժանապատուութիւնը: Մանաւանդ յորմէ հետէ տեսած էր Խտան իր կնահածոյ պերճանքին մէջ, որ իրեն պէս քիչ մը գոեհիկ էր այլ անուշ բարօրութեամբ մը լեցուն, համակուած կը զգար ինքզինքը չես գիտեր ինչ տարփալից մեղկութեամբ մը որ կը կակղցնէր իր սկզբունքներուն խստութիւնը:

Ամօրի տ'Արժանթոն կը պատկանէր գաւառաբընակ այն հին ընտանիքներէ մէկուն՝ որոնց զղեակները կը նմանին մեծ ազարակներու, ի բաց առեալ ճոխ և արգաւանդ երեւոյթը:

Երեք սերունդներէ ի վեր կործանած, տ'Արժանթոնները, այդ հին պատերուն միջեւ կրելէ յետոյ ամէն տեսակ զրկանքներ, գեղջուկ կեանք մը որսորդ և հողագործ ազնուականներու, ստիպուած էին ծախել այդ միակ կալուածը, թողուլ երկիրն ու փարիզ երթալ բախտ փնտոելու:

Անկից ի վեր այն աստիճան խեղճութեան և առեւտրական ձախողուածքի մէջ ինկած էին որ,

աւելի քան երեսուն տարիներէ ի վեր իրենց անուան մակդիրն ա՛լ չէին գործածեր: Գրականութեան մէջ նետուելով, Աժօրի այդ մակդիրը և իր իրաւունքը եղող դերկոմսի տիտղոսը գործածել սկսաւ: Կը յուսար որ հռչակաւոր ընէ զայն և վաճառականներու ջերմեռանդ փառասիրութեամբը արտասանեց սա լրբենի պարբերութիւնը. «Կ'ուզեմ որ օր մը դերկոմս տ'Արժանթոն ըսեն, ինչպէս կ'ըսեն դերկոմս տը Շաթօպրիան »

— Եւ դերկոմս տ'Արլէնզուռ... պատասխանեց Լապասինտը որ երգիչի փոխուած էր իր նախկին բանւորի հանգամանքովը և որ սրտանց կ'ատէր կոմսուհին:

Բանաստեղծին մանկութիւնը, դժբաղդ, աղքատ եղած էր՝ զուրկ զուարթութենէ և յոյսէ: Մտատանջութեամբ և արցունքով առլի, դրամի հոգեբով համակուած որ այնքան շուտ կը խամրեն տղաքը, ոչ խաղացած, ոչ խնդացած էր երբէք: Լուի լը Կրանի մէջ նպաստ մը, դիւրացնելով հանդերձ իր ուսմունքը զորս աւարտեց արիաբար, շարունակեց այս չքաւոր կացութիւնը որ հիմակ անկախ չէր: Իբրև միակ զբօսանք, իր պարապուրդի և արձակուրդի օրերը կ'անցունէր իր մեծ ձորաքորջը տունը, պատուական կնիկ մը, որ Մուրէի մէջ օթէլ մը կը բանեցունէր և մերթ ընդ մերթ ձեռնոց գնելու ստակ կուտար անոր, որովհետև վայելուչ հագուելը կանուխէն իր ամենէն սիրելի հոգեբէն մէկն եղաւ:

Այսքան տխուր մանկութիւնները շուտով դառն չափահասութեան կը հասնին: Կեանքի երջանկու-

թիւններ, անթիւ երանութիւններ պէտք են ջնջելու համար այս առաջին տարիներու տպաւորութիւնը՝ և կը տեսնուին հարուստներ, երջանիկներ, հզօրներ, ազնուականներ, որոնք կարծես չեն վայելեր իրենց դիրքը, իրենց բերանը այն աստիճան պահած է հին պատրանքներու նախանձելի դարձուածքը, և իրենց վարմունքը՝ այն ամօթալի երկչոտութիւնը զոր նորելուկ ու դեռահաս մարմիններուն կուտայ հօրենական հագուստներէն շինուած ծիծաղաշարժ և պատառուն չին տարազը:

Տ'Արժանթոնի դառն ժպիտը իր պատճառն ունէր:

Քսանթեօթը տարեկանին, ուրիշ բան ըրած չէր բայց եթէ մարդասիրական բանաստեղծութիւններու հատորի մը հրատարակութիւնը իր ծախքովը, ինչ որ խորունկ չքաւորութեան մատնած էր զինքը և որուն վրայ ոչ ոք խօսած էր: Եւ սակայն շատ կ'աշխատէր, հաւատք և կամք ունէր. բայց ասոնք ապարդիւն ուժեր են բանաստեղծութեան համար որ թեւերու պէտք ունի մանաւանդ: Տ'Արժանթոն չունէր: Անոնց տեղ կը զգար այն մտահոգութիւնը զոր կը թողու պակաս անդամ մը, բայց այսչափ միայն. և իր ժամանակն ու աշխատութիւնը կը սպառէր անօգուտ և ապարդիւն ձիգերով:

Ապրելու համար տուած դասերը, խնայողութիւններու շնորհիւ, կը հասցնէին զինքը մինչև ամսուն վերջը, որ ատեն դաւառ բնակող մօրաքոյրը թողակ մը կը զրկէր իրեն: Այս ամենը շատ քիչ կը նմանէր այն իտէալին զոր Խոտ ստեղծած

էր, աշխարհիկ բանաստեղծի այն զեղիս կեանքին, որ յաջողութենէ մեքենայութեան կը տարուբերուէր ազնուական արուարձանին բոլոր սրահներուն մէջ:

Հպարտ և ցուրտ բնաւորութեամբ մը, մինչև այն որ բանաստեղծը զդուշացած էր ո և է լուրջ կենակցութենէ, Սակայն առիթ չէր պակսեր իրեն: Յայտնի է որ միշտ կան կարգ մը կիներ որոնք կը սիրեն այդ էակները և կը խածնեն կը մնան անոնց «Արոյ Հաւատամք»ը, ինչպէս սպիտակ կարթը: Բայց տ'Արժանթոնի համար կիները խոչնդոտ մը, ժամանակի կորուստ մը լոկ եղած էին: Անոնց սքանչացումը կը բաւէր իրեն. անիկա ինքզինքը աւելի բարձր կը բռնէր, այն շրջանակներուն մէջ ուր կը սաւառնին, պաշտումներով շրջապատուած որոնց չէր զիջաներ պատասխանել:

Իտա տը Պարանսի առաջին կիինն էր որ իր վրայ իրական տպաւորութիւն մը գործեց: Իտա բնաւ միտքէն չէր անցուներ. և ամէն անգամ որ դէպի գիմնազիօն կը մղուէր, աւելի յաճախ քան որչափ պէտք էր իր փոքրիկ ձէքը տեսնելու համար, տ'Արժանթոնը դէմը կ'ելլէր. միշտ միեւնոյն խոնարհ երեւոյթովը, միեւնոյն երկչոտ ձայնովն էր որ շնորհ կը խնդրէր:

Բանաստեղծն ալ, նոյն իսկ Հօսման պուլվառը այցելելէն ետք, շարունակեց խաղալ իր անտարբերի կատակերգութիւնը, բայց ասիկա արգելք մը չէր որ տղան շոյէ գաղտնի, իր քով քաշէ զայն, մօրը վրայ խօսեցնել տայ, այն ներքին կեանքին վրայ որուն պերճութիւնը դիւթած էր

զինք զայրացնելով սնամտութեան և տարփագին նախանձու խառնուրդով:

Քանի քանի անգամներ, գրականութեան դասի միջոցին, — ինչ գրականութիւն կրնար հետաքրքրել այդ «փոքր տաք երկիրները» — քանի քանի անգամ ձէքը իր սեղանին մօտ կը կանչէր զանիկա հարցափորձելու համար... ինչպէս էր մայրիկը, ինչ կ'ընէր, ինչ կ'ըսէր:

Ձէք, շատ փաղաքշուած, իրմէ հարցուած ամէն տեղեկութիւնները կուտար. նոյն իսկ անոնք որ չէին հարցուեր, Ահա այս կերպով այս մտերմական խօսակցութեանց մէջ կը ներմուծէր «աղնիւ բարեկամին» գաղափարը, գաղափար որ կը նեղէր տ'Արժանթոնը, զոր կը փորձէր վանել և զոր այդ խոսողաներ մանկիկը, իր փոքր գիրգ ձայնովը անդադար անողօքաբար կը յիշեցնէր իրեն: «Աղնիւ բարեկամը» ա՛յնքան բարի էր, ա՛յնքան հաճոյակատար... յաճախ կուգար զիրենք տեսնելու, օ՛հ, բայց շատ յաճախ. և երբ չիգար, անկից գեղեցիկ պտուղներով, սանկ խոշոր տանձերով լեցուն կողովներ, խաղալիքներ փոքր ձէքին համար... Ուստի ձէք սրտանց կը սիրէր զանիկա:

— Եւ ձեր մայրիկն ալ անշուշտ շատ կը սիրէ զայն, այնպէս չէ՞ կ'ըսէր տ'Արժանթոն, գրելով կամ գրել ձեւագրելով միանգամայն:

— Օհ, այո՛ պարոն, կը պատասխանէր ձէք միամտօրէն:

Գոնէ ապահով ալ ըլլար որ միամտօրէն կը խօսէր:

Տղաքներու հոգին անդունդ մըն է, երբէք չի

գլխացուիր թէ մինչեւ ո՛ր աստիճան անոնք գիտակցութիւնն ունին իրենց ըսած բաներուն: Այս խորհրդաւոր ծլարձակութեան մէջ որ շարունակ զգացումներ և գաղափարներ կը յօրինէ, յեղակարծ փթթումներ կան որոնք բնաւ յայտնի չեն ըլլար. հասկացողութեան բեկորներ որոնք մեռնելով ամբողջութիւն մը կը կազմեն՝ կապերով իրարու զօդուած զօրս տղան յանկարծ կ'ըմբռնէ:

Այս տեսակ առնչութիւններ էին որոնք հասկըցուցած էին ձէքին իր ուսուցչին կատաղութիւնը և յուռախարութիւնը ամէն անգամ որ «ազնիւ բարեկամին» վրայ խօսէր անոր: Եւ սակայն միշտ անոր վրայ կը խօսէր: Չէր սիրեր տ'Արժանթոնը: Առաջին անգամուանն ողկանքին կը միանար հիմակ նախանձի զգացում մը: Մայրը չափազանց կը գրադէր այդ մարդով: Արձակուրդի օրերուն և այցելութեանց ատեն իտա ամէն տեսակ հարցումներ կ'ընէր իրեն դասատուի մասին, թէ աղէ՞կ էր հետը, թէ բան մը չէ՞ր ըսեր իրեն համար:

— Բան մը չ'ըսեր, կը պատասխանէր ձէք:

Եւ սակայն բանաստեղծը ամէն ատեն կը յանձնարարէր մեծարանք մը կոմսուհիին համար: Նոյն իսկ անգամ մը սիրոյ հարստակին օրինակը յանձնեց անոր. բայց ձէք նախ մոռցաւ զայն, յետոյ կորսնցուց, կէս մը չարածձիւթեամբ, կէս մը խորամանկութեամբ:

Այսպէս մինչ այս երկու անհամաձայն բնաւորութիւնները զիրար կը քաշէին ամէն ուղղութեամբ. տղան անոնց մէջ կը գտնուէր կասկածոտ, արթուն, իբր թէ արդէն միտքէն անցունէր

որ պիտի բռնուէր, շախմատէր, խղճուէր, անոնց առաջին պայքարին բուռն և նախատեսուած բախման մէջ:

Ամէն տասնընչինգ օրը անգամ մը, հինգշաբթի օրը, ձէք դուրս կ'ելլէր և ճաշի կը մնար իր մօրը տունը, երբեմն միս մինակը անոր հետ, երբեմն «ազնիւ բարեկամին» հետ: Այդ օրերը նուագահանդէս կամ թատրոն կ'երթային: Մեծ հրճուանք իրեն և «փոքր տաք երկիրներ»ուն համար. որովհետեւ, միշտ գրպանները լեցուն կը դառնար ընտանեկան կեանքի մէջ կատարած այդ պոռոյտներէն:

Հինգշաբթի օր մը սովորական ժամուն հասնելով ձէք ճաշասրահին մէջ տեսաւ երեք սպասներ դրուած և բիւրեղներու և ծաղիկներու ցուցադրութիւն մը:

— Օ՛հ, ի՛նչ երջանկութիւն մտածեց ներս մտած պահուն... «Ազնիւ բարեկամը հո՞ս է:

Մայրը իր դէմն ելաւ գեղեցիկ, պերճ արդուզարդով, մազերուն մէջ ունենալով ճերմակ եղբւանիի շիւղեր իբր թէ կողովի մէջ դրուած ըլլային: Խոշոր կրակ մը կը վառէր սրահին մէջ ուր տարաւ զայն խնդալով:

— Գիտե՞ս ներսը ով կայ:

— Օ՛հ, հասկցայ, ըսաւ ձէք շատ ուրախ...

«Ազնիւ բարեկամն է...»

Վասնզի երբ հինգշաբթի օրերը ձէք տուն հասնէր՝ սովորաբար այս տեսարանը տեղի կ'ունենար:

Տ'Արժանթոնն էր:

Սովորականէն աւելի գունատ, աւելի աղետալի, երկնցած էր բաղմոցին վրայ, սև հագուստով ճերմակ փողկապով, մաքուր ճերմակ շապիկով որ իրեն ծանրաշուք երևոյթ մը կուտար:

Թշնամին տեղւոյն վրայ էր: Մանկան յուսախաբուծիւնը այնքան մեծ եղաւ որ չի լալու համար շատ դժուարութիւն քաշեց:

Պահ մը նեղութիւն և լռութիւն տիրեց:

Բարեբախտաբար դուռը մեծաչափնդ ուժգնութեամբ բացուեցաւ իբր թէ բազմութիւն մը յարձակած ըլլար անոր վրայ. և Օկիւսթէն որոտագէին ձայնով մը ծանուց. «Սեղանը պատրաստ է»:

Սեղանը տխուր և շատ երկար երեցաւ փոքր ձէջին: Կը նեղէր և կը նեղուէր: Երբեմն զգացած էք այն առանձնացումն որ փափաք կուտայ անհետանալու, բոլորովին առնել քալելու, այն աստիճան անօգուտ և անպատեհ կը զգար անոնց խօսակցութիւնն որ հասկնալ իսկ միտքէն անգամ անցունելու չէր:

Այն կէս բառերը, առեղծուածային պարբերութիւններու այն դարձուածքները զորս ընդհանրապէս կը գործածեն տղոց փոքր գլխէն վեր խօսելու համար: Մերթ կը տեսնէր որ մայրը կը խընդար. յետոյ կը կարմրէր և կը խմէր որպէսզի կարմրիլը չտեսնուի:

«Օ՛հ, ոչ... ոչ...» կ'ըսէր, և «Ո՛վ գիտէ... թերևս... Կը կարծէ՞ք»ներ, ամէն տեսակ փոքր բառեր որոնք բանի մը չէին նմաներ և որք սակայն շատ կը խնդացնէին զանոնք: Ո՛ւր էին այն զուարթ ճաշերը ուր ձէջը, իր մօրը և «ազնիւ բա-

րեկամ»ին միջև նստած, ճշմարիտ իշխանն էր սեղանին, և ուղածին պէս կը վարէր կոշնականներուն ծիծաղն ու մտազբաղումները: Այս յիշատակը մէկէնիմէկ միտքը ինկաւ դժբախտ խօսքով մը: Տիկին տը Պարանսի տանձ մը հրամցուցած էր տ'Արժանթոնի, որ կը հիանար այդ պտուղներուն աղւորութեանը վրայ:

— Թուռէն եկած են... ըսաւ ձէջը չարամտութեամբ կամ ոչ... «Ազնիւ բարեկամը» զրկեց զանոնք:

Տ'Արժանթոն որ իր տանձն ստկելու վրայ էր, նոր պնակին մէջ դրաւ զայն շարժուով մը որուն մէջ կը նշմարէուին թէ՛ իր նախասիրած մէկ պտուղը չուտելու զայրոյթը, և թէ բոլոր այն արհամարհանքը զոր իրեն կը ներշնչէր հակառակորդը:

Օ՛հ, մօր կողմէ տղուն ուղղուած սոսկալի ակնարկը: Երբեք այդպէս չէր նայած անոր:

Ձէջը ալ չհամարձակեցաւ ոչ շարժիլ ոչ խօսիլ և ճաշի տյդ տպաւորութիւնը շարունակուեցաւ ամբողջ երեկոյթին:

Կրակարանին անկիւնը քով քովի նստած, տ'Արժանթոն և Իտա սկսած էին ցած ձայնով խօսակցիլ, այն վստահալից եղանակով որ արդէն մտերմութիւն մըն է: Բանաստեղծը իր կեանքը կը պատմէր, իր ջղագրգիռ և հիւանդկախ մանկութիւնը՝ լեռներու խորը կորսուած հին դղեակի վը մէջ փակուած: Կը նկարագրէր աշտարակները և երկար նրբանցքները որոնց մէջ հովը կը կոծէր. յետոյ իր արուեստագիտական պայքարները, իր առաջին աշխատութիւնները, արգելքները որոնց

իր հանձարը հանդիպած էր շարունակ . և բոլոր այն սեմերը որոնք շատ ցած էին իր բարձրութեանը հետ բազդատմամբ :

Կը խօսէր այն մոլեգին հալածմունքներուն վրայ որոնց ենթարկուած էր . իր գրական թշնամիներուն վրայ , այն նախատական գրութեանց վրայ որոնք իր դէմ արձակուած էին :

«Այն ատեն սա անողորմ բառն ըսի իրենն :»

Այս անգամ Իտա չընդմիջեց զայն : Մտիկ կ'ընէր , դէպի անոր ծռած , գլուխը արմուկին վրայ , ժրպտուն , հիացական դիրքի մէջ : Եւ իր մտածումն այնքան յափշտակուած էր որ երբ բանաստեղծը լռէր , ինք մտիկ կ'ընէր նորէն , և սրահին մէջ ուրիշ բան չէր լսուէր եթէ ոչ ժամահարին թիփթաքը և էջերուն չըջիւնը զոր տղան անփութօրէն կը դարձնէր , կիսովին քնացած այն ալպօմին վրայ զոր կը թղթատէր :

Յանկարծ ոտքի ելաւ Իտա , սարսուռն :

— Ճէք , բարեկամս , քեզ տեսեմ , գնա՛ կանչէ Գոնսթանը որ տանի քեզ : Ժամանակ է . . .

— Օ՛հ , մայրիկ . . .

Չհամարձակեցաւ ըսել թէ սովորաբար աւելի երկար ատեն վար կը դրուէր . կը վախնար որ կը վշտացնէ մայրը , և մանաւանդ անոր աղւոր շողուն և սովորաբար այնքան գորովալից աչքերուն մէջ կը տեսնէր այն կշտամբական արտայայտութիւնը որ քիչ մը առաջ այնքան խռոված էր զինքը :

Մայրը վարձատրեց անոր հլութիւնը՝ համբուրելով զայն տարօրինակ սրտազեղումով մը :

— Գիշեր բարի , տղայ . . . ըսաւ տ'Արժանթոն :

Կրկնապատկելով իր հանդիսաւորութիւնը . և իրեն քաշեց մանուկը կարծես համբուրելու համար : Սակը կարկառէր իր խարտիշակի սիրուն ճակատը :

— Գիշեր բարի , պարոն :

Բայց բանաստեղծը հրեց զայն , կարծես հնազանդելով անյաղթելի և դարչեցուցիչ շարժում մը , նման անոր զոր ճաշի պահուն ըրած էր իր գեղեցիկ պտուղը ստկած ատեն :

Եւ սակայն այդ տղան «ազնիւ բարեկամին» մէկ նուէրը չէր :

— Չեմ կրնար . . . չեմ կրնար . . . մըրմուսց , և գնացի ինկաւ թիկնաթոռին վրայ . ճակատը սըրքելով :

Ճէք , ապշահար , մօրը կը նայէր , ըսելու ձևով մը թէ «Ես ի՞նչ ըրի իրենն :»

— Գնա , Ճէքս . . . Տարէք զինքը , Գոնսթան :

Եւ մինչ տիկին տը Պարանսի իր բանաստեղծին կը մօտենար զայն հանդարտեցնել փորձելու համար , տղան սիրտն ուռած կը դառնար դէպ ի Մորոնվալ քիմնազիոնը , և մութ ծառուղիին մէջ . սառնապատ ննջարանին մէջ , մտածելով ուսուցչին վրայ որ սրահի զազմոցին վրայ այնքան լայնօրէն տեղաւորուած էր լոյսի ու ծաղիկներու մէջտեղ , միտքէն կ'ըսէր ըզձալիր . «Շատ երջանիկ է ան . . . միչև ժամը քանի՞ն պիտի մնայ հոն . . .

Տ'Արժանթոնի սա ազաղակին մէջ . «Չեմ կրնար» և փոքմիկ Ճէքն համբուրելու համար ցուցուցած դարչանքին մէջ անշուշտ կար ճոռոմութիւնն ու հանդամանքն այդ ուսուցիկ բնաւորութեան , այլ ի ներքուստ կար իրական ու անկեղծ զգացում մը ևս :

Կը նախանձէր տղան, ինչպէս կը նախանձէր իրեն: Իրեն համար, անիկա ամբողջ անցեալն էր Իտաի, կենդանի և շատ կենդանի ապացոյցը թէ ուրիշներսիրած էին զայն իրմէ առաջ: Իր հպարտութիւնը կը վիրաւորուէր ասկից:

Չէ թէ սաստիկ սիրահարուած էր կոմսուհիին: Մանաւանդ կրնար ըսուիլ թէ ինքզինքը կը սիրէր անոր անձին մէջ, և թէ անոր վճիտ ու միամիտ աչքերուն մէջ տեսնելով իր պատկերին գեղեցկորէն ցոլացումը, հաճոյքով կանգ կ'առնէր այն ետասէր ժպտին հետ զոր ամէն կին կը նետէ զինք գեղեցկացնող հայլիին: Բայց տ'Արժանթոն կ'ուզէր որ հայելին չազտտի ո և է շունչէ, միայն զինքը ցոլացնէ, փոխանակ անցելոյն ստուերին մէջ պահելու շատ պատկերներու նախատիչ յիշատակը:

Ասիկա անդամանելի էր: Խեղճ Իտաի ձեռքէն ինչ կուգար, բաց ի այն զիղչէն զոր ամենքն ալ կը յայտնեն. «ինչո՞ւ այսքան ուշ հանդիպեցայ ձեզ»:» Ինչ որ անկարող է հանդարտեցնել բոլոր տուայտանքն այդ յետահայեաց եղական նախանձին, մանաւանդ երբ արտասովոր գոռողանք մը կը միանայ անոր:

Նախագգալու էր զիս կը մտածէր տ'Արժանթոն և ասկից առաջ կուգար այն խուլ բարկութիւնը զոր տղուն միակ տեսքը կը գրգռէր իր մէջ:

Սակայն Իտա չէր կրնար ուրանալ լքել այդ ոսկեգոյն մազերով անցեալը: Բայց քիչ քիչ, բանաստեղծին ազդեցութեամբը, զերծ մնալու համար այն դժնդակ հանդիպումներէն ուր ամէն ոք ուրիշներուն տառապանքէն կը տանջուէր, սկսաւ

այնքան յաճախ ձէքը դուրս չհանել վարժարանէն և ինք ալ իր այցելութիւնները քիչցուց քիչնազիտնը: Արդէն կը մտնէր գոհողութեանց ճամբուն մէջ, և ասիկա էն փոքրը չէր:

Գալով ապարանքին, կառքին, պերճանքին որուն մէջ կ'ապրէր, խեղճ կինը պատրաստ էր ամէն բան ձգելու, տ'Արժանթոնի մէկ նշանին սպասելով ճամբելու համար («ազնիւ բարեկամը»):

— Պիտի տեսնաս, կ'ըսէր անոր, պիտի օգնեմ քեզ, պիտի աշխատիմ: Եւ յետոյ բոլորովին քու վրադ բեռ չպիտի ըլլամ: Միշտ քիչ մը ստակ պիտի մնայ քովս:

Բայց տ'Արժանթոն դեռ կը վարանէր: Հակառակ իր առերեւոյթ գրգռման, շատ ցուրտ, շատ պայծառ միտք մըն էր, մեթոտաւոր և սովորութիւններով առի թաղքենի մը, որ իր գլխի շարժումներն իսկ կը պատճառաբանէր:

— Ոչ, ոչ... տակաւին սպասենք... պիտի գայ օր մը ուր հարուստ պիտի ըլլամ և այն ատեն...

Կ'ակնարկէր այն գաւառաբնակ պառու հօրաքրոջ որ թոշակ կը վճարէր իրեն, և որուն ժառանգորդը պիտի ըլլար օր մը անպատճառ: Շատ տարիքոտ էր սիրելի բարի կինը:

Եւ գեղեցիկ ծրագիրներ կը յօրինէին այն ատենուան համար: Գեղ պիտի երթային, բաւական ժողովարիզի՝ անոր լոյսն առնելու համար. բաւական հեռու՝ անոր աղմուկէն զերծ մնալու համար: Իրենց սեփհական փոքր տունը պիտի ունենային, որուն յատակաձեւը երկար ատենէ ի վեր կը յօրինէր տ'Արժանթոն, շատ ցանձ, իտալական պատշ-

գամով մը և զարդարուած որթի տերեւներով, ու դրան վրայ սա նշանաբանը. Parva domus, Magna quies. «Փոքր տուն, մեծ հանգիստ»: Հոն պիտի աշխատէր բանաստեղծը: Գիրք մը պիտի պատրաստէր. իր գիրքը, գիրքը: Ծօղի Աղջիկը որուն վրայ տասը տարիէ ի վեր կը խօսէր: Յետոյ Ծօղի Աղջիկէն անմիջապէս ետքը, պիտի գային Անուածադիկները, բանաստեղծութեանց հատոր մը, Անգապոյիկնէկ շարերը, անողօք երգիծանքներ: Այսպէս միտքին մէջ ունէր բացակայ խորագիրներ, գաղափարներու պիտակներ, սնամէջ հատորներու կողքեր:

Այն ատեն, տպագրիչներ պիտի գային. պիտի ստիպուէին գալ: Հարուստ պիտի ըլլար, հոչակաւոր, թերեւս անդամ Ակադեմիոյ. թէև այս հաստատութիւնը շատ ինկած, շատ որդնոտած ըլլար:

«Բայց ոչ, բայց ոչ, հոգ չէ, կ'ըսէր իտա... պէտք է ընտրուիլ»: Արդէն ինքզինքը կը տեսնէր կաճառին մէկ անկիւնը. ընդունելութեան օրը, թաքուած ու սրտատրոփ, փոքր համեստ պարեգօտ մը հագած, ինչպէս կը վայլէ հոչակաւոր մարդու մը կնոջ:

Հիմակուհիմա, կը շարունակէին ուտել «ազնիւ բարեկամին» տանձերը, որ ազնիւ բարեկամներուն էն հեշտինը և նուազ սրտեսն էր իրօք:

Տ'Արժանթոն սքանչելի կը գտնէր այդ սաղայելեան տանձերը, բայց սոսկալի սրտնեղութեամբ մը, մոլեգնութեամբ, ակուայի կճրտիւնով կ'ուտէր զանոնք, և իր անփափուկ ընթացքին վրէժը խեղճ իտաէն կը լուծէր՝ սուր և վիրաւորիչ փոքր ֆրագներով:

Շաբաթներ, ամիսներ անցան այսպէս, ամենուն կեանքին մէջ ուրիշ փոփոխում առաջ չբերելով եթէ ոչ յոյժ զգալի ցրտացում մը Մորոնվալի և իր զրականութեան ռեսուցչին միջեւ: Խառնածինը միշտ կը սպասէր որ կոմսուհին որոշում մը տայ Հանդէսի մասին, կասկած ունէր ա'Արժանթոնի վրայ թէ հակառակ էր իր ծրագրին, և բնաւ չէր նեղուեր իր բոլոր կարծիքն ըսելու համար այս պարոնի մասին:

Հինգշաբթի առտու մը, ձէք, դոր այլեւս շատ քիչ դուրս կը հանէին, զբօսասրահին բազմաթիւ ապակիներէն տխրութեամբ կը դիտէր գարնան գեղեցիկ երկինք մը կաս կապոյտ, մեծաբաց, որ պտոյտ ու արձակ կեանք երազել կուտար:

Արեւը տաք էր արդէն, ճերմակ եղբեւանիներու ծայրերը կանանչցած և փոքր պարտէզին անծակ հողը կեանքի արտաբերութեան ունէր, ինչպէս մրմունջները անբերելոյթ աղբիւրներու: Տղոց, վանդակուած թռչուններու ճիչեր կուգային անցքէն: Մէկն էր այն առտուներէն ուր ամէն պատուհաններ կը բացուին քիչ մը լոյս արծակելու համար տուներուն մէջ և անհետացնելու համար ձմրան ստուերները, բոլոր այն սեւութիւնը որով զիչերներուն երկարութիւնը և կրակարաններուն ծուխը կը լեցունեն երկար ատեն փակուած սենեակները:

Ձէք կը մտածէր որ ատանկ առտու մը աղէկ կ'ըլլար քիչ մը դուրս ելլալ քիմնազիտէն, ուրիշ հորիզոն մը ունենալ փոխանակ բաղեղապատ մեծ պատին՝ որուն ստորոտը պարտէզը կը վերջանար

կանանչցած գայլախազերու, չորցած տերևներու գէղերով:

Ճիշդ այդ վայրկեանին, զանգակը զարնուեցաւ դրան վերեւէն. տղան տեսաւ իր մօրը ներս մըտնելը ճոխ արդուզարդով, շողարձակ, հապշտապ, արտասովոր յուզումով մը համակուած:

Զինքը առնելու կուգար, որպէսզի Անաառ տանի:

Իրիկունը միայն ետ պիտի դառնային: Ճշմարիտ նուրբ զբօսանք մը, ինչպէս երբեմն կ'ընէր:

Հարկ էր երթալ արտօնութիւն խնդրել Մորոն-վալէն, բայց որովհետև տիկին տը Պարանսի եռամսեան հետը կը բերէր, հետևապէս արտօնութիւնը շուտ շնորհուեցաւ:

Օ'հ ինչ երջանկութիւն, կ'ըսէր Ճէք. և մինչ իր մայրը խառնածինին կը պատմէր թէ Պ. տ'Արժանթոն ստիպուած էր Օվէրնեը երթալ իր հօրաքրոջ քով որ կը մեռնէր, տղան անմիջապէս բակէն անցաւ հագուելու համար: Ճամբան Մատուին հանդիպեցաւ: Մատու, տժգոյն, տխուր, առանին հոգերով արդէն բաղձաղբաղ, փոխարելով իր աւելներն ու իր դոյլերը առանց նշմարելու թէ եղանակը անուշ էր և թէ օդը նոր հիւթերով կ'անուշահոտուէր:

Զանկա տեսնելով, Ճէք խօլ գաղափար մը ունեցաւ, երջանիկ տղու այն գաղափարներէն մէկը որ կ'ուզէ իր շուրջը ամէն բան իր երջանկութեան մասնակից ընել:

— Օ'հ, մայրիկ, Մատուն ալ եթէ հետ առնենք...

Այս թոյլտուութիւնը աւելի դժուար էր ձեռք բերել, քիմնազիոնին մէջ անոր բազմատեսակ պաշտօններուն պատճառով:

Բայց Ճէք այն աստիճան պաղատեցաւ որ աղչիւ տիկին Մորոնվալ յայտարարեց թէ այդ օրը ինք իր վրայ պիտի առնէր խափշիկին բոլոր գործը:

— Մատու, Մատու, գոչեց տղան դուրս վազելով, շուտ հագուէ, քեզ հետ կը տանինք, կառքով: Անտառը պիտի նախաձաչենք:

Պահ մը շփոթութիւն տիրեց: Մատու ապաժ էր: Տիկին Տեքոսթէր պարագային համեմատ պատմուճանմը կը փնտռէր անոր համար: Պարանսիին տղան ուրախութենէն կը ցատքէր, և տիկին տը Պարանսի, չատախօս թուշունի մը պէս աղճուկէն կը գրգռուի, մանրաթան տեղեկութիւններ կուտար Մորոնվալի՝ տ'Արժանթոնի ուղևորութեան վրայ, անոր առողջութեան յուսահատ վիճակին վրայ:

Վերջապէս ճամբայ ելան:

Ճէք և իր մայրը նստան վիքթորիաին խորը, Մատու՝ նստարանին վրայ Օկիւսթէնի քովը. շատ շքեղ էր, բայց Մատու ասանկ շատ բաներ տեսած էր:

Մեկնումը սիրուն եղաւ, Էմբոադուիս ծառուղիին երկայնքը որ այնքան լայնարձակ է առտուն, ողաւէտ ու ընտանեկան, կը հանդիպէին մէկ քանի շրջագայողներու, անոնց որ կը սիրեն քիչ մը արև շնչել՝ օրուան շարժումէն, աղմուկէն փոշիէն առաջ, տղաքներու որոնց կ'ընկերանան վարժուհիներ, մանուկներու, որոնք բազուկներու վրայ կը տար-

ուէին, իրենց երկար ճերմակ զգեստներուն հանդիսաւորութեանը մէջ, ուրիշներու, աւելի մեծ թեւ ու սրունքնին մերկ, ծածանուտ մազերով: Ձիաւորներ ալ կ'անցնէին, հեծեալ կիներ. և առանձին ծառուղիին մէջ, նոր մաքրուած աւազը կը պահէր այդ առաջին ձիարշաւներուն նշանները և՛ կանաչ մարմանդներուն ստորտը՝ դարաստանի ճամբու մը կը նմանէր աւելի քան հանրային վայրի մը: Նոյն հանդարտ, պերճատեսիլ, խաղաղ երևոյթը կը տարածուէր կանանչոթեան մէջ ցիրուցան ամարանոցներուն վրայ որոնց վարդադոյն աղիւսները, այդ գեղեցիկ առաւօտէն կապուած ըրձաքարերը դուրս կը ցայտէին կարծես թարմ լոյսով լուացուած:

Ճէք կը հիանար, մայրը կը համբուրէր: Մատուի քղանցքէն կը քաշէր:

— Գո՛հ ես, Մատու:

— Օ՛հ, շատ գո՛հ, մուշու:

Անտառ հասան, որ տեղ արդէն կանանչցած էր ու ծաղկաւորուած: Ծառուղիներ կային որոնց կատարը միայն կանանչով մրտտուած էր կամ խիստով կարծրած, ինչ որ գոլորշանման երեւոյթ մը կ'ընծայէր համակ արևով ողողուած ճիւղերուն: Աւելի կամ նուազ կանխտհաս ծառերու զանազան հիւթերը նորաքողով ծիւրերու մեղմ կանանչէն կ'անցնէին ձմրան ծառատունկերու մշտատե կանաչութեան: Ժանտափուշեր որոնք իրենց կարծր և կծկուած տերևներուն վրայ կրած էին ձիւնը, կը ձևացնէին նորածիլ եղբւանիներ՝ դեռ մակոտ ու կասկածոտ:

Կառքը կեցու Տաղաւարին ճաշարանը մինչ նախաճաշը կը պատրաստուէր, տիկին տը Պարանսի տողոց հետ իջաւ կառքէն լճին շրջանն ընելու համար: Առաւօտեան այդ ժամուն, յետմիջօրէք երկար պտոյտները և փոշեթաթաւ, ժապաւինաւոր կառապաններու գարգմանակաւոր ձիերու, շողչողուն առնակներու բոլոր աշխարհիկ ցոլացումները տակաւին չէին խոռվեր զայն:

Գիշերուընէ պահուած էր թեթև զովութիւն մը որ գսլորշանման կը բարձրանար լոյսին մէջ: Կարապներ կը լողային, խոտի ցողուններ կը ցոլանային այդ վճիտ ջուրին մէջ որուն կարծես կենդանի ջուրի երեւոյթ մը կ'ընծայէին ստուերը, լուռութիւնը, մենութիւնը, խորչումներ, օարսուտներ ունէին աղբերացայտքերորոնք մակերեսին վրայ կը շողային փայլուն ու եռացող պղպղակներով: Այս անշարժ ու միատարած ջուրին տեղ որ Փարիզ նորաձևութեանց ու սնտոթութեանց համապատասխան հայելի մը կը թուի. լիճը դարձեալ կը համարձակէր լիճ մը ըլլալ. թոչուններ կ'անցնէին մէջէն, ձուկեր կը վրդորէին զայն ներքևէն, և նորածիլ ընձիւղներու կանանչէն դուրս արձակուած ուռիները անոր մէջ կը թրջէին իրենց լքուած ճիւղերը:

Ի՛նչ հեշտապարգև պտոյտ:

Հապա նախաճաշը... Նախաճաշը բաց պատուհաններուն առջեւ, անգիտակից ու վառվառուն ուսանողներու այն ախորժակներով որոնք ամէն բան հաւատարապէս կ'ուտեն: Ճաշին սկիզբէն մինչև վերջը խնդալով խաղալով անցաւ: Ամէն

քան պատրուակ էր իրենց, հացի կտոր մը վար կ'իյնար, սպասաւորին շարժուացքը. և այ սմիամիտ զուարթութիւններուն կ'ընկերանային թռչուններուն առաջին ճիչերը, ճիւղերուն մէջ:

Յետոյ, երբ նախընթրակը լմնցաւ.

— Կենդանաբանական Պարտէզը երթալ կ'ուզէ՞ք... առաջարկեց մայրը:

— Օ՛հ, աղւո՛ր գաղափար, մայրիկ... Մատուն որ բնաւ տեսած չէ... Ա՛ն պիտի զուարճանայ:

Կառք նստան ու մեծ ծառուղիէն գացին մինչև վանդակորմ: Գրեթէ ամալի պարտէզին մէջ վերստին գտան զարթնումի և զովութեան անդորր տպաւորութիւնը զոր անտառը պարզեաժ էր իրենց. բայց տղոց համար՝ հրապոյրն ա՛լ աւելի մեծ էր բոլոր այդ կենդանային կեանքին որ ամենայնտին թաւուտը կը լեցնէր և անոնց անցնիլը կը դիտէր ձողափակին դէմ ոստոս տելով, նրբահայեաց և նուազկոտ, և իրենց վարդագոյն ձողկները կարկառած դէպ ի բոյրը թարմ հացի զոր տղաք բերած էին ճաշարանէն:

Մատու, որ մինչև այն ատեն զուարճացած էր ձէքին հաճոյք պատճառելու համար, սկսաւ ինքն ալ իրօք զուարճանալ: Պէտք չունէր այն կապոյտ պիտակին որ բոլոր այդ փոքր արգելոցներուն կուտայ թուադրուած բանտերու երեւոյթը՝ ճանչնալու համար իր երկրին զանազան կենդանիները: Հաճոյքով և վշտով խոսուն զգացումով մը կը նայէր քանկուրուններուն ցցուած իրենց թաթերուն վրայ այնքան երկար որ զոյգ մը թևերու դիւրաշարժութիւնն ու թափն ունէին: Կարծես կը կարեկցէր անոնց տարագրութեան վրայ, կը

տառապէր տեսնելով զանոնք այդ նեղ միջոցին մէջ զոր երեք ոստիւնով կը կտրէին կ'անցնէին՝ դառնալու համար իրենց փոքր խրճիթը՝ իր ապաստանը և անոր պէտքը գիտցող կենդանիի աճատարանքով:

Կանգ կ'առնէր այն թեթև վանդակներուն առջև որոնք բաց ներկուած էին աւելի պատրանք տալու համար, ուր ցռէչները, յամոյրները մակաղուած էին՝ առանց գթալու իրենց նուրբ սմբանկերուն այնքան թեթև, այնքան դիւրաշարժ, և լերկ կանաչ խորշեր կային, բլրակներու զառիվարներ այնքան ողորմելի խոտով ծածկուած որ յանկարծ հրատապ գիւղանկարի հեռաւոր բեկոր մը կը ներկայանար Մատուի աչքին՝ այդ արագավազ անասնոցէն անցնելու պահուն:

Փակուած թռչունները մանաւանդ իր դուրծը կը շարժէին: Գէթ ջայլամները, գագուարները, առանձնակի փակուած տարաշխարհիկ ծառատունկի մը հետ որ ծառուղիներու հեռանկարին մէջ անոնց կ'ընկերանայ ինչպէս բնականպատմութեան պատկերի մը վրայ, տեղ ունէին փռուելու, արևին տակ խիճերուն մէջտեղ փորելու այն նոր, քրքրուած հողը որ կենդանաբանական պարտէզին մէջ յարստամ կը պահէ նորութեան դրոշմը: Բայց պապ-կանները, առանբը ի՛նչ տխրամած կ'երևային միաձև մասերու բաժնուած այդ երկար վանդամի կին մէջ, որոնց իւրաքանչիւրը ունի փոքր աւազան մը և թառելու ծառ մը՝ զուրկ ճիւղէ և կանանչ տերևներէ:

Մատու, զիտելով այդ մեղամաղձիկ վայրերը քիչ մը մթին, վասնզի չէնք շատ բարձր է բաղդատմամբ իր փոքր պարտէզին, կը մտածէր Մորոն-վալ քիմնագիտին վրայ: Այդ նեղ աղանոցներուն աղտեղութեան մէջ, փայլիլուն փետուրները աղօտցած ու թափթփած կ'երևային. անոնք կը յայտնէին պայքարներ, մաքառումներ, բանտարկելի ու խենդի չլմորումներ՝ բանուած երկաթէ վանդակի մը երկայնքը: Եւ անապատի ու անջրպետի թռչունները, փիւնիկաթեւերը՝ որոնց փետուրները վարդագոյն վիզերնին ձգտուած, կը թռչտին եռանկիւնածեւ՝ կապոյտ նեղոսի և տոգոյն երկինքի անձուկ տեսարաններու վրայ, երկարակտուց եգիպտահաւերը որոնք կը խոկան անշարժ սփինջսներու վրայ թառած, ամենքն ալ միևնոյն գուեհիկ երեւոյթը կ'առնէին ճերմակ սիրամարգներու մէջտեղ որոնք սնապարծօրէն կը ցուցադրէին ինքզինքնին, և չինական փոքր բաղդերը փափկօրէն ներկուած՝ որոնք ըստ հաճոյս կը ժքթէին իրեցն մանրանկար լճին մէջ:

Քիչ քիչ պարտէզը կը լենար:

Աշխարհիկ էր հիմա, աղմկալից, ոգևորուած, և մէկէնիմէկ, երկու ծառուղիներուն մէջտեղ, տարօրինակ, մտացածին տեսարան մը Մատուն լեցուց այնքան մեծ հիացումով մը որ անշարժ, անմոռնչ մնաց, իր ապշութիւնն, իր յափշտակութիւնն յայտնելու բառ մը չգտնելով:

Թառուտներուն, վանդակներուն վերեւը, գրեթէ մեծ ծառերուն բարձրութեամբ, երկու փիղեր որոնց դեռ անագին գլուխներն ու շարժուն պատիճները կ'երևային միայն, կը յառաջանային,

իրենց լայն կոնակին վրայ տատանելով ամբողջ բազմութիւն մը բազմազունակ, բացգոյն հովանոցներով կիներ, յարդէ գլխարկներով տղաքներ, թխորակ, խարտեաչ գլուխներ, գունաւոր պատաններով զարդարուն: Փիղերուն ետեւէն բոլորովին ուրիշ կերպարանք, ընձուղտ մը կուգար, վիզը պիրկ, իր փոքր լուրջ և խրոխտ գլուխը բարձրադիտակ, մարդեր հեծած էին վրան: Եւ այս եզական կարաւանը կ'անցնէր դարձաբարձիկ ծառուղիէն. մատաղ ճիւղերու ժանեակին մէջտեղէն, ծրծաղներով, փոքր ճիւղերով, այն գրգռուէին մէջէն զօր առաջ կը բերեն բարձրութիւնը, մին մէջէն զօր առաջ կը բերեն բարձրութիւնը, կենդանի օղբ ու նաև տարտամ երկիւղ մը՝ չափազանց արժանապատուութեամբ մը մեղմացած:

Արդէն տաք արեւին ներքեւ, գարնանայնի այդ կերպասները ճոխ ու մետաքսաւէտ կ'երեւային և բոլոր գոյները դուրս կը ցայտէին փիղերուն թանձր ու խորտուբորտ մորթին վրայ: Վերջապէս ամբողջովին տեսնուեցան անոնք՝ առաջնորդութեամբ փղապանին, պատիճնին աջ ու ձախ երկնցուցած դէպի ծառի ընձիւղները կամ շրջաբերկնցուցած գրպանները, թանձր, բեռնաւորուած, հանդարտ, հաղիւ երբքցնելով իրենց երկար ականջները զօր թեթեւօրէն կը խողտեցնէին հովանոցի ծայրով մը, կամ անխնայ խարազանով մը՝ իրենց կոնակներուն վրայ ծռած տղայ մը կամ խնդացող բազմութեան մէջէն մեծ աղջիկ մը:

— Ի՞նչ ունիս, Մատու... կը դողաս... Հիւանդ ես, հարցուց ձէք իր ընկերով:

Մատու իրօք կը նուազէր յուզումէն . բայց երբ
իմացաւ թէ ինքն ալ կրնար հեծնալ ծանրադան-
դաղ կենդանիներուն վրայ, դէմքը ծանր, հան-
դարտ, գրեթէ հանդիսաւոր երեւոյթ մը առաւ :

Ճէք չուզեց անոր ընկերանալ :

Մօրը քով մնաց զոր այնքան զուարթ, այնքան
խնդումներես չէր գտներ այդ երջանիկ օրը . պէտք
կը զգար անոր քով սեղմուելու, անոր վրայ
սքանչանալու, քալելու անոր մետաքսէ երկար
չրջագգեստներուն փոշիին մէջէն՝ զորս այնքան
արքայավայել կերպով ետեւէն կը քսքսէր Խտա :
Երկուքն ալ նստած նայեցան փոքր խափշիկին
որ փիղին էն բարձր տեղը ցցուեցաւ տարօրինակ
աճապարանքով մը, սարսուռով մը :

Հոն ելլելուն պէս, կարծես իր տունը, իր
տեղն էր :

Այլ եւս տարագրուած, ծիծաղելի կերպարանքով
ու գրէթէ կոշտուկոպիտ լեզուով տղան չէր . այլ
եւս անձարակ ու անյաջող ուսանողը չէր . ստրկա-
կան պաշտօններէ և վարժապետին բռնաւորու-
թենէն ստորնացած . իր սեւ մորթին տակ որ ընդ-
հանրապէս հողագոյն էր, կը զգացուէր կեանքի
եռեւեփը, բրդանման մազերը վեր կ'ելլային վայ
րենի կերպով, և իր աչքերուն մէջ, կը շողային
զայրոյթի ցօլքեր :

Երջանիկ փոքր արքայ :

Երկու երեք անգամ շարունակ ծառուղիներուն
չրջանն ընել տուին իրեն :

«Նորէն, նորէն», կ'ըսէր, և փոքր կամուրջէն
որ ձգուած է ջուրին վրայ, ցռէչներու, քանկու-

րուններու, ամերիկեան ճագարներու արգելա-
նոցներուն միջև կ'անցնէր կը դառնար մինչև
արբշուութիւն գրգռուած փիղին ծանրու արագըն-
թացքէն : Բերիքան Տահոմէն, պատերազմը, մեծոր-
սորդութիւնները, բոլոր ասոնք միտքը կուգային :
Մինակը կը խօսէր իրլեզուով, և Ափրիկէիայդ փոքր,
գեղգեղուն, գգուող ձայնէն որհածոյքէ գոցելու տար-
իր աչքերը փիղը խանդավառ խանչիւններէ կ'ունե-
նար, ընձուղտները կը վրնջին, յամոյրները կը ցատ-
քտէին, զարհուրած, մինչ տարաշխարհիկ թըռ-
չուններու մեծ վանդակէն ուր արեւը կ'արձկէր իր
ամենէն կարմիր ճառագայթները, դայլայլումներ,
ճիչեր, կոչեր, կտուցի սուր հարուածներ կուգային,
կոյս անտաւի ամբողջ շշնկոց մը՝ քունի անդօրբ
ժամէն առաջ :

Բայց ժամանակը ուշ էր : Տուն դառնալու,
այդ գեղեցիկ երազէն զրկուելու էր : Մնաց որ,
արեւը անհետանալուն պէս, հովը ելաւ, բուռն և
ցուրտ, ինչպէս կ'ըլլայ գարնան սկզբնաւորու-
թեանը, ուր գիշերուան ցօղը կը յաջորդէ ցորեկ-
ւան տաք ճառագայթներուն :

Ձմրան այդ տպաւորութիւնը տխուր և յուսա-
հատութեամբ լեցուն տպաւորութիւն մը յառաջ
բերաւ իր վրայ : Կառքը կը սուրբար դէպի քիմնա-
զիօն, կը հեռանար Յաղթական կամարէն որ դեռ
բոցավառած էր արեւմուտքէն, և դէպի խաւարը
երթալ կը թուէր : Մատու կը խորհէր նստարանին
վրայ, կառապանին քով . Ճէք, առանց պատճառը
գիտնալու, սիրտն ուռած կը զգար, և տիկին տը
Պարանսի դիպուածով կը լռէր : Բան մը ունէր

սակայն ըսելու, և բան մը որ հաւանօրէն չատ
դժուար կուգար իրեն, վասնզի խօսելու համար
վերջին վայրկեանին սպասեց:

Վերջապէս ձէքի ձեռքը իր ձեռքին մէջ առաւ:

— Մտիկ ըրէ, տղաս, գէշ լուր պիտի տամ
քեզի...

Ձէք անմիջապէս հասկցաւ որ մեծ դժբախտու-
թիւն մը պիտի պատահէր իրեն, և իր պաղատա-
քին աչքերը դէպ իր մայրը դարձան:

— Օհ, մի՛ ըսեր, մի՛ ըսեր տալիք լուրդ:

Բայց մայրը շարունակեց, մեղմիւ և շատ շուտ
խօսելով.

— Մեծ ուղեւորութիւն մը պէտք է կատարեմ...

Մտիպուած եմ քենէ բաժնուելու... Բայց պիտի
գրեմ քեզի... Մանաւանդ մի՛ լար, աղւորս, շատ
պիտի վշտացնես զիս... Նախ, երկար չպիտի
տեւէ բացակայութիւնս... շուտով պիտի տես-
նենք զիրար... այո, շուտով, խօսք կուտամ...

Եւ սկսաւ շատ մը անհեթեթ պատմութիւններ
պատմել անոր: Դրամական դործեր կային, ժա-
ռանգութիւն մը, բոլորովին զաղտոյի բաներ:

Դեռ երկար բարակ կրնար խօսիլ, ուրիշ հազա-
րաւոր պատմութիւններ լօրենել. ձէք ա՛լ մտիկ
չէր ըներ: Ծնչուած, անէացած, լռիկ կուլար իր
անկեան մէջ, և Փարիզը՝ որուն մէջէն կ'անցնէր,
շատ փոխուած կ'երեւնար իրեն առտուընէ ի վեր,
մերկացած իր զարնանայնի ճառագայթներէն, իր
եղբււանիի բորյերէն, քստմնելի, աղիտաւոր.
վասնզի զայն կը դիտէր իր մայրը նոր կորսնցնող
տղու մը արցունքներովը թրջուած աչքերով:

2.

Փ Ո Ք Ր Ա Ր Ք Ա Ն

Այս հապշտապ մեկնումէն ժամանակ մը ետք,
տ'Արժանթոնի մէկ նամակն եկաւ քիմնագիրն:

Բանաստեղծը կը գրէր «Իր սիրելի տնօրէնին»
ճանուցանելու անոր թէ ազգականուհիի մը մահը
փոխած ըլլալով իր վիճակը, կը խնդրէր որ ըն-
դունի իր հրատարականը գրականութեան ուսուց-
չութենէն: Յետ գրութեան մը մէջ ու բոլորովին
առնական եղանակով մը, կ'աւելցէր թէ տիկին տը
Պարանսի, ստիպուած ըլլալով մէկէնիմէկ հեռա-
նալ Փարիզէ. փոքր ձէքը կը յանձնէր Պ. Մոր-
ոնվալի հայրական խնամացը: Եթէ տղան հիւան-
դանար, նամակ գրել տ'Արժանթոնի հասցէին ի
Փարիզ, զայն իր ետեւէն զրկելու հրամանով:

«Մորոնվալի հայրական խնամքները»: Այս խօսքը
գրած ատեն խնդացած ըլլալու էր: Իբր թէ չէր
ճանչնար խառնածինը, որպէս թէ չէր գիտեր որ
տղտն ի՞նչ պիտի ըլլար վարժարանին մէջ, երբ
իմացուէր որ մայրը մեկնած էր և ա՛լ անկից բան
մը չէր յուսացուեր:

Այս չոր, հակիրճ նամակն ընդունելուն՝ Մորոն-վալ բարկութեան այն սոսկալի, խօսական ու անսանձ տազնապնդերէն մէկը ունեցաւ, ինչպէս երբեմն կը պատահէր, որոնք քիմնազիտներն մէջ կը բերէին արեւադարձային փոթորիկի մը դղրդիւնը, յուզումն ու տակնուվրայութիւնը:

Մեկնած:

Իտա մեկնած էր այդ բոկոտներն, այդ սիգանազին հետ որ ոչ տաղանդ ունէր, ոչ միտք, ոչ ինչ, Ա՛հ, հաճոյ՞ք պիտի զգար անկեց... ամօթ չէ՞ր իր տարիքը ունեցող կնոջ մը համար, վասնզի ա՛լ առաջին երիտասարդութիւնը չունէր, սիրտ ընել առնել քալելու, այդ խեղճ տղան հոն ձգելու, Բարիզի մէջ մէն միայնակ, օտարականներու ձեռքը:

Արգահատելով հանդերձ հէք տղուն վիճակին վրայ, խառնածինը չըթունքներու փոքր գէշ կծկում մը ունեցաւ որ կարծես ըսել կ'ուզէր. «կեցի՛ր... կեցի՛ր... պիտի խնամեմ քու ձէքդ, և բոլորովին հայրաբար»:

Ինչ որ ամենէն աւելի կը զայրացնէր զինքը, ոչ այնքան իր ընչասիրական ձախողուածքն էր, ոչ ալ իր կօրած Հանդէսը՝ յաջողութեան յաւէտ կորսուած այս յետին յոյսը, որքան յանդուգն, կասկածոտ գաղանապահութիւնը որով կը շրջապատուէն այդ երկու էակները որք իրարմով իր տան մէջ ձանչուորած էին, որոնց իր տունը իբր միջնորդ ծառայած էր: Հօսման պուլվառ վազեց տեղեկութիւններ առնելու, բան մը իմանալու համար՝ բայց հոն ալ միևնոյն գաղտնիքը: Գոնսթան նամակ մը կը սպասէր տրկինէն: Մինակ գիտէր թէ յարարերութիւնը վերջնապէս խզուած էր «ազնիւ

բարեկամին» հետ, թէ պիտի ելլային պուլվառէն և թէ կահ կարասին պիտի վաճառուէր հաւանորէն:

— Ա՛հ, պարոն Մորոնվալ, կ'աւելցնէր ուժեղ սենեակապանուհին, մեծ դժբախտութիւն եղաւ որ ոտքերնիս ձեր խրճիթէն ներս խոթեցինք:

Խառնածինը քիմնազիտն դարձաւ համոզուած թէ յաջորդ եռամսէին ձէք պիտի հանուէր դըպրոցէն, կամ թէ ինք պիտի ստիպուէր ձամբել զայն ի չգոյէ վճարման: Ասոր հետեանքը սա եղաւ Պարանոսի տղուն, ինչպէս ամբողջ հաստատութեան համար, որ այլևս անօգուտ ըլլալով խնայել անոր հարկ էր վրէժը լուծել բոլոր այն ստորնութեանց որոնցմով կը շրջապատէին զայն տարիէ մը ի վեր:

Այն բանը վերէն սկսաւ, վարժապետին սեղանէն ուր ձէք այնուհետեւ նստաւ ոչ միայն ամէնուն հաւասար, այլ և խաղալիկն ու մարտիրոսն եղաւ միւսներուն: Ոչ եւս գինի, ոչ եւս կարկանդակներ:

«Մասուրը», ամենուն պէս, «մասուրը» տղանըման, լեղանուչ և պղտոր, օտար մարմիններով ու վատառողջ փրփուրով այնքան բեռնաւոր որքան բարձրացող գետի մը ջուրը:

Տ'Արժանթոնի վրայ կը խօսէին ստէպ իր աւջև, կեղծ բանաստեղծ մըն էր, եսասէր, սնամիտ: Գալով իր ազնուականութեան, ինչ աստիճան ըլլալը յայտնի էր, և այն խաւարչուտ մեծ ներբանցքներն ուր իբր թէ կը քաշկռտուէր իր հիւանդոտ մանկութիւնը, երբէք գոյութիւն ունե-

ցած չէին լեռներուն խորը թաղուած հին դղեակի մը մէջ, այլ այն փոքր կահուած օթէլին մէջ զոր իր հօրաքոյրը կը վարէր Փուրսի փողոցը, Սէն-Բօլ եկեղեցին շրջապատող ոլորուտ և խոնաւ գութներու շաղապատումին մէջ: Օվերներըցի էր պատուական կինը, և ամէն մարդ կը յիշէր որ անիկա կը պուար իր եղբորորդիին, այն միւսնոյն խաւարչուտ նրբանցքներուն մէջ. «Ամօրի, մանչս, եօթը թիւ սենեակին բանալին ինծի բեր»: Եւ դերկումսը կը բերէր բանալին:

Այս վայրագ հեգնութիւններն ընդդէմ բանաստեղծին զոր կ'ատէր, կը զուարճացնէին տղան. բայց բան մը կ'արգիլէր զինքը խոսելէ, «փոքր տաք երկիրներուն» աղմկալից զուարթութեանը խառնուելէ, որոնք կը սքանչանային իրենց գծաւորութեամբը վկայելով Մորոնվալի ամէն մէկ կատակախօսութիւնը: Որովհետեւ այս ձաղրական յայտնութիւններէն յետոյ ակնարկութիւններ կուգային ուրիշ անձի մը համար զոր ձէք ճանչնալու կը դողար, թէ և բնաւ անուն չարտասանուէր: Կարծես կոչնականներուն մտքին մէջ կապ մը կը միացնէր Ամօրի տ'Արժանթոնը, այս մեծ Մզնոտած մարդը սիգանազ, ծիծաղաշարժ, և այն միւս անձը զոր տղան կը պաշտէր և կը յարգէր ամէն բանէ աւելի:

Գլխաւորաբար Պարանսի դքսութիւն մը կաթ որ կը կրկնուէր ամէն խօսակցութեանց մէջ:

— Ուր կը զնէք այդ դքսութիւնը, կ'աղաղակէր Լապասինար: Թո՛ւռէնին մէջ թէ ոչ Բօնկոյի:

— Ամէն պարագայի մէջ պէտք է ընդունինք որ աղէկ կը պահուի... կը պատասխանէր տօքթօր Հիրշ աչքերու քթթումով մը:

— Կեցցե՛ս, կեցցե՛ս... Շատ սիրուն է այդ ճկը պահուիս:

Ու խնդալէ կը մարէին:

Խնդիր կ'ըլլար նաև մեծանուն լորտ Բիմպօքի, Հնդկաստանի բանակին ընդհանուր համարակալին վրայ:

— Շատ լաւ կը ճանչնամ զինքը, կ'ըսէր տօքթօր Հիրշ, ինքն էր որ կը հրամայէր երեսունըվեց հայրիկներուն գնդին:

— Սքանչելի՛, երեսունըվեց հայրիկները:

Ձէք կը ծռէր գլուխը, իր հացին ու պնակին կը նայէր, չէր իսկ համարձակեր լալ, բռնուելով այդ հեգնութեան մէջ որ կը խղդէր զինքը՝ երբեմն, առանց ճշդիւ ըմբռնելու իր լսած խօսքերը, այդ դէմքերուն արտայայտութեան մէջ աւելի հեգնոտ, անոնց ծիծաղին մէջ աւելի լիաշուրթն բան մը՝ կը զգացունէր իրեն այն նախատինքը զոր ընել կ'ուզէր իրեն:

Այն ատեն տիկին Մորոնվալ կամաց մը կ'ըսէր անոր.

— Ձէք, բարեկամս, գնա անգամ մը աչքէ անցուր խոհանոցը:

Յետոյ ցած ձայնով կը կշտամբէր միւսները.

— Բէ՛հ, կ'ըսէր Լապասինար, տղան չի հասկնար:

Անշուշտ խեղճ տղան բան մը չէր հասկնար. բայց իր իմացականութիւնը կը բացուէր այս առաջին

տխրութիւններուն մէջ կը յոգնէր փնտռելով զինքը շրջապատող ռիսալից արհամարհանքին պատճառները. և սեղանի այգ խօսակցութիւններուն մէջ արձկուած կարգ մը մութ բառեր մտքին մէջ կը մնային տարակոյսի մը պէս կամ աղտի մը պէս:

Երկար ատենէ ի վեր զիտէր թէ հայր չունի, թէ անուն մը կը կրէր որ իրը չէր, թէ իր մայրը ամուսին չունէր. ասիկա չուկէտ կը ծառայէր իր երկիւղալի խորհրդածութիւններուն: Դիւրագգածութիւններ կ'ունենար: Օր մը, մեծ Սայտը «ֆոֆոդի զաւակ» անուանած ըլալով զինք, փոխանակ առաջուան պէս խնդալու, եգիպտացիին ճիտը նետուեցաւ և իր փոքր մատնետրովը սեղմեց զայն խեղդելու աստիճան: Սայտի արձակած ոռնումներէն, Մորոնվալ վազեց, և քիմնազիոն մտնելէն ի վեր առաջին անգամ ըլալով Պարանսիի զաւակը ճանչցաւ խարազանը:

Այն օրուընէ սկսեալ հմայքը խզուեցաւ: Խառնածինը չկրցաւ զսպել իր պատժելու եռանդը. այնքան լաւ կ'երևար իրեն տոփել սպիտակամորթ մը: Հիմա, որպէսզի ձէքին վիճակը բոլորովին Մատուի վիճակին, ուրիշ բան մը չէր նմանէր պակսեր իրեն եթէ ոչ խոհանոց անցնիլ: Չկարծէք սակայն որ, քիմնազիոնի այս յեղաշրջութեան մէջ, փոքր արքային ճակատագիրը բարեփոխուեցաւ: Ընդհակառակն, ամէն ատենէ աւելի նշաւակ եղաւ ամէն վրիպած փառասիրութիւններու: Լապասինար կիցեր կուտար անոր, տըթոր Հիրշ կը շարունակէր քաշել անոր ականջները, և գաւազանաւոր Հայրը սուղի կը նստեցնէր անոր իր Հանդէսին փճացումը:

«Երբէք գո՛ չեն, երբէք գո՛ չեն», կը կրկնէր դժբախտ փոքր խափշիկը, իր վարժապետներուն բռնաւորական պահանջումներէն խոշտանգուած: Իր վստահութեան կը միանար տարօրինակ վիճակ մը հայրենաբաղձութեան որ առաջ կուգար գարունէն, ջերմութեան ու արեւի այնքան խռովիչ դարձէն, և մանաւանդ կենդանաբանական Պարտէզի այն այցէն որ կենդանի, չօչափելի յիշատակներ վերաբերած էր. ամբողջ վերջուշումը բացակայ հայրենիքին:

Իր տարագրեալի մեկամաղձութիւնը նախ յայտնուեցաւ յամառ յամրութեամբ մը. անըմբոստ համակամութեամբ մը պահանջումներու և հարուածներու հանդէպ: Յետոյ, Մատուի դէմքը առաւ արտասովոր որոշողութիւն մը, ոգևորութիւն մը: Կարծես տան մէջ, պարտէզին մէջ, իր բազմատեսակ դաղումներուն համար վազվզած ատեն կ'երթար դէպ ի հեռաւոր նպատակակէտ մը ամենուն անծանիթ. և այս բանը գշտցնել տուողը՝ իր աչքերուն անքթիթ նայուածքն էր, յառաջացումը զոր ունենալ կը թուէր իր ամբողջ էութեան վրայ, իբր թէ մէկը կը քալէր առջեւէն և զինքը կը կանչէր:

Իրիկուն մը, մինչ խափշիկը պառկելու վրայ էր, ձէք լսեց որ անիկա մեղմիւ կը դայլայլէ իր օտար լեզուովը և հարցուց անոր.

— Կ'երգե՞ս, Մատու:

— Ոչ, մուշու, չեմ երգեր, խափշիկերէն կը խօսիմ:

Եւ իր բոլոր գաղտնիքներն յայտնեց իր բարե-

կամին: Միտքը դրած էր մեկնիլ: Երկար ատենէ ի վեր կը մտածէր ասոր վրայ, իր նպատակը գործադրելու համար արեւին միայն սպասելով: Հիմակ որ արեւը եկած էր նորէն, Մատու Տահոմէ պիտի դառնար, պիտի գտնէր Քերիքան: Եթէ ձէք ուղէր իրեն հետ գալ, մինչեւ Մարտիրոս հետիոտն պիտի երթային, նաևու մը մէջ պիտի պահուրտէին և միասին պիտի ուղեւորէին ծովով: Անկարելի էր որ գէշ բան մը պատահէր իրենց: Քանի որ կրի-կրին ունէր:

Միւսը առարկու թիւններ ըրաւ: Որքան ալ դժբախտ ըլլար, Մատու-Կէղօի երկիրը չէր փորձեր զինքը: Կարմիր պղինձէ մեծ աւազանը՝ լի կարուած գլուխներով՝ միտքը կ'իյնար չարաշուք կերպով: Եւ յետոյ, ա'լ աւելի պիտի հեռանար մօրմէն:

— Եղէ'կ, ըսաւ խափշիկը հանդարտօրէն, դուն քիմնագիտնը կենալ, ես միս մինակ մեկնիլ:

— Եւ երբ պիտի մեկնիս:

— Վաղը, պատասխանեց խափշիկը հաստատ ձայնով մը, և անմիջապէս գոցեց աչքերը քնանալու համար, իբր թէ պէտք ունենար իր ամբողջ գօրութեանը:

Յաջորդ առտուն, «մեթոտի օր» էր, ինչպէս կ'ըսէին քիմնագիտնին մէջ: Այն օրը տիկին Տեքոսթէրի գասաւանդութեան համար կը հաւաքուէին մեծ սրահին մէջ, երգեհոնին պատճառաւ որ անհրաժեշտ էր արտայայտիչ ընթերցման համար: Ներս մտած ատեն, ձէք նշմարեց Մատուն որ լոկի

մնջիկ կը մաքրէր անսահման սրահը, և մտածեց որ անկա ետ կեցած էր իր ուղևորութենէն:

Մէկ երկու ժամ կար որ «փոքր տաք երկիրները» կ'աշխատէին և իրենց ծնօտը կը բրցնէին «բառերու ձևակերպութեան» համար, երբ Մորոնս վալի գլուխն երեցաւ կիսաբաց դռնէն:

— Մատուն հոս չէ՞:

— Ոչ, բարեկամս, պատասխանեց տիկին Մորոնս վալ—Տեքոսթէր, վաճառանոց զրկեցի ուտելիք առնելու:

Այս ուտելիք բառը բոլոր այդ մանկային դէմքերուն վրայ բերաւ երանութեան անանկ արտայայտութիւն մը որ այս բառին ճիշդ ձևակերպութիւնը անմիջապէս պիտի ընէին, եթէ իրենց հարցուէր Այնքան գէշ կերպով կը մնուցանէին: Ձէք նուազ սովալուկ, միտքը բերաւ առջի օրուան խօսակցութիւնը որ, քունի միջոցին լսած ըլլալով, երազի մը պէս կուգար իրեն:

Պ. Մորոնս վալ հեռացաւ ու քանի մը վայրկեանէն դարձեալ եկաւ:

— Է՛յ ո՛ւր է Մատուն:

— Չեկաւ... Չեմ հասկնար, ըսաւ փոքր կինը ինքն ալ քիչ մը մտահոգ:

Ժամը տասը, ժամը տասնըմէկ, Մատու չիկայ: Դասը երկար ատենէ ի վեր լմացած էր: Այն ժամն էր որ սովորաբար ներքնայարկի այնքան նեղ ու այնքան ուղորմելի խոհանոցէն կը բարձրանային տաք բուրբոններ, որոնք կը գրգռէին դպրոցատան երեւոյն վայրագ ախորժակը: Այն առտուն

ոչինչ, ոչ բանջարեղէն, ոչ միս, և Մատուն չիկար:

— Թերեւս բան մը եկաւ գլխուն... կ'ըսէր տիկին Մորոնվալ, աւելի ներողամիտ քան իր խիստ ամուսինը, որ մերթ խարազանը ձեռքը կ'երթար կը կենար անցքին դուռը, փոքր խափչիկին սպասելով:

Վերջապէս կէսօրուան տասներկու հարուածներն հնչեցին շրջակայ ամէն ժամահարները, բոլոր ժամացոյցներն ու զանգակները, բերելով նախաճաշի ժամը որ զրէթէ երկու հաւասար մասերու կը բաժնէ օրուան աշխատութիւնը: Այս զուարթ ժամահարութիւնը աղէտալուր կերպով թրթռաց քիմնազիտնի բոլոր բնակիչներուն թափուր ստամոքսներուն մէջ: Եւ մինչ լուռութիւնը կը տիրէր շրջակայ գործարաններուն մէջ և նոյն իսկ անցքին խրճիթներէն բոլոր վառուած կրակները խորովածի ժխորներ և ախորժաբեր հոտեր կը բերէին, անգործ վարժապետներն ու աշակերտները կը մատնուէին այն մանանախի խօլ սպասումին, որ կը պակսէր:

Կը տեսնէ՞ք սա սովալլուկ, պարենագուրկ վարժարանը, ալեկոծ լաստի մը պէս կորած նախաճաշողներու ովկէանի մը մէջտեղ:

«Փոքր տաք երկիրներուն» դիմագիծերը քաջուած էին, աչուընին խոշորցած, և անօթութեան գալաբուսներուն հետ իրենց մէջ կը զգային զարթնումն իրենց մարդակերային վայրագութիւններուն:

Սակայն ժամը երկուքին մօտ, տիկին Մորոնվալ-Տէքոսթէր՝ հակառակ իր բնածին ազնուականութեանը՝ որոշեց երթալ խողեղէն գնել, չհամար-

ձակելով այդ գնումը յանձնարարել այդ փոքր սովալլուկներէն ոչ մէկուն՝ որոնք կինային ճամբան լափել լմնցունել ամէն բան:

Երբ վերադարձաւ, խոշոր հացերով ու իւղոտ թուղթերով բեռնաւորուած, խանդավառ կեցցէով մը ընդունեցին զինք, և այն ատեն միայն, իբր թէ բոլոր խոնջ երեւակայութիւնները ոգեւորուած ըլլային ճաշի պահուն, ենթադրութիւններ, երկիւղներփոխանակեցին իրարու՝ փոքր արքային մեկնումին հետեւանօք: Ինք, Մորոնվալ, չէր հաւտարարկածներու, շատ լաւ պատճառներ ունէր՝ փախուստ մը գուշակելու համար:

— Վրան ո՞րչափ ստակ ունէր, հարցուց:

— Տասըհինգ ֆրանք... պատասխանեց կինը երկչոտութեամբ:

— Տասըհինգ ֆրանք... Այն ատեն տարակոյտ չիկայ, խոյս տուած է:

— Սակայն տասըհինգ ֆրանքով չկրնար Տահովէ հասնիլ, ըսաւ տոքթորը:

Մորոնվալ գլուխը երբեցուց և անմիջապէս գնաց յայտարարութիւն ըրաւ թաղին քովսէրին:

Գէշ բան էր գլխուն եկածը: Անպատճառ գտնելու էր տղան. թող տալու չէր որ մինչեւ Մարսիլիա հասնի: Խառնածինը կը վախնար «մուշու Պոնֆիզին» դիտողութիւններէն: Յետոյ մարդիկ ա՛յնքան չար են: Փոքր արքան կրնար գանգատիլ գէշ վարժուածներուն համար որոնց կ'ենթարկուէր և գիշերօթիկին վարկը կոտորել: Ուստի ոստիկանութեան քովսէրին ըրած յայտարարութեանը՝ մէջ գլխաւորա-

բար սա մասնաւոր պարագան յիշեց թէ Մատու շատ խոշոր գումար մը հետ տարած էր: Յետոյ, անշահախնդիր երեւոյթով մը աւելցուց թէ ստակի խնդիրը շատ քիչ հոգ կը պատճառէր իրեն, և թէ մանաւանդ կը մտածէր բոլոր այն վտանգներուն վրայ զորս կ'անցունէր այդ դժբաղդ տղան, այդ խեղճ փոքր արքան տարագրուած, անկեալ, հայրենազուրկ:

Վազբը աչքերը կը սրբէր խօսած պահուն: Ոստիկանները կը մխիթարէին զայն:

— Պիտի գտնանք, պարոն Մորոնվալ, հոգ մ'ընէք:

Բայց Պ. Մորոնվալ շատ մտահոգ էր ընդհակառակն, և այնքան յուզուած որ փոխանակ գպոցին մէջ հանդարտօրէն սպասելու խուզարկութեանց արդիւնքին, ինչպէս խորհուրդ կուտար քոմիսէրը, անմիջապէս փնտռուածքի ելաւ ետին ձգած իր բոլոր «տաք երկիրները», որոնց միջև մեր ձէք բարեկամը, ոստիկանութեան ջանքերուն օգնելու համար:

Հեռաւոր և բազմապիսի պտոյտներ կատարուեցան Փարիզի բոլոր դռները: Խառնածինը մաքսային պաշտօնեաները կը հարցափորձէր, Մատուի նկարագիրը կ'ընէր անոնց, մինչ տղաքները կը նայէին մաքսատուններէն սկսող այդ երկար ճամբաներուն՝ տեսնելու համար թէ փոքր արքային սեւ ու կապկային ուրուանկարը չէ՞ր հեռանար պարապ սայլակներու մէջ կամ ուղեւորող զօրագնդի մը հետ: Յետոյ տեղեկագրի ժամուն ոստիկանութեան պաշտօնատուներ կ'երթային, կամ թէ

պահականոցները կը մտնային, առտուն, երբ կը քացուին անոնց դռները և երբ կը կատարուի առաջին զտուժը գիշերային ուսկանի այն հարուածին ուր կը թապլտկին այնքան թշուառութիւններ և այնքան անզգամութիւններ:

Ա՛հ, տիղմ դուրս կը հանէ, անուելի՛ ուսկանը, երբ կը մխրճի մինչև զեռուն խորքերը մեծ քաղաքին. երբեմն այս տիղմը կարմիր է, և երբ զայն երեքցնես, ոճիրի ու արեան ցուրտ բոյր մը կը տարածուի:

Ի՛նչ տարօրինակ գաղափար, հոն տանիլ տղաքները անոնց աչքերը լեցնել բոլոր այդ այլանդակութիւններով, ցնցել անոնց ջիղերը այդ պաղատագին ձայներուն դրդիւնէն, մոլեգին ոռնումներէն, անէծքներէն, հեծեծանքներէն, երգերէն, բոլոր այդ դժոխային երաժշտութենէն որ կը լսուի լեցուն պահականոցներուն մէջ՝ որոնց տուած են սա ճանչող և տխուր մականունը, Վիտրոն (Չութակ):

Ասիկա, ինչպէս կ'ըսէր քիմնագիտնին տնօրէնը, վարժեցնել էր իր աշակերտները փարիզեան կեանքին:

«Փոքր տաք երկիրները» աղէկ մը էէին հասկնար իրենց տեսածները, լսածները, բայց քստմնելի տպաւորութիւն մը հետ կը բերէին. ձէք մանաւանդ, որուն իմացականութիւնը աւելի արթուն, աւելի նրբին էր, այդ պտոյտներէն կը դառնար լիբառ սեղմ, մտահոգ, զգայուն, բոլորովին զարնուրած՝ ընդնշմարուած Փարիզի մը այդ աստորին խաւերէն, և երբեմն սոսկուժով կը

մտածէր. «Մատու անոնց մէջն է գուցէ:»

Յետոյ կ'ապահովուէր մտածելով որ փոքր խափշիկը արդէն հեռուն ըլլալու էր, երազոտն վազելով Մարտիրոս ճամբուն վրայ, զոր կ'երւակայէր ուղղաձիգ գիծի մը պէս, որուն ծայրը ծովն ու մեկնելու պատրաստ նաւեր:

Ամէն գիշեր, ննջարան մտնելուն, ձէք ուրախութիւն կը զգար երբ իր բարեկամին տեղը պարսպ կը տեսնէր:

«Կը վազէ, կը վազէ, փոքր արքան...» կ'ըսէր ինքնիրեն, և պահ մը կը մոռնար իր կեանքին տիրութիւնները, անբացատրելի լքումը ուր մայրը կը թողուր զինք: Սակայն Մատուի ուղեւորութեան մասին բան մը կը մտահոգէր զինքը Օղբ, որ այնքան գեղեցիկ էր մեկնման օրը մէկէն մէկ փոխուած էր: Հիմակ հեղեղնանման անձրև, կարկուտ, ձիւն իսկ կը տեղար, որոնց մէջէն զարուհը կը ջանար ժողվել իր մոլորուն ճառագայթները և մեծ դժուարութիւն կը քաշէր և ամպամած երկինքին վրայ երեւցած պատահական մասնալոյսերուն կը յաջարդէր հովը որ շարունակ փշելով յանկարծական տարափներ կը բերէր, այնպէս որ «փոքր տաք երկիրները» իրենց ճարճատուն ու դողդղացող ապակեփեղկին տակ քնացած, պարուրուած դուրսի օդով որ կը ցնցէր իրենց խարխուլ շէնքը, կը ճարճատեցնէր ու կ'էզդրէր, կրնային երազել երկար ուղևորութիւններ և բաց բաց ծովի և անապաւէն վտանգներու տպաւորութիւնները:

Իր վերմականերուն տակ կծկուած որպէսզի զերծ

մնայ ծակուծուկի սոսկալի հովերէն որք կը խարազանէին ու կը սուլէին ննջարանին մէջ մըտրակներու պէս, ձէք մտքովը կը հետևէր երեւակայական ճամբուն զոր բռնած էր Մատու-Կէզօ: Կը տեսնէր զայն կծկուած փոսի մը եզրը, անտառի մը անկիւնը, քամին ու տեղատարափը ուտելով, և փոքր կարմիր տառատուկը որ անկարող էր զայն պաշտպանելու եղանակին զայրուցքին դէմ:

Լա՛ւ ուրեմն, ոչ, իրականութիւնը շատ աւելի քստմնելի էր քան ըստ այս ենթադրութիւնները:

— Գտնուէր է, աղաղակեց աւտու մը Մորոն վալ ճաշարահ վազելով այն պահուն ուր աշակերտները սեղան պիտի նստէին... Գտնուէր է: Ոստիկանութիւնը իմացուց ինծի... Շո՛ւտ, գլխարկս, գաւազա՛նս... կը վազեմ կեդրոնական բանտէն առնելու:

Զայրոյթի, չար ուրախութեան անողորմ վիճակ մը ունէր:

Նոյնքան փաղաքելու համար իրենց վարժապետն որքան գոհացնելու համար իրենց աղաղակելու պէտքը որ իրենց յատկանիշն էր «փոքր տաք երկիրները» ահաւոր հուրբայով մը ընդունեցին այս լուրը: Ձէք իր ձայնը չխառնեց այդ յաղթական ոռնումին, և անմիջապէս մտածեց. «Ա՛ն, խեղճ Մատու:»

Արդարև Մատու առջի օրուընէ ի վեր կեդրոնական բանտն է: Հոն, այդ կոյանոցին մէջ, չարագործներու, թափառաչրջիկներու, ծուռ-

թեամբ, գարշանքով, խոնջէնքով և գինովութեամբ շաղախուած մարդկային այդ կոյտին մէջ որ խառն ի խուռն կը փռուէր գետնատարած խշտիկներու վրայ, հոն էր որ Տահոմէի գահաժառանգ իշխանը գտնուեցաւ իր պատուական վարժապետին կողմէ:

— Ա՛հ, դժբախտ տղայ, ի՛նչ վիճակի մէջ պիտի... պիտի...

Արժանավայել Մորոնվալ աւելի չկրցաւ ըսել, անակնկալէն և յուզումէն խղրուած. և տեսնելով խափշիկին վիզը նեղելը իր երկու մեծ բազուկներուն անյագ հպելքներու պէս, իրեն ընկերացող ոստիկանութեան քննիչը չկրցաւ ինքզինքը զսպել և սա մտածումն ունեցաւ.

— Կեցցե՛ս, ահա գիշերօթիկի վարժապետ մը որ կը սիրէ իր արշակերտները:

Ընդհակառակն այդ անսիրտ Մատուն կատարեալ անտարբերութիւն կը ցուցնէր. իր դիմագիծերը բան մը չարտայայտեցին երբ տեսաւ Մորոնվալը, ոչ ուրախութիւն, ոչ դժգոհութիւն, ոչ դարմացում, ոչ ամօթ ոչ իսկ այն սուրբ սոսկումը զոր խառնածինը սովորաբար կը ներշնչէր անոր և զոր պարագաները սաստկացուցած ըլլալու էին:

Իր աչքերը կը նայէին առանց տեսնելու, իր աչքերը նուազկոտ, գունատ՝ տժգունած դէմքին վրայ, որ ա՛լ չէր շողար: Այս ուժաթափութիւնը մանաւանդ կը շեշտուէր իր բոլոր անձին ազագուն ու զարնոթելի երեւոյթէն, ծրար մը ցելստ և գրգիլիկներու: Գլխէն մինչև ոտքերը և մինչև իր

դոռոզ մազեր, ցելսը դիզուած էր հին, նոր, մակադրուած խաւերով, որոնց էն չորերը կտոր կտոր կ'իյնային փոշիի գոյնով:

Երկակենցաղ էակի մը երևոյթն ունէր որ նախ թրջուած է ջուրին մէջ և յետոյ թաւալած է ծովափի աւազին մէջ:

Ոտքերը կոշիկ չկար, գլխարկ չունէր. իր ժպաւաւէնը անշուշտ փորձած էր յափշտակիչ զօրականներ: Միայն իր տափառը, որուն թելը միայն մնացած էր, ու իր թելատուած կարմիր բաճկոնը որուն գոյնը տեղ տեղ միայն կ'երևնար՝ արևէն ու տիզմէն կերուած ըլլալով:

Ի՛նչ պատահած էր իրեն:

Ինք միայն պիտի կրնար ըսել, եթէ ուզէր խօսիլ: Քննիչը միայն գիտէր թէ ոստիկանութեան գործակալներ առջի օրը ոլորտկած ատեննին Ամերիկայի քարահատքերուն մէջ, գտած էին զայն պառկած գաճր փուռի մը վրայ, գրեթէ կիսամեռ անօթութենէ և բոլորովին ընդարմացած փուռին ջափազանց ջերմութենէն: Ինչո՞ւ տակաւին Փարիզ կը գտնուէր: Ո՞վ արգելած էր զայն որ մեկնի:

Մորոնվալ չհարցուց անոր, բառ մը չուղղեց այն երկար ուղեւորութեան միջոցին զոր երկուքը կառքով կատարեցին բանտէն մինչև քիմնադիոն:

Ընդմէջ տղուն որ ծրարի մը պէս անկիւն մը նետուած էր քայքայուած, ապուշ և տխուր, և տնօրէնին հանդիսաւոր ու յաղթական, միայն ակնարկներ փոխանակուեցան:

եւ ի՛նչ ակնարկներ :

Սուր, պողովատիկ և երկսայրի շեղբ մը որ պարապին մէջ կը բախէր ծռած, կոտրած, առաջուց յաղթուած փոքր իսեղճ երկաթի մը :

Երբ ձէք տեսաւ պարտէզին մէջէն անցնիլը այդ սեւ, ողորմուկ, կնճռալից և իր քուրջերէն պզտիկցած դէմքին, դժուարաւ ճանչցաւ փոքր արքան :

Մատու աննկարագրելի տխրութեամբ «բարև, մուշու» մը արձակեց իրեն. յետոյ, ամբողջ օրը, ալ անոր վրայ խօսք չեղաւ : Դասերը տեղի ունեցան իրենց սովորական անյօդութեամբը, զբօսանքներն ալ : Միայն, մերթ ընդ մերթ, քանիցս, լսուեցան խուլ ծանր հարուածներ և խորունկ հեծիւններ որոնք խառնածինին սենեակէն կուգային :

Նոյն իսկ երբ այս քստմնելի ազմուկը դադրէր, ձէք, իր վախին մէջ, կը կարծէր թէ տակաւին կը լսէր զայն. տիկին Մորոնվալ ևս շատ յուզուած կ'երևնար զայն մտիկ ըրած պահուն, և երբեմն ձեռքին մէջ բռնած գիրքը կը դողաբ բոլոր էջերովը :

Ճաշին ներկայ գտնուեցաւ տնօրէնը, խոնջ բայց լուսադէմ :

— Թշուաեակա՛նը, կ'ըսէր իր կնոջ և տոքթոր Հիրշի. թշուաեակա՛նը... Ի՛նչ վիճակի մէջ բերաւ զիս... :

Իրաւ է որ յոգնավաստակ երեւոյթ մը ունէր : Գիշերը, ննջարանին մէջ, ձէք իր քովի անկողինը գրաւուած գտաւ : Խեղճ Մատուն իր տէրը

անանկ վիճակի մը մէջ դրած էր որ ինքն ալ պառկած էր և միս մինակը չէր կրցած :

Ձէք կ'ուզէր խօսիլ անոր հետ, գիտնալ այնքան տատանելի և այնքան կարճ ուղեւորութեան պարագաները. բայց տիկին Մորոնվալ և տոքթոր Հիրշ հոն էին, ծռած պզտիկին վրայ որ քնանալ կը թուէր այն խոշոր հառաչներով զորս կը թողույոգնաշարջար և արտասուալից օր մը :

— Ուրեմն, պարոն Հիրշ, չէ՞ք կարծեր որ հիւանդ ըլլայ :

— Ամենեւին, տիկին Մորոնվալ... Կը տեսնէք որ զրահաւորի մը պէս զօրաւոր է այս չարածին :

Երբ մեկնեցան, ձէք բռնեց Մատուն ձեռքը, զի փուռէն դուրս ելած աղիւսի մը պէս կը մնար վերմակին վրայ, սեպ սեւ, նիհար և հրատոչոր :

Մատու կիսովին բացաւ աչքերը, և վայրագ վհատումով մը նայելով իր բարեկամին :

— Մատուն լմնցաւ, ըսաւ մեղմիւ : Մատուն կորսնցուց կրի-կրին : Ա՛լ երբէք չի տեսնել Տահոմէն : Լմնցաւ... :

Ահա թէ ինչու չէր հեռացած Փարիզէն : Գիմնազիոնէն խոյս տալէն երկու ժամ ետքը, այն պահուն երբ արուարձանին մօտերը բաց դուռ մը կը փնտռէր դաշտին վրայ, շուկային տասնըհինգ ֆրանքները, վիզը ունեցած միտալը, առանց իր գիտութեանը, փոխադրուած էին քաղաքադրան այն թափառիկներէն մէկուն գրպանը, որոնց համար ամէն որս լաւ է, այն գիշակեր թռչուններէ շատերուն պէս որ,ոնք կը նետուին ամէն բանի վրայ որ կը փայլի :

Այն ատեն, ա՛լ առանց մտածելու Մարսիլիոյ վրայ, շոգենաւերուն վրայ, ուղեւորութեան վրայ, աղէկ գիտնալով որ առանց իր կրի-կրիին երբէք Տահոմէ չպիտի կրնար հասնիլ, Մատու ետ դարձած էր և ութը օր ութը գիշեր թաւալած էր ստորեկրեայ Փարիզի բոլոր յատակներուն մէջ խոյզ իր հմայեակին: Վսխնալով որ նորէն կը բռնուի և Մորնվալի ձեռքը կը յանձնուի, վարած էր այն գիշերային, գետնաքարչ, երկիւղալի կեանքը զոր կը վարէ այն խաւարակուռ Փարիզը որ կը գողնայ և կը սպաննէ: Պառկած էր կրաւարտ տուններու մէջ, պարապ գետիններու վրայ, խողովակներու մէջ, կամուրջներու տակ ուր հովը կը փչէ, թատրոնի փակոցներու ետին, զօրաց վաշտէ մը մնացած ճաշի թափփուքներուն մէջ:

Նպաստաւորուելով իր պղտիկութենէն և իր սև գոյնէն, կրցած էր ամէն կողմ սպրդիլ, և ամէն կողմ բնակած էր: Զգացած էր որ մոլու-թիւնը իրեն կը քսուելով կ'անցնէր գիշերային թռչունի իր կաշուն ուռեցիկ թեւերովը. կերած էր գողերուն հացը, վասնզի գողերը երբեմն գթասիրտ են: Ներկայ գտնուած էր գիշերային բաժանումներու, մարդասպաններու զարթօնքներու շէնքի նկուղներու մէջ, իր մանկային քունը քնացած էր հողակոյտի մը երազին քով: Բայց իրեն ի՞նչ փոյթը: Իր կրի-կրին կը փնտռէր և կ'անցնէր ամէն տեսակ անդգամութիւններու մէջէ՛ առանց զանոնք տեսնելու:

Փարիզեան անհուն քառոսին մէջ փոքր արքան հանդարտիկ կը մնար ինչպէս այն անտառներուն

մէջ ուր Գերիքա կը տանէր զինք մեծ որսորդութեանց ատեն, երբ գիշերն արթննալով փիղերու, ոնգեղջիւրներու գոչիւններէն, տարտամօրէն լուսաւոր հսկայաձեւ ծառերուն տակ կը տեսնէր հրէշային կերպարանքներու յածիլը բացօթեայ կայքին շուրջ և երբ սողուններու վէտվէտումները կը զգար տերեւներու տակ, իր մօտ: Բայց Փարիզ իր հրէշներովն ա՛յլապէս սոսկալի է քան բոլոր անտառներն Ափրիկէի, — փոքր խափշիկը շատ պիտի վախնար, եթէ տեսած, եթէ հասկցած ըլլար: Բարեբախտաբար իր կրի-կրին մտածումն ամբողջովին կը գրաւուէր իր միտքը, և հոս ինչպէս հեռաւոր որսորդութեանց մէջ, Գերիքաի պաշտպանութիւնը կը տարածուէր իր վրայ...

— Լմնցա՛լ Մատուն:

Փոքր արքան ասկից աւելի չըսաւ այն գիշերը, այն աստիճան յոգնած էր, և իր անկողնի դրացին պարտաւորեցաւ քնանալ՝ առանց աւելի բան մը կարենալ իմանալու:

Գիշերուան մէջտեղ ձէք ընդոստ արթնցաւ: Մատու միս մինակը կը խնդար, կ'երգէր, կը խօսէր արտասովոր դիւրադարձութեամբ մը և իր երկրին լեզուովը: Զառանցանքը կը սկսէր:

Առտուն, առթքոր Հիրչ, զոր անպարանքով բերել տուած էին, յայտարարեց որ Մատու շատ հիւանդ էր:

«Աղւոր պղտիկ ուղեղային-ներագանկիտ մը», կ'ըսէր իր դեղին ու շողուն մատնոսկրները իրարու

չի ելով վէգերու աղմուկով մը, Ակնոցները կը փայլէին: Սքանչացած երեւոյթ մը ունէր:

Սոսկալի՛ մարդ մը, այս տոքթոր Հիրշը, Գլուխը խճողուած գիտական ընթերցումներով, ամէն տեսակ ցնորքներով, ամէն տեսութիւններով, յարատեւ աշխատութեան մը համար չափազանց ծոյլ և իր գաղափարներուն մէջ անյօդ անկապ, հազիւ մէկ երկու բժշկանան ծանօթութիւն ստացած էր, իր իրական տգիտութիւնը ծածկելով կնճռալից ուսումնասիրութեանց խառնակոյտով մը՝ հընդ-կական, չինական, քաղթէական բժշկութեանց վրայ:

Մոգութեամբ ալ կը զբաղէր, և երբ մարդկային կեանք մը դիպուածով իր իշխանութեան ներքև իյնար, կը մտածէր չարադիւթութեան գաղտնիքներուն, կախարդութիւններու խաւարապատ ու վտաղնաւոր նուսխաններուն վրայ:

Տիկին Մորոնվայի կարծիքն էր ճշմարիտ բժիշկ մը օգնութեան կանչել այս զառանցոտ գիտութեան, բայց տնօրէնը, նուազ գթասիրտ և չուզելով ընել անանկ ծախքեր որոնք թերևս երբէք չպիտի վճարուէին իրեն, ենթադրեց որ տոքթոր Հիրշը բաւական էր խնամելու համար այդ կապիկը և բոլորովին անոր յանձնեց զայն:

Ուզելով ամբողջովին իրն ընել իր հիւանդը, տարօրինակ տոթքորը պատրուակ ըրաւ կնճռոտում մը որ կրնար տարափոխիկ ընել հիւանդութիւնը, Մատուին տնկողինը փոխադրելու համար պարտէզին միւս ծայրը, տեսակ մը ջերմանոց՝ ապակեպատ ինչպէս բոլոր շէնքերը նախկին

ձիական լուսանկարչատան, որուն մէջ շրմինէ մը կը գտնուէր:

Ութը օր կրցաւ իր փոքր զոհին վրայ փորձել ամենէն բարբարոս ժողովուրդներուն բոլոր դեղերը, ուզածին պէս չարչարել զայն. միւսը բնաւ ընդդիմութիւն չէր ըներ՝ ինչպէս հիւանդ շուն մը: Երբ տոքթորը, բեռնաւորուած փոքր սրուակներով, զոր ինք լեցուցած էր իր կողմէ պատրաստուած հոտաւէտ ու զանազան փոշիներու ծրարիկներով, ջերմանոց կը մտնէր՝ դուռը ետեւէն խնամով գոցելով, ամէն մարդ կը մտածէր.

«Ի՞նչ պիտի ընէ անոր»:

Եւ «փոքր տաք երկիրները» որոնց համար բժիշկ մը միշտ քիչ մը մոգ է, կախարդ է, գլխի օրօրումներ, աչքի թաւալումներ կուեննային երբ զանիկա տեսնային:

Բայց արգիլուած էր իրենց մօտենալ՝ համաճարակին պատճառաւ, և հետևապէս խորհրդաւոր անկիւն մը կը ձեւանար պարտէզին խորը, ստուերով, գաղտնիքով, արհաւիրքով պարուրուած անկիւն մը, ուր կարծես դէպք մը կը պատրաստուէր շատ աւելի թագուն և սարսափելի քան բոլոր դեղերը տոքթորին:

Ճէք կը փափաքէր սակայն տեսնել իր Մատու բարեկամը, անցնիլ այդ գոց դռնէն, որ անխոնջ հսկողութեամբ մը ամրափակուած էր: Վերջապէս, շարունակ ի դէտ կենալով, օգտուեցաւ վայրկեանէ մը ուր տոքթորը մոռցուած դեղ մը փնտռելու համար անցք վազած էր, ու մեծ

Սայտին հետ մտաւ այդ յանպատրաստից հիւանդանոցը :

Մասամբ գեղջական այն վայրերէն մէկն էր ուր պարտիզպանութեան գործիքները ծաղիկներու ուտեր, մսկոտ տունկեր կը պահէն : Երկաթէ անկողինն ուր Մատու պառկած էր՝ ծեծուած հողի վրայ կը հանգչէր : Անկիւններուն մէջ կ'երևային դեղին հողէ թաղարներ իրարու մէջ ագուցուած, վանդակեայ կաղամածներու կտորներ, կոտրած ապակիներ՝ սիրուն կապոյտով մը, միջնորտի այն կապոյտը զոր կը ձեւացնեն օդի մակարդուած խաւեր : Խամրած բաղեղներ, չորացած արմատներու խոշոր ծրարներ կը լրացուէին այդ տխրական երեւոյթը . և շրմինէին մէջ, իբր թէ արևադարձային փոքր տունկ մը ցրտասարսուռ և դիւրաբեկ՝ հոն պատսպարուած Ըլար, կրակը կը բոցավառէր, ջերմանոցը լեցնելով հեղձուցիչ ու քնարաբեր տաքութեամբ մը :

Մատու չէր քնանար : Իր փոքր խեղճ դէմքը հետզհետէ աւելի ճռզած, աղօտած, միշտ միեւնոյնաբար տայայտութիւնն ունէր բացարձակ անտարբերութեան : Իր սեւ ձեռքերը կը կծկուէին վերմակին վրայ : Անասնային բան մը կար իր էութեան լքումէջ, իր շուրջը գտնուած բաներէն այդ հրատարումին մէջ, և այն եղանակին մէջ որով կը դառնար դէպի պատր, իբր թէ անտեսանելի ճամբաներ բացուած Ըլային իրեն համար՝ կարածեկ սպիտակ քարերուն մէջէն, և հին շէնքին իւրաքանչիւր ձեռքը լուսաւոր բացատ մը Ըլար դէպի երկիր մը իրեն միայն ծանօթ :

Ճէք անկողինն ձօտեցաւ .

— Ես եմ, Մատու... Մուչու ճէքն է :

Միւսը նայեցաւ առանց հասկնալու, առանց պատասխանելու . ա'լ չէր գիտեր փրանսերէն : Աշխարհի բոլոր մէթոսները օգուտ մը չէին կրնար ունենալ : Քիչ քիչ բնութիւնը իրեն կ'առնէր այդ փոքրիկ վայրենին, և այն ցնորքին մէջ ուր ա'լ ինքզինքիդ տէրը չես, ուր բնազդը կը ջնջէ ամէն սովորուած բաներ, Մատու Տահոմերէն միայն կը խօսէր :

Ճէք քանի մը բառ ալ ըսաւ մեղմիւ, մինչ Սայտ աւելի տարէց դէպի դուռ կը հեռանար լի սոսկումով և անձկանքով, համակուած այն ցուրտէն զոր մահու մեծ թեւերը կը յուզեն իր շուրջ, մինչ ինք յամբարար կ'իջնայ մահամերձներու միտազնած ճակտին վրայ՝ սաւառնող թռչունի մը հանգոյն : Յանկարծ Մատու հառաչք մը արձակեց... Երկու սղաքներն իրարու նայեցան :

— Կարծեմ կը քնանայ... մրմնջեց Սայտ սաստիկ տոգոյն :

Ճէք, ինքն ալ խոռոված, մեղմիւ պատասխանեց .

— Այո, իրաւունք ունիս, կը քնանայ... Ելլենք երթանք :

Եւ երկուքն ալ աճապարանօք դուրս ելան, լքելով իրենց ընկերը չեմ գիտեր ինչ քստմնասարսուռ ստուերի մրհետ որ կը պարուրէր զայն՝ եւս աւելի մտահար այդ այլանդակ վայրին մէջ ուր կը ձգուէր կանանչորակ, անբացատրելի լոյս մը, պարտէզի խորի լոյս մը միջնաղի պահուն :

Հիմակ, մուծը կոխեց: Լուիկ ու սեւ ջերմոցին մէջ որուն դուռը տղաք գոցեցին դուրս ելլելէ յետոյ, վառարանին բոցը կը փայլի, կը ցոլայ, կ'երկարի ամէն անկիւնները իր թէ մէկը կը փնտռէր զոր այլեւս չգտնէ: Փայլով մը կը լուսաւորէ դիզուած ապակիները, ծաղկի անօթներու մինչեւ խորը կը մխրձի, կը մագլցի պատին կրթնած հին վանդակներու երկամքէն, կը շարժի, անգագորում կը վազէ, ոչինչ գտնելով, միշտ ոչինչ:

Կը պտըտի երկաթէ անկողնին վրայ, փոքր կարմիր տառատոկին վրայ որուն թեղանիքները հանդարտօրէն կ'երկարին հանգիստի երեւոյթով մը. բայց կ'երեւայ թէ հոն ալ բան մը չկայ, վասնզի բոցը կը շարունակէ վազել ձեռունին վրայ, դրան վրայ, տատանիլ, սարսուալ, վհատ, հասկնալով որ կրակը անօգուտ է, ա'լ մէկը չունի հող տաքցնելու, նորէն կը մտնայ մոխիրներուն մէջ և ինքն ալ կը մարի՝ ինչպէս փոքր մսկոտ արքան, որ այնքան սիրած էր զայն:

... Հէ՛ք Մատու: Իր ճակատագրին հեգնութիւնը մահուան մէջ ալ հետապնդելով զինք, գիշերօթիկին տնօրէնը երկար ատեն վարանեցաւ թէ ծառայի՞ մը պէս թաղելու էր զայն թէ ոչ իբրև Արքայական Բարձրութիւն մը: Մէկ կողմէ կը ներկայանար խնայողութեան խնդիրը, միւս կողմէ ծանուցման ու սնամտութեան շահ մը որ յաղթանակը տարաւ: Երկար տատամութենէ յետոյ, Մորոնվալ մտածեց թէ մեծ հարուած մը տալու էր և թէ փոքր արքան իր ողջութեանը բերած չըլլալով ինչ որ իրմէ կ'ակնկալուէր,

իրաւացի էր օգուտ քաղել անոր մահուանէն: Ուստի մեծաշուք յուղարկաւորութիւն կազմակերպուեցաւ:

Բոլոր լրագիրներն արտատպեցիկե Տահօմէի փոքր արքային մէկ կենսագրութիւնը, շատ կարճ կենսագրութիւն, աւա՛ղ, և անոր կեանքին տեւողութեանը համեմատական, այլ չըջապատուած, պարուրուած երկար գովասանականով մը Մորոնվալ քիմնագիրոնին և անոր տնօրէնին: Տեքսօթէր մէթոտին սքանչելիութիւնը, արքայիկ մանկան անձին յատկացուած բժշկին գիտութիւնը, վարժաբանին առողջապահութիւնը, բան մը չէր մոռցուած, և այս գովեստներուն մէջ էն սրտաշարժ կէտն էր անոնց միաձայնութիւնը, անոնց միաձեւութիւնը:

Վերջապէս, մայիս ամսուն մէկ օրը, Փարիզ, որ հակառակ իր անթիւ անհամար զբաղումներուն ու տենդոտ գործունէութեանը, միշտ աչքը բաց կը պահէ անցած դարձածին վրայ, Փարիզ տեսաւ շքեղ ու տարօրինակ թափօրի մը տողանցումը իր պուլվառներուն երկայնքը: Զորս սեւ փոքր ուսանողներ կը բռնէին դազազակիր առաջնակարգ կառքին ծոպերը: Ետեւէն, կարմիր գղակ դրած դեղնագոյն ուսանող մը,—մեր Սայտ բարեկամը,— թաւիչէ բարձիկի մը վրայ կը տանէր չեմ գիտեր ի՛նչ անհեթեթ ինքնակոչ պատուանշաններ արքայական: Խառնածինը՝ ձերմակ փողկապով՝ ետեւէն կուգար, չըջապատուած ձէքէն և տան բարեկամներէն, բոլոր Մգնոտածները որոնք կը հետեւէին խառնիխուռն. բազմաթիւ և ողորմելի: Ո՛րչափ

կքած կոնակներ, տափակցած դէմքեր՝ ճակատա-
 քրէն ապտակահար, որ իր մատները նշանակած էր
 անոնց այտին վրայ անջնջելի կնճիռներով, սրչափ
 աղօտ նայուածքներ. հերթափ գանկեր՝ դեռ
 երազներով լուսապսակուած, սրչափ հինուծաշ
 թիկնոցներ, անկրուկ կօշիկներ, փճացած յոյսեր,
 անիրանալի փառասիրութիւններ... Այս ամենը
 կ'անցնէր խեղճօրէն, օրուան լիառատ լոյսէն
 նեղուելով, և այս սգատիւուր թափորը ճիշդ փոքր
 ժառանգազուրկ արքային յարմարող թափօրն էր:
 Իրենք ալ, բոլոր այս դժբախտ յուսավրէպները
 թիկնածուներ չէին երեւակայական իշխանութեան
 մը ուր երբէք չպիտի մտնային:

Եւ միայն Փարիզի մէջ չէ՞ որ կրնայ տեսնուիլ
 նմանօրինակ թաղում մը. Տահոմէի մէկ արքան
 որ գերեզմանատուն կ'առաջնորդուէր դատարկա-
 յածներու բոլոր դասազուրկներէն:

Այս ողբալի արարողութեան տխրութիւնը
 ամբողջացնելու համար, անձրևը, փոքր անձրև
 մը սեղմ, ցրտին, ճարճատուն, տեղաց անդա-
 դար, իբր թէ չարադէպ ցրտութիւն մը մոլեգնէր
 փոքր արքային դէմ մինչև հողին մէջ ուր պիտի
 քնանար: Աւա՛ղ, այո՛, մինչև հողին մէջ,
 վասնզի դադաղը փոսը իջնալէն յետոյ, այն
 դամբանականը զոր Մորոնվալ արտասանեց,
 ճշմարիտ սառնահալ անհամակիր գոհնիկ ասաց-
 ուածներու, ճոռոմ ու սառուցիկ խօսքերու,
 բնաւ քեզ տաքցնելու հանգամանք չունէր, իմ
 հէ՛ք Մատուս: Ուսումնասիրը խօսեցու հանգու-
 ցեալին առաքինութիւններուն, մեծ իմացակա-

նութեան վրայ, այն տիպար վեհտպետին զոր
 ինք պիտի ընէր օրին մէկը, յետոյ իր դամբանա-
 կանը աւարտեց նմանօրինակ պարագայի մէջ
 զործածուած սովորական գովեստով. «Մա՛րդ-
 մըն էր», ըսաւ ճոռոմութեամբ:

Մարդ մըն էր:
 Անոնց համար որ ճանչցած էին կապիկի այդ
 փոքր դէմքը սրտաշարժ ու համակրելի, դէմքի
 և լեզուի այդ մանկութիւնը՝ ապշեցնող
 ստրկութենէ մը երկարած, Մորոնվալի ճառը
 այնքան սրտաշարժ կ'երեւնար որքան ծիծաղա-
 շարժ:

Սակայն, Մատուս մեղքցող բոլոր կեղծ ար-
 ցունքներուն մէջ գէթ կար ճշմարիտ յուզում
 մը, անկեղծ ցաւ մը, ձէքին ցաւը: Իր ընկերոջ
 մահը շատ ազդած էր իր վրայ, և խափշիկին
 փոքր երեսը այնքան տրտմաթախիծ և այնքան
 խորապէս տխրական զոր ընդհմարած էր ջերմօցի
 ստուերին մէջ, երկու օրէ ի վեր շարունակ զինքը
 կը հետապնդէր: Այս հետապնդումին կը խառնուէր
 այդ պահուն տպաւորութիւնը քստմնասարսուռ
 արարողութեան ու նաև իր անձին դժբախտու-
 թեան զգացումը:

Հիմակ որ խափշիկը ալ ոչ ևս էր, կը զգար որ
 միայն ինք ենթարկուած էր վարժապետին զայ-
 րուցքին, վասն զի միւս «փոքր տաք երկի-
 ները», որքան ալ լքուած, ամենքն ալ թղթա-
 կիցներ ունէին որոնք երբևէ կ'այցելէին ու պիտի
 թողոքէին շատ անկարև անգթութեանց դէմ:

Ձէք աղէկ կը տեսնէր որ լքուած էր ինք:

Մայրը ա՛լ չէր գրեր իրեն, քիմնագիրոնին մէջ ոչ ոք գիտէր անոր ուր ըլլալը: Ա՛հ, եթէ կարենար իմանալ, ի՛նչպէս շուտ մը պիտի երթար անոր քով, իբ թշուառութիւնները պիտի պատմէր անոր:

Ասոր վրայ կը մտածէր փոքր ծէք՝ գերեզման-նոցին ցեխոտ երկար ծառուղիէն իջած պահուն-լապասինտը և տոքթոր Հիրշ առջևէն կը քալէին բարձրաձայն խօսակցելով և ահա իր լսածը.

— Ապահով եմ որ անիկա Փարիզ կը գտնուի կ'ըսէր Լապասինտը:

Ծէք մեքենաբար ականջ դրաւ:

— Առջի օր պուլվառէն անցնիլը տեսայ:

— Իսկ միւսը:

— Անշուշտ միասին դարձած ըլլալու են:

Անիկա, միւսը, ասոնք շատ անորոշ ծանօթութիւններ էին. սակայն ծէք յուզուեմ մը զգաց ինչպէս երբ մտիկ կ'ընէր սեղանին խօսակցութիւնները որոնք կը տանջէին զինքը: Արդարեւ պահ մը ետքը երկու անունները շատ որոշ արտասանուելով՝ հասկցաւ որ չէր սխալած:

Ուրեմն իր մայրը Փարիզ էր, այդ միւսնոյն քաղաքին մէջ ուր ինք կը գտնուէր, և անիկա չէր գար զինքը համբուրելու:

— Եթէ ես երթամ, մտածեց յանկարծ:

Բառ-Լաշէզէն մինչև Մոնթէններ ծառուղիի այնքան երկար ճամբուն վրայ այս գազափարը չարչրկեց զինք. խոյս տալ, օգուտ քաղել այն ցրուեալ վիճակէն որով գիշերօթիկները ետ կը դառնային, յողնութենէ ու մասնաւոր

խօսակցութիւններէ անջատուած, բարեկարգութեան և կեցուածքի մասին անփոյթ, հիմակ որ ազդեցութիւնը ձեռք բերուած, ներկայացումը վերջացած էր:

Մորոնվալ, շրջապատուած իր ուսուցիչներէն և Մգնոտածներու խմբակէ մը ճամբայ կը բանար և ատեն ատեն վերախմբումի շարժումով մը՝ «Քալեցէք», կը պոռուար մեծ Սայտին որ երկրորդ գումարտակ մը կը վարէր: Եգիպտացին, ինքնալ, վարժապետին կոչն ու շարժումը կը փոխան: ցէր այն փոքր սրունքներուն որոնք շատ հեռուանց կը հետեւէին. «Քալեցէ՛ք, քալեցէ՛ք»: Այն ատեն յետամնացները կը սկսէին վազել և վերջապէս կը միանային մեծ խումբին, բարիկամեցողութեան ուժով: Միայն ծէք երթալով ետի կը մնար, մեծ խոնջէնք մը կեղծելով:

— Քալեցէ՛ք կ'ըսէր Մորոնվալ:

— Քալեցէ՛ք, քալեցէ՛ք, կը կրկնէր եգիպտացին:

Շանդ-Էլիզէի յօտ Սայտ վերջին անգամ ետին դարձաւ, երկար բազուկները շարժակելով. բայց անմիջապէս վար ձգեց զանոնք՝ զարհուրած ապշահար ձևով մը:

Այս անգամ փոքր ծէք անյայտ եղած էր:

Է.

ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ԳՆԱՅՔ ԴԱՇՏԻ ՍԷՁԷ

Ի սկզբան չվագեց: Փոխչող մարդու կերպարանք ունենալ չէր ուզեր:

Ընդհակառակն հանդարտ և անտարբեր քայլով 'ը կ'երթար, աչքն ի գէտ, և սրունքները պատրաստ արտասովոր վազքի մը: Բայց քանի կը մօտենար Հօսաման ծառուղիին, վազելու խօլ փափաք մը յառանջ կը մղէր զինք, և իր փոքր քայլերը ակամայ կ'երկարէին, որովհետև իր հասնելու անհամբերութիւնը սոսկալի մտահոգութեամբ մը կ'աւելնար:

Ի՞նչ պիտի գտնէր պուլվառը: Գուցէ տունը գոց: Եւ եթէ Լապասինտար և Հիրշ սխալած էին, եթէ մայրը չէր վերադարձած, այն ատեն ի՞նչ պիտի ըլլար: Այդ փախուստէն յետոյ քիմնազիոն դառնալու գաղափարը միտքն անգամ չեկաւ: Եթէ ասիկա մտածէր, յիշատակն ալ խուլ հարուածներուն և քստմնելի հիւժիւններուն զորս ամբողջ յետմիջօրէ մը լսած էր սենեակէն ուր խառնածինը և Մատու փակուած էին սոսկումով

պիտի լեցնէր զինք և այդ գաղափարէն ետ կեցնէր:

«Մայրս հոն է» մտածեց տղան ուրախութեան յափշտակումով մը, հեռուէն տեսնելով ապարանքին բոլոր պատուհանները բաց, ինչպէս նաև մեծ դրան դռնակները, ինչպէս կ'ըլլար երբ իր մայրը մեկնելու պատրաստուէր: Աճապարեց որ կառքին մեկնելէն առաջ հասնի: Բայց, անդաստակէն իսկ տան երեւոյթը արտակարգ երեւցաւ իրեն:

Բազմութեամբ, ոգեւորութեամբ լեցուն էր:

Գաւիթին տակ կ'իջեցնէին կահեր, թիկնաթուներ, քանարէներ որոնց բացգոյն կերպասները առանձնօցի կիսայոյսին համար շինուած, տարագրուած կ'երեւնային փողօցի լոյսին մէջ: Տարփանքներով զարդարուն հայլի մը կը կրթնէր դրան պաղ քարին, խառն ի խուռն խամբած թաղարներու, քակուած վարագոյրներու հետ, քիւրեղեայ փոքր ջահ մը: Պերճ արդուզարդով կիներ կ'երթեկէին սանդուխին վրայ, և խլացած դորգին վրայ իրենց մանր ոտքերը կը հանդիպէին յանձնակատարներու խոշոր կոշիկներուն, որոնք վար կ'իջնային կահերով բեռնաւոր:

Ճէք ապշահար, վեր ելաւ այդ ամբոխին խառնուած, և դժուարաւ ճանչցաւ բնակարանը, այն աստիճան սենեակները խառնաշփոթ կ'երեւային իրեն, մէկ տեղէ միւսը փոխադրուած, քրքրուած և դեռ նոր կահերու խառնակութեան մէջ:

Այցելուները կը բանային պարապ գզրոցներ, փոքր հարուածներ կուտային պահարաններու տախտակին, աթոռներու լարուած կաշիին, իրենց շուրջը կը գիտէին լպիրշ նայուածքով մը, և

երբեմն, դաշնակին առջեւէն անցնելով, վայելչագեղ կին մը, առանց կենալու և առանց ձեռնոցները հանելու, ստեղնաշարները կը զարնէր: Տղան կը կարծէր որ կ'երազէ տեսնելով իր տունը լեցուած այդ ամբոխով որուն մէջ ոչ ոք կը ճանչնար, ուր աննշմար կ'անցնէր, իբրև ո և է օտարական մը:

Իսկ մայրն ուր էր:

Փորձեց սրահ մտնել. բայց բազմութիւնը հոն կը խռնուէր, «բան մը դիտելով խուցին խորը, և ձէք, հասակին կարճութեանը պատճառով բան մը չկրնալով տեսնել մինակ կը լսէր որ թիւեր կը պոռային և մուրճով մը փոքր չոր հարուածներ կը տրուէին սեղանի մը վրայ:

«Տղու անկողին մը սրահակակալով, ոսկեզօծ և մետաքսազարդ...»:

Ձէք տեսաւ խոշոր սև թաթերու մէջէն իր մօտէն անցնիլը փոքր անկողնին զոր «ազնիւ բարեկամը» իրեն տուած էր և ուր իր ամենէն սիրուն երազներն էր տեսած: Կ'ուզէր պոռալ. «Բայց իմս է այդ անկողինը: Չեմ ուզեր որ տանին:» Ամչկոտութիւն մը բռնեց զինքը. և հոն կը կենար ապշած, աստանդական, խելայեղ, սենեակէ սենեակ իր մայրը փնտռելով կունկի վրայ բացուած այդ բնակարանին տակ նու վրայութեան մէջ, ուր կը մտնէին պուլվառին ժխորն ու անոնց շլացուցիչ լոյսը երբ զգաց որ մէկը բռնեց իր բազկէն:

— Ի՛նչ, պարոն ձէք, ա՛լ գիշերօթիկը չէ՞ք:

Քոնսթանն էր, մօրը սենեկապանուհին, Քոնսթան հագուած սքուած, թատոնի օթեպանուհիի մը պէս վարդագոյն ժապաւէններով գրգռկ մը դրած, կաս կարմիր, բազմազրազ, ծանրակշիւ երևոյթով:

— Ո՛ւր է մայրիկը, հարցուց տղան ցած ձայնով և այնքան յուզեալ ու այնքան անձկոտ շեշտով մը որ խոշոր սենեկապանուհին սիրտը շարժեցաւ:

— Մայրիկնիդ հոս չէ, խեղճ փոքրիկս:

— Եւ ո՛ւր է... Ի՛նչ է աս... Այս մարդիկը ի՛նչ գործ ունին հոս:

— Բան գնելու եկած են: Բայց հոս մի կենաք պարոն ձէք: Խոհանոց ի՛նչանք... Աւելի հանգիստ պիտի խօսակցինք:

Մեծ հաւաքում կար ներքնայարկը, Օկիւսթէն, Բիքարտուհին և մօտակայքի ուրիշ սպասաւորներ: Շամբանեան շատ շուտ կ'երթեւեկէր իւղոտ սեղանին վրայ ուր ձէքին ապագան որոշուած էր գիշեր մը: Տղուն ժամանումը սրտայուզում առաջ բերաւ. չըջապատուեցաւ, շոյուեցաւ տան նախկին սպասաւորէն որ վերջապէս կը ցաւէր բարեբարոյ տիրուհիի մը վրայ որուն հօգը չէր շռայլութիւնը: Որովհետև կը վախնար որ նորէն քիմնագիտն կը տանին գինք, ձէք գգուչացաւ ըսելէ թէ խոյս տուած էր, և երեւակոյական արձակուրդի մը վրայ խօսեցաւ ուսկից օգուտ քաղած էր՝ մօրը վրայ գալու լուր առնելու համար:

— Հոս չէ, պարոն ձէք, ըսաւ Քոնսթան

գաղանապահ երեւոյթով մը, և չեմ գիտեր թէ պարտիմ...

Յետոյ գեղեցիկ զգացումէ մը մղուած.

— Իրաւ որ, մենք իրաւունք չունինք այս տղէն ծածկելու իր մօրը տեղը:

Այն ատեն պատմեց ձէքի թէ տիկինը կը բնակէր Փարիզի շրջակաները գեղ մը զոր էթիօլ կը կոչէին: Տղան քանիցս կրկնել տուաւ այս անունը, էթիօլ... էթիօլ... Եւ այսպէս իր միտքը պահեց:

— Ասկէց շատ հետու է, հարցուց անփութօրէն:

— Ութը մղոն, պատասխանեց Օկիւսթէն:

Բայ Բիքարտուհին, որ ժամանակով Բորպէյլի կողմը սպասաւորութիւն ըրած էր, քանի մը քրիմէզրի խճճութիւն ըրաւ: Ասոր վրայ երկար վիճաբանութիւն մը բացուեցաւ էթիօլ երթալիք ճամբուն մասին, և ձէք ամենամեծ ուշադրութեամբ մտիկ ըրաւ, վասնզի արդէն միտքը դրած էր միս մինակ և հետիոտն կատարել այս երկար ուղևորութիւնը: Պերսիէն, Շարանթոնէն վիլնէօվ Սէն-ժէռօժէն անցնելու էր, հոն աջակողմ դառնալու էր, և թողլով Լիոնի ճամբան և Բորպէյլինը բռնելով, Սէնի եզերքէն և Սինարի անտառէն մինչև էթիօլ ուղղուելու էր:

— Այս է ճամբան, կ'ըսէր Քոնսթան... Պուրակի մը եզերքը կը բնակի տիկինը... Սիրուն փոքրիկ տուն մը որուն դրան վրայ լատիներէն կայ:

Ձէք կ'ցածին չափ կը բանար ակաջները, կը փորձէր միտքը պահել բոլոր այդ անունները, մանաւանդ Փարիզի կողմինը ուսկից դուրս պիտի ելլար, Պերսի և այն գեղին անունը ուր կ'երթար, էթիօլ: Ասոնք իր միտքին մէջ երկու լուսաւոր կէտեր էին որոնց միջև կ'երկարէր մեծ ճամբայ մը՝ մութի և անստուգութեան մէջ:

Հեռաւորութիւնը չէր սոսկացներ զինք. «Ամբողջ գիշերը պիտի քալեմ, կ'ըսէր... Սրունքներս որքան ալ պզտիկ ըլլան, այդ ութը մղոնը պիտի կտրեմ անցնիմ այդչափ ատենուան մէջ»: Յետոյ բարձրաձայն. «Ես կ'երթամ... քիմնազիոն դառնալու եմ...» Իսն մըն ալ ունէր հարցնելու, հարցում մը որ շուրթներուն ծայրը կ'այրէր: Արդեօք ա'Արքանթոն էթիօլ կը գտնուէր: Իր ու իր մօրը միջեւ նորէն պիտի գտնէր այդ ազդեցութիւնը զոր այնքան աղէտտի կը նախազգար... Բայց չըճամարձակեցաւ այս մասին հարցափորձել Գոնսթանը: Առանց ճշդիւ գիտնալու ճշմարտութիւնը, աղէկ կը զգար թէ ատիկա իր մօր կեանքին քիչ պատուաւոր կողմնէր, և չխօսեցաւ այդ մասին:

— Երթաք բարով ուրեմն, պարոն ձէք:

Աղախինները համբուրեցին զայն, կառապանք ուժով սեղմեց իր ձեռքը. յետոյ անդաստակը ելաւ, վաճառման վերջաւորութեան իրարանցումին մէջ. գնահատիչ պատուիրակը կը մեկնէր իր մուսետիկին ընտ, Օվերներցիները կը վիճէին կահերը տարած ատենին: Այս անբացատրելի քայքայման մէջ առանց կանգ առնելու, մինչ այն բոյնը ուր եկած էր ապաստան մը փնտռելու.

կը ցրուէր քաղաքին ամէն կողմը, մենաւոր աղան, ինքնին փողոց նետուելով բախտախնդիր կնոջ այդ բնակարանի ցրուումէն, ձեռք կ'առնէր այն մեծ ուղեւորութիւնը որ պիտի մտանցնէր զինքը իր միակ պաշտպանութեան:

Պերսի:

Ճէք կը յիշէր հոն գացած լլլալը Մորոնվալի հետ վերջերս երբ Մատուին ետեւէն կը վազէին: Ճամբան դժուար չէր, Սոն հասնելու և անոր եղերքէն վեր ելլելու էր շարունակ: Իրաւ, հեռու էր, օ՛հ, շատ հեռու. բայց նորէն խառնածինին ձեռքն ինչպիսի վախէն սկսաւ արագաքայլ կտրել այդ հեռաւորութիւնը: Ամէն վայր կեան նոր սրտադող մը կը ստիպէր զինք քայլը փութացնել: Երբեմն Մորոնվալի գլխարկին մեծ թեւերն էին, որուն շուքը կարծես պատի մը վրայէ կ'անցնէր, երբեմն հապշտապ քալուածք մը որ իր ետեւէն կը վազէր: Ոստիկաններուն խուզարկիչ նայուածքը կը սարսափեցնէր զինքը. և Փարիզի հազարաւոր աղաղակներուն մէջ, կառքերուն թաւալմանը, անցորդներուն խօսակցութեանը մէջ, այս հեքոտ շունչը գործօն մեծ քաղաքի մը՝ միշտ կը կարծէր լսել հազար անգամ կրկնուած ձայն բառը. «Բռնեցէ՛ք... բռնեցէ՛ք...» Այս չարչարանքներէն ազատելու համար դարափն իջաւ և սկսաւ բոլոր ուժովը վազել ջուրը եզերող նեղ ու մաքուր սալարկին վրայէն:

Օրը կը տարաժամէր, Գետը, շատ ծանր, շատ բարձր, շտեղացող բոլոր անձրևներէն դեղնած, ծանրապէս կը զարնուէր կամուրջներու կամար-

ներուն ուր կը շողային երկաթէ խոշոր օղանկեր: Հովը կը փչէր, մարը մտնող արևին յետին ճառագայթները պտրտցնելով: Ամէն բան կ'ողբւորուէր այն անապարանքէն ուր կը մեռնին մեր Փարիզի օրերը այնքան հապշտապ և այնքառաւի: Կիները դուրս կ'ելլային լուացարաններէն, թրջած լաթի ծրարներով բեռնաւոր, այն մութ գոյներովն արատուորուած զորս ջուրը կը ձգէ դիւրաթափանց բարակ կերպասներու վրայ: Եղէգով ձուկ որսացողներ վեր կ'ելլային գաւազաններով, կողովներով, անցնելով ձիերու քովէ զորս ջրարբքէն կը բերէին:

Աւազ յարդարողները կը սպասէին այն փոքր գրասենեակներուն դռները, ուսկից կը ստանան իրենց աւուրչէքը. և ամբողջ գետեզերեայ բնակչութիւն մը, նաւաղներ, փայտահաններ իրենց կորքամակներովը, բուրդէ կնքուղներովը կ'երթեւեկէին գետեզրը, խառնուած ուրիշ ցեղի մը, կասկածելի և ահաւոր, գետափի թափառիկներ, խրեակներու թալլողներ, Սէնի աւարառուներ, որոնք տասնըհինգ ֆրանքի համար ձեզ ջուրէն կը հանեն և հարիւր սուրի համար ձեզ հոն կը նետեն: Ատեն ատեն, այդ մարդոց մէջ, մէկը ետին կը դառնար ու կը նայէր անցնիլը դպրոցականի այդ փոքր պարեգօտին, որ այնքան սաստիկ կը շտապէր և այնքան մանր կ'երեւնար Սէնի եզերքներուն այդ մեծվայելուչ գիւղանկարին մէջ:

Ամէն մէկ քայլին, գետափին երեւոյթը կը փոխուէր: Հոս սեւ էր, և դիւրակոր երկար տախտակներ զայն կը միադնէին ածուխի խոշոր

նաւերու: Աւելի հեռուն, պտուղի կեղեւներու վրայ կը սահէին. մրգաստանի թարմ բոյր մը կը խառնուէր տիղմի հոտին, և խարսխուած բազմաթիւ նաւերու կիսբաց վաչերուն ներքեւ, խնձորի կոյտեր կը պահէին իրենց դաշտային գոյներու զաւարն ու փայլը:

Յանկարծ, ծովու նաւահանգստի մը տպաւորութիւնը կ'ունենայիր, կուտակուժ մըն էր ամէն տեսակ ապրանքներու, կարճ խողովակներով շոգենաւներու՝ որոնց մուխը պարպուած է: Խայծխան հանքածուխ, ուղեւորութիւն կը բուրբէր: Յետոյ միջոցը նեղնալով, մեծ ծառերու փունջ մը ջուրին մէջ կը լուար. հին արմատներ, և ինքզինքը կրնայիր կարծել Քարիզէ քսան մղոն հեռու կամ երեք դար դէպ ի ետ գացած:

Այս ցած խճուղիէն՝ քաղաքը: Մասնաւոր երևոյթ մը կը տեսնար: Տուները աւելի բարձր կ'երեւնային իրենց ցոլքին բովանդակ խորութենէն, անցորդները աւելի բազմաթիւ, հեռաւորութեան պատճառով սեղմուած, և քարափներու ու կամուրջներու ծնօտներուն կրթնած գլուխներու շարքեր կը տեսնուէին, յուլորէն փուռուած արժուկներու վրայ. կարծես Փարիզի ամէն դիէն՝ անգործները, տաղտկացողները, յուսահատները իրենց մունջ հայցողութիւնը կը բերէին այդ ջուրին՝ յարափոփոխ ինչպէս երազմը, բայց նաև յուսահատօրէն՝ միօրինակ ինչպէս ամէնէն տխրունակ կեանքը: Ի՞նչ է ուրեմն առեղծուածը զոր կը գլտորէ այդ կենդանի ջուրը, որպէսզի այդքան դժբախտներ՝ գայն դիտեն վհատ, ապուշ կամ փորձուած կեց

ուածքներով... Մերթ ընդ մերթ, երբ կանգ կ'առնէր շունչ առնելու համար, ձէք շլացումի մը մէջէ կը տեսնէր բոլոր այդ աչքերը որոնք զինք կը լրտեսին կարծես, իրեն կը հետևէին, և նորէն կը սկսէր վազել արագութեամբ:

Բայց մութը կը կոխէր:

Կամուրջներուն կամարը կը մթաղնէր սև անդունդներու նման, գետափը կ'ամայնանար, միայն լուսաւորուելով այն տարտամլոյսէն որ կը բխի ամենէն մութ ջրէն: Քարափի տուններուն կատարը մ'իայն կ'երևնար, տանիքներու, ծխնելոյզներու, զանգակատուններու հերձօտում մը՝ անփայլ սևութեամբ միշտ բարձրացող լոյսին վրայ. ու օդին ստուերները կը միանային ջրին մշուշներուն՝ տժգոյն, նուազուն գիծով մը ուր վառուած առաջին լամպարները, քալող կառքերուն լապտերները կը կապուանային լոյսի մնացորդէ մը:

Առանց տղուն զգալուն, որովհետև նաւաձգութեան ճամբան անզգալի կերպով կը բարձրանար և հետզհետէ կը մեծնար, ինքզինքը գտաւ լայն քարափի մը վրայ համահաւասար սեպեղրին ուսկից քանի մը սահմանաքարեր միայն կը բաժնէին զինք: Հոն, կազը կը լուսաւորէր ցածասայլեր որոնք կը մտնային մեծ դռներու տակ ուր գինիի տակառներ կը գլտորէին աղմուկով. և այդ կառադուններէն, այդ մթերանոցներէն, այդ նկուղներէն, քարափին վրայ շարուած այդ հազարաւոր տակառներէն կը բարձրանար գինեմրուրի բոյր մը՝ թաց փայտի բորբոսած ու անհամ հոտին հետ խառն:

Պերսիսն էր: Բայց միանգամայն գիշերն ալ վրայ հասած էր: Ճէք անմիջապէս շնչմարեց ասիկա:

Լուսալիր քարափին ժխորը, Սէնը որ այդ տեղ լայն էր նաւահանգիստի մը պէս, իրենց տասնապատկուած ցոլքերը կը զրկէին երկու եզերքներուն, ու ճէքը կը խառէին արդէն գիշերացած ժամուն վրայ, և յետոյ իր փոքր երեւակայութիւնը, զոր կը գերագրգուէր վաղքին տենդը, գրաւուած էր զոններէն չկարենալ անցնելու երկիւղովը, միտքը կը ըրէր բոլոր այն պահականոցները որոնք արդէն իմացած էին իր փախուստը: Միայն այս բանը կը մտազբաղեցնէր զինքը:

Բայց անգամ մը անտոգել անցնելէ յետոյ քաղաքագունէն, այդ փոքր փախստական պատմուճանին անցքը առանց նշարուելու մաքսային պաշտօնեայի մը կողմէ, երբ Սէնը աջակողմը ձգելով Օկիւսթէնի պատուէրին համեմատ, մտաւ երկար փողոց մը ուր հետզհետէ ցանցաւ լապտերներ կը քթթէին, այն ատեն գիշերուան մութն ու ցուրտը՝ իր ուսերուն վրայ իջնալով՝ մինչեւ սիրտը թափանցեցին սարսուռի մը գողգոջուժովը: Յորչափ ինքզինքը քաղաքին մէջ, ա՛մբոխին մէջ զգացած էր, մեծ սարսափ մը ունեցած էր, ճանչցուելու, բռնուելու սարսափը. հիմակ նորէն կը վախնար. բայց իր վախը տարբեր բնութիւն ունէր, անհեթեթ նեղութիւն մը, մեծ լուսթեւէն ու մենութեանէն սաստկացած:

Սակայն տեղն ուր կը գտնուէր, գեռ զաշտային

չէր: Փողոցին երկու կողմը տունէր կային. բայց քանի տղան առաջանար, այս շէնքերը երթալով կը ցանցառնային, իրենց մէջտեղ ունենալով երկար տախտակորմեր, շինուածանիւթերու մեծ պահատեղիներ, վայրահակ սայլատուններ, ամենքն ալ տանիքով: Յաժ տանիսներով քանի մը գործարաններ իրենց երկար ծխնելոյզները զէպի երկինք կը ցցէին որ հերձաքարի գոյն ունէր. յետոյ, երկու խեղճ բնակարաններու մէջտեղ միս միսակ, կը բարձանար անսահման շէնք մը վեցայարկ, մէկ կողմէ պատուհաններով ծածկուած, միւս երեք կողմերը մութ և գոց, կորսուած պարապ գետիններու մէջ, քստիլներ և անբան: Բայց, այս վերջին ճիգէն կարծես յոգնած, քաղաքը հատնելու մօտ՝ այլ ևս գրէթէ գետնի հաւասար ողորմելի խրճիթներ կը ցուցնէր: Փողոցն ալ գոգցես կը մեռնէր, ա՛լ ոչ մայթ ունենալով ոչ սահմանանիչ, մէկի վերածելով իր երկու զատ զատ առուակները: Կարծես մեծ ճամբայ մըն էր որ կ'անցնի զեղի մը մէջէ և քանի մը մէթր տեղ ձեռք փողոց» կը ձեւացնէ:

Թէեւ հազիւ ժամը ութը, այդ երկայն ճամբան որ հեռուն կը կորսուէր մութին խորը, զրեթէ լռիկ էր ու ամայի: Հազուադէպ անցորդները անշուկ կը քալէին թաց գետնին վրայ՝ ծածկուած ջրաչեղջիկներով. առանց տեսնելու կը մօտենայիք մունջ ստուերներու որոնք կը սահին տախտակորմերու երկայնքը, ու խորհրդաւոր գործերու կ'երթան, և կարծես միջոցն աւելի մեծցնելու համար, լուսթիւնն աւելի ահաւոր ընծայելու

հա՛խար ատեն ատեն, ամայի գործարաններու պարակգններուն մէջ, շուներ երկարօրէն կը հաջէին:

Ճէք յուզուած էր: Առած ամէն մէկ քայլը կը հեռացնէր զինք Փարիզէ, անոր աղմուկէն, անոր լոյսերէն՝ ակելի խոր կը մխրճէր զինք մութի ու լուսութեան մէջ: Այդ վայրկենին, կը հասնէր վերջին խրճիթին, գինեվաճառի խանութ մը, դեռ լուսաւոր որ ճամբան կը կտրէր փայլուն երկար գօտիով մը. որ տղուն կը թուէր մարդաբնակ աշխարհի սահմանը:

Յետոյ, կուգար անծանօթ ստուերը:

Հոն վազելէ առաջ երկար ատեն վարանն ցաւ:

— Արդեօք ներս մտնամ ճամբան հարցնե՞մ, կը մտածէր խանութին մէջ նայելով, Դժբախտաբար, զրպանը սու մը չունէր... խանութպանը իր հաշուատեղանին առջեւ կը կարդար: Փոքր կազ սեղանի մը շուրջ, երկու մարդեր և կին մը կը խմէին, անոր կրթնած ու մեղմաձայն խօսակցելով. կիսաբաց դուռը հրած պահուն տղուն հանած աղմուկէն, վեր առին գլուխին ու նայեցան: Քստմնելի, տժգոյն ու փհաւոր դէմքեր՝ ունէին, այն դէմքերէն զորս ճէք առտուն տեսած էր պահականոցներուն մէջ երբ Մատուն կը փնտռէին: Կինը մանաւանդ, կարմիր լաթովը գլուխը ցանց մը դրած, զարնուրելի էր:

— Ա՛ս ինչ կ'ուզէ ըսաւ կերկեր ձայն մը:

Մարդերէն մէկը ոտքի կ'ելլար. բայց ճէք խոյս տուաւ սարսափահար, մէկ ոստուժով անցաւ

խրճիթի լոյսէն, լսելով իր ետենէն նախատինքներու տարալի մը և գոցուած գրան ճարճատը: Հիմա խելայեղօրէն նետուելով այդ քստմնելի մութին մէջ որ ապաստան մը եղած էր, բոլոր ուժովը կը վազէր ու երկար ատեն ետքը կանգ առաւ, դաշտին մէջտեղ:

Հեռուն, աջէն դէպի ձախ կը տարածուէին դաշտեր որոնք ամէն կողմէ հորիզոնի գծին կը հպէին կարծես:

Սայլապաններու մէկ քանի ցած ու նոր տուներ միայն, փօքր ճերմակ խորանարդներ այդ սեւորակ մութին մէջ ցանուցըր, կը խզէին տեսարանի այդ միօրինակութիւնը: Անդին, Փարիզ, կը շարունակէր մեծ քաղաքի ժխորը որ տակաւին կը լսուէր այդ հեռաւորութենէն, և երկինքին ամբողջ մէկ կէտը կ'ողեւորուէր դարբնոցի կրակի մը կարմիր ցոլմունքովը: Բոլոր այդ շրջականերէն Փարիզը կը ճանչցուի լոյսի այդ բարձրացումէն:

Տղան հոն կը մնար, անշարժ, սարսափահար:

Առաջին անգամն էր որ դուրսը կը գտնուէր այդքան ուշ և միա մինակ: Ասկից զատ, առտու ընէ ի վեր բան մը կերած ու խմած չէր, սաստ տիկ ծարաւած էր, տոչորող ծարաւ մը:

Հիմա կը սկսէր հասկնալ թէ ինչ սոսկալի արկածի մը մէջ նետուած էր. Թերեւս կը սխալէր և հակառակ կողմը կ'երթար այնքան բաղձացուած և այնքան հեռաւոր այդ գեղեցիկ երկրին: Ընդունելով իսկ որ բռնած ճամբան շիտակ ըլլար, ինչ ուժի պէտք պիտի ունենար մինչեւ նպատակակետ երթալու համար:

Այն ատեն միտք ըրաւ պառկիլ ճամբուն երկու կողմը փորուած փոսերէն մէկուն մէջ և հոն քնանալ մինչեւ որ լուսնայ. բայց երբ կը մօտենար, իր առջեւ, շատ մօտիկը, երկար, ծանր շնչառութիւն մը լսեց: Մարդ մը երկնցած էր հոն, դուրսը կրթնցուցած քարերու դէզի մը վրայ, խիճերու սպիտակութեան մէջտեղ քուրջերու կոյտ մը ձեւացնելով:

Ճէք կեցաւ, քարացած սրունքները կոտորուած դողդոջուն, առաջ կամ ետ քայլ մը առնելու անկարող:

Սուկուժը կատարեալ ըլլալու համար, ահա այդ անանուն ու եռացկոտ բանը սկսաւ շարժիլ հեծել, երեժկտալ քունին մէջ:

Տղան յիշեց կարմրազգեաց կնոջ արիւնոռչտ նայուածքը, կախաղանի այն դէմքերը որոնք կը թափառէին պատին երկայնքը, անդին. մտածեց որ «այդ քնացողը» այն զազիր դէմքերէն մէկը պիտի ըլլար, և կը դողար որ կը տեսնայ այդ աչքերուն բացուիլը, կը ցցուի այդ լքուած երկար մարմինը, կոշիկները ընդ առաջ, ճամբուն ցեխին վրայ:

Կը թուէր իրեն թէ բոլոր խաւարը այդ զարհուրելի ոգիներովը կը լեցուէր: Կը սողային փոսերուն խորը. իր ճամբան կը գոցէին. եթէ միայն ձեռքը աջ կամ ձախ երկնցունէր, իրեն այնպէս կուգար թէ մէկուն պիտի դպչի: Ա՛հ, գիւնին թափելու կամ իր ոճիրը քաւելու համար քարերու այդ դէզին վրայ ինկած թշուառաօ կանը կրնար արթննալ, իր վրայ ցատքել. Ճէք

աղաղակ մը արձկելու իսկ կարողութիւն չպիտի ունենար...

Ճամբուն վրայէն եկած լոյս մը և ձայներ մէկէնիմէկ սթափեցուցին զինք իր թմրութենէն: Սպայ մըն էր որ շուտով իր ամրօցը կը դառնար. Փարիզէն դուրս այն փոքր անջատ ամրօցներէն մէկը, և կը քալէր իր հետևորդ զօրականին հետ որ սաստիկ մթութեան պատճառաւ առջև անցած էր ձեռքը լապտեր մը:

— Բար՛ իրինկուն, պարոններ, ըսաւ տղան անուշ ձայնով մը որ յուզումէն կը դողդղար:

Լապտերակիր զինուորը վեր առաւ լապտերը դէպ այդ ձայնը:

— Գէշ ժամ ընտրեր ես ճամբորդելու համար, տղաս, ըսաւ սպան... Հեո՛ւ տեղ կ'երթաս:

— Օ՛հ, ոչ, պարոն շատ հեռու չէ, հոս մօտիկը... պատասխանեց Ճէք, որ հոգ չէր ընել իր մեծ փախուստը պատմելու:

— Ուրեմն քիչ մը տեղ միտսին կրնանք երթալ... Ես մինչեւ Շարանթոն կ'երթամ:

Ի՛նչ երջանկութիւն տղուն համար մէկ ժամ երթալ այդ երկու քաջ զինուորներուն ընկերակցութեամբը, իր փոքր քայլը անոնց քայլին յարժարցնել, քալել երանելի լապտերին լոյսին մէջ որ երկու կողմի մութը կը վանէր իր շուրջ, աւելի թանձր ու աւելի ահաւոր կը ցուցնէր զայն: Կը հասկնար նաև թէ ուղիղ ճամբուն վրայ է, վասնզի արտասանուած անունները Օկիւսթէնի ըսած անուններն էին:

— Մենք մեր տեղը հասանք, ըսաւ յանկարծ

սպան կենալով... Գիշեր բարի տղաս... կը յորթորեմ քեզ որ ուրիշ ատեն այս ժամուն միս մինակ չճամբորդես: Փարիզի արուարձանը ապահով չէ:

Եւ երկու զինուորները իրենց լապտերով մտան փոքր գոբի մը. ձգելով ձէքը որ անգամ մը ևս առանձին կը մնար Շարանթոնի երկար փողո՞ ձին ծայրը:

Հոն նորէն կը գտնէր Պերսիի լամպարները, խարխուղ գինետունները որոնցմէ դուրս կ'ելլային գինովի երգեր, բիրտ վէճեր զորս քունի ծանրութիւնը աւելի կը թանձրացէր: ժամը ինը կը դարնէր եկեղեցիէ մը որուն ետին կ'աստիճանաւորուէին տուներ, պարտէզներ մէկ կողմին վրայ: Յետոյ, քարափի մը եզերքը գտաւ ինքզինքը, անցաւ կամուրջէ մը որ անդունդի մը վրայ ձգուած թուեցաւ իրեն, մուծը այնքան սաստիկ էր: Կուզէր կենալ, ծնօտին կրթնիլ պահ մը, բայց անդադրում երգերը որոնք հիմա ցրուած էին փողոցներուն մէջ. կը մօտենային, և նոր սոսկումէ մը հալածուելով, խեղճ փոքրիկն սկսաւ վազել. նորէն դաշտն ելաւ, ուր գոնէ իր երկիւղը երազի երեւոյթներ կ'առնէր:

Հոս, այլեւս չկար Փարիզեան արուարձանը գործարաններով կտրատուած: Ազարակներ, ախոռներ կային, որոնցմէ յարզի շփիւններ, բուրդին և ազբի բոյր մը դուրս կ'ելլային: Յետոյ ճամբան կը լայննար. նորէն կը գտնէր իր անվերջանալի փոսերը, իր քարերու գէզերը զու-

դաչափօրէն տողանցուած և իր ցած սահմանանիշերը որոնք հեռաւորութիւնները կը չափեն ուղեւորներու խորջ քայլերուն վրայ:

Միջոցին մէջ սահող այդ լուութիւնը ամէն շարժման այդ մեռելութիւնը տղուն կուտայ պատրանքն անսահման տարածուն քունի մը, և կը վախնայ որ իր քովէն կը լսէ այն խոնջ հոնգիւնը որ այնքան սաստիկ սարսափեցուցած էր զինք անդին, քարերու գէզին վրայ: Իր քայլին թեթև շուկն իսկ կը խռովէ զինք. երբեմն ետին կը դառնայ աշխուժով... Ելսը միշտ կը լուսաւորէ զինք. Փարիզի Ելսը միշտ կը լուսաւորէ հորիզոնը: Հեռուանց անիւներու ճուխն մը, բոժոժներու հնչիւն մը կը լսուի: Տղան կ'ըսէ ինքնին. «Սպասե՛նք», բայց բան մը չ'անցնիր, և այդ աներեւոյթ սայլակը որուն անիւնեմը կարծես դժուարաւ կը քալեն, կը մխուի հորիզոնին մէկ հեռաւոր տեղը, ետ կը դառնայ, կը լռէ, կ'արթըննայ տաժանելի ճամբու մը դարձդարձիկ քմայքներուն մէջ, և երբէք երեւան չ'ուզեր ելլել:

Չէք կը շարունակէ իր վազքը... Ո՞վ է այն մարդը որ իրեն կը սպասէ ճամբուն դառնալու տեղը... Մէկ մարդ մը, երկու, երեք... Մտեր են, երկար կաղամախիներ, որոնք իրենց բոլով տերեւներովը կը սարսուան առանց իրենց կատարն իսկ ձեւելու, յետոյ կնձնիներ, Յրանսափ հնամեայ կնձնիներ, քմահաճ կոճղերով, տերեւոտ, անսահման, ալեծւփ. և Չէք կը քալէ բնութենէն

չըջապատուած, գարնան գիշերներու մեծ խորհուրդովը պարուրուած՝ ուր կարծես կը լսուի խոտին բուսնիլը, ծիլերուն բացուիլը, գետնին ձեղքուիլը փթթումներու համար: Բոլոր այս չփոթ չչուկները կը սոսկացնէին զինք:

— Սիրտ առնելու համար արդեօք երգե՞մ:

Մութին մէջ՝ գիշերային երգ մը եկաւ իր միտքը, Թուռէնի եղանակ մը որով մայրը ատենօք կը քնացնէր զինք իր փոքր սենեկին մէջ, երբ լոյսը մարէր:

Կօշիկներս կարմիր եմ,
Սիրուես, աղւորիկս:

Այս եղանակը կը դողդղար ցուրտ օդին մէջ և լսողին գուլթը կը շարժէր, մանկային այս երկիւղը որ կը մրմնջէր մեծ սեւ ճամբուն մէջտեղ, և այս երգը կը ծառայէր իրեն իրեւ դողդղուն և հնչուն թեւ մը առաջնորդող... Յանկարծ երգը կտրեցաւ:

Սոսկալի բան մը կը մօտենար, միջոցէն աւելի սեւ ալեծփում մը, իբր թէ անդունդներու խաւարը տղուն վրայ յառաջանար զայն ընկուզելու համար:

Տեսնելէ, որոշելէ առաջ, լսեց:

Նախ աղաղակներ էին, մարդկային կցկտուր աղաղակներ որոնք հեծեծանքներու կը նմանէին կամ ոռնումներու. յետոյ խուլ հարուածներ, խոշոր տարափի մը, փոթորկալից անձրեւի մը աղմուկին խառնուած որ դէպ իրեն դալու վրայ էր՝ այդ մահասարսուռ ամպրոպէն բերուելով: Յանկարծ ահաւոր պոչիւն մը թնդաց:

եզներ են երկու փոսերուն միջև սեղնուած ամբողջ հօտ մը, որ կը շրջապատէ փոքր ձէքը, անոր կը քսուի, կը հրմշտիէ զայն: Կը զգայ ցուռկներուն թաց շունչը, ուժեղ պոչերուն մտրակի հարուածը. լայն գաւակներուն տաքութիւնը, տակնուվրայ եղած ախոտի մը ամբողջ բուրում մը: Հօտը կ'անցնի թաթառի մը պէս, ընդ հսկողութեամբ երկու կարճուգէր շուներու և երկու խոշոր մանչերու՝ կէս մը հովիւ, կէս մը մսագործ, որոնք կը վազեն անսանձ ու վայրագ արջառներուն ետեւէն, իրենց բիրի հարուածներովն ու իրենց ոռնումներովը քշելով զանոնք:

Անոնց ետեւէն, տղան սոսկահար կը մնայ: Քայլ մը առնելու չի համարձակիր: Ասոնք անցան զացին, բայց ուրիշներ պիտի գան թերեւս: Ո՛ւր երթալ, ի՞նչ ըլլալ... դաշտին մէջտեղի ճամբան բռնել... Բայց պիտի մոլորէր, և յետոյ ա՛յնքա մութ է: Կուլայ, կը ծնրագրէ, կ'ուզէ հօն մեռնիլ, Կառքի մը թաւալումը, երկու վառուած լապտերներ՝ որոնց գալը հեռուէն կը տեսնէ ճամբուն վրայ, երկու բարեկամ նայուածքներու պէս, կ'ոգեւորեն զինք մէկէնիմէկ: Վախէն սիրտ առած կը կանչէ:

— Պարո՛ն... Պարո՛ն...

Կառքը կեցած է, և ծածկոյթէն դուրս կ'ելլայ ակնջիկաւոր խոշոր բարի քասքէղ մը որ կը ծռի փնտռելու համար թէ՛ ո՞վ կրնար արձկած ըլլալ այդ երկչոտ աղաղակը որ այդքան վարէն վեր կ'ելլայ, գետնին երեսէն:

— Շատ յոգնած եմ, կ'ըսէ ձէք դողդալով, թոյլ կուտա՞ք որ քիչ մը ձեր կառքն ելլեմ:

Խոշոր քասքէթը կը վարանի պատասխանելու, բայց ծածկոյթին խորէն կնոջ ձայն մը օգնութեան կը հասնի աղուն. «Ո՛հ, խեղճ պղտիկը... ներս առ»:

— Բ՛ւր կ'երթաք, կը հարցունէ քասքէթը:

Տղան պահ մը կը փնտռէ, ինչպէս բոլոր փախստականները որոնք հետապնդումէ մը կը վախնան, խնամով կը ծածկէ իր «ուղեւորութեան նպատակակէտը»:

— Վիլնէօվ Աէն - Ժօրժ, կը պատասխանէ ըստ բախտի:

— Վեր ելէք ուրեմն:

Ահա կառքին մէջն է, ուղեւորական աղւոր ծածկոյթով մը փաթթուած, խոշոր պարոնի մը և դօրեղ կնոջ մը միջեւ. որոնք կառքին լապտերին լոյսովը հետաքրքրութեամբ կը նային ճամբուն վրայէն վերցուած այդ փոքր ուսանողին: Այդքան ուշ ատեն ո՛ւր կ'երթայ, տէր Ատուած, և միս մինակ: Ձէք մեծ փափաք մը ունէր ճշմարտութիւնն ըսելու: Ազնիւ մարդոց մտաւորութեան մէջ վստահալից հաղորդակցութիւն մը: Բայց ո՛չ, շատ կը վախնայ որ զինք Մորոնովալին կը տանին: Այն ատեն պատմութիւն մը կը պատմէ... Իր մայրը շատ հիւանդ է գիւղը, բարեկամներու տուն... Իրիկունը իմացուցած են իրեն և ինք անմիջապէս ճամբայ ելած է հետիոտն, վասնզի յաջորդ օրուան կառաչարին սպասելու համբերութիւնը չէր ունեցած:

— Կը հասկնամ, կ'ըսէ կինը, որ բարի ու միամիտ կնոջ մը երեւոյթը ունի. և ակնջիկաւոր քասքէթը ինքն ալ կը հասկնայ: Միայն, իմաստալից դիտողութիւններ կընէ թէ այդ տարիքը ունեցող աղու մը համար անխոհեմութիւն է այդ ժամուն ճամբաներուն վրայ պտրտիլ: Վտանգներն ամէն տեսակ են, և քասքէթը քիչ մը վարդապետական ձեւով — որ այնքան հեշտին է ու ջերմ — հաճութեամբ կը թուէ զանոնք իր դեռատի բարեկամին. յետոյ կը հարցունէ թէ իր ձօր բարեկամները Վիլնէօվի ո՛ր կողմը կը բնակին:

— Գիւղին ծայրը կը պատասխանէ ձէք աշխուժով: Աջակողմի վերջին տունը:

Բարեբախտաբար մութ էր և իր կարճութիւնը կը ծածկուէր կառքին ծածկոյթին տակ: Դժբախտաբար հարցափորձերուն ծայրը չիգար: Էիկ կնիկ յոյժ շատախօս էին, և հետաքրքիր բոլոր այն շատախօսներուն պէս որոնց հետ չես կրնար հինգ վայրկեան մնալ առանց հասկնալու անոնց ամէն գործերը: Պուռտօնէ փողոցէն ասուելա՛ ճառներ են որք ամէն շաբաթ օր գեղ կ'երթան իրենց սեպհական սիրուն փոքր տան մը մէջ դուրս թափելու իրենց առևտուրին ծանր օդը. հեղձուցիչ փոշին, աղւոր առևտուր մը որուն շնորհիւ քիչ ատենէն պիտի կրնան բոլորովին մեկուսանալ իրենց փոքր կահանջաւէտ անկիւնը Սուասի-սուս-էթիօլի:

— Էթիօլէն հեռօ՛ւ է այն գիւղը կը հարցնէ ձէք սարսուլով:

— Օ՛հ, ոչ... քովը է, կը պատասխանէ խոշոր քասքէթը որ մտրակի բարեկամական հարուած մը կուտայ իր ձիուն:

Ի՛նչ չարաբախտոնթիւն:

Այսպէս, եթէ սուտ ըսած չըլլար, պարզապէս խոստովանէր թէ էթիօլ կ'երթար. ուրիշ ընելիք չունէր եթէ ոչ իր ճամբան շարունակել այդ աղւոր կառքով որ հաւասար ընթացքով կը թաւալէր շարժուն ու անդորրիչ լոյսի մը ակօսին մէջէն: Ուրիշ ընելիք չունէր եթէ ոչ օրօրուիլ բոլոր այդ շարօրութենէն, երկնցնել իր փոքր ընդարձացած սրունքները, քնանալ կնոջ շալին մէջ որ ամէն վայրկեան կը հարցնէր իրեն թէ հանգիստ է, տա՛ք է: Յետոյ ակնջիկաւոր քասքէթը բացած էր սրուակ մը որ կծու բան մը կը պարունակէր և կաթիլ մը խմցուցած էր իրեն՝ աշխուժցնելու համար զինք:

Ա՛հ, եթէ ունենար անոնց ըսելու քաջութիւնը, «իրաւ չէ... Սուտ ըսի... Վիլնօվ Սէն-ժօնօթի մէջ գործ չունիմ... Աւելի հեռուն կ'երթամ, հոն ուր դուք կ'երթաք:» Բայց իր վրայ պիտի հրաւիրէր արհամարհանքը, կասկածը այդքան բարի, այդքան սրտաբաց մարդոց, և լաւագոյն կը համարէր նորէն իյնալ այն արհաւիրքին մէջ ուսկից անոնց գթասրտութիւնը քաշած հանած էր զինքը: Սակայն երբ լսեց անոնց ըսելը թէ Վիլնէօվ կը հասնէին, տղան չկրցաւ հեծեծանք մը զսպել:

— Մի լաք, բարեկամս, կ'ըսէր կինը, թերևս ձեր կարծածին չափ հիւանդ չէ մայրերնիդ և ձեզ տեսնելով պիտի հանգստանայ:

Վիլնէօվի վերջին տան առջև, կառքը կեցաւ:

— Հոս է, ըսաւ ճէք յուզուած:

Կինը համբուրեց զայն, ամուսինը ձեռքը սեղմեց վար իջնելուն օգնելով:

— Ա՛հ, շատ երջանիկ էք որ հասաք... մենք տակաւին չորս մղոն տեղ ունինք:

Իւ ի՛նքն ալ այդ չորս մղոնները պիտի կտրէր անցնէր:

Սոսկալի բան էր:

Վանդակորմի մը ժօտեցաւ իբր թէ զանգակը զարնելու համար:

— Գիշեր բարի, պողացին իր բարեկամները:

«Գիշեր բարի» պատասխանեց արցունքէ խղզուած ձայնով մը և կառքը, դուրս ելլալով Վիօնի ճամբէն, աջակողմէն բռնեց ծառերով եզերւած ուղի մը, իր լապտերներովը լուսաւոր մեծ շրջագիծ մը ձեւացնելով դաշտին մթութեան մէջ:

Այն ատեն տղան խօլ մտածումն ունեցաւ թէ թերեւս կարենար միանալ այդ պաշտպան լոյսին, անոր մէջ պահպանուիլ, անոր հետեւիլ վազն ի վազը: Տեսակ մը մոլեգնութեամբ անոր ետեւէն խոյացաւ. բայց իր օրունքները զորս հանգիստն աւելի տկարացուցած էր, ինչպէս լոյսը աւելի կուրցուցած էր իր աչուրները, ստուերին խիտ քօղերուն, չէին ուղեր բանի մը ծառայել:

Քանի մը քայլ առնելէ ետք ստիպուեցաւ կե-
ձեք

նալ, փորձեց նորէն վազել, և վերջապէս ոգեւ-
պառ ինկաւ տագնապով մը, արցունքներու կո-
հակով մը, մինչ աստիճական կառքը իր ճամբան
կը շարունակէր անդորրիկ, առանց միտքէն ան-
ցընելու թէ իր ետին կը թողուր այնքան խոր և
այնքան կատարեալ յուսահատութիւն մը:

Հիմա պառկած է ճամբուն եզրը: Օդը ցուրտ
է, հողը թաց է: Ի՞նչ փոյթ. խոնջութիւնը
ասոնցմէ աւելի սաստիկ է: Շուրջը կը զգայ դաշ-
տերուն անծայրութիւնը: Հովը այն երկար շունչն
ունի՝ որով կ'անցնի մեծ անջրպետներէ ցամաք
թէ ծով, և քիչ քիչ դաշտին բոլոր շունչերը,
խտափ չըջիւններ, տերեւներու սոսափիւն, հառաչ-
ներու և հնչիւններու անհուն տատանումի մը
մէջ խառնամառն, կը շրջապատեն տղան, կ'օրօ-
րեն զայն, կ'անդորրեն ու խորունկ կը քնացնեն:

Ձարհուրելի աղմուկ մը ընդոստ կ'արթնցնէ
զայն: Նորէն բան մը կայ: Սչքերն հապիւ բա-
ցած, ձէք տեսաւ իրմէ քանի մը մէթր հեռու
ողորկի մը վրայէն անցնիլը հրէշային, սոսկալի
բա ի մը, ոռնացող, սուլող գազան մը՝ երկու
ահագին աչքերով կորնթարդ ու արիւնացայտ, ու
երկար սեւ օղակներով որոնք կը թաւալին կայ
ծեր ժայթքեցնելով, Հրէշը կը փախչի մութին
մէջ, անսահման գիսաւորի մը պէս որուն ճառա
գայթը օդը կը ձեզքէր զարհուրելի ժխորով մը:
Անցած տեղերէն մութը կը բացուի, կը պատուտի,
գերան մը կը տեսնուի, ծառերու պուրակ մը,
ստուերը նորէն կը գոցուի հեղձնտէ, և երբ
տեսնելիքն արդէն հ'ուացած է, երբ այլևս
փոքր կանանչ բոց մը լոկ կ'երեւնայ, ահա այն

ատեն տղան կը հասկնայ թէ գիշերուան ճնպըն-
թաց կառախումբը անցած էր:

Ժամը քանին է: Ո՞ւր կը գտնուի: Ո՞րչափատեն
քնացած է: Չիգիտեր. բայց այդ քունը գէշ ազդած
է իր վրայ. արթնցած պահուն խխում է, անդամ-
ները ընթարձացած, սիրտը ահուելի կերպով սեղ-
մուած: Մատուն երազած է... սոսկալի՛ վայր-
կեան ուր երազը՝ զարթնումի պահուն ցնցելով՝
նորէն միտքը կ'իյնայ այնքան սրտածմբիկ ու այն-
քան իրական: Հողին խոնաութիւնը ներսն անց-
նելով. ձէք երազած է թէ պառկած էր գերեզ-
մանոցին մէջ, փոքր արքային քով: Դեռ կը
սարսուայ գետնին այդ ցուրտէն, ծանր, առանց
օդի ցուրտ մը: Կը տեսնէ Մատուն դէմքը, այդ
փոքր սառուցիկ մարմինը կը զգայ իրենին քով:
Այդ չարչարանքէն ազատելու համար, ոտքի կ'ել-
լայ: Բայց ճա՛րուն վրայ զոր գիշերուան հովը
չորցուցած կարծրացուցած է, իր քայլը կը հնչէ
այնքան սաստիկ, որ կրկնապատկուած կը կարծէ
զայն իրեն հետեւող ուրիշ քայլով մը: Մատուն
իւր հասեւէն կը քալէր...

Եւ խօլ վազքը կը վերսկսի:

Ձէք կը յառաջանայ մութին մէջ լուսութեան
մէջ: Կ'անցնի քնացած գեղէ մը, քառակուսի
զանգակատան մը ներքեւէն որ իր գլխուն կը
նետէ իր խոշոր խաղերը թրթռուն ու ծանր,
Ժամը երկուք կը զարնէ: Ուրիշ գեղ մը, ժամը
երեք կը զարնէ: Կ'երթայ, կ'երթայ: Գլուխը
կը դառնայ, ոտքերը կ'այրեն զինք: Կը քալէ
միշտ, Եթէ կենար, շատ կը վախնար որ նորէն

երազը կը տեսնայ. իր սոսկալի երազը զոր վազ-
քին շարժումը կը սկսի ցրուել. Ատեն ատեն կը
հանդիպի մեծ վաչկերով ծածկուած կառքերու,
քնաչըջիկ կառքեր ուր ամէն բան կը քնանայ,
ձիերը, կառավարը:

— Տղան, ոգեսպած, կը հարցնէ. «Շատ հեռու
եմ էթիօլէն»:

Մուտուք մը կը պատասխանէ իրեն.

Բայց ահա ուրիշ ուղևոր մը ևս իրեն հետ
պիտի ճամբորդէ՞ դաշտին մէջէն, ուղևոր մը
որուն մը որուն մեկնումը կը ձայնուի քաղազ-
ներու երգերովը և գետեզրի գորտերուն թեթև
բոժմներովն: Արշալոյսն է, արշալոյսը որ կը
յածի մառախուղներուն սակ, բռնելիք ճամբու
մասին դեռ վարանոտ: Տղան կը գուշակէ զայն
իր շուրջը և բովանդակ բնութեան հետ ինքն
ալ կը զգայ նորածագ օրուան անձկոտ սպա-
սումը:

Յանկարծ, չիտակ իր առջև, այդ էթիօլ
գիւղին ուղղութեամբ ուր կը գտնուին բաժ
էին իր մայրը, ճիշդ հորիզոնին այդ կողմէն,
երկինքը կը բացուի, կը պատուի: Նախ և առաջ
լուսաւոր գիծ մըն է. մութին ճիշդ եզրը փռուած
տեգունութիւն մը՝ առանց ամենափոքր ճառա-
գայթուժի: Այս գիծը երթալով կը մեծնայ,
լոյսի մը բարբախումովը. անստոյգ բոցի այն
շարժումովը, որ օդը կը փնտռէ բարձրանալու
համար: Ծէք գէպ այդ լոյսը կը քալէ տեսակ
մը ցնորքով որ իր ուժը կը տասնապատուի:

Բան մը կը զգացունէ իրեն թէ մայրն հոն է,
հոն նաև վախճանն այդ ահաւոր գիշերուան:

Հիմակ երկինքին բոլոր յատակը բացուած
է, կարծես վճիտ մեծ աչք մըն էր արտասուե-
թաց, որ տղուն զայր կը դիտէ քաղցրութեամբ
ու խանդաղատանքով. «Հոն կ'երթամ, հոն
կ'երթամ» կ'ուզէ պատասխանել այդ լուսա-
յեղց և օրհնեալ կոչին. Ճամբան որ կըսկսի ճեր-
մկիլ, ալ չի վախցնէր զինքը: Մնաց որ գեղեցիկ
ճամբայ մըն է առանց փոսի, առանց սալարկի,
որուն վրայ կարծես պերճօրէն կը թաւալէին
հարուստի կառքեր: Երկու կողմը, արշալոյսի
չողոյն ու ճառագայթոյն ողողուն, շքեղ բնա-
կարաններ կը սփռեն իրենց լայն վերնագաւ-
թակները, իրենց մարմանդներն արդէն ծաղ-
կաւէտուած, իրենց դարձաբարձիկ ծառուղիները,
ուր ստուերը կ'ապաստանի աւազին վրայ
սահելով:

Ճերմակ տուներուն և որմնայեց ծառերուն
միջեւ, այգիի դաշտեր կանանչ զառթափներ
կ'իջնան մինչեւ գետակ մը որուն մութէն
դուրս ելլալն ալ կը տեսնուի. համակ վէտովէ-
տուն մութ կապոյտով, բաց կանանչով և վարդ
գոյնով:

Եւ միշտ երկինքին լոյսը որ կը մեծնայ, որ կը
ժօտենայ:

Օ՛հ, շուտով շողա՛, մայրագորովդ արշալոյս.
Քիչ մը ջերմութիւն թափէ, և յոյս, և ուժ
տուր ոգեսպառ տղուն որ կը շտապէ՝ քեզ կար-
կառելով բազուկները:

— Շատ հեռու եմ էլթիօլէն . հարցուց ձէք հողակիրներու որք կ'անցնէին պարկը ուսընդանութ, անխօսուկ խմբակներով դեռ քնէամ :

Ոչ, էլթիօլէն հեռու չէ . անտառին հետեւելու է չիպ շիտակ :

Այդ պահուն կարծինայ անտառը : Ճամբուն ծայրը լարուած կանանչ մեծ վարադոյրը կը սարսուայ : Ճոռուողիւններ, մնչիւններ . դայլայլումներ են իրարու կը պատասխանեն ցանկապատին մասուրներէն մինչև դարաւոր կաղնիները : Ճիւղերը իրարու կը քսուին, կը ծռին ուժգնարախ թեւերու հարուածներուն տակ, մինչ օդին մէջ մնագած խաւարը կը շոգիանայ, գիշերային թռչունները լռիկ ու ծանր թռիչով՝ կը հասնին իրենց թաքուն ապաստանները, արտոյտ մը վեր կ'ելլայ դաշտէն նուրբ, թեւերը ձգտուած, կը բարձրանայ հնչուն թրթռումներով, գծելով առաջին անտեսանելի ահօսը, ուր ամբան գեղեցիկ օրերուն մէջ իրարու կը միանան մեծ անդորրութիւնը երկնքին և բոյոր գործօն տղմուկները երկրին :

Տղան ա՛լ չի քալեր, կը քաշկռտուի : Դըրգլեազգեաց պառաւ մը շարադէմ՝ կ'անցնի, այժ մը տեսնելով : Անգամ մըն ալ կը հարցնէ տղան .

— Շատ հեռու եմ էլթիօլէն :

Պառաւը անոր կը նայի վայրագ երևոյթով մը և խղճալից փոքր ճամբայ մը կը ցուցնէ որ՝ նեղ ու ցից՝ կը բարձրանայ անտառին եղերքէն : Հակառակ իր խօնջէնքին, ճամբան կը շարունակէ անդու : Արևը գրէթէ տաք է արդէն . քիչ մը առաջուան այգը շլացուցիչ ճառագայթներու

վառարան մը եղած է : Ձէք կը հասկնայ որ կը մօտենայ : Կ'երթայ, կորաքամակ, դանդաչուն, քարերուն դարնուելով որոնք կը գլորին սաքե բուն տակ . բայց կ'երթայ :

Վերջապէս, վերը, կառապան մը կը տեսնայ որ կը բարձրանայ խմբուած տանիքներուն վերև . կանանչի զանգուածի մը մէջ : Օ՛ն, ճիգ մը ևս : Մինչեւ հօն հասնելու է : Բայց ուժը կը կտրի :

Կ'իյնայ, կ'ելլայ . նորէն կ'իյնայ և արաւանունքներուն մէջ որք կը բացխփին, իր մօտը կը նշմարէ փոքր տուն մը որթատունկերով, ծաղկալից ճլելեկներով, վերամբարձ վարդենիներով բեռնաւոր որ կը պատեն զայն մինչեւ աղաւնոցին կատարը և նոր աղիւսներով ծածկուած վարդագոյն աշտարակիկը : Դրան վերևը, արդէն ծաղկած եղրեւանիներու ծածանուտ ստուերին միջեւ՝ արձանագրութիւն մը ոսկետառ . Parva domus, magna quies .

Օ՛հ, սիրուն հանդարտ տունը, խաբեաչ լոյսով ողոզուն : Դեռ ամէն բան գոց է, սակայն չեն քնանար, վասնզի ահա կ'նոջ ձայն մը թարմ ու զուարթ որ կ'ըսկսի երգել .

Իմ կօշիկներս կարմիր են

Աղւորս, սիրունս

Այս ձայնը, այս երգը . . . ձէք երազ կը կարծէ : Բայց ապակեփեղկի մը երկու դռնակները կը ճարճատեն պատին վրայ, և կին մը կ'երեւնայ ձեպ ճերմակ, առտուան անխնամ կերպարանքով :

փաթթուած մագերով և զարթնումէն զարմացած
նայուածքով :

Իս կօշիկներս կսուրիս են

Ողջո՛յն, սարփսնիք իս

— Մայրի՛կ... մայրի՛կ... կը կանչէ ձէք տկար
ձայնով մը :

Կինը կը կենայ, ափրեբրան, կը նայի, պահ մը
կը փնտռէ, ծագող արեւէն աչքը շլացած, յետոյ
յանկարծ կը նշմարէ այդ փոքր տոբոյն էակը
աղմաթաթաւ, պատառուն, ոգեսպառ :

Մեծ աղաղակ մը կ'արձակէ. — ձէ՛ք :

Մէկ վայրկեանէն անոր քովն է և իր մայրական
սրտին բոլոր ջերմութեամբը կը տաքցնէ կիսամեռ
աղան որ սառած էր սոսկումէ, անձկութենէ, իր
վերջին գիշերուան բոլոր ցուրտէն ու խաւարէն :

Ը.

«ՓՈՔՐ ՏՈՒՆ, ՄԵՄ ՀԱՆԳԻՍՍ»

— Չէ. ձէքս, չէ, իմ, սիրելի ձէքս մի՛ վախ
նար. ալ չպիտի դառնաս այն անիծեալ քիմնա-
զիոնը... Չաւակս ծեծել, զաւակս ծեծել համար-
ձակեր են... Շատ աղէկ ըրիր փախչեր ես...
Այն թշուառական խառնածինը քեզի ձեռք
վերցնէ՛, Չի՞ գիտեր ուրիմն թէ դուն քու ծնուն-
դովդ, ձգէ գոյնդ, դուն իրաւունք պիտի ունե
նայիր զանիկա քանակոծելու : Պէտք էիր բսել
անոր. մայրիկս խառնածիններ ունեցած է իր
ճառայութեան ներքե : Էյ, ինձի մի՛ նայիր արտուր
մեծ աչքերովդ : Ա՛լ հոն չպիտի դառնաս ըսի : Նախ
չեմ ուզեր որ այլ ևս ինէ բաժնուիրս, Բեզի համար
փոքր աղւորիկ սենեակ մը պիտի պատրաստեմ :
Պիտի տեսնաս թէ ի՛նչ աղէկ է գեզը : Անասուն-
ներ, հաւեր, ճագարներ և այժ մը, ու էչ մը
ունինք : Նոյին տապանակն է այս տունը... Բու
ժամանումդ այնքան յուզեց զիս... Օ՛հ, երբ քեզ
տեսայ հոն, ճամբուն վրայ, այդ վիճակին մէջ...
Օ՛հ, քնացիր, հանգչէ քիչ մը : Նախաճաշին ատենը

պիտի արթնցնեմ: Բայց, նախ և առաջ պաղ արգանակ խմէ քիչ մը: Գիտես Պ. Աիվալտա ինչ կ'ըսէ. կազդուրուելու համար քունի և սնունդի պէտք ունիս... Աղւոր է, հէ՞, մայր Արշանպօլի արգանակը: Խեղճ տղաս, երբ կը մտածեմ թէ քնացած ատենս դուն միս մինակ կը վազէիր ճամբաներուն վրայ: Սոսկալի բան է... Կը շես հաւերս որ զիս կը կանչեն: Ես կ'երթամ... Դուն քնացիր:

Մայրը ելաւ գնաց ոտքին ծայրերուն վրայ կոխելով, թեթեաքայլ, երջանիկ, միշտ սիրուն, թէեւ քիչ մը երած կենդանի օրէն և հագուած գեղջուկի տարազ մը՝ թխագոյն կտաւի վրայ առատ սև թաւիչներով և իտալական յարդէ գլխարկ մը վայրահակ ծաղիկներով զարդարուն: Ամէն ժամանակէ աւելի տղայ, կը խաղար գիւղին մէջ:

Ճէք չէր կրնար քնանալ: Հասնելէն յետոյ անցուցած քանի մը հանդիստի ժամերը, իր լուսանքը, մայր Արշանպօլի արգանակը, և ամենէն աւելի պատանեկուծեան հրաշալի առաձգութիւնը, իր սոկալու ճապուկ զօրութիւնը յաղթած էին իր խոնջութեան: Բոլորտիքը կը նայէր, ըմբոշխնելով այդքան անդորր միջավայրին բարօրութիւնը:

Այլ ևս Հօսման պուլվառին վաղեմի պերճանքը չկար, մեաքըսազարգ, վաղկայապատ, հեղձուցիկ: Սենեակն ուր կը գտնուէր ընդարձակ էր՝ պարսկական բացգոյն կերպասով սրահակուած Լուի ԺՉ.ի կահերով զարդարուն՝ ձեպ ձերմակ և գորշ՝ առանց ամենափոքր ոսկեղօծումի: Դուրսը

անդորրութիւնը դաշտին, ապակիներու դէմ ճիղերու շրջիւնները, աղաւնիներուն միջիւնները, ասնիքին վրայ և մօրը «կըթկըթ»ները որ հաւնօցէն կը բարձրանային զանազան կոչերու հետ, ոտքերու օրօտկումներու հետ որք առաջ կուգան ափ մը վարսակի շուրջ:

Ճէք կը ճաշակէր մտերմութիւնը շրջապատի լուծեան մէջ ցրուած այս թեթև ազմուկին, երջանիկ էր ու հանգստացած: Մէկ բան մը կը խռովէր զինք. տ'Արժանթոնի կենդանագիրն իր դիմացը, անկողնիս ոտքին կողմը, յաւակնտա, բռնաւորի կեցուածքով, ձեռքը կիսաբաց գիրքի մը վրայ, աչքերը դաժան և տժգոյն:

Տղան կը մտածէր. «Ո՛ւր է, ո՛ւր կը բնակի... Ինչո՞ւ չտեսայ:» Վերջապէս, նեղուելով այդ լուսանկարին նայուածքէն որ հարցումով մը կամ յանդիմանանքով մը կը հետապնդէր զինք կարծես ոտքի ելաւ և մօրը քով իջաւ:

Մայրը զբաղած էր խնամելու, սնուցանելու իր անասունները շքեղ անճարակութեամբ մը, մինչև արմուկները ձեռնոցապատ, փոքր մատր դէպ ի վեր, շրջազգեստը՝ մէկ կողմէն վեր առնուած՝ ցօյց կուտար գծաւոր վտաւակ մը և երկար կրունկներով կօշիկներ: Մայր Արշանպօլ կը խնդար անոր անճարակութեանը վրայ: Ինքն ալ միեւնոյն ժամանակ մաքրելով ճագարներուն խցիկը: Այս մայր Արշանպօլը անտառապանի կինն էր, որ կուգար տնարարութիւն և խոհարարութիւն ընել Օլնէթ, ինչպէս կ'անուանէին երկրին մէջ Ճէքին մօրը բնակած տունը՝ փոքր լստտենիներու

(օրն) պուրակի մը պատճառաւ սրք տնկուած էին պարտէզին ծայրը :

— Յիսո՛ւս - Քրիստոս, ի՛նչ սիրուն է ձեր մանչը... ըսաւ գեղջուհին՝ ձէքի հաւնոցին մէջ երեւնալէն խանդավառուած :

Այնպէս չէ՞, մայր Արշանպօլ... Չէ՛ր ըսեր ձեզ :

— Բայց, աւելի մայրիկին կը նմանի քան հայրիկին... Բարի լոյս, աղւորիկս, կ'ուզէ՞ք որ համբուրեմ ձեզ :

Տղուն երեսին քսեց իր սեւաչուի պառաւ վայրենուհիի մօրթը, որ ճագարներու կաղամբ կը հոտէր : Այս հայրիկ բառին վրայ ձէք վեր առաւ գլուխը :

— Լաւ ուրեմն, քանի որ չես կրնար քնանալ, երթանք տունը տեսնանք... ըսաւ մայրը որ միշտ շուտով կը յօգնէր ու և է զբաղումէ. թոթուեց իր շրջագգեստին ծալքերը և տղան պաշտօնաց այդ ինքնատիպ բնակարանը, որ հրացանի գնդակի մը հեռաւորութիւնն ունէրգեղէն և կիրականացնէր մենութեան մէջ հանգիստի երազը զոր կը կազմեն բոլոր բանաստեղծները, այլ որ, խիստ շատ անգամ, նպարավաճառներու կողմէ ի գործ կը դրուի :

Բնակարանին գլխաւոր մասը կը բաղկանար որսորդութեան նախկին տաղաւարէ մը որ ատենօք կը պատկանէր Լուի Ժե ի մեծ դղեակներէն մէկուն ինչպէս շատեր այդ կողմը. այլ որ արքայական սահմաններէն դուրս ձգուած էր կալուա-

ծին կտրամանը պատճառաւ : Այդ հին քարերուն կը կրթնէր նոր աշտարակիկ մը աղանոցով մը և հողմացոյցով մը որոնք բոլորովին ազնուապետականնորոգուածամարանոցի մը երևոյթը կ'ընծայէին տանը : Այցելեցին նաև ախօրը, սայլատուները այգեատանը, անսահման այգեստան մը Սենարի անտառին վրայ բացուող : Այցը աշտարակիկով : վերջացաւ : Ուրորուն սանդուխ մը, գունաւոր ապակիներով զարդարուն յուսամուտով մը յուսաւորուած, կ'առաջնորդէր մեծ կլոր խցիկ մը, ձուածեւ չորս պատուհաններով, չրջանկածեւ բազմոցով մը ալժերեան կերպասէ : Արուեստա գիտական մէկ քանի հետաքրքրաշարժ առարկաներ հաւաքուած էին հոն. հին կաղնեփայտէ արկըղներ, վենետիկեան հայելի մը հին օթոցներ և փայտէ մեծ քանդակուած ամպիոն մը Հանրի Բ. ի ժամանակէն մնացած, աթոռի մը պէս դրուած աշխատութեան ընդարձակ սեղանի մը առջեւ որ թղթերով բեռնաւորուած էր :

Ամէնկողէնս քանչեյիգիւղանկարմրպուրակիհովտի գետտկի՛ կր պարզուէր վերէն, ամէն մէկ բացուածքին այլազան, մերթ կանանչ տերևներու վարագոյրով մը սահմանափակուած, մերթ աչքդ առածին չափ խուսափուկ, այրային, յուսաւոր, Սէնի բլուրներէն այ անդին :

— Հո՛ս կ'աշխատի Ան, ըսաւ մայրը սեմին վրայ և երկիւղած շեշտով մը :

Ձէք պէտք չունեցաւ հարցնելու թէ ո՞վ էր այն քան մեծարելի այդ Անը :

Մեղմիւ, իբրև սրբարանի մը մէջ, մայրը շարունակեց առանց զուկին նայելու.

— Հիմակ ճամբորդութեան վրայ է... քանի մը օրէն պիտի դառնայ: Պիտի գրեմ իրեն թէ դուն եկար. շատ գոհ պիտի ըլլայ, վասնզի հա կառակ իր խիստ երեւոյթին, մտրդոց լաւագոյնն է և շատ կը սիրէ քեզ... Դուն ալ, իմ պզտիկ ձէքս, շատ սիրելու ես զինքը... Ապա թէ ոչ ձեր երկուքին մէջտեղը, շատ դժբախտ պիտի ըլլամ ես:

Այսպէս խօսած պահուն կը դիտէր խուցին խորը պատէն կահուած կենդանագիրը տ'Արժանթոնի, նկարուած կենդանագիր մը որուն վրայէն քաշուած էր սենեակին լուսանկարը: Արդարև բանաստեղծին դէմքը կը ներկայանար ամէն խուցերուն մէջ. բաց ի արուրէ կիսանդրիէ մը որ կ'իշխէր այգեստանին դրան մօտ, մարմանդի մը մէջտեղ, և յոյժ նշանակիչ մասնաւորութիւն մը, բոլոր տան մէջ, իրմէ զատ ոչ մէկուն կենդանագիրը կար:

— Կը խոստանամ, ձէք, որ պիտի սիրես զինքը... կրկնեց խեղճ յիմար կինը՝ խստադէմ ու առատապիտ պատկերին հանդէպ:

Տղան ծռեց գլուխը ու ճիգով մը պատասխանեց.

— Կը խոստանամ:

Այն ատեն իտա գոցեց դուռը, և սանդուխէն իջան անխօսուկ:

Միակ ամպն եղաւ այս՝ այդ յիշատակալից օրուան:

Այնքան հանգիստ էին երկուքն ալ. երկուքը միայն, ընդարձակ ճաշարանին մէջ յախճապապակիով զարդարուն, ուր կաղամբի ապուրը թանձր ու ծխարձակ՝ ազնուապետական ճաշակի մը բոյրն ունէր: Կը լսուէր մայր Արշամպօլի անապարանքը պնակները լուայու խոհանոցին մէջ: Տանը բոլորտիքը, լուծիւնը, գիւղական աղւոր լուծիւնը կը յածէր խորհրդաւոր պահապանի մը պէս: Ձէք չէր յոգներ մօրը վրայ զմայելէ: Ան ալ իր տղան գեղեցիկ կը գտնար. մեծցած, շատ ուժեղ՝ հակառակ տասնըմէկ տարիներուն. և ամէն մէկ պատասխանին՝ կը համբուրէին զիրար իբրև երկու սիրահարներ:

Գիշերն այցելութիւններ ընդունեցին: Հայր Արշամպօլ իր կինը տեսնելու եկաւ, ինչպէս ամէն իրիկուն, վասն զի անոնք անտառին ներսը հեռուն կը լնակէին. ճաշարանը նստեցուցին զայն:

— Գաւաթ մը գինի խմէ նայինք, հայր Արշամպօլ. իմ փոքրիկ մանչուս կենացը... Աղւոր չէ՞, և երբեմն հետերնիդ պտըտելու չպիտի տանիք անտառը:

— Բայց հարկաւ, տիկին տ'Արժանթոն:

Եւ գինիին դաւաթը վեր առած պահուն, այդ շիկահեր ու զանազոյն հսկան, սոսկումը տեղւոյն գաղտորակներուն աջէն ձախ ակնարկ մը կը պտըտցնէր, զոր գիշերային դարանամուտ հսկո ղութիւնը մացառներուն և ճիւղերուն մէջ՝ նրբացուցած էր և այնքան շարժուն դարձուցած որ այլ և ոչ չէր կրնար մէկ տեղ մը սեւեռել:

Մօրը արուած այս տ'Արժանթոն անունը քիչ

մը կը նեղացնէր մեր ձէք բարեկամը: Բայց որովհետեւ շատ ճշգրիտ գիտակցութիւն մը չունէր կեանքի արժանապատուութեանց ոչ ալ պարտականութեանց մասին, իր տղու թեթեւամտութիւնը շուտով ուրիշ մտածումներու մղեց զինք, դէպ ի սկիւռի որսորդութեան այն խոստումները զորս անտառապահը կը կրկնէր երթալէ առաջ, յիշեցնելով նաև իր երկու շուները որոնք կը շնչէին սեղանին տայ, և նորէն իր գոռոզ մազերուն վրայ դնելով պետական ծառայութեան մէջ գտնուող անտառապահի քասքէթը:

Երբ ամօլը մեկնեցաւ, զառիվայրի խիճերուն վրայ կառքի մը յամր, դժուարին թաւալու մը լսուեցաւ:

— Վա՛յ, Պ. Ռիվալը ըլլալու է: Կր ճանշնամ իր ձին որ միշտ դանդաղ կը քալէ: Դո՛ւք էք, տօքթօր:

— Այո, տիկին տ'Արժանթոն:

Էթիօլի բժիշկն էր որ, իր պտոյտէն ետ դառնալուն, կուգար լուր տալու իր առտուան փոքր հիւանդին վրայ:

— Այո, ես չըսի՞ որ ծանր կտրածութիւն մըն է միայն... Բարև, տղաս:

Ձէք կը դիտէր այդ լայն խաղաւարտողէմքը, այդ փոքրիկ, գէր, կորաքամակ մարդը իր երկար րէտէնկոտով որ կրուկները կը ձեծէր, իր ճերմակ խառնափնթոր մազերը, և այն ալեծուփ քայուածքը զոր ստացած էր իբրև վիրաբուժ քսան տարուան ծովային կեանքէն:

Ի՛նչ ուղղամիտ ու բարի երևոյթ ունէր:

Ա՛հ, ազնիւ մարդիկ, և ինքզինքդ որչափ երջանիկ կը զգայիր այդ անկեղծ ու գեղջուկ միջավայրին մէջ, հեռու սոսկալի խառնածինէն և Մորոնվալ քիմնաղիոնէն:

Երբ տօքթօրը գնաց, դրան խոչոր նիգերը հրեցին: Մութն իր լուրիկ պատուարը քաշեց որմափակերուն շուրջը, և մայր ու որդին սենեակ ելան պառկելու:

Հոն, մինչ ձէք կը քնանար, իտա երկար նամակ մը գրեց իր տ'Արժանթոնին ծանուցանելու համար զաւկին ժամանումը և անոր սիրտը կակղեցնելու համար անստոյգ վիճակին վրայ այդ փոքր կեանքին որուն կանոնաւոր ու հանդարտ շնչառութիւնը կը լսէր վարագոյրներուն տակ, իր մօտիկը:

Այս մասին երկու օր ետքը միայն քիչ մը սիրտը հանդարտեցաւ. բանաստեղծին կողմէ նամակ մը ընդունելով Օվերնեքէ:

Թէև ի կշտամբանքներով ու անկարկութիւններով ուղղուած մօրը տկարութեանը և տղան անկարգապահ բնաւորութեանը, նամակը ազնուկալուածէն նուազ սոսկալի էր: Վերջապէս տ'Արժանթոն արգէն մտածած էր Մորոնվալ կրթութեան պահանջած մեծ ծախքերուն վրայ, և փախուստը պախարակելով հանդերձ, կ'ընդունէր որ մեծ դժբախտութիւն մը եղած չէր, վարժարանը կործանման մէջ ըլլալով (Անշուշտ իր հոն չըլլալէն ի վեր): Գալով տղուն ապագային, իր վրայ կառնէր. և երբ ի մօտոյ ետ դառնար,

այսինքն ութ օրէն, պէտք եղածը պիտի մտածէր:

Ճէք իր տղու և մարդու կեանքին մէջ երբէք չկրցաւ գտնել ուրիշ ութն օրեր համանման այդ ութն օրերուն այնքան գեղեցիկ այնքան լեցուն: Մայրը բոլորովին իրեն, անտառը, հաւնոցը, այծը, և տասն անդամ ելլալ անգուստէն իր Խտախն ետևէն, երթալ ուր որ ան կ'երթար, խնդալ անոր ծիծաղովը առանց պատճառը գիտնալու, երջանկութիւն վերջապէս, երջանկութիւն մը իտեղ մը մանր ու անպատմելի ուրախութիւններով շինուած:

Յետոյ նոր նամակ մը և.

«Վաղը կուգայ»:

Թէև տ'Արժանթոն ըսած ըլլար թէ պատրաստ էր նորէն տեսնելու այդ տղան, բարի և ներողամիտ երեւնալ իրեն համար. մայրը մտահոգ էր և կ'ուզէր տեսակցութիւնը պատրաստել: Ուստի թող չտուաւ ձէքին որ իրեն հետ նստի այն կառքին մէջ որ Իվրիի կայարանէն պիտի բերէր սպասուած բանաստեղծը: Դաս մը տուաւ անոր՝ երկուքին համար ալ տագնապալի, տաժանելի, իբր թէ աններելի յանցանքի մը մեղսակիցըները եղած ըլլային. «պարտէզին խորը պիտի կենաս, հասկցա՞ր... Դիմացը չպիտի վազես... Պիտի սպասես, ես կը կանչեմ քեզ»:

Ինչ յուզում ձէքի համար:

Այդ սպասման ժամը անցուց պտրտելով այգեստանին մէջ, խճալից փոքր ճամբուն վրայ, լըր տեսելով մինչև առաջին ճոնչիւնը անիւներուն:

Այն ատեն խոյս տուաւ և հաղարջենիներուն

ետին ծածկուելով, լսեց տան մէջ մանելը Անոր ձայնին, խիստ առանց թրթռման և իր մօր ձայնին սովորաանէն աւելի անուշ: «Այո, բարեկամս, ոչ, բարեկամս»:

Վերջապէս աշտարակիկին պատուհանը բացուեցաւ տերևներուն մէջ:

— Ճէք, շուտ վեր ել... կրնաս գալ:

Իր փոքր սիրտը կը բարախէր սանդուխն վրայ. այնքան խզողուք որքան երկիւղ. և ներս մտնելուն պէս զգաց որ աղէկ պատրաստուած չէ այդքան ծանր տեսակցութեան մը համար: ամպինին մութ ատաղձին վրայ տժգոյն այդ գլխէն զարնուրած, մօրը տաղնապէն նեղուած, որ ձեռք իսկ չէր կարկուտեր իր մանկային երկօչուութեան:

Սակայն բարև մը թոթովեց և սպասեց:

Ճառը կարճ եղաւ, գրեթէ սիրալիք, ամբաստանեալի այդ կ'իցուածքը անհաճոյ չըլլալով բանաստեղծին որ բաւական ալ սքանչացած էր սիրելի անօրէնին դէմ խաղցուած այդ աղւոր հնարքէն:

— Ճէք, ըսաւ խօսքը վերջացնելով, լուրջ ըլլալ պէտք է, աշխատելու է: Կեանքը վէպ մը չէ: Կ'ուզեմ հաւատալ որ զղչացած էք: Եւ եթէ ողջամիտ ըլլաք, անշուշտ պիտի սիրեմ ձեզ, և երեքս ալ երջանիկ պիտի ապրինք: Արդ, աւասիկ ձեզ ընելիք առաջարկս: Իմ արուեստագիտական սոսկալի պաշտօններուն նուիրուած ժամանակիս վրայէն ամէն օր մէկ երկու ժամ պիտի յատկացնեմ ձեր դաստիարակութեան, ձեր կրթութեան: Եթէ կ'ուզէք աշխատիլ յանձն

կ'առնեմ ընել ձեզ, անկարգապահ ու թեթև տղան, ինծի պէս մարդ մը որ քաջապէս պայքար մղէ:

— Կը լսե՞ս, ձէք, ըսաւ մայրը, որ տղուն լուսութենէն շատ կը տազնապէր... Կը հասկնաս, այնպէս չէ՞, մեծ զոհողութիւնը զոր մեր բարեկամը յանձն պիտի առնէ քեզ համար:

— Այո՛, մայրիկ... մըմնջեց ձէք:

— Կեցէ՛ք, Շառլօթ, աւելցուց տ'Արժանթոն: Նախ պէտք է գիտնալ թէ իմ առաջարկս հաճո՞յ է իրեն: Ես ընաւ մէկը չեմ բռնադատեր անշուշտ:

— Պատասխանէ, ձէ՛ք:

ձէք, որ շուարած էր լսելով մօրը Շառլօթ կոչուելը, չէր գիտեր ի՞նչ պատասխանէր և այնքան երկարօրէն փնտռեց բաւական գորովալի՛ բաւական պե՛ճախօս բառ մը բոլոր այդ վեհանձնութեան համար որ վերջապէս իր երախտագիտութիւնը թաղեց խորին լուսութեան մը մէջ: Ասիկա տեսնելով մայրը զայն հրեց բանաստեղծին գիրկը, որ անոր բաշխեց ճշմարիտ թատերական համբոյր մը, հնչուն և ցուրտ, նուկանքի շարժում մը զսպելու երևոյթ ալ ունենալով:

— Ա՛հ, սիրելի, դուն որքան մեծ ես, որքան բարի ես... կը մըմնջէր խեղճ կինը, մինչ տղան, շարժումով մը ճամբուելով, արագութեամբ կ'իջնէր սանդուխէն իր յուզումը ծածկելու համար:

ձէքի ժամանումը տան մէջ՝ իրօք զբօսանք մը պիտի ըլլար բանաստեղծին համար: Տեղաւորման առաջին ուրախութիւնն անցնելէ յետոյ, շուտով

յոգնած էր իտաի հետ մտերմական տեսակցութենէն, զոր հիմա Շառլօթ կ'անուանէր ի յիշատակ Կէօթէի դիւցազնուհիին, և նաև որովհետև չէր ուզեր բան մը թողուլ նախկին իտա տը Պարանսիէն: Անոր հետ ինքզինքն առանձին կը զգար, իր տիրացող անձնականութիւնը այն աստիճան գրաւած էր այդ դժբախտ արարածը սահմանափակ մտքով ու չնչին նկարագրով:

Շառլօթ կը կրկնէր անոր բառերը, կը սողորուէր անոր գաղափարներովը, անոր տարօրինակ կարծիքները կը բացատրէր անվերջանալի շողակրատութիւններով, այնպէս որ երկուքը մէկ անձ կը ներկայացնէին, և այս մ'իութիւնը որ կեանքի զանազան պայմաններու մէջ կրնայ երանութեան մտատիպարը թուիլ, ճշմարիտ չարչարանքն եղած էր տ'Արժանթոնի, որ՝ շատ պայքարասէր, բանակռուող, հակաճառող՝ ընաւ չէր գոհանար այդ մշտատև հաճութենէն:

Հիմա դոնէ պիտի ունենար մէկը հակառակելու, ուղղելու, յանդիմանելու, վասն զի շատ աւելի վարժապետ էր քան բանաստեղծ. և այս յուզումնալից տրպամադրութիւններով ձեռնարկեց ձէքի դաստիարակութեանը, մեծաշուք ճշդապահութեամբ, մեթոտաւոր հանդիսաւորութեամբ, զոր իր ամենայեալին գործերուն մէջ իսկ կը բերէր այդ յաւիտենական պերլեթթողը:

Յաջորդ օրն իսկ ձէք իր փոքր սենեակին մէջ արթննալով, իր հայրին ախօսելին մէջ սպրդած սաւ թուղթ մը բանաստեղծին անստգիւտ գեղեցիկ գիրովը գրուած, որուն վրայ շատ խոշոր տառերով կը կարդայուէր:

Կ Ա Ն Ո Ն Ա Գ Ի Ի Ր

Կեանքի ամփոփում մըն էր, ուսմանց յայտատագիր մը, ամբողջ օրը բաժնուած բազմաթիւ փոքր մասերու, մինչեւ ծայրը զբաղումներով լեցուած. ժամը վեյիկն՝ զարթնում.— վեյիկն եօրը՝ նախաւաշ.— եօրնեկն ուրը՝ դասախօսութիւն.— Ուրնեկն ինը... Եւ այսպէս շարունակաբար:

Այս կերպով կարգադրուած օրերը կը նմանէին գոց պատուհաններու որոնց վանդակափեղկերը իրենց խիտ շեղբերէն հազիւ ներս կը մտցունեն բաւական օդ՝ շնչելու համար, և լոյս աչքերը գոհացնելու համար: Սովորաբար, այս կանոնադրութիւնները կը յօրինուին իսկոյն խանգարուելու համար. բայց տ'Արժանթոն բժախնդիր խստութիւն մը ունէր որ բնաւ անճշգրտութիւն չէր ուղեր: Ասոր կը միանար մեթոտի մոլութիւնը, որմէ չէր կրցած բնականաբար զերծ մնալ Մորոնվալ քիմնազիտնին նախկին բրոֆէսորը:

Տ'Արժանթոնի դրութիւնն էր սկսնակին գլխուն մէջ խառնել ամենէն այլազան ծանօթութիւնները, լատիներէն, յունարէն, գերմաներէն, գրահաշիւ, երկրաչափութիւն, մարդակազմութիւն, համաձայնութիւն, տարրական բոլոր անհրաժեշտ գիտելիքներով: Յետոյ բնութեան կը մնար շտկել, պարզել, բաշխել բոլոր այդ խառնակոյտը:

Մեթոտը կրնար պատուկան ըլլալ, բայց կա'մ շատ ընդարձակ երեւնալով տղուն իմացականու-

թեանը, կամ ուսուցիչը չունենալով իր տեսութիւնները գործադրելու ճարպիկութիւնը, ճէք չկրցաւ օգուտ քաղել, Եւ սակայն իր տարիքին նայելով շատ առաջացած էր, և հակառակ իր կցկտուր դաստիարակութեան, աւելի խելացի էր քան ուրիշներ տասնըմէկ տարեկանին մէջ: Իայց իր ուսման առաջին տարիներուն մէջ եղած բոլոր չփոթ ու խառնափնթոր բաները աւելի կը կնճոտուէին այդ խճողուած մեթոտէն որուն կ'ենթարկէր զինք իր նոր վարժապետը: Յետոյ, կը սոսկար այդ տիրական անձէն, և մանաւանդ, բնութիւնը կը խոռովէր զինք, ամբողջովին կուլ կուտար զինք:

Մորոնվալ քիմնազիտնի փոքր դարչանոտ բակէն, Տուգ-Մեգոնի սոսկալի անցքէն մէկէնիմէկ փոփոխադրուելով արձակ դաշտի մէջ՝ բռնուած, համակուած էր բնութեան տեսիլքէն և անոր մշտական չփոմէն:

Երբ, յետմիջօրէի ամենէն դեղեցիկ ժամերուն աշտարակիկին մէջ ուսուցչին և գրքերուն դէմ կը դանուէր, մեծ տեարակի մը վրայ ծաած, որուն գլիծերուն պարելը կը տեսնէր, խօլ փափաքներ կ'ունենար խոյս տալու, կանոնադրին մէկ յօդուածը ռոնակոխ ընելու գայրոցական բուռն, ազատութենէ գրգռուած փախուստով մը:

Դէպի բաց պատուհանները՝ ծաղկալից մայիսը կը զբկէր իբ բոյրերը, անտառը կը տարածէր իր կանանչուէտ ծփանքները, և ճէք կ'ընդհատէր իր դասը հետեւելու համար ճիւղերէն խուսափող թռիչներու կամ շիկագոյն արատին զոր չըջագա-

յող սկիւռ մը կը խառէէր մեծ կաղնիի մը մուկտ տերեւներուն : Ի՞նչ չարչարանք «վարդն» հոլովելը քանի մը լեզուներով , մինչ անտառին եզրը կը լուսաւորուէր՝ մինչեւ կէս բարձրութեան վրայ՝ կակուղ , նորածիլ ցոլքովը վայրի մասուրներուն : Ասոր վրայ միայն կը մտածէր . բաց օդին մէջ , արեւուն տակ գտնուիլ :

— Այս տղան ապուշ է , գոչեց տ'Արժանթոն , երբ իր հարցումներուն , իր փաստերուն , ձէք շուարած երեւոյթով մը կը պատասխանէր՝ իբր թէ պատասխանելու համար գահավիժած ըլլար այն ծառերուն կատարներէն որոնց կը նայէր կամ թեթեւ ամպէն որ դէպ արեւմուտք կը վազէր :

Իր երկար հասակը՝ որ տտրիքին նայելով շատ զարգացած էր՝ կ'աւելցնէր իր շուարուն երեւոյթը , և բանաստեղծին բոլոր խստութիւնը ուրիշ բանի չէր ծառայեր եթէ ոչ աւելի շփոթեցնել զայն , նեղել անոր շատ խճողուած յիշողութեան անզօր ջանքը :

Ամիս մը ետք տ'Արժանթոն յայտարարեց թէ ետ կը կենար այդ գործէն , թէ ի զուր կը վատնէր թանկագին ժամանակ մը զոր կը գողնար իր լուրջ զբաղումներէն Իսկապէս ինք ալ գո՛չ էր որ կ'ազատի այդ կանոնագրին : Բազմազան պահանջումներէն , որոնց այնքան հպատակած էր ու այնքան կաշկանդուած անոցմով որքան տղան : Իտա կամ լաւ եւս Շատլօթ ինքն ալ յօժարութեամբ ընդունեց այն գաղափարը թէ ձէք անկարող մը , փակ իմացականութիւն մըն է . լաւագոյն կը սեպէր համամիտ գտնուիլ , քան լսել ցաւագին վէճերը :

զայրոյթները , արցունքներն այդ դժուարին դաստիարակութեան :

Ամէն բանէ աւելի անդորրութիւնը կը պաշտէր , և կ'ուզէր որ իր շուրջ ամէն մարդ գո՛հ ըլլայ : Իր տեսութիւնները , իր մտքին պէս անցուկ , երբէք ներկայ օրուրնէն անդին չէին անցներ , և ամէն ապագայ սուղ կ'երեւնար բրեն՝ եթէ անմիջական հանդարտութիւնը անոր համար խանգարուէր :

Երեւակայեցէք թէ ձէք ո՛րչափ ուրախացաւ այլ եւս իր աչքին առջեւ չունենալով սա անողոք կանոնագիրը . ժամը յեցիկ զարթնում . — Վեցիկ եօրը նախաւաշ , — Եօրեկն ուրը եւ այլն . . . Բամանակը լայնցած , թեթեւցած երեւցաւ իրեն : Որովհետեւ աղէկ հասկցած էր թէ տան մէջ ամենքը կը նեղէր , միմիայն այն եղանակէն՝ որով մայրը կը համբուրէր զինք , այն ձայնէն՝ որով մայրը իրեն կը խօսէր : Անոր առջև , ամբողջ օրեր խոյս կուտար այն բացարձակ արհամարհանքով որ այնքան բնական է տղոց և թափառիկներու :

Մեծ բարեկամ մը ունէր , անտառապահը , մեծ բարեկամուհի մը ունէր , անտառը : Առտուրնէ կ'ելլար կ'երթար , կը հասնէր Արշանպօլներու փոքր տունն այն պահուն երբ կ'ինը «բարիդցիներուն» տունը երթալէ առաջ , նախաճաշ կուտար իր մարդուն մաքուրկէկ ու զով սրահին մէջ ծածկուած բաց կանանչ թուղթով մը որ հարիւր անգամ շարունակ կը ներկայացնէր միեւնոյն դարանակալ օրսորդը , միեւնոյն խուսափող ճագարը :

Անկից կ'անցնէին որսատունը որ լեցուն էր

մարդու ոգ շունքով, որոնց փոքր ազազակները, հաջիւնները, ցատկաուռ քնները կը յարձակէին, կը խռնէին վանդակին ձողերուն դէմ մինչեւ որ՝ կարճ, երկար, ճեղքուած ցուռկներու, ուղիղ, կախ, բեկբեկուն ականջներու այդ բազմութիւնը ազատ արձկուելով ցրուէր պարտէզին ամէն անկիւնները. երանութեան ու ազատութեան առաջին յափշտակումովը, Եւ հասարակաց ուտանակէն ու սրսատան յարդէն հեռու ինչ բնական ոստիւններ, ինչ ձեւեր կ'առնէին անոնք: Դեղնախայտ դանիկները, որոնք այնքան շուտ կ'ընտելանան ու կը հնազանդին, փոքր կարճօտները տափակ քիթով, կառախուժք անցնելու կարող, որուն կարծես մասը կը կազմէ իրենց կծկուած մարմինը վաղքի պահուն, անառակ կոիֆոնները, երկար մաղերով, մետաքսաւէտ, թաւշանման, իրենց ամէն մէկ շարժումին գզուանքներ թօթուելով, և Ափրիկէի սլակիլունները՝ որսի համար քիչ մը շատ մեծ ու փառաւոր, և տոմանշանական բարակները, ամէն տեսակները կը գտնուէին հոն: Հայր Արշանայօլ ծանրօրէն կը մարդէր իր աչակերտները բռնամանեակներով, մտրակի հարուածներով և աչքի խիտտ նայուածքներով՝ կարգ մը անասնոց համար այնքան ջլաքորդու որ կը զսպեն զանոնք, կը տափակցնեն, կ'երկարացնեն գետնին վրայ, երկչոտ ու սարսըռուն: Ընթ երրեմն կը մտածէր ըմբոստ շան մը հանդէպ. «Շուն մը աւասիկ որ մէթօռէ բան մը չի հասկնար» և կ'ուղէր անտառ տանիլ զայն իր հետ, մասնակից ընել բացօթեայ անփոյթ կեանքին որ իրեն ալ կեանքի լիառատութիւն մը կուտար:

Այնքան գոհ էր փոքր ձէք, այնքան հպարտ պահակին ընկերանալուն անտառին մէջէն, քսելով այդ սոսկալի մարդուն քովէն, արհաւիրքը շրջանակներուն, որուն մարտական երեւոյթ մը կ'ընծայէր իր ուսնդանութ հրացանը: Ասոր հետ ինք կը տեսնէր մասնաւոր անտառ մը շատ կենդանի ու շէն, զոր տղէտները չեն ճանչնար: Տերւններուն մէջ խռովումներու տեղ, խոտերուն ներքեւ ծածուկ շշկոցներու տեղ, զօրս ամենաթեթեւ քայլը կը շրտեցնէ, աչքին առջև ունէր պնդօրր տեսարանը անասուններուն որոնք արձակ համարձակ իրենց գործերուն, իրենց հաճոյքներուն կ'երթան: Էգ փասիան մը, ետին ձգած իր ձագերը, որ մըջիւնի բոյներուն մէջ կը կտցէ այն ձերմկոտիկ հակիթները մարգրիտի խոշորութեամբ որոնք կը դիզուին ծառերու տակ. կամ այժեհամներ որոնք ծիրեր կը ճարակին ծառուղիներէն անցնելով զարմացկոտ նայուածքով, ճրգտուած թաթերով, աւելի գուարթուն քան երկչոտ: Յետոյ նապատակները անտառին եզրը՝ և հետեւապէս հերկուած հողերուն վրայ, ճագարները, կաքաւները:

Նորաբողբոջ ճիւղերու նրբացիգ վարագոյրին ետեւ, որոնց մէջ ծաղկաւէտ սրափուշերը կը ձգէին իրենց խորանի փունջերը համակ սպիտակ ու անուշաբոյր, այս կեանքերը կը շարժէին, կ'երթեւեկէին, երկար ծառերու ստուերին խառնուած: Անտառապահը կը հսկէր շուններուն, թուխսերուն վրայ. կը ջնջէր վնասակար կենդանիները, իժերը, անձեղները, սկիւռները դաշտա-

մուկերը, խուրդները: Այդ աւերիչ կենդանիներուն
ամէն մէկին գլխուն կամ պոչին համար սաչափ
կը վճարուէր իրեն, և վեց ամիսը անգամ մը
Քորպէյի քաղաքապետարանը կը տանէր ամբողջ
հաւաքածոյ մը փոշոտ ու չորցած թափթփուք-
ներու, որոնցմով կը լեցնէր իր պայուսակը տմէն
օր: Ա՛հ, եթէ կարենար անոր մէջ դնել նայե-
լորտը գողտորսակներուն և մանաւանդ փայտի
գողերուն գլուխները: Վասնզի իր անասուննե-
րէն աւելի իր ծառերը կը սիրէր Հայր Արշանպօլ:
այծեամի մը տեղը կուգայ. մեռած փասիանի մը
փոխարէն գարնան հաղարներով կը ծնին: Բայց
ծառ մը ո՛րքան ուշ կը մեծնայ:

Ուստի, ինչպէս կը հսկէր անոնց վրայ, անոնց
ամենափոքր հիւանդութեանց վրայ, Իմէջ այլոց ու-
նէր խումբ մը եղելիներ պաւսրիփներէ վարակ-
ւած որոնք շատ դժբախտ կ'ընէին զինքը: Այս
պաւսրիփները փոքր որդեր են որոնք չես գիտեր
ուսկից կուգան հազարներով, սեղմ շարքերով,
կ'ընտրեն ամենէն զօրաւոր ծառը, ամենէն
գեղեցիկ, ամենէն քաջողջ, և յարձակմամբ
կ'առնեն զայն: Այս սոսկալի յարձակումներուն
դէմ մաքառելու համար, եղելինը իր ռետինը
ունի, և իր ծառի բովանդակ ուժովը, իր այս
հիւթովը որ վազելով քիչ մը կը տանի իր կեան-
քէն, կը փորձէ դիմադրել թշնամիին: Ուետինի
հեղեղներ կը տարածէ պաւսրիփին վրայ և իր
կեղևին նետարդին մէջ ձգուած ձուերուն վրայ,
կը սպառի, կը չորնայ այս պայքարէն՝ գրեթէ
միշտ ապարդիւն, ընէք կը շահագրգռուէր այս

խեղճ ծառերուն վիճակին, պայքարի միջոցին
կը տեսնէր վտակային հոսումը այդ հոտաւէտ
քրտինքին, բուսային այդ արցունքներուն որք
ծանրապէս կ'իյնան ամպարագոյն, լի ճառագայթ-
ներով: Երբեմն եղելինը կը յաջողէր խուսափիլ
այս աղէտէն, բայց մեծագոյն մասամբ կը հիւժէր,
կը փոսանար, և օրին մէկը, թուչնոց երգերով,
մեղուներու թուչներով պսակուած հսկան՝ իր
պատսպարած կեանքերովը և իր կորովի ճիւղե-
րուն մէջ պահած օգին շունչովը մրմնջալից, շան,
թահար ծառի մը երեւոյթը կառնէր և վերջապէս
կը կործանէր՝ վերը՝ կատարներու ալիքին վրայ
ընկուզման մը պարապը ձգելով:

Հաճարինները ուրիշ թշնամի մը ունէին, տե-
սակ մը ուտիճներ, կարմրուկ, գրեթէ անտեսա-
նելի և այնքան բազմաթիւ որ ամէն մէկ տերև
իր որդն ունէր, խայթուածք մը կ'սակարմիր:
Հեռուանց անտառին այս մասը, այս ճիւղերը՝
գունաւորուած կանխանաս աշունէ մը, վաղաժամ
մահ մը, կեզճ առողջութեան մը երեւոյթն ունէին,
ախտային կարմրութիւնը որ կ'օգևորէ դեռահաս
հիւժախտաւորներ. հայր Արշանպօլ անոնց կը
նայէր գլխի տխրագին օրօրումներով ինչպէս
կարգ մը հիւանդներու առջև բժիշկ մը որ կը
յուսահատի:

Այս անտառաւիս պտոյտներու միջոցին, պահակն
ու տղան չէին խօսեր, վասնզի պուրակներու
մեծ համերգութիւնը կը լեցնէր զանոնք: Իր
ցնցած ծառերու հիւթերուն հոմեմատ, հովը կը
փոխէր իր շունչն ու իր հեծիւնը: Ծոճիներուն

մէջ ծովի ծիփանք մըն էր, երկար շունչ մը. ցարասիններուն մէջ, բարտիններուն մէջ, սարսռիչ շաղիւն մը որ անշարժ կը թողուր ոստերը, բայց տերևներուն վրայէն կ'անցնէր մետաղահունչ հազարումէկ խազերով. և լիճներուն եզրէն, որք բազմաթիւ են անտառին այդ մասին մէջ, կուգային մեղմիկ շրշիւններ. շփշփուժը եղէգներուն որոնք իրարու կը մօտեցնեն իրենց անդուստփայլ երկար նիզակները: Բարձրէն, ծառկոտիկներու սուր ծիծաղը, կանանչ փայտփորներու կտուցի հարուածները, մելամաղձիկ կոչը կկուներու, բոլոր այն տարտամ աղմուկները որոնք չորս հինգ մղոն տեղ կը բարձրանան տերեւներէն: Ճէք միշտ իր ականջներուն մէջ ունէր այս հեշտօրօր աղմուկներն, և կը սիրէր զանոնք:

Սակայն, ամբողջ օրը այդպէս անտառին մէջ պտտելով պահակին հետ, թշնամիներ վաստկած էր: Հոն, սահմանաձայրին վրայ, կը գտնուէր բնակչութիւն մը գաղտորսակներոտ որոնց կեանքը շատ տաժանելի կ'ընծայէր Արշանպօլի արթնութիւնը և որոնք մահացու ատելութիւն մը ուխտած էին անոր դէմ: Սմոնդուկ և երկչոտ, երբ անոր հանդիպէին անտառին մէջ, գլխարկով ողջոյն կուտային որուն մէջ աղան իր բաժինը ունէր. բայց երբ այս վերջինը միսմինակ ետ դառնար, բուռնցք կը ցուցնէին անոր: Մանաւանդ խոշոր պառաւ մը կար մայր Սալէ անուն, որ իր կանոնաւոր ու գոգաւոր գլխով, իր հին մորթովը կարմիր ինչպէս քարահատքերու աւաղը, իր բարակ ու ներս դարձած շուրթներով, ձէքը կը

հալածէր մինչև իսկ անոր երազներուն մէջ: Երբ արևը մարը մտնելուն կը բաժնուէր անտառապահէն Օլնէթ դառնալու համար, միշտ իր ճամբուն վրայ կը գտնէր, փոսի մը կռնակը նստած, փայտ գողցող պառաւը իր խուրձովը բեռնաւոր, այն առասպելական նիքօտէմին պէս զոր սղաքներուն կը ցուցնէին լոյսին մէջ, որ լոյսէն կ'անցնէ իր կրակէ երած սատանաի ուրուանկարը: Ճամբան տղուն կը սպասէր անշարժ. կը թողուր որ անցնի ձէք, որ իր վազքը կը դագբեցէր. այն ատեն երկարաձիգ ձայնով մը, իր Իլ-տը քրանսի գոռոհիկ արտասանութեամբ կը պոռար.

— է՛հ, ըսէ նայի՛մ, հո՞ն կը նստիս... Ուրեմն ինչո՞ւ ատանկ չուտ կը վազես... Գիչ մը կեցիր որ քիթդ տափակցնեմ յատոցովս...

Յետոյ պառաւը ոտք կ'ելլէր, կը զուարճանար զայն վախցնելով, ետեւէն վազել ձեւացնելով յատոցը վեր բռնած: Ճէք կը լսէր անոր հապճեպ քալուածքը, խուրձին շփուժը հողին վրայ, և տուն կը դառնար շնչասպառ, հեւ ի հեւ: Բայց այս արհաւիրքները աւելի բանաստեղծութիւն կ'ընծայէին անտառին՝ վտանգին խորհրդաւոր հրապօրյն աւելցնելով անոր մեծութեան վրայ:

Այս պտոյտներէն դառնալուն՝ ձէք իր մայրը ցած ձայնով խօսակցութեան բռնուած կը գտնէր անտառապահին կնոջը հետ, խոհանոցին մէջ: Ծանր լուրթիւն մը կը հեծէր տան վրայ, ճաշասրահին մեծ ժամահարին կշռոցէն ընդհատուած: Տղան կը համբուրէր իր մայրը որ ձեռքովը նշան կ'ընէր իրեն:

— Սը'սդ... Լոէ'... Ան վերն է... կ'աշխատի:

Ճէք անկիւն մը կը նստէր աթոռի մը վրայ, կը գուարճանար գիտելով կատուին ուռիլը արեւին մէջ, կամ բանաստեղծին կիսանդրին՝ որուն շուքը վեհօրէն կ'երկարէր մարմարին վրայ. տղու անճարակութեամբը որ աղմուկ հանել կ'ուզէ՝ անոր համար որ հանելու չէ, միշտ բան մը կը շրջէր, սեղանը կ'երերցնէր, ժամահարին կշռոցները կը զարնէր, անգործ ու անգիտակից շարժումներովը զորս այս փոքր զեղուն էակները կը ձգեն իրենց շուրջ ամէն վայրկեան:

— Բայց լուէ', կ'ըսեմ... կը կրկնէր Շառլօթ. և մայր Արչանայօլ, իր սպասը դրած պահուն ամէն տեսակ զգուշութիւններ ձեռք կ'առնէր, խոշոր ոտքերուն ծայրին վրայ կոխելով որոնք ծայր չունէին, դժուարաւ ձուելով իր լայն կունակը, ուսերն երերցնելով, կոպիտ փութկոտ, անճարակ, չխանգարելու համար «պարո՛ր որ կ'աշխատէր:»

Կ'աշխատէր: Վերը, աշտարակիկին մէջ կը լսուէր որ իր երազանքը կամ տաղտուկը կը չափէր կանոնաւոր քալուածքով, աթոռը կը գլտորէր, սեղանը կը հրէր: Սկսած էր իր Տօսդի Աղջիկը, և ամբողջօրը կը փակուէր այս խորագրին հետ զոր ժամանակով նետած էր դիպուածով, այլ զոր ոչ մէկ տող կարդարացնէր տակաւին: Սակայն ունէր ամէն ինչ որ միշտ երազած էր, պարապ ատեն, դաշտօրէ, մենութիւն, աշխատութեան սքանչելի

խուց մը: Երբ ձանձրանար անտառէն, ապակիներուն վրայ այդ կանանչ ցոլմունքէն, կը բաւէր որ քիչ մը դարձունէր իր աթոռը և կը գտնուէր ջուրի, երկինքի, հեռուստի այլազան, անճարածիր կապոյտներու հանդէպ: Անտառին բոլոր բոյրը, գետեզրին բոլոր զովութիւնը ուղղակի իրեն կուգային, և հողմալից ժխորը ճիւղերուն մէջ, խուսափուկ մրմունջները ալիքներուն, շոգենաւին՝ կը շեշտէին բնութեան այս մեծ անդորրութիւնը, կ'ընդլայնէին զայն իր շուրջ: Բան մը չէր գար զինք խանգարելու կամ զբաղեցնելու. մի՞նակ իր գլխուն վերեւ աղաւնիներու ոտնաձայները տանիքին վրայ և «բրուու» մը գգուիչ ինչպէս իրենց երանգաճոխ վիզերուն ուռոյցը:

— Աստճեմ, մարդ ինչ հանգիստ կ'աշխատի հոս, կը գոչէր բանաստեղծը:

Անմիջապէս ձեռք կ'առնէր գրիչը, կը բանար կաղամարը: Բայց ոչինչ, ոչ իսկ տող մը: Թուղթը ձեւմակ կը մնար, զուրկ բառերէ ինչպէս մըտածումէ, և կանխաւ նշանակուած գլուխները — վասնզի խորագիրներու մոլութիւնը միշտ կը հետապնդէր զինք — կ'անջատուէին, ինչպէս թուագրեալ նշանացիցները սերմանացանէն մոռցուած դաշտի մը: Շատ լաւ էր, շատ բանաստեղծութիւն ունէր շուրջը. չափազանց իտէալէ և պատշաճ բարօրութենէ կը խեղդուէր:

Մտածեցէք անգամ մը: Բնակիլ Լուի ժէ. տաղաւար մը՝ անտառի մը սահմանածայրին վրայ, էթիօլի այդ գեղեցիկ երկրին մէջ որուն կը կապուի Բօմբատուրի յիշատակը վարդէ ժանեակներով ու

աղամանդէ ճարմանդներով, սեննալ ամէն ին
որ պէտք է բանաստեղծ ըլլալու համար և մեծ
բանաստեղծ, պաշտելի, գեղեցիկ տարփուհի մը
ունենալ որուն այնքան լաւ կը յարմարի այս
Շաբլոթ ոսմանթիք անունը, Հանրի Բ. Իսամպիոն
մը նպաստաւորելու համար խիստ ու ամփոփ
ուսումնասիրութիւնը, ճերմակ փոքր այժ մը
Տալլի անուն, որ իրեն կը հետեւէր պտոյտներու
պահուն, և այս երանալից օրերուն ժամերը համ-
բելու համար կիտուածանկարի վրայ հին ժամա-
ցոյց մը որուն քաղցր ու խորին հնչեղութիւնը
կարծես անդեալէն դուրս կ'ելլէր, անցած գացած
ժամանակներու մեկամաղձրկ պատկերները կը յի-
շեցնէր:

Չափէն աւելի էր այս, շատ աւելի, և դժբախտ
տաղաչափը ինքզինքը նոյնքան ամուլ, նոյնքան
ներշնչումէ զուրկ կը դգար որքան երբ ամբողջ
օրը դասեր տալէ յետոյ: Իրիկունը կը փակուէր
իր խցիկին մէջ:

Մ'ն, ծխախոյտի, յածանքի երկար ժամերը
բազմոցին վրայ, պատուհաններուն առջև սպա-
սումները, ձանձրոյթը.

Երբ Շաբլոթի ոտնաձայնը թնդար սանդուխին
վրայ, անմիջապէս սեղանին առջև կ'անցէր դէմքը
խորասոյզ, կծկուած, աչքերը մոլորած բացակալ
արտայայտութեան մը մէջ որ նոյնպէս կրնար
երազանք ըլլալ:

— Մտէ՛ք, կը գոչէր դրան տրուած երկչոտ
հարուածին:

Իտա կը մտնէր թարմագեղ զուարթ, և այնքան

գեղջատեսիլ՝ որ իր երեսին վրայ ցանուած բրնձա-
փոշին ծիծաղաչարժ օրերաի ջաղացքէ մը խուսա-
փած ալիւրը կը թուէր:

— Պուէտս տեսնելու կուգամ, կ'ըսէր ներս
մտած պահուն:

Պուէտ բառը մանաւոր կերպով մը կ'արտասա-
նէր, «Պուէտ» որ կը նեղէր զինք:

— Է՛յ, կը քայլ՞ կոր... Գո՞հ ես...

— Գո՞հ... միթէ գրականութեան այս սոսկալի
արհեստին մէջ որ միտքի յաւիտենական ճիգ մըն
է, մարդ կրնա՞յ երբէք գոհ ըլլալ:

Տ'Արժանթոն կը կրքոտէր, ձայնը հեզնական
կ'ըլլար:

— Ի՞նչ է, բարեկատու... Մինչև կ'ուզէի
գիտնալ թէ քու Յոսդի Աղջիկդ...

— Էյ ի՛նչ, իմ Յոսդի Աղջիկս... Գիտե՞ս
կէօթէ քանի տարիէն լմնցուց իր Յոսդը...
Տա՛սը տարիէն... Եւ սա ալ կայ որ անիկա
արուեստագիտական յարաբերութիւններ ունէր,
մտաւորական միջավայրի մը մէջ կ'ապրէր: Ինծի
պէս դատապարտուած չէր մտածումի մենութեան
մենութիւններուն էն յոռեգոյնը, որ անգործու-
թեան, հայեցողութեան, ամէն մտածման անէա-
ցումին կ'առաջնորդէ:

Խեղճ կինը մտիկ կ'ընէր առանց պատասխա-
նելու: Տ'Արժանթոնի այս միւսնոյն խօսքերը
լսելով լսելով, հասկցած էր թէ ինչ կշտամբանք
կը պարունակէին անոնք՝ իրեն ուղղուած: Բա-
նաստեղծին շեշտը կը նշանակէր. «Գուն չես,
խեղճ ճամբան, որ ինձ պակասած միջավայրին տեղը

պիտի բռնես, մտքի այն շփուժին ուսկից կը
ցայտէ կայծը...»

Իրօք ապուշ կը գտնէր զայն ու անոր հետ
կը ձանձրանար ինչպէս առանձին գտնուած
ատենը:

Առանց ճշդիւ հասկնալու, այդ աղջկան մէջ
զինք հրապուրող բանը այն շրջանակն էր ուր
ճաւէցած էր զայն, հիացած էր անոր վրայ, այն
պերճանքը որ կը շրջապատէր զայն, Հօման
պուլվառին ապարանքը, ծառաները, կառքը,
ըղձանքը զոր կը պատճառէր միւս Մզնոտածնե-
րուն ասանկ տարփուհիի մը տիրացուժը: Հիմակ
որ գիտէր թէ մինակ իրն է, ամբողջովին իրը,
թէ կերպարանափոխած էր զայն ու վերամկրտած
անոր հրապուրին կէսը կորսնցնել տուած էր:
Անիկա շատ սիրուն էր սակայն, դաշտերու օդէն
գեղեցկացած որ այնքան լաւ կը վայելէր իր
յորդառատ գեղին: Բայց ինչի՞ կը ծառայէ ունենալ
հրապուրիչ տարփուհի մը, եթէ մէկը չի տեսներ
անոր քու թևդ մտած ըլլալը: Յետոյ, անիկա
բան մը չէր հասկնար բանաստեղծութենէ, աւելի
կը սիրէր գեղին շաղակրատանքը, վերջապէս չունէր
ինչ որ պէտք էր բարձրանալու համար այդ բա-
նաստեղծին, ցրուելու համար այն անչափելի
ձանձրոյթը ուր մթութիւնն ու անգործութիւնը
բոլորովին կը թաղէին զինք:

Առտուն տեսնելու էր զայն, որ ցրուելին ճամ-
բան կը սպասէր, այն երեք չորս լրագիրներուն
որոնց բաժանորդ գրուած էր, և որոնց բազմա-
գոյն գօտիները կը պատուէր այնքան փոթկո-

տութեամբ իբր թէ սիւնակներուն կը սպասէր
գտնել իրեն պատկանող լուր մը, ինչպէս օրինակի
համար, քննադատութիւնն այն թատերախաղին
զոր իր քարդոններուն մէջ ունէր, կամ համարա-
տութիւնն այն գրքին զոր կ'երազէր գրել: Եւ
կը կարդար իր լրագիրները, մինչեւ տպագրիչին
անունը: Անոնց մէջ միշտ շարժառիթներ կը գտնէր
զայրոյթի, նիւթ մը նախաճաշի գսկիկ ու եր-
կարածի գ խօսակցութիւններուն:

Ուրիշներ, բախտ ունէին: Կը ներկայացնէին
անոնց խաղերը, և ինչ խաղեր: Կը տպագրէին
անոնց գիրքերը, և ինչ գիրքեր: Մինչ ինքը ոչինչ,
ոչինչ: Էն գէշը սա է որ նիւթերը օդին մէջ են,
ամէն մարդ կը շնչէ զանոնք, և առաջին հրա-
տարակուածները կ'ոչնչացնեն ուրիշներուն բոլոր
աշխատութիւնները: Շաբաթ չէր անցներ որ
գաղափար մը չգողնային իրմէ:

— Գիտե՞ս, Շաբաթ, երէկ գիշեր թէ աղբ
-Ֆրանսէի մէջ ներկայացուեցաւ Պ. Էմիլ Օթիէի
մէկ նոր թատերախաղը... Բոլորսլին կը նիսնի
իմ Ադալանդիէի խնձորներու:

— Բայց անդամութիւն է այդ... Ադալանդիէի
խնձորներդ գողցե՞ր են: Բայց պիտի գրեմ այդ
պարոն Լոթիէին, կ'ըսէ ողորմելի Լոլոթը ճշմար-
տապէս զայրացած:

Եւ ինք, յոյժ դառնութեամբ.

— Ահա՛, հոն չգտնուելուն արդիւնքը... Հաս-
նող տեղդ կը բռնէ:

Իբ տարփուհիին կշտամբանք մը ուղղելու երե-
ւոյթ ունէր, իբր թէ դիւղական բոյն մը ունենալը

իր ամբողջ կեանքին երազն եղած չըլլար: Հասարակութեան անիրաւութիւնները, քննադատութեան կաշառասիրութիւնը, անզօրներու բոլոր ատելութիւնները կը յայտնէր իմաստակ ու պաղ ֆրագներով:

Այդ կռուալից ճաշերու միջոցին, ձէք բառ մը չէր հաներ բերնէն, անմուռնչ կը մնար իբր թէ ուզէր ինքզինքը մոռցնել տալ, զերծ մնալ համասփիւռ սրտնեղութիւններէն: Բայց տ'Արժանթոն որքան աւելի բարկանար, տղուն դէմ իր խուլ հակառակութիւնը կ'աւրթնար, և իր ձեռքերուն դողդոջումը երբ անոր գաւաթը դինի լեցընէր, իր յօնքերուն պռուստումը անոր երեսը նայած ատեն, փոքր ձէքին կը զգացունէին այդ ատելութիւնը որ շարժառիթի մը միայն կը սպասէր պռութկալու համար:

Թ.

ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԵՒՈՒՄ ՊԵԼԻՉԷՐԻ

Յետմիջօրէի մը երբ տ'Արժանթոն և Շառլօթ Քուպէլլ գացած էին տեղափոխութեան այն պէտքէն մղուած որ կը հետապնդէ ամէն անդործներ, ձէք, առանձին մնալով մայր Արչանպօլի հետ, ստիպուեցաւ ետ կենալ անտառի այցելութենէն, մեծ փոթորիկէ մը պատճառով որ կը սպառնար: Երկինքը, յուլիսի երկինք մը ծանր շոգիներով բեռնաւոր, կը անդնձերփնուէր իր սև ամպերուն եզերքէն ուր կը վազէին խուլ գոռիւններ. և հովտին ամբողջ մէկ մասը մթազնած, համր, ամայացած սպասման այն անշարժութիւնն ունէր զոր երկիրը կ'առնէր մթնոլորտին փոփոխութիւններու պահուն:

Յոգնելով տղու այդ անգործութենէն որուն իր շուրջ յածիլը կը զգար, անտառպահին կինը օդին նայեցաւ և ըսաւ ձէքին.

— Դէտէք, պարոն ձէք, անձրեւ չի գար. մինչեւ որ գայ, խնդրեմ ճամբուն վրայէն գացէք քիչ մը խոտ ժողկեցէք ճագարներուն համար,

Տղան, օգտակար ըլլալուն ուրախ զուարթ կողով մը առաւ, արագութեամբ վազեց Օլնէթի ճամբէն մինչև Քոռպէլի ուղին որ ցածէն կ'անցնի և փոտերու որոմներուն վրայ սկսաւ փնտռել ծաղկած ծոթորներ, այն փոքր ողորմելի խոտերը զորս ճագարները կը կրծեն:

Անձ ճամբան աչքը առածին չափ կը պարզուէր՝ ճերմակ, վատխայուած բարակ ու այրող փոշիով մը որ գորշ դոյներով կ'աղօտացնէր խոշոր կնձնիներու թանձրակուռ տերեւներն և ամբողջ սահմանածայրն անտառին: Ամայի էր այդ ճամբան՝ առանց անցուրդի մը կամ կառքի մը, իր մենու թենէն ընդարձակուած: Ըէք, փոսին խորը, ի՞նչ փնտռուքին. մէջ յոյժ աճապարոտ՝ մօտեցող փոթորիկին գոռիւնէերէն, յանկարծ իր մօտ լսեց ձայն մը որ սուր ու միօրինակ շեշտով մը կը պոռար.

«Դիսա՛րկ, գլխա՛րկ, գլխա՛րկ...» և յետոյ՝ աւելի ցած եղանակով մը.

«Բանամա, բանամա, բանամա»:

Այն դրսեցիներէն էր, որոնք գիւղերը կը պտըտին, ապրանքնին կոնակնին առած: Ասիկա իր երկու ուսերուն միջև, երգեհոնի պէս, կը կրէր լայն կողով մը յարդէ հասարակ գլխարկներով լեցուած, դիզուած, դէպի վեր բարձրացած: Դժուարաւ, տափանելի կերպով կը քալէր, սրունք՝ ներք ներս դարձած, ոտքերը դեղին խոշոր կօշիկ՝

ներու մէջ մէկ կողմի վրայ, վիրաւորեալի մը ցաւագնոտ երեւոյթովը:

Դիտած էք ի՞նչ տխրատեսիլ է հետիոտն մը մեծ ճամբուն վրայ:

Չես գիտեր թէ ո՛ւր կ'երթայ այդ վայրաշրջիկ կեանքը, թէ դիպուածը ապաստան մը պիտի հայթայթէ՞ իրեն, սայլատան մը ապաստանը՝ քնանալու համար: Կարծես իր հետ կը քշէ կը տանի անցած ճամբուն խոնջէնքը, անստուգութիւնը այն հեռուստներուն ուր կը մտնայ: Գեղացիին համար, այս գեղջուկը օտարականն է, բախտախնդիրն է. կասկածոտ աչքով կը հետեւի անոր, նայուածքովը կ'առաջնորդէ զայն մինչև գեղին դուռը, այն ատեն միայն հանգստանալով երբ մեծ ճամբան՝ քաջ ոստիկաններէ յաճախուած իր քարայտակին վրայ առնէ նորէն այդ անձանօթը որ չարագործ մը միայն կրնայ ըլլալ:

«Դիսա՛րկ, գլխա՛րկ, գլխա՛րկ»:

Որո՞նք համար կը շարունակէր իր կօշը այդ խեղճ արարածը: Տուն մը չէր տեսնուեր: Անշարժ սահմանանիչերո՞ւն համար էր, կնձնիներու տերեւներուն մէջ ապաստանած թռչուններո՞ւն՝ անձկուտ ու երկչոտ փոթորիկին մերձեցումէն:

Պուալով հանդերձ նստած էր քարերու դէզի մը վրայ և ճակատը կը սրբէր իր թեղանիքովը, մինչ ձէք, ճամբուն միւս կողմէն կը նայէր այդ անպիտան դէմքին՝ հողագոյն և տխուր, սպառած ու թարթափուն աչքերով, տձեւ, թանձր բերնով որ ծածկուած էր դեղնորակ պիտով մը և ցոյց կուտար սրածայր ակուններ, որոնք անջատուած

էին գայլի ակռաներու պէս: Բայց այդ դէմքին վրայ ամենէն աւելի աչքի զարնող բանն էր վիշտի մեծ արտայայտութիւնը, համբ կսկիծը այդ աղօտ աչքերուն, այդ ծանր բերնին, բոլոր այդ անկատար, հրէշային դէմքին որ նախապատմական ժամանակներէն մնացած նմոյշ մը կը թուէր: Խեղճը անշուշտ գիտակցութիւնն ունէր իր սոսկալի տգեղութեան, վասնզի իր դէմը տեսնելով այդ աղան որ իր երեսը կը նայէր քիչ մը մտահոգութեամբ, սիրալիր կերպով մը ժպտեցաւ անոր. Այս ժպտը աւելի տգեղացուց զայն, իր բերնին. իր աչքերուն եզրը դբաւ միրիոնաւոր փոքր խորշոմներ, բոլոր փոթոթումը այն խեղճ դէմքերուն զորս ժպտը կը ճմռթկէ փոխանակ թուլցնելու: Բայց այդպէս ժպտած ատենը այնքան բարի երեւոյթ մը ունէր որ ձէք անմիջապէս ապահովուեցաւ և շարունակեց բրցունել իր խոտը:

Յանկարծ որոտման շատ մօտիկ գոռիւն մը դղրդեց երկինքը և հովիտն ամբողջ: Ճամբուն վրայէն սարսուռ մը վաղեց, վեր հանելով փողին, ծառերուն մէջ սրսփտլով:

Մարդը ոտքի ելաւ, ամպերուն նայեցաւ մըտատանջ երեւոյթով, յետոյ ձէքին դառնալով, որ ինքն ալ ելած կեցած էր կայծակի հարուածէն, հարցուց թէ գեղը շատ հեռո՞ւ էր:

— Գրեթէ քառորդ ժամու չափ, պատասխանեց տղան:

— Է՛հ, տէր Աստուած, ըսաւ խեղճ մարդը, անձրեւէն առաջ չպիտի հասնիմ: Բոլոր գլխարկ-

ներս պիտի թրջեմ: Հետս շատ չառի. վաչս այնքան մեծ չէ որ զանոնք ծածկէ:

Ձէքի սիրտն յուզուեցաւ այդ այլայլումը տեսնելով. մնաց որ իր համբաւաւոր ճամբորդութիւնը գթասիրտ ըրած էր զինք մեծ ճամբու բոլոր թափառիկներուն նկատմամբ:

— Է՛, գլխարկավաճա՛ւ, պօռաց մարդուն որ արդէն կ'ելլար կ'երթար կաղնիկաղը, բոլոր ուժովը փութացնելով որթատունկի պէս գալարուն իր սրունքները՝ առանց մեծ արդիւնքի սակայն... Եթէ կ'սուզէք, մեր տունը հոս շատ մօտ է, կրնաք ձեր գլխարկները պատուարել:

Խեղճ մարդը փութկոտութեամբ ընդունեց: Իր ամբան ապրանքը ա՛յնքան փափուկ էր:

Ահա երկուքն ալ կը շտապեն ճամբուն վրայ, մագլցելով քարուտ ուղին՝ խոյս տալու համար փոթորիկէն որ ետեւնուն ինկած էր: Մարդը կրցածին չափ շուտ կ'երթար, արտասովոր ճիգեր ընել կը թուէր, իր կօշիկներուն երեսին վրայ կը քալէր և ամէն մէկ քայլին վեր կ'առնէր ոտքերը, իր թէ խիճերը կրակէ եղած ըլլային.

— Կը նեղուի՞ք, հարցուց ձէք:

— Օ՛հ, այո՛, միշտ... կօշիկներս կը նեղեն զիս: Կը տեսնէք, ոտքերս շատ խոշոր են, անոնց յարմար կօշիկ չեմ կրնար գտնել: Բալով մարդուն համար ա՛յ է գէշը: Օ՛հ, եթէ րբէք հարուստ ըլլամ, յատկապէս ինձի համար զոյգ մը կօշիկ շինել պիտի տամ, բայց իմ ոտքիս չափին վրայ:

Եւ ճամբան կը շարունակէր քրտնելով հեծելով, ցատքելով զառիվերին անհարթութեանց

վրայ, ատեն ատեն, սովորութենէ մղուած արձկելով իր մեղամաղձիկ կոչը. «Գլխարկ, գըլխարկ, գլխարկ»

Օլնէդ հասան: Գլխարկավաճառը դրան մէջ դրաւ իր կլոր գլխարկներու լաստակերտը և հոն կը կենար, խոնարհ երևոյթով: Բայց ձէք ուղեց նստեցնել զայն ճաշասրահին մէջ:

— Հոն նստեցէք նայիմ, մարդուկս: Գաւաթ մը գինի պիտի խմէք և կտոր մը հաց ուտէք:

Միւսը չէր ուղեր, կ'ընդդիմանար: Վերջապէս համակերպեցաւ և իր բարի ժպիտովն ըսաւ.

— Իրաւ որ, փոքրիկ պարոնս, քանի որ կը պնդէք, չի մերժուիր: Քիչ մը առաջ Տրապիզիտ մէջ հացի կեղև մը կերայ, և գիտէք, երբ մարդ ճաշը ընէ լմացունէ միշտ անօթի կը մնայ քիչ մը:

Մայր Արշամպօլ որ իր գեղջուկի, անտառապահի կնոջ հանգամանքով սուրբ սոսկում մը ունէր թափառաչըջիկներէ, դէմքը կը ծումուկէր. բայց անմիջապէս սեղանին վրայ դրաւ նկանակ մը և խոշոր աման մը գինի:

— Հիմա ժամպոնի շերտ մըն ալ բեր, հրամայեց ձէք աներկիւղ շեշտով մը:

— Բայց աղէկ գիտէք որ պարոնը չի սիրեր որ իր ժանպոնին դպչուի, ըսաւ մայր Արշամպօլ՝ քթին տակէն մոմալով: Արդարև բանաստեղծը շատ որկրամոլ էր, և ուտելարանին մէջ յատկապէս իրեն համար կտորներ կային որոնք իրեն կը վերապահուէին:

— Աղէկ, աղէկ, տուէք սակայն, ըսաւ փոքր

ձէք որ քիչ մը տանտիրոջ դեր խաղալուն դժգոհ չէր: Սգնիւ կինը հնազանդեցաւ, բայց յետոյ խրոխտաբար իր խոհանոցը քաշուեցաւ բողոքելու համար:

Մարդը շնորհակալ ըլլալով հանդերձ, ախորժանօք կ'ուտէր: Պղտիկը գինի կը լեցնէր, կը դիտէր անոր հացը կտրելը խոշոր երկար շերտերով զորս բերանը կը թխէր մէկ քովէն՝ որպէսզի կարենայ ներս մտցնել:

— Աղւոր է, հէ՛:

— Օհ, այո, շատ աղւոր:

Դուրսը, անձրևը ապակիներուն կը զարնուէր, փոթորիկը կը գոռար: Մարդն ու տղան կը խօսէին, պարուրուած այն բարօրութեամբ զոր պատրասարանի զգացումը կուտայ: Գլխարկավաճառը կը պատմէր թէ ինք Պելիզէր կը կոչուէր, թէ անգրանիկն էր բազմաթիւ ընտանիքի մը: Ժիւլիֆ փողոցը կը բնակէին Բարիզ, ինք, հայրը, երեք եղբայրներն ու չորս քոյրերը: Բալորն ալ յարդէ գլխարկ կը շինէին ամրան համար. և քասքէզներ՝ ձմրան համար. ապրանքը պատրաստուելուն պէս, զայն կռնակին առած ոմանք արուարձանները կը պտըտէին, ուրիշներ գաւառները՝ ծախելու համար:

— Եւ հեռօ՛ւ տեղ կ'երթաք, հարցուց ձէք:

— Մինչեւ նանդ ուր հաստատուած է քոյրերէս մէկը... Մոնթարթիէն, Օսլէանէն, Թուռէնէն, Անժուէն կ'անցնիմ:

— Շատ յոգնելու էք, քանի որ դժուար կը քայլէք:

— Հարկաւ... Իրիկունը միայն քիչ մը կը հանգչիմ, երբ հանեմ այս անպիտան կօշիկները. և զգացած հաճոյքս ալ կը խանգարուի երբ միտքս կը բերեմ որ նորէն հազնելու է զանոնք:

— Բայց ձեր եզրայրները ինչո՞ւ ձեր տեղը չեն ձամբորդեր:

— Դեռ շատ պզտիկ են. և յետոյ ծերունի հայր Պելիզէրը երբէք չուզեր բաժնուիլ անոնցմէ: Շատ պիտի ցաւ զգար: Ինծի համար այնպէս չէ:

Կը թուէր թէ շատ բնական կը գտնէր որ եզրայրներն իրմէ աւելի սիրուէին: Իր լայն դեղին կօշիկներուն նայելով տխրօրէն, որոնք խորտուրօրտ ուռեցքներ առած էին իր ճնշուած ոտքերուն տձևութենէն.

— Գոնէ եթէ կարենայի իմ չափիս վրայ զոյճ մը ոտնաման շինել տալ...

Սակայն փոթորիկը կը սաստկանար: Անձրևը, հովը, որոտումը ահաւոր ազմուկ մը կը կաղմէին: Ա՛յ իրարու խօսուածքը չէին լսեր, և Պելիզէր լռիկ մնչիկ կը շարունակէր իր ճաշը երբ դրան տրուած և անմիջապէս կրկնուած հարուածէ մը փոքր ձէք դեփ դեղին եղաւ:

— Ա՛հ, Աստուած իմ, ըսաւ, եկան:

Տ՛Արժանթոնն էր որ Շառլօթի հետ ետ կը դառնար: Գիշերը պիտի գային, բայց փոթորկին երկիւղը ուսկից կը կարծէին զերծ մնալ աճապարանքով, փութացուած էր իրենց դարձը, Բոլոր այդ խոշոր անձրևները կերած էին, և

բանաստեղծը սաստիկ կատղած էր՝ հարբուխի մը երկիւղէն մտատանջ:

— Շո՛ւտ, շո՛ւտ, Լոլոթ... Սրահին մէջ կրակ:

— Այո՛, բարեկամս:

Բայց երբ կը թոթուէին, անձրևը վրանուն կը վազէր, հովանոցնին կը բանային անդաստակին սալաքարերուն վրայ, տ՛Արժանթոնն ապուրթեամբ տեսաւ որ յարդէ գլխարկներու ահաւոր կոյտ մը:

— Ա՛ս ինչ է. հարցուց.

Ա՛հ, եթէ ձէք կարենար հարիւր ոտք գետնին տակն անցնիլ իր տարօրինակ կոչնականին ու հրամայուցած սեղանին հետ: Եւ սակայն ժամանակ չպիտի ունենար, վասնզի բանաստեղծը ներս մտաւ իսկոյն, իր ցուրտ նայուածքը սրահին մէջ պտրտացուց, և ամէն բան հասկցաւ: Տղան քանի մը բառ թոթովեց ինքզինքը արդարացնելու համար... բացատրութիւն տալու համար... Բայց միւսը մտիկ չըրաւ:

— Շառլօթ, եկուր տե՛ս: Դուն ինծի չըսիր որ Պ. ձէք այսօր հիւր պիտի ընդունի, պարոնին ընդունելութեան օրն է: Պամոնը իր բարեկամները կը հիւրասիրէ:

— Օ՛հ, ձէք, ձէ՛ք... ըսաւ մայրը կշտամբական շեշտով մը:

— Մի՛ յանդիմանէք, զայն, տիկին, փորձեց ըսել Պելիզէր: Ես եմ որ...

Տ՛Արժանթոնն, կատղած բացաւ դուռը, և ազնիւ շարժումով մը զայն ցուցնելով թշուառին.

— Նախ և առաջ դուք, անպիտան դատարկապորտ, պապանձելու և ասկից շուտ մը դուրս ելլելու հաճոյքն քրէք ինծի: Ապա թէ ոչ ծակը նետել կուտամ՝ տուններ մտնելը սովբեցնելու համար ձեզ:

Պելիզէր, որ իր շրջուն արհեստին երեսէն սովորած էր ամէն ստորնութիւններու, չորողքեց, շուտով մը շալկեց իր կողովները, տխուր ակնարկ մը նետեց վտակահոս ապակիներուն, երախտիքով լեցուն ուրիշ ակնարկ մը ձէքին, չեղակի ծռեցաւ ողջունելու համար խոնարհաբար. յոյժ խոնարհաբար, և այդ ծռած դիրքը պահեց անցնելով սեմէն՝ թրջուած ցատկառող անձրևէ մը որ բանամաներուն վրայ տարափի ճարճատիւն մը հանեց. Դուրս ելլալէն ետքն ալ չմտածեց չտկել հասակը: Տեսան անոր հեռանալը. կռնակը կարկառած ճակատագրի ամէն դժնէութիւններուն, կարիքի ամէն մոլենգութեան. և լալագին ձայնով մը. մեքենաբար կը վերսկսէր լալաղակել տեղատարափին տակ.

«Գլխա՛րկ, գլխա՛րկ, գլխա՛րկ»:

Սրահին մէջ պահ մը լռութիւն տիրեց. մինչ անտառապահին կինը ճիւղերով կրակ մը կը վառէր լայնեզր շրմինէին մէջ, և Շառլօթ կը ճարտարութեամբ բանաստեղծին հագուստները չորցնելու, ու այս վերջինը շապիկով կը պտըտէր, հանդիսաւոր ու արժանավայել, խուլ բարկութեամբ մը լեցուած:

Յանկարծ, սեղանին առջեւէն անցած պահուն, տեսաւ ժանպոնը, իր ժանպոնը, ուր գլխարկավաճառին դանակը վայրագ ախորժակէ մը մղուած,

խորունկ խոռոչներ փորած էր, բաց ծակեր այն փոսերուն պէս զոր ծովը կը փորէ փոթորիկի ատեն, և որոնց ծայրը չի գտնուիր:

Դեփ դեղին եղաւ:

Մտածեցէք որ այս ժանպոնը նուիրական էր, ինչպէս բանաստեղծին գինին, իր մանանխիսի անօթը, իր հանքային ջուրը:

— Օ՛հ, օ՛հ, բայց ախպա չտեսայ... Բայց ասիկա ճշմարիտ խնճոյք մըն է... Ի՛նչ, ժանպոնն ալ:

— Ժանպոնին ձե՛ռք դպցուցեր են, հարցուց Շառլօթ ցցուելով գայրագին, ասանկ յանդրհանութենէ մը ապշահար:

Անտառապահին կինը աւելցուց.

— Ա՛հ, մենք ըսինք որ պարոնը պիտի բարկանար եթէ խողի այդ գեղեցիկ կտորը այն դատարկապորտին տրուէր... Բայց դեռ շատ պզտիկ է, չի գիտեր, անանկ չէ՛:

Ճէք, որ այլ ևս իր ողորմասիրական թափին մէջ չէր գտնուեր, ոչ ալ այն խորշոմեալ ժպտին հրապոյրին ներքև, — Օ՛հ, բարի, սրտաշարժ ժպտը. — Ճէք սարսափած էր այն բանէն զոր համարձակած էր ընել: Յուզուած, դողահար թոթովեց.

— Ներեցէ՛ք...

Ա՛հ, աղէկ, ներողութի՛ւն:

Իր հպարտութեան ու իր որկրամոլութեան մէջ վիրաւորուած, տ՛Արժանթոն դուրս թափեց իր զգացած բոլոր բոլոր սրբանեղութիւնը, բոլոր ջլագրգուութիւնը, ատե-

լուծիւնը այդ տղուն դէմ՝ խորհրդաւոր անցեալը, ամբաստանիչը այն կնոջ զոր քիչ մը կը սիրէր՝ բնաւ չյարգելով հանձներձ գայն:

Հաղուարդէպ բան. զայրոյթի տագնապ մը ունեցաւ. բռնեց ձէքին թեւը, ցնցեց պատանեակի՝ այդ երկար մարմինը, վեր առաւ՝ կարծես ցուցնելու համար անոր տկարութիւնը:

— Ինչո՞ւ դպար այս ժանպոնին: Ի՞նչ իրաւունքով... նախ որ դուն հոս բան մը չունիս: Պառկած անկողինդ, կերած հացդ՝ իմ բարեսրտութեանս, իմ գթասիրութեանս կը պարտիս: Եւ չիտակը յանցանքը իմս է որ այսչափ գթասիրտ եմ: Վասնզի, վերջապէս իբրև զաւակ կ'ընդունի՞մ քեզ: Ո՞վ ես, ո՞ւսկից կուգաս: Երբեմն քու բնագրներուդ կանխահաս վատթարոթիւնը կը սոսկացնէ զիս քու ծագմանդ վրայ:

Կանգ առաւ Շառլօթի մէկ պաղատագին շարժումէն, որով անիկա ցոյց կուտար մայր Աբշան պօլի սև, ուշադիր հարցափորձիչ աչքերը: Երկրին մէջ, զանոնք ամուսնացած կը կարծէին. ձէք կը նկատուէր իբրև զաւակն առաջին ամուսնութեան մը տիկին տ'Արժանթոնի:

Ստիպուելով կենալ, զսպել նախատանքի ժայթքում մը որ զինք կը խղդէր, տ'Արժանթոն, զայրացած, կոշտուկոպիտ, հանրակառքի ձիու մը պէս քրտնաթաթաւ ու շոգելից, իսկոյն իր սենեակն ելաւ, որուն դռները շառաչմարբ գոցեց: Ձէք, այլալլուն, մնաց իր մօրն յուսահատութեանը դիմաց, որ իր գեղեցիկ բազուկները կը գալարէր անգամ մը ևս հարցնելով Աստուծոյ

թէ ի՞նչ ըրած էր ատանկ կեանքի մը արժանանալու համար:

Իր միակ միջոցը այս էր կեանքի ձախողուածներուն հանդէպ: Ինչպէս միշտ, հարցումը անպատասխանի մնաց. բայց պէտք է հաւատալ որ անիկա շատ մեծ յանցանքներ գործած ըլլալու է որպէսզի Աստուած դատապարտէր ինք ատանկ արարածի մը կոյր ընկերուհին ըլլալու և անոր սիրահարուելու տգիտօրէն:

Բանաստեղծին արդէն այնքան դառն սրտնեղութիւնը բոլորովին սաստկացնելու համար, ձանձրոյթի, մենութեան, տխրութեան վրայ եկաւ աւելցաւ հիւանդութիւնը: Բոլոր անոնց պէս որոնք երկար ատեն ապրած են որկրամոլութեամբ, տ'Արժանթոնի ստամոքսը տկար էր. շատ փափկասուն, շատ աճուփանոզ ըլլալով, ինքզինքը մտիկ կ'ընէր, — ինչպէս կ'ըսեն, — և Օլնէթի տան մեծ անդորրութեան մէջ՝ ասկից աւելի դիւրին բան չի կար իրեն համար: Ի՞նչ աղէկ պատրուակ նաև՝ բացատրելու համար իր ուղեղին ամլութիւնը, երկար քուները բազմոցին վրայ, այն թմրութիւնը որ զինքը կը ձնէր: Այնուհետև հուշակաւոր «կ'աշխատի... պարոնը կ'աշխատի»ին տեղ անցաւ. «պարոնը տագնապ ունի»:

Այս տարտամ բառով կը մկրտէր ընդմիջական սրտնեղութիւն մը որ չէր արգելիւր զինք օրը քանի մը անգամ երթալ հացարկղը, կակուղ հացի լայն կեղևներ կտրել, զորս լաւ մը կը ծեփէր պանիրով և զորս կը խածնէր խոշոր պխերով:

Ասկից դուրս, հիւանդի մը ամէն ձեւերը ունէր, մեղկ երևոյթ, սրանեղ բնաւորութիւն, անվերջ պահանջումներ:

Բարեսիրտ Շարլօթ կը մեղքնար զայն, կը խնամէր, կը գուրգուրար վրան: Գթութեան ան քոյրը որ կայ ամէն կնոջ ներսիդին՝ անոր վրայ կը կրկնապատկուէր տխմար զգայնակա՛նութեամբ մը, որ իր բանաստեղծը աւելի սիրելի կ'ընծայէր իրեն՝ զայն շատ հիւանդ կարծելէն ի վեր: Եւ ինչ գիւտեր զանիկա զբոսցնելու, զանիկա ամօքելու համար: Բուրդէ ծածկոյթ մը կը դնէր սիւռոցին տակ՝ պնակներուն ու արծաթեղէններուն բախումը անհետացնելու համար, բարձիկներու դրութիւն մը որով կը լեցնէր Հանրի Բ.ի աթոռին աջ յենակը. յետոյ փոքր խնամքները, ֆանելան, դեղաջոտերը, բոլոր այն գաղջութիւնը ուր բարեացակամ հիւանդները կը քնացնեն իրենց կորովը, կը տկարացնեն մինչև իսկ իրենց ձայնին հնչիւնը: Իրաւ է թէ խնդճ կինը, այն ոստոստուն գուարթութեամբ որով երբեմն կը չցուէր, մէկէնիմէկ կ'ոչնչացնէր իր հիւանդապահ թոյր առաքինութիւնները, կը վերագտնէր իր յորդառատ խօսուածքը, իր հրապուրիչ շարժումները, և այն ատեն միայն կանգ կ'առնէր, քիչ մը շփոթած, երբ բանաստեղծը՝ սրտնեղ՝ կ'ըսէր իրեն վշտագին շեշտով մը. «Լուէ'... կը յոգնեցնես զիս»:

Տ'Արժանթոնի այս հիւանդութիւնը տան մէջ կը բերէր յարատև այցելու մը, տոքթոր Ռիվալ, որուն ճամբան կը սպասէին ամէն փողոցի անկիւն:

վանագի իր յաճախորդները՝ ցրուուած, տարածուած աւելի քան տասը մղոն տեղ՝ ամէն վայրկեան կը գրաւէին դինքը: Ներս կը մտնէր իր բարեկիրթ դէմքովը խաղաւարտոտ ու զուարթ, ճերմակ մեաաքսէ գեղմը գանգրուած՝ որ իբրև մազ կը ծառայէր իրեն, երկար բաէնկոտին գրպանները ուռած հին գիրքերով զորս միշտ կը կարգար ճամբան, կառքին մէջ կամ հետիոտն: Շառլօթ զոյշ երեւոյթ մը կ'առնէր՝ նրբանցքին մէջ անոր մօտենալով:

— Ա՛հ, տօքթոր, շուտ եկէք: Եթէ քիտնայիք ի՛նչ վիճակի մէջ է մեր խնդճ բանաստեղծը.

— Բէ՛հ, ձգեցէք, զբօսանքի միայն պէտք ունի:

Արդարև տ'Արժանթոն, որ բժիշկը կ'ընդունէր տկարացած ու լալկան ձայնով, այնքան երջանիկ էր նոր դէմքի մը դիմաց գտնուելուն, իր կենցաղին միօրինակութեանը մէջ այլազան տարր մը ընդնշմարելուն, որ կը մոռնար իր հիւանդութիւնը, քաղաքականութեան, գրականութեան վրայ կը խօսէր, բարի տօքթորը կը շլացնէր փարիզեան կեանքի պատմութիւններով, նշանաւոր անցնաւորութիւններով զորս կը ճանչնամ կ'ըսէր, որոնց անուորմ բառ մը ըսած էր: Տօքթորը, յոյժ միամիտ, յոյժ անկեղծ, բնաւ պատճառ չունէր տարակուսելու այդ ցուրտ խօսուածքին վրոյ որ, իր մնամիտ արտակարգութեանց մէջ իսկ, կը թուէր չափել կշեւի իր բոլոր ֆրագները. և յետոյ ծերունի ի վալդիտոդութիւնընող չէր:

Հաճոյք կը զգար տան մէջ, բանաստեղծ խելոցի, ինքնաաիպ կը գտնէր, կինը՝ գեղեցիկ տղան փափուկ, և ինչպէս պիտի ընէր աւելի նրբաքնին միտք մը, չէր զգար թէ ի՛նչ դիպուածական կապերով այդ էակները միացած էին իրարու, ի՛նչ անյօդ ու կծող գնդասեղներով յաջողած էին ընտանիք մը կազմել:

Քանի քանի անգամներ, կէսօրին ապեհները, իր ձիուն սանձը վանդակորմին օղակին անցուցած, մարդուկը կը մնար փարիզցիներուն տունը՝ կաթիլ կաթիլ փոխելով բոնչը զոր Շառլօթ անձաժը կը պատրաստէր, և պատմելով իր Հնդկազինի ուղևորութիւնները Պսեռնէզ շոգե՛նաւով: Ըէք հոն կը մնար, անկիւն մը, ուշադիր լռիկ, համակուս արկածներու այն ցանկութեամբը զոր ամէն աղաք ունին և զոր, աւա՛ղ, կեանքը կուգայ ցնդեցնել իր միօրինակ հարթութեամբը և հորիզոններու իր աստիճանական կծկումներովը:

— Ըէ՛ք, կ'ըսէր ա՛՛րժանթոն բրտովէն, դուռը ցուցնելով անոր:

Իայց տըքթորը կը միջամտէր.

— Չգեցէք կենայ, Շուրջդ պզտիկներ ունենալը այնքան զուարճալի է: Զարմանալի հոտառութիւն մը ունին այս շարածճիները: Ես ապահով եմ թէ ձերը՝ միժիայն զիս անսնելով՝ դուշակեց թէ յիմարաբար կը սիրեմ աղաքը և թէ մեծ հայր մըն եմ ես:

Այն ատեն կը խօսէր իր Սեսիլ թոռանը վրա՝ որ ըէքէն երկու տարու պզտիկ էր, և երբ

Սեսիլի կատարելութեանց գլուխը բանար, աւելի երկայնաբան էր քան իր ուղևորութիւնները պատմած ատեն:

— Ինչո՞ւ հոս չէք բերեր, տըքթոր, կ'ըսէր Շառլօթ: Երկուքն ալ աղւոր մը կը զուարճանային:

— Օ՛հ, ոչ, տիկին: Մեծ մայրը չուզեր: Մէկուն չի յանձներ իր թոռնուհին, և ինք ալ տեղ մը չերթար մեր դժբախտութեանէն ի վեր:

Այս դժբախտութիւնը, զոր ծերուկ տըքթորը կը յիշէր միշտ, իր աղջկան ու փեսին կորուրտն էր, որոնք երկուքն ալ մեռած էին իրենց ամուսնութեան տարին իսկ, Սեսիլի ծնունդէն ժամանակ մը ետքը: Գաղտնիք մը կը շրջապատէր այս կրկնակ աղէտը: Տ՛Արժանթոններուն հետ, տըքթորին խոստովանութիւնը միշտ կը սահմանափակուէր սա բառերով. «Մեր դժբախտութեանէն ի վեր...» և մայր Արշնայօլ որ տեղեակ էր էր պատմութեան շատ անորոք խօսքեր կ'ընէր:

— Ա՛հ, արդարև, այո, այս մարդիկը շատ տառապած են...

Բան մը յայտնի չէր ըլլար, տեսնուելով բժիշկին ոգևորութիւնն ու զուարթութիւնը երբ Օյնէդ կուգար: Շարլթի բոնչը թերեւ՛ քիչ մը մատ ունէր այս բանին մէջ, թուխ, կծու բոնչ զոր տիկին Ռիվալ, եթէ տեսնէր զայն, պիտի փութար մեղմացնել շատ ջուր խառնելով: Ինչ և է, մարդուկը չէր ձանձրանար բարիզցիներուն տունը, քանիցս ոտքի կ'ելլար ըսելով, «Ո՛ր,

Թիժըրի, Մորսան կ'երթամ: . . .» և կը շարունակէր սկսուած խօսակցութիւնը, մինչև որ իր ձիուն տրոփիւնները, որուն համբերութիւնը կը հատնէր դրան առջև, չուտով կը փախցնէին զինք, մնաք բարով մը նետելով բահաստեղծին, և Շաուրթին, որ իր հիւանդովը մտազբաղ էր, միեւնոյն պատ-ւէրը. «Զբօսցուցէք զինքը:»

Զբօսանք:

Ա՛լ ինչ ընելիքը չէր գիտեր. անոր զբօսանք հայթայթելու համար, ժամեր կ'անցունէին ճաշեր պատրաստելով, կամ անտառ կ'երթային բաց կիսակառքով, նախաձաշին հետ առած, թիթեռնիկներու ցանց մը, թերթերու կամ գիրքերու տրցակներ: Բանաստեղծը կը ձանձրանար:

Մակոյկ մը գնեց. բայց ասիկա աւելի գէշ եղաւ, առանձին տեսակցութիւնը Սէնի մէջտեղ անխուսափելի, բացարձակ ըլլալով, այսու իսկ անհանդուրժելի երկու էակներուն, որոնք բառ մը չէին փոխանակեր, իրենց կարթերը կը ձգէին զբաղելու համար և ձկնորսութեան պարտաւորիչ լռութեան մէջ, պատրուակ մը, արդարացում մը գտնելու համար իրենց յաւիտենական անխօսու-թեան: Շատ չքչեց՝ մակոյկը խարսխուած մնաց գետափի կնիւններուն մէջ, ջուրով ու թափած տերեւներով լեցուն:

Յետոյ եկան ամենէն տարօրինակ քմայքները. նորոգութիւններ պատին՝ աշտարակիկին վրայ, շինութիւնը արտաքին սանդուխի մը և իտալիան պատշգամի մը՝ զոր բանաստեղծը երազած էր, շարք մը ցած մոյթեր վանդակէններով ծածկուած:

կոյս որթատունկերով պսակուած: Բայց և այնպէս նորէն ձանձրացաւ, հակառակ իր պատշգամին:

Օր մը երբ նուագայարդար մը բերած էր՝ իր երգեհոնը նորագելու համար որուն վրայ քանի մը բուքաներ կը վարնէր, այս մարդը, անհեթեթ հնարիչ մը, առաջարկեց իրեն տանիքին վրայ եւոլեան տաւիղ մը հաստատել, մեծ տուփ մը առանց խուփի, հինգ ոտք բարձրութեամբ, ուր անհաւասար երկայնութեամբ լարուած թելերը պիտի թրթռային հովէն՝ գեղադաշնակ ու հեծեծագին խաղերով:

Տ'Արժանթոն հաւանեցաւ խանդավառ կերպով: Մարուածը զետեղուելուն պէս, քստմնելի եղաւ: Ամենափոքր փչումէն, հեծիւններ, սրտայօշ եղա-նակաւորումներ, ողբազին աղաղակներ կը լրսուէին. . . հո՛ւ հո՛ւ ւո՛ւ. . . Ճէք իր անկողնին մէջ սոսկալի կը վախնար, գլուխը վերմակին տակ կը ծածկէր ա՛լ չլսելու համար: Անագորոյն, խենդեցնող մելամաղձութիւն մը կ'իյնար վերէն:

Բայց կը ձանձրացնէ զիս այս տաւիղը. . . կ'օգտէ, կ'օգտէ. . . կ'աղաղակէր բանաստեղծը զայրացած:

Հարկ եղաւ ամբողջ սարուածը քակել, եւոլեան տաւիղը տանիլ պարտէզին խորը, թաղել որպէսզի չթրթռայ: Բայց նոյն իսկ հողին տակ, դեռ կը հնչէր: Այն ատեն կոտորեցին անոր թելերը ոտքի հարուածներով, քարի հարուածներով մեքուցին զայն կատղած կենդանիի մը պէս, որ չուզեր մեռնիլ:

Ա՛լ չգիտնալով ի՛նչ հնարել զբօսցնելու

համար այդ զժբախտը որուն անգործութիւնը մոլութեան կը դառնար, Շառլօթ հանճարեղ գաղափար մը յղացաւ. «Իր բարեկամներէն մէկ քանին հրաւիրե՞մ արդեօք:»

Ասիկա ճշմարիտ գոհողութիւն մըն էր, վասնզի կ'ուզէր իրեն ընել զայն, ի՛րը միայն. բայց բանաստեղծին ուրախութիւնը երբ իմացուց անոր թէ Լապասինտը և տքթոր Հիրշ զինքը տեսնելու պիտի դային, վարձատրեց իր քաջութիւնը: Երկար ատենէ ի վեր կը խորհէր դուրսէն եկած զբօսանքի մը վրայ և չէջ համարձակեր զրուցել՝ մենութեան ու երկու հոգևոյ կենակցութեան երանութեանը մասին իր բոլոր ճոռումարանութիւններէն ետք:

Ժամանակ մը յետոյ, ծէք ընթրելու համար տուն դարձած պահուն, տան շուրջը անսովոր իրարանցում մը լսեց, ծիծաղներ, գաւաթներու ըրախումներ որոնք նոր պատշգամէն կուգային: Մինչ սաներ կը շարժէին. փայտ կը կտորէին կրակ վտռելու համար գետնայարկի մեծ շրմինէին մէջ:

Սօսենալով ձանչցաւ քիմնադիոնի նախկին ուսուցիչներուն ձայները, ունակութիւնները, որոնց կը խառնուէր տ'Արժանթոնի խօսուածքը. այլ ևս ոչ թէ նուազուն և հեծեծուն, հապա վիճաբանութեան շփումէն վերկենդանացած: Տղան սուկումի տպաւորութիւն մը զգաց մտածելով որ նորէն պիտի գտնուէր այն էակներուն դէմ որոնք այնքան գէշ ժամեր կը յիշեցնէին իրեն, գողզղալով սպորդեցաւ պարտէզ՝ ընթրիքին սպասելու համար:

— Պարոններ, երբ կ'ուզէք սեղան նստիլ,

ըսաւ Շառլօթ պատշգամին վրայ երեւնանով, թարմագեղ, ոգեւորուած, ճերմակ մեծ գոգնոց մը մինչև կղակը, հագուած իրրև տանաիրուհի մը որ ի հարկին գիտէ սոթթել իր ժանեզազարդ թեղանիքները և ձեռքովը կերակուր պատրաստել:

Շուտով իջան ճաշասրահը, ուր երկու ուսուցիչները բաւական լաւ ընդունելութիւն ըրին փոքր ծէքի. և ամենքն ալ սեղան նստան այն գեղջկական համեղ ճաշերէն մէկուն առջեւ որոնք իրենց հապշտապ եփուածքէն կը պահեն վայրի խտտի համեր ու կըլընպարի բոյրեր:

Մարմանդին վրայ բացուող երկու դռներէն կը նշմարուէր պարտէզը զոր անտառը կը շարունակէր անծայրածիր: Կաքաւիկներու կոշեր, քնացող թռչուններու դայլայլումներ մինչև ընթրողները ներս կը մտնային արեւին յետին շեղ բոցավառ ճառագայթներուն հետ՝ ապակիներուն մէջէն:

— Վայ շարածճի, հոս ի՛նչ հանդիստ էք, զաւակներս, ըսաւ յանկարծ Լապասինտը երբ արգանակը մեծ ախորժանօք կուլ տրուելով, ամէն մարդ իր մտածումներուն ազատութիւնը գտաւ:

— Իրօք շատ երջանիկ ենք, ըսաւ տ'Արժանթոն սեղմելով Շառլօթի ձեռքը, զոր այլապէս սիրուն և հրապուրիչ կը գտէր յորմէ հետէ միայն ինք չէր նայեր անոր երրորդ և սկսաւ իրենց երջանկութեան նկարագրութիւնն ընել:

Պատմեց անտառին պտոյտները, մակոյկով շրջագայութիւնները, դադարները գետակի հին պանդոկներուն առջև, նաև ու նախկին հանգրուաններ՝ բանուած երկաթէ ներքին բազրիկներով և

նաւուն երկու խոշոր օղակները ճակատի քարէ մէջ մտուած ու ժանգոտած : Եւ աշխատութեան երկար յետմիջօրէնները ամբան մեծ լուսթիւններուն մէջ, և գիշերային հսկումները վառարանին անկիւնը, աշնան երբ կը սկսի օգը զովանալ և բոցը կը ճարճատէ, վեր կ'ելլայ, արմատներով և ունջերով անուցուած :

Կ'ըսէր ինչպէս կը մտածէր այդ պահուն, և Շարլօթ ինքն ալ կ'երեւակայէր ապրած ըլլալ այդ իտէալ կեանքը այդ մահացու ձանձրոյթին ատենը զոր այնքան դժուարաւ անցուցած էին : Միւս երկուքը մտիկ կ'ընէին անձառ ծամածռու մը սքանչացումի, ըզձանքի, հաճոյքի դառն ու տոգոյն բան մը իրենց ժպտին մէջ, ուր զիրար կը հակասէին սիրազեզ աչքերը և ջլածիգ զայրոյթէ մը գալարուած բերանը :

— Ա՛հ, դուն բախտաւոր ես, կ'ըսէր Լապաֆնտր : Երբ կը մտածէմ որ վաղը այս ժամուս, մինչ դուք պիտի ընթրէք այս տեղ, ես սեղան պիտի նստիմ հեղձուցիչ ճաշարան մը ուր շնչուած օդը, շոգեպատ ապակիները, հրամցուած կերակուրը, ամէն բան բազնիք, շոգի տաք կը հոտի :

— Գոնէ եթէ ապահով ըլլայինք կանոնաւորապէս ընթրելու ճաշարանի մը մէջ, մուտամ տոբթօր Հիրշ :

Տ'Արժանթոն զեղում մը զգաց :

— Ուրեմն ո՞վ կարգիլէ ձեզ ժամանակ մը հոս անցնելու : Տունը մեծ է, մառանը լեցուն :

— Բայց, այո՛, աւելցուց Շարլօթ փութկո-

տութեամբ. կեցէք ուրեմն... Շատ սիրուն պիտի ըլլայ... պտոյտներ պիտի ընենք :

— Իսկ Օբերա՞ն, ըսաւ Լապաֆնտր, որ ամէն օր փորձ կ'ընէր :

— Բայց դուք Օբերան չէք նուագեր, պարոն Հիրշ :

— Իրաւ որ, կոմսուհի, շատ փափագ ունիմ ձեր հրաւերն ընդունելու : Հիմակուհիմա շատ բան չունիմ ընելու, քանի որ բոլոր յաճախորդներս գեղ գացած են :

Տօբթօր Հիրշի յաճախորդները գե՛ղ գացած : Չափազանց ծիծաղաշարժ խօսք էր : Սակայն ոչ ոք խնդաց : Մզնոտածներուն միջև, ասանկ քմահաճոյքներ ներելի էին :

— Որոշումդ տո՛ւր, ըսաւ ա'Արժանթոն : Նախ ինձի ծառայութիւն մը ընել է : Առողջական այս վիճակիս մէջ դուն պիտի կրնաս պատուէրներ տալ ինձի :

— Ատիկա բոլորովին վար կը դնէ զիս... Գիտես ինչ ըոի քեզ. Ռիվալ բան մը չի հասկնար քու հիւանդութենէդ : Մէկ ամիսէն յանձն կ'առնեմ օտքի հանել քեզ :

— Է՛յ քիմնաղիտ՛նը, Մորոնվալը, գոչեց Լապաֆնտր, կատղիով մինսին վայելելիք հաճոյքէն, որուն չպիտի մասնակցէր :

— Ա՛հ, դո՛ւն մտածէ, ա՛լ ձանձրացայ քիմնաղիտնէն, Մորոնվալէն, և Տեքոսթէր մեթոտէն :

Ասոր վրայ, Տոբթ. Հիրշ, ժամանակի մը հաճար ապաստանարանն ու ապրուստը ապահոված, տրտունջներ, յիշոցներ սկսաւ արձկել այն հաստա-

տութեան դէմ որ զինք կը սնուցանէր. Մորոնիվալ խաբեբային մէկն էր. ա՛լ փարա մը չունէր, երբէք վճարում չէր ընել. մնաց որ ամէն մարդ կը հեռանար իրմէ, Մատուին գարծը մեծ փնաց հասցուցած ըէ իրեն:

Միւսներն ալ իրեն ձայնակցելով. ճշտարիտ նախճիր մը սկսան Մորոնիվալներուն դէմ. Մինչև իսկ շնորհաւորեցին ձէքը իր փախուստին համար որ կ'երեւայ թէ անանկ մաղձային զայրոյթի մը ենթարկած էր խառնածինը որ դալուկ ունեցած էր:

Անգամ մը նետուելէ յետոյ այս խնդրին մէջ, որ այնքան ընտանի էր իրենց, երեք բարեկամներն ա՛լ կանգ չառին, և բոլոր երեկոյթն անցաւ «չաքար կոտրելով» ինչպէս կ'ըսէին իրենց արկո դերէնովը:

Լապաոինտը կոտրեց Օրբերաի առաջին արուեստագէտներուն գլխուն վրայ, կոկոզավիզ քապոզէններ, որք ոչ ձայն ունին ոչ տազանդ: Կոտրեց նաև իր տնօրէնին գլխուն վրայ, որ կամաւ կը թողուր զինք որ ժամանակ կորսնցունէ երկրորդական դերերու մէջ: Եւ ինչո՞ւ: Վասնզի գիտէին իր ընկերվարական գաղափարները, վասնզի գիտէին թէ գործաւոր եղած էր, ժողովուրդէն ելած էր, և թէ կը սիրէր զայն:

— Է՛յ այո՛, կը սիրեմ ժողովուրդը, կ'ըսէր երգիչը ոգեւորուելով և իր խօշոր բռունցքները սեղանին զարնելով: Եւ յետո՛յ, իրենց ինչո՞ւն պէտք: Ես դարձեալ իմ ձայնանիչս չե՞մ ունենար: Եւ կարծեմ ունիմ, հէ՛... մտիկ ըրէք, աղաքս:

Եւ կը շօշափէր իր ձայնանիչը, կը գդուէր զայն, կոկորդն անով կ'ողողէր հեշտագին:

Յետոյ կարգը տ'Արժանթոնին եկաւ: Ասիկա մեթոտիկ կերպով, ցրտօրէն կը կոտրէր իր շաքար փոքր հարուածներով, անողոք ու չոր: Թատրոններու տնօրէնները, գրավաճառները հեղինակները, հասարակութիւնը, ամէն մարդ իր բաժինը ունեցաւ. և մինչ Շաւլթ, Չէքին հետ, կը հսկէր սուրճին պատրաստութեան վրայ, երեքն ալ հոն էին, սեղանին կրթնցուցած իրենց արմուկները, ամբան այդ սքանչելի գիշերուան դէմը հեշտութեամբ լորձունքոտելով՝ ինչպէս պօա օձերը մարսելու համար:

Տօքթոր Լիվալի երևումը բոլորովին ոգեւորեց նիստը. բազմաթիւ ու զուարթ ընկերութիւնը մը գտնելուն ուրախ, պատուական մարդը նստաւ սեղանին առջև:

— Կը անսնէք, տիկին տ'Արժանթոն, մեր իւլանդին զբօսանք պէտք էր:

Իրենց զոզաւոր ակնոցներուն ետեւէն՝ տօքթոր չիրչի աչուրները բոցավառեցան:

Ես ձեր կարծիքէն չեմ, տօքթոր, ըսաւ կոտրուկ կերպով, կզակը ձեռքին մէջ դնելով, մաքառելու պատրաստ:

Մերունի Լիվալ ոչ առանց ապուրթեան նախցաւ այդ տարօրինակ անձին, ազոտոտ հագուստներով, ճերմակ փողկապով, ամիլուած այտերով, լերկ գլխով. և որ ձախ աչքին փոքր անկիւնը միայն ունենալով իբրև աղէկ բան մը, իր խօսակիցը տեսողական շառաւիղի մը մէջ բռնելու հա

մար, ստիպուած էր կողմնակի նստիլ, կիսադէմէն խօսիլ:

— Պարոնը բժիշկ է հարցուց:

Տ'Արժանթոն ազատեց իր բարեկամը ստելու նեղութենէն:

— Տոքթոր Հիրշ... Տոքթոր Ռիվալ... ըսաւ իրարու ներկայացնելով զանոնք:

Չիրար ողջունեցին երկու հակառակորդներու պէս, որոնք իրենց նայուածքները կը խաչաձևեն սուրբերին խաչաձևելէ առաջ: Բարեմիտ Ռիվալ կարծելով որ իր դէմը ունի Փարիզի նշանաւոր մէկ բժիշկը, ինքնատիպ հանճարով մէկը, նախ և առաջ համեստ դիրք մը բռնեց, բայց շուտով նշմարեց այդ խենդուխելաւ միտքին խառնափնդորութիւնը: Այն ատեն ինքն ալ ձայնը բարձրացուց պատասխանելու համար հեզնող, արհամարհոա շեշտին տոքթոր Հիրշի որ կը սկսէր տաքցունել իր ականջները որոնք ի բնէ արդէն չառ կարմիր էին:

— Սիրելի արուեստակից, ներեցէք որ դիտել տամ ձեզ...

— Ա՛հ, ներողութիւնմ սիրելի արուեստակից...

Ճշմարիտ տեսարան մը Մոլիէօի, լատիներէնով ու չիներէնով, սա տարբերութեամբ որ Մոլիէօի ատեն այս դասազուրկի տիպարն ինչպէս տոքթոր Հիրշ՝ զեռ գոյութիւն չունէր և զայն արտադարելու համար մեր տասնեւիններորդ դարը պէտք եղաւ չափազանց տաք, խռովիչ, գաղափարներով առլի:

Տ'Արժանթոնի հիւանդութիւնն էր վիճարանութեան առարկան, և հետաքրքրական էր տեսնել տարօրինապէս ծիծաղաչարժ արտայայտութիւնը բանաստեղծին որ մէկ կողմէ կը տեսնէր թէ տոքթոր Ռիվալ իբրև չափազանց երևակայական հիւանդ կ'ենթադրէր զինք, և միւս կողմէ, չէր կրնար ծամածռում մը զսպել լսելով անուններու ահաւոր շարքը այն կնճռոտ հիւանդութեանց որոնցմով վարակուած կը հուշակէր զինք տոքթոր Հիրշ:

— Լինցունենք, ըսաւ այս վերջինը, յանկարծ ոտքի ելլելով: Թերթ մը թուզթ և մատիտ մը տուէք ինձի... Լա՛ւ... Հիմակ, ձայնընկալի միջոցաւ պիտի նկատեմ ձեզ իմ խեղճ բարեկամիս հիւանդութիւնը:

Իր զայն բաճկոնակին գրպանէն հանեց տոսախէ այն փոքր գործին զոր ձայնընկալ կը կոչեն:

— Հոս եկու, ըսաւ տ'Արժանթոնի որ դեփ դեղին եղած էր. և մէկէնիմէկ բանալով անոր սրտէնկողը՝ թուղթի թերթը տարածեց կուրծքին բոլոր լայնութեամբը, վրան պտըտցուց իր ձայնընկալը՝ մատը զարնելով և հետզհետէ գիծեր քաշելով իր մատիտովը: Յետոյ սեղանին վրայ փռեց իր բեւեռագիրներով բեռնաւորուած թուղթը՝ տղու ձեռքով գծուած աշխարհագրական քարտէսի մը պէս:

— Դատաւոր կ'ընեմ ձեզ, ըսաւ: Ասիկա մեր բարեկամին լեարդն է բնականին պէս ճիշդ գրծուած: Անկեղծօրէն ըսէք, ասիկա լեարդի կերպարանք ունի: Սըտեղը գտնուելու էր, և հիմա

ո՛ւր կը գտնուի... Եւ դիտեցէք որ իր առած հսկայական համեմատութիւնը միւս գործարաններուն վըասած է: Մտածեցէք ինչ անկարգութիւններ շուրջանակի, ինչ սոսկալի աւերումներ...

Մատիտի մէկ քանի ուժգին հարուածներով կը ցուցունէր աւերումները:

— Չարհուրելի՛ բան, կը մրմնջէր տ'Արժանթոն, որ կը նայէր խռոված, նախ տժգոյն ու հիմա դեմ գեղին:

Շառլօթ կը զգար իր աչքերուն լեցուիլը:

— Եւ դուք կը հաւատամք ասոր, ըսաւ ծերունի Տիւվալ պոռթկալով... բայց վայրենիի բժշկութիւն է այս... ձեր քթին կը խնդան:

— Ա՛հ, ներեցէք, սիրելի արուեստակից...

Բայց հերունին ա՛լ բան մտիկ չէր ըներ. սովորականէն աւելի կծու էր խմած բոնչը, և պայքարն սկսաւ սոսկալի:

Իրարու դիմաց ոտքի վրայ, բռունցքնին ճօճելով, բժիշկներու, յունարէն, լատիներէն, սկանտինաւեան, հնդկական, չինական, քոչինչինական գիրքերու անուններ կը նետէին իրարու: Հիրշ կը յաղթէր իր մէկ կանգուն երկարութեամբ վկայութիւններովը, որոնց ճշդութիւնը ոչ ոք կրնար ստուգել - իրենց տարօրինակութեան պատճառով: Բայց ծերունի Ռիվալ կը յաղթանակէր իր ահաւոր փողովը, իր խօսակցութեան կորովի ու նկարագեղ հանգամանքովը, փաստերու տեղ «կ'արհամարհեմ հակառակորդս» սպառնալիքները գործածելով:

Ո՛չ ձէք ո՛չ Շառլօթ չէին զարհուրեր այս բռուն վիճաբանութենէն, ասոնց պէս շատեր լսած էին

քիմնազիտնին մէջ: Իսկ Լապասինտր, բառ մը չտեղաւորելուն համբրութիւնը սպառած, գացած պատշգամին բաղրիքին կրթնած էր երազուն՝ իր որոտալի ու խորին ձայնանիչն արձակելու համար քնացող արձագանդներուն:

Բոլոր օդը շուրջանակի յուզուեցաւ: Տերեւներուն մէջ թեւաբախումներ լսուեցան, և մօտակայ զղեակներու սիրամարգները, վախկոտ, ջղագրգիռ սիրամարգները պատասխանեցին երկիւղալի կոչերով զորս կ'արձակեն ամրան օրերուն՝ փոթորկայոյզ երկինքին մէջ: Իրենց խրճիթներուն խորէն մօտակայ գեղացիներն ալ արթնցան: Պառաւ Սալէն և իր մարդը հետաքրքիր աչք մը նետեցին դէպ թ բարիզցիներուն բոցավառ ապակիները, մինչ լուսինը կը լուսաւորէր ճերմակ փոքր ճակատը ուր ոսկի առերով կ'երեւնար տանը նշանաբանը. «Parva domus, magna quies...» Փոքր տուն, մեծ հանգիստ:

ժ.

Ս Է Ս Ի Լ

— Ո՛ւր կ'երթաք այսքան կանուխ... հարցուց տոբթոր Հիրշ, որ յուլօրէն կ'իջնար իր խուցէն, Շառլօթին արդէն պերճ արդուզարդով, ձեռքը աղօթագիրք մը ու ձէքն ետեւէն, որուն հագցուցած էր լորտ Բիմպոքի սիրելագոյն հանդերձը, պարագային համեմատ երկնցուած, բայց տակաւին շատ կարճ:

— Պատարազի կ'երթանք, սիրելիս: Օրհնած հաց պիտի ընծայեմ այսօր: Տ'Արժանթոն չըսա՞ւ ձեզ... Շո՛ւտ, անպարեցէք... Պէտք է որ այս առտու ամէն մարդ եկեղեցին գտնուի:

Օգոստոսի տասներհինգն էր, օր Վերափոխման: Իրեն եղած պատիւէն յոյժ փաղաքշուած, տիկին տ'Արժանթոն՝ վերջին զանգակէն յետոյ մեկնեցաւ, և իր տղուն հետ նստաւ դուռին մօտ յատուկ նստարանի մը վրայ, եկեղեցին հանդիսաւոր էր: լուսավառ, արեւալից, ծաղկազարդ: Տիրացու-

ները, դպիրները հագած էին ճերմակ նոր շապիկներ արդկուած. և գրքակալին առջև, գեղջական սեղանի մը վրայ, օրհնած հացի պսակները կը բարձրանային ոսկեզոծ սիւներով՝ ընակիչներուն սքանչացման առարկայ: Պատկերը ամբողջացնելու համար, բոլոր անտառապահները կանանչ համազգեստով, որսի դանակը մէկ կողմէն կախուած, քարապինան գետինը, եկած էին ներկայ գտնուելու պաշտօնական հանդէսին գոհարանական աղօթքին: Բան մը որ գործ կը բանար գաղտորակներուն և փայտի գողերուն:

Իրաւ, Իտա տը Պարանսի շատ պիտի զարմանար տարի մը առաջ, եթէ մէկը իրեն ըսած ըլլար թէ ինք օր մը պիտի նստի գեղջուկ եկեղեցիի մը դասին մէջ, տ'Արժանթոն կոմսուհի անունով, և թէ յարգալից կեցուածքով, աչքերը գիրքին վրայ խոնարհած, ամուսնացած կնոջ մը երեւոյթը, շուքը, հրապոյրը պիտի ունենար:

Այս դերը, իրեն համար նոր, կը զուարճացնէր զինք: Կը հսկէր ձէքի վրայ, երկիւղածօրէն կը դարձունէր իր աղօթագրքին էջերը, և կ'երկրպագէր՝ շրջագգեստի բոլորովին օրինակելի շրջուններով:

Ժամուցին ատենը, ժամկոչը՝ իր գեղարդովը զինուած՝ եկաւ փոքր ձէքն առնելու, և մօր ականջին ծռեցաւ հարցունելու համար թէ ո՛ր փոքր աղջիկը կ'ընտրէր քսակը պարտցունելու համար: Շառլօթ պահ մը վարանեցաւ: Գրեթէ ոչ ոք կը ճանչնար այդ տօնագգեաց բազմութեան մէջ, ուր ծաղկեզարդ գլխարկներուն, բարիղան

գօտուռոյցներուն տեղ կ'երեւնային շարթուան գլխանոցներ ու սուգաններ: Այն ատեն ժամկոչը իրեն ցուցուց տոքթոր Սիմալի թոռնուհին, սիրուն աղջիկ մը դասին միւս կողմը նստած, սեւադգեաց պառաւ կնոջ մը քով:

Երկու տղաքները ճամբայ ելան մեծաշուք գեղարդին ետեւէն որ կը համաչափէր իրենց փոքր քայլերը, Սեսիլ թաւիչէ քսակով մը՝ իր մատներուն համար յոյժ լայն, և ձէք բռնած մեծ կերան մը անդուսով, կեղծ ծաղիկներով, արծաթէ ճերմակ թելերով զարդարուն: Երկուքն ալ գողտր էին, տղան իր անգլխական տարազին մէջ որ աւելի կը մեծցունէր զինք, աղջիկն շատ պարզ, հիւսուած ու վայրահակ մագերը շրջանակած իր անփայլ տփռոյն դէմքը զոր կը լուսաւորէին երկու գորշ աչքեր, նուրբ մարգարտագոյն գորշ մը: Օրհնած հացի աղւոր բոյր մը, խունկի հոտին խառնուած, եկեղեցիին մէջ կը ծածանէր անոնց շուրջը, կարծես շունչն իսկ կիրակիին ու կրօնական հանդէսին: Սեսիլ սիրուն կերպով դրամ կը հաւաքէր, ժպտիլ կը փորձէր: Ձէք ծանր էր. այդ փոքր ձեռքը որ կը դողար իր ձեռքին մէջ, մետաքսէ ճերմակ ձեռնոցին տակ, գորովալից տպաւորութիւնը կուտար իրեն թռչունի մը զոր բունագիրկ ըրած ըլլար անտառէն, բոյնի փետուրներովը գաղջ և անոր պէս կակուղ: Արդէն իսկ կը զգար թէ այդ փոքր ձեռքը իր բարեկամուհին պիտի ըլլար և թէ, ապագային, անկից պիտի գար իր կեանքին մէջ ինչ աղէկ բան որ ունենար:

կ'երթային, կուգային նստարաններուն մէջ:

— Գեղեցիկ զոյգ մըն է, կ'ըսէր անտառապահին կինը անոնց անցնիլը տեսելով, և մեղմ շատ մեղմ ձայնով, այնպէս որ չլսուի, կը յաւելուր. «Նէ՛ք աղջիկ, Մօրմէն աւելի աղւոր պիտի ըլլայ: . . միայն թէ նոյն բանը իր գլխուն ալ չգայ:»

Պտոյտը վերջանալէն ետք, ձէք իր տեղը դառնալով, դեռ կը կարծէր զգալ հաղորդական հրապոյրը փոքր ձեռքին զոր այնքան թեթեօրէն բռնած էր. բայց իր երջանկութիւնը այդչափով չպիտի վերջանար: Ժամէն ելնալուն, փոքր հրապարակին բազմութեան մէջ ուր ջրհանկիրներու սաղաւարտները, անտառապահներուն հրացանները արեւին կը շողային արդուգարդերուն մէջ, տիկին Սիմալ տ'Արժանթոնին մօտեցաւ և թոյլտուութիւն խնդրեց ձէքը նախաձաշի տանելու իր տունը և ամբողջ կէս օրէն ետքը վար դնելու զայն որպէսզի խաղայ իր ընկերուհիին հետ: Շաւոթուրախութենէն շիկնեցաւ, քակեց տղուն փողկապը, ուռեցուց անոր գեղեցիկ մագերը, համբուրեց:

— Սիրուն եղի՛ր:

Եւ երկու պզտիկները, կարծես եկեղեցիի հարսաւոր պտոյտովը, ելան գացին միատեղ մեծ մայրիկին առջեւէն, որ դժուարաւ կը հետևէր անոնց:

Այդ օրուրնէ սկսեալ, երբ ձէք տունը չգտնուէր և ուր ըլլալը հարցուէր, այլևս «անտառն

է» չէին պատասխաներ. այլ ապահովապէս կըր-
նային ըսել. «Ռիվալներուն տունն է»:

Բժիշկը գեղին էն ծայրը կը բնակէր, Օլնէթի-
հանդիպակաց կողմը, միայարկ տուն մը, բաւա-
կան նման գեղացիներու տան, որ միւսներէն
կ'որոշուէր պղնձէ տախտակով մը և դրան մօտ
գրուած կոճակով մը վրան սա բառերը. «գիշեր-
ուան զանգակ»: Հին կ'երևնար, սևցած պատեր,
լեցուն փեղկեր ունէր, բայց մէկ քանի նորածե
կիսաւարտ զարդեր կը ցուցէին թէ երբեմն փոր-
ձեր եղած էին զայն երիտասարդացնելու. և թէ
յեղակարծ ազէտ մը եկած ընդմիջած էր զայն՝ իր
հնօրեայ տան արդուզարդին մէջտեղ որով կը
վերանորոգուէր: Այսպէս, մտից դրան վերեւը,
զինկօէ քիւ մը կը սպասէր որ ապակիէ տանիք
մը դնեն իրեն, և զանգակը զարնող մարդոց
գլխուն վրայ կը դնէր իր պարապ եզերոյքին
պսակը: Նոյնպէս, ծառազարգ փոքր պարտէզին
աջակողմը սկսած էին շինել տաղաւար մը որ
մէկէնիմէկ կտրուած էր գետնայարկին վերեւը,
որուն պատուհաններն ու դուռը քառակուսի ծա-
կեր կը ձեւացնէին:

Այդ խեղճ մարդոց «ղժբախտութիւնը» ճիշդ
անոնց նորոգութեանց ատենը պատահած էր, և
նախապաշարու մով մը զոր պիտի հասկնան բոլոր
անոնք որ կը սիրեն, շինութիւնները ընդմիջուած,
լքուած էին:

Անկից ի վեր ութը տարի էր: Ութը տարիէ ի
վեր, իրերը այդ վիճակին մէջ մնացած էին. ու
թէ և երկրին մէջ ամէն մարդ վարժուած ըլլար,

այդ կիսաւարտ վիճակը ամբողջ բնակարանին
կուտար ա՛լ բանի մը սիրտ չունեցող ու ամէն
առթիւ «ինչո՛ւս պէտք» ըսող մէկու մը վհատ ե-
րեւոյթը: Պարտէզը, որ տան յետնակողմը, կրա-
ծեփ նրբանցքին խորը, կը լարէր ծածանուա
կանանչաւէտ վարագոյր մի, ինքն ալ կը գըտ-
նուէր կատարելապէս լքուած վիճակի մը մէջ:
Խոտը կը բարձրանար ծառուղիներուն մէջ, և լայն
մակարոյժ տերեւներ կը ծածկէին աւազանը որուն
ջրցայտը դադրած էր ա՛լ:

Էակներուն կերպարանքը իրերու կերպարանքին
կը նմանէր: Տիկին Ռիվալէն սկսեալ որ ութը
տարի ետքն ալ կը կրկնէր իր աղջկան սուգը,
առանց զայն լուսաւորելու ճերմակ գդակով մը,
մինչև փոքրիկ Սեսիլը որ իր մանկային դէմքին
վրայ ծանրութեան, մելամաղձութեան արտայայ-
տութիւն մը ունէր որ չէր սպասուեր իր տարիքէն,
մինչև պառաւ աղախինը որ այդ ազնիւ մարդոց
քովն էր երեսուն տարիէ ի վեր և անոնց դժ-
բախտութեան ծանրութեան մէկ մասը կը կրէր,
ամենքն ալ կ'ապրէին լուութեան մէջ թաղուած
միևնոյն սրտի ճնշումով, միևնոյն ցաւով:

Միայն տոքթօրը կը խուսափէր ընդհանորին
ազդեցութենէն: Իր յարատեւ պտոյաները բաց
օդին մէջ, ճամբու գրօսանքները, թերևս ալ
փիլիսոփայութիւնն այն էակին որ չարունակ
մահ կը տեսնայ, ամբողջացուած էին բնական
տրամադրութիւնները անկեղծ խառնուածքի մը՝
չարժուն ու զուարթութեան տրամադիր:

Մինչ տիկին Ռիվալի համար փոքր Սեսիլին

ներակայութիւնը իր սուգին մշտատե վերանորոգումն էր, վասնզի մանկունիին դիմագծերուն մէջ կը վերագտնէր անոր մայրը, տղթորը, ընդհակառակն, իր զուարթութիւնը կը վերբստանար քանի պզտիկը մեծնալով քիչ քիչ իրեն կը դարձունէր կորսուած աղջիկը: Երբ ամբողջ օրը պտըտելէ յետոյ առանձին գտնուէր մանկունիին հետ, կինը զբաղած ըլլալով առտնին ու է գործով մը, զուարթութեան երիտասարդութեան զեղումներ կ'ունենար, շոգենաւի երգեր կորորդալիր երգուածս որոնք յանկարծ կը դադրէին լռիկ յանդիմանութեան հանդէպ զոր տիկին Ռիվալ կ'արձակէր ներս մտնելով՝ անոր ակնարկին հանդէպ, որ ըսել կ'ուզէր. «Յիշէ՛» իբր թէ անիկա քիչ մը յանցանք ունեցած ըլլար այն մեծ գժբախտութեան մէջ զոր կրած էին:

Այս պարզ վերհուշումը տխրութեան՝ կը բաւէր զայն լռեցնելու համար. և լռիկ մնջիկ կը սկսէր խաղալ փոքրիկին հիւսքերուն հետ:

Այս միջավայրին մէջ, Սէսիլի մանկութիւնը շատ մերամաղձիկ կ'անցնէր: Քիչ դուրս կ'ելլար, պարտէզին մէջ կ'ապրէր կամ մեծ խուցի մը մէջ լի դարակներով, խոտի խուրձերով, չորնալիք արմատներով, զոր «դեղարան» կ'անուանէին: Այս խուցէն մշտափակ դուռ մը կը բացուէր այնքան ողբացեալ մանկամարդ կնոջ սենեակին վրայ, սենեակ մը ուր իր կարճատեւ կեանքին բոլոր կայանները դրօշմուած կը գտնուէին խաղի, ուսման, կրօնքի, արդուզարգի յիշատակով մը, գիրքեր, դարակին մէջ շարուած պարեգօտներ:

Նաղորդութեան պատկեր մը պատէն կախուած, ամբողջ միւզէ մը արդէն դեղնած նշխարներու ուր մայրը առանձին կը մտնէր բարեպաշտ ինամքով մը, ու իր ցաւը երբէք չէր տկարնար ժամանակին հետքերէն որոնք կը տեսնուէին առարկաներուն դիւրաբեկութեան վրայ:

Փոքրիկ Սեսիլ շատ անգամ կանգ կ'առնէր, մտախոհ, գերեզմանի մը պէս փակուած այդ սեփին առջեւ: Մնաց որ, չափազանց կը խորհէր: Երբէք դպրոց չէին շրկած զինք, իբր թէ վախնային գեղին միւս տղոց յարաբերութիւններէն, և այս առանձնացումը կը դաչէր իրեն: Իր փոքր մարմինը կը յոգնէր չափազանց անգործութենէ: Զրկուած էր կեանքի այն աղմուկներէն, պատճառէ զուրկ աղաղակներէն, խենդուխելառոտանհարութիւններէն զորս տղաք կ'ընեն երբ լուրջ մարդոց ոչ յանդիմանանքէն ոչ հեգնութենէն նեղուին:

— Զբօսցնելու է զայն, կ'ըսէր Պ. Ռիվալ իր կնոջ... Փոքր տ'Արժանթոնը կայ որ սիրուն է, գրեթէ նոյն տարիքն ունի և որ չպիտի շատախօսէ:

— Այո, բայց ո՞վ են այդ մարդակը: Ո՛ւսկից կուզան: Ոչ ոք կը ճանչնայ զանոնք... կը պատասխանէր տիկին Ռիվալ միշտ կասկածոտ:

— Մարդոց ծաղիկը, սիրելի բարեկամուհիս: Ամուսինը շատ ինքնատիպ է, իրաւ, բայց արուեստագէտներէն կը հասկնաս... Կինը կտոր մը ապուշկեկ է, բայց շատ բարի: Իսկ պարկեշտութեան գալով, ես պատասխանատու եմ:

Տիկին Ռիվալ գլուխը կ'երերցունէր: Իր ամուսնին սրտտեսութեանը վճայ վատան չէր:

— Օհ, գիտես դուն...

Եւ պառաւը կը հառաչէր արտասուալից ակնարկով մը:

Ծերունի Ռիվալ կը խոնարհէր ճակատը յանցաւորի մը պէս: Սակայն կը յամառէր իր գաղափարին վրայ:

— Ձգուչացի՛ր, կ'ըսէր, փոքրիկը կը ձանձրանայ: Վերջապէս պիտի հիւանդանայ: Եւ յետոյ այդ փոքր ձէքը աղայ մըն է, Սէսիլն ալ: Ի՛նչ կ'ուզես որ պատարի:

Վերջապէս մեծ մայրը հաւանեցաւ, և ձէք Սէսիլի ընկերն եղաւ:

Իրեն համար նոր կեանք մը սկսաւ: Նախ քիչ եկաւ, յետոյ քիչ մը աւելի, յետոյ ամէն օր: Տիկին Ռիվալ շուտով սկսաւ սիրել այդ տղուն սիրուն բնաւորութիւնը, զգոյշ և գորովալից, անտարբերութենէ ճնշուած ինչպէս Սէսիլ տխրութենէ:

Նշմարեց այն լքուած ուր թողուած էր պըզտիկը, և թէ միշտ կոճակներ կը պակսէին անոր բաձկոնէն, և թէ օրուան ամէն ժամերուն ազատ էր, առանց դասի և առանց պարտականութեան:

— Դպրաց չե՛ս երթար, փոքրիկ ձէք:

— Ոչ, տիկին:

Ձէք կ'աւելցնէր, վասն զի աղաքներու սրտին մէջ շատ անգամ փափկութեան զանձեր կան. «մայրիկս կը ցուցնէ ինձի»:

Հէք Շառլօթը այս մասին շատ պիտի նեղը մնար

իր թուշունի ուղեղովը: Մնաց որ դիւրին էր տեսնել թէ իր ծնողաց տան մէջ ոչ ոք իրմով կը զբաղէր:

— Անհաւատալի է, կ'ըսէր տիկին Ռիվալ իր էրկանը, կը թողուն որ այս տղան առտուընէ մինչև իրիկուն անգործ թափառի:

— Ի՛նչ հասկցար, կը պատասխանէր տոքթորը իր բարեկամներն արդարացնելու համար, կ'երեւայ թէ չ'ուզեր ախտախիլ. կամ գէթ չի կրնար: Գլուխը տկար է քիչ մը:

— Այո, գլուխը քիչ մը տկար է և յետոյ իր հօրուն չի սիրեր զինք... Առաջին ամուսնութեան այս զաւակները բարիաներ են միշտ:

Ձէք ճշմարիտ բարեկամներ գտաւ այդ տան մէջ, Սէսիլ կը պաշտէր զինք, ա՛լ առանց իրեն չէր կրնար ըլլալ: Միասին կը խաղային պարտէզին մէջ երբ օդը գեղեցիկ ըլլար, ապա թէ ոչ դեղարան կ'ելլային, Տիկին Ռիվալ միշտ հօն էր: Որովհետև էթիօլի մէջ դեղագործ չկար, իր ամուսինին էն պարզ դեղագիրները կը պատրաստէր հանդարտեցնող դեղաջուրեր, փոշիներ, օշարակներ: Քսան տարիէ ի վեր այս արհեստը բանելով, բարի կիներ մեծ փորձառութիւն ձեռք բերած էր. և նոյն իսկ, տոքթորին բացակայութեանը, շատեր կուգային խորհորդ հարցնելու իրեն: Տղաք կը զուարճանային այս այցելութիւններէն. թանձր սրուակներուն վրայ կը հեգէին բարբարիկ լատիներէնի բառեր, կամ, զոյգ մը մկրատներով զինուած, պիտակներ կը կտրէին, փոքր պայուսակներ կը փակցնէին, սպասեակի մը պէս անձարակ,

Սեսիլ աղջկան մը հողածուծեամբ որ օգտակար կին մը պիտի ըլլար, աշխատալից ու նստողական կենցաղի մը մնտորքներուն պատրաստուելով:

Մեծ մայրիկին օրինակը ունէր աչքին առջև: Այս վերջինը նախ դեղարանը կը վարէր, յետոյ ամուսնին տետրակները կը բռնէր, դեղագիրները կ'արձանագրէր, գանձումներով կը զբաղէր, օրուան մէջ եղած այցերը կը նշանակէր:

— Տեսնենք ո՛ւր գացիր այսօր... կը հարցնէր տօքթորին երբ տուն դառնար:

Մարդուկը ճամբան կը մոռնար իր պտոյտին կէսը, և, կամայ ակամայ, միշտ մէկ մասը կը յապաւէր, վասնզի այնքան բարեսիրտ էր որքան մտացիր: Տուներ կային որոնցմէ քսան տարուան առնելիք ունէր: Ա՛հ, եթէ կինը եղած չըլլար, գործերու ի՛նչ խառնաչփոթութիւն: Կինը մեղմիւ կը յանդիմանէր զինք, չափով կուտար անոր բռնչը, կը զբաղէր անոր արդուզարդին էն յետին մանրամասնութիւններովը, և արդէն, մեկնած պահուն, փոքրիկը ծանրութեամբ կ'ըսէր իրեն. «Եկու նայիմ, մեծ հայր, տեսնեմ բան մը պակաս կայ՞ վրադ:»

Այդ մարդուն բարութիւնը երկնային բան մը ունէր:

Իր մանկային, անմեղ ու վճիտ նայուածքին մէջ կը կարդացուէր այն, բայց առանց մանկային մշտարթուն չարամտութեան: Թէեւ շատ աշխարհօք պտըտած, շատ մարդ ճանչցած, շատ երկիր տեսած էր, գիտութիւնը միամիտ պահած էր զինքը: Չէր հաւատար չարին և նոյն ներողամիտ պատրանքը

կը տածէր ամէն արարածներու նկատմամբ, թէ անասուններուն թէ մարդոց: Այսպէս, չյոգնեցնելու համար իր ձին, հին ընկեր մը որ քսան տարիէ ի վեր կը ծառայէր իրեն, բլուրի մը, քիչ մը ցիֆ ճամբու մը հանդիպելուն պէս, կամ միմիայն եթէ կենդանին յոգնէր, վար կ'իջնար կիսակառքէն և կը քալէր գլուխը բաց, արեւին, հովին, անձրեւին, կենդանիին սանձէն բռնած, որ իրեն կը հետեւէր հանդարտօրէն:

Չին իր տիրոջ հետ այնպէս կը վարուէր ինչպէս տէրը իր ձիուն. գիտէր թէ շատ անգամ տօքթորը կ'երկարէր իր այցերը, չէր ուզեր դուրս ելլալ, և իրեն յատուկ եղանակներ ունէր երասանակները ցնցելու՝ հիւանդներուն դրան առջև: Ուրիշ անգամ ալ երբ տուն դառնալու կամ նախաճաշի մամը դար, կը կենար ճամբուն մէջտեղը, յամառութեամբ գլուխը կը դարձնէր դէպ ի տունը:

— Հա՛, իրաւունք ունիս կ'ըսէր Ռիվալ:
Այն ատեն շուռով ետ կը դառնային, կամ իրարու հետ կը վիճէին:

— Ա՛հ, բայց կը ձանձրացնես զիս վերջապէս, կը մուտար տօքթորին բարի ձայնը: Ասանկ կենդանի տեսնուած է երբէք: Այցելութիւն մըն ալ ունիմ ընելիք ըսի քեզ. եթէ կ'ուզես միս մի՛նակ տուն դարձիր:

Այս ըսելով իր այցելութեան կը վազէր մոլեգին, մինչ ձին, իրեն չափ յամառ, հանդարտօրէն կը բռնէր գեղին ճամբան, քաշելով թեթեւցած կառքը, լրագիրներով ու գիրքերով միայն լեցուն, ինչ որ ըսել կուտար ճամբուն վրայ հանդիպած գեղացիներուն:

— Պ. Ռիվալ նորէն վէճ ունեցեր է իր ձիուն հետ :

Անկից ետքը տոքթորին մեծ ուրախութիւնն եղաւ էթիօլի շուրջ իր պտոյտներուն մէջ հետ առնել տղաքները: Կառքը լայն էր. երեքը դիւրաւ կը նստէին հոն. և անգամ մը այդ երկու ծիծղուն դէմքերուն մէջ գտնուելուն պէս, ազնուասիրտ տոքթորը կը զգար իր բնակարանին տխրութեան ցնդիլը բնութեան այդ սքանչելի տեսարանին հանդէպ որ կը քնացնէ ցաւերը, կ'օրօրէ զանոնք ու կը պարուրէ: Տղու մը պէս կը զուարճանար այդ տղաքներուն հետ: Ճէք յափշտակուած էր. երբէք չէր տեսած այդքան մարդեր, այդքան այգիներ և ջուր:

— Գուշակէ նայիմ հոն ինչ ցանուած է, կ'ըսէր իրեն Սեսիլ այն մեծ կանանչ զառիթափերուն առջև որոնք Սէն կ'իջնան ալիքներու շարժումով: Գա՛րի, ցորեն, հաճա՛ր:

Ճէք միշտ կը սխալէր: Ասոր վրայ զուարթութիւն մը, ծիծաղներ:

— Կը հասկնա՞ս, մեծ հայր. հաճար կարծեց ասիկա:

Այն ատեն տղուն կը սովրեցնէր ցորենին լեցուն հասկերը զանազանել գարիին մազոտ հասկնրէն, վարսակներու ծածանուտ ողկոյզները, երեքնուկներու վարդ գոյնը, ասպատներուն մանիչակի գոյնը, ածուենի մեկոններու ոսկեգոյն դ եղինը, մարգերուն վրայ փռուած բոլոր այդ գորգերը, խոտի այդ հունձքերը որոնք, երբ աշունը դայ,

առանձին առանձին կոյտերով կը դիզուին ընդարձակուած դաշտօրէին մէջ:

Ուր որ կանչուէր բժիշկը, տղաքները սքանչելի ընդունելութիւն կը գտնէին. երբեմն ազարակ մը կ'երթային ուր մինչ Պ. Ռիվալ սենեակ տանող փայտէ սանդուխէն վեր կ'ելլար, զիրենք կը տանէին այցելել թուխսերը. տեսնել փուռէն հաց ելլալը, կովերուն կթուիլը ախոտին դուռը, կամ Պաժի, Իզէոի, Էսոնի վրայ շինուած ջաղացքներէն մէկը համանման նախնի ամուր դղեակներուն իրենց կանանչցած նրբակամուրջովը և ջուրի բոլոր այն բորբոսներովը որոնք կանխահաս հնութիւն մը կուտան անոնց բարձր պատերուն, անյօդ անկապ քարերուն:

Երբ տղաքները յագենային այդ ճերմակ մեծ սենեակներէն ուր ալիւրի փոշին վեր կ'ելլայ՝ տախտակամածին ու որմերուն ցնցումէն, ժամերով կը դիտէին ջուրը ծեծող անիւին տախտակները, սահանդրան եռացումները, և վերը, բանտուած փոքր գետակին վրայ, հանդարտ, վարակոտ ուռիներէն մթնցած, պայծառ հաւնոց մը, որուն մէջ բազերու հօտեր կը խայտային:

Տարօրինակ բան մըն է հիւանդութիւնը գեղաօրիներու այդ ներքին կեանքին մէջ: Բան մը չ'ընդհատեր, բան մը չի կեցուներ: Արջառները սովորական ժամերուն ներս կը մտնան, դուրս կ'ելլան, եթէ էրիկ մարգը հիւանդ է, կինը անոր տեղը կ'անցնի գործին գլուխը, ժամանակ իսկ չի կորսնցնէր անոր քովը կենալու, մտատանջուեալ, տխրելու: Տանտիկինը ամբողջ օրը կ'աշխատէ:

իրիկունը յոգնութենէ կ'իջնայ և խորունկ կը քնանայ: Վրայի յարկը պառկած դժբախտը, որուն տակի սենեակին մէջ երկանաքարը կը ճռնչէ, ու ախոռին մէջ եղնները կը բառաչեն, պայքարին մէջ ինկած վիրաւորն է: Իրմով չեն զբաղիր: Կը շատանան ապահով տեղ մը դնելով զայն, ծառի մը կամ փոսի մը եզրին կըթնցունելով, մինչ պայքարը որուն համար ամէն բազուկները անհրաժեշտ են, կը շարունակուի: Շուրջը, ցորենը կը ծեծեն, հունտը կը մաղեն, պքաղաղները կոկորդնին պատռելու չափ կը պոռչտան: Ոգեւորութիւն մըն է այս, գործունէութիւն մը անդուլ անդալբուրմ: մինչ տանտէրը, երեսը պատին դարձուցած, համակամ, մունջ և դաժան, կը սպասէ որ մութը որ կ'իջնայ կամ լոյսը որ պատուհանները կը ճերմկցունէ, իր հիւանդութիւնը տանի կամ իր կեանքը:

Ասոր համար է որ տղաք իրենց գացած տուներուն մէջ տխրութիւն չէին գտներ: Կը փայփայլէին: Միշտ կարկանդակ մը կար իրենց համար, գտուած վարսակ ձիուն համար, պտուղի կողով մը մեծ մայրին տարուելու համար:

Որովհետև տղքթորը չափազանց կը սիրուէր՝ այնքան բարի, այնքան քիչ հողատար ըլլալով իր չահերուն: Գեղաջինները կը պաշտէին զայն ու կը խարէին ալ:

— Շատ զթատիրտ մարդ է, կ'ըսէին անոր վրայ խօսելով... ա՛հ, եթէ կամք ընէր՝ հարուստ եղած պիտի ըլլար:

Բայց և այնպէս ամէն հնարք կը բանեցնէին դրամ չվճարելու համար, և ասիկա դժուար բան

չէր այդ նկարագիրը ունեցող մարդու մը հետ: Երբ հիւանդը նայելէ յետոյ դուրս ելլար տունէ մը, ծիքերես ու աղմկալից բազմութենէ մը կը շրջապատուէր: Պտոյտի ելլող վեհապետ մը երբէք իր կառքն այդքան շրջապատուած չտեսաւ, որքան տղքթորին խոնարհ կիսակառքը մեկնումի պահուն:

— Պարոն Ռիվալ, ի՞նչ տալու եմ պղտիկիս:

— Իսկ իմ խեղճ մարդուս համար բան մը պէտք չէ՞ ընել, Պարոն Ռիվալ:

— Ինձի տուած փոշինիդ ուտելու է մի քսելու է: Պտղունց մըն ալ ունի՞ք անկից: Հաճանելու մօտ է:

Տղքթորը ամենուն ալ կը պատասխանէր, մէկուն լեզուն դուրս հանել կուտար, միւսին բազկերակը կը զննէր, փոշիի փոքր ծրարիկներ կը բաշխէր, քինինաի գինի կուտար, բոլոր ունեքածը, և վերջապէս կ'ելլար կ'երթար պարպուած, խուզուած, քամուած, աղաղակներուն ու օրհնենքներուն մէջտեղ այդ հողագործ ազնիւ ժողովրդեան որ՝ փղձկուած՝ մէկ աչքը կը սրբէր «Ի՞նչ արժանաւոր մարդ» պոռալով, և միւս աչքը չարամտօրէն կը քթթէր կարծես ըսել ուզելով. «Ի՞նչ միամիտ մարդ»: Բարեբախտութիւն էր եթէ վերջին վայրկեանին՝ սանդալաւոր փոքր սուրհանդակ մը չի գար չուզեր զինք «չատ չուտով» չորս մղոն հեռուն հիւանդի մը համար:

Վերջապէս տուն կը դառնար և արեւամուտի պահուն այդ դարձերը անտառին արահետներուն մէջէն որ իր երկար ճիւղերը կ'երկարէր, կամ գիւ-

զին ճամբէն՝ ծիծեռնակներու տարմերով, տղաքս
ներու խաղերով, ցիրուցան նախիրներով ծած-
կուած, հեշտագին անդորրաւուէտում մը ունէին:
Աէնը, արեւելեան կողմէն արդէն համակ կապուե-
ցած, հորիզոնին ներքեւ կը վառէր ոսկեձոյլ հե-
ղուկի պէս: Այդ լուսաւոր յատակին վրայ, նրբա-
ցօղուն ծառերու պուրակներ, որոնց կատարները
միայն թաւախիտ են արմաւենիներու հանգունակ,
յանկարծ տպաւորութիւնը կուտային արեւելեան
գիւղանկարի մը երայրուած՝ մանաւանդ քան տես-
նուած Հրէաստանի այն գիւղերէն մէկուն, որոնք
կը հորիզոնեն իրիկունը զառիվեր ճամբաներէ գա-
ցող «Սուրբ Ընտանիքներ»:

Նազարէթի կը նմանի, կ'ըսէր փոքրիկ Սէսիլ՝
կրօնական պատկերներ միտքը բերելով. և երկու-
տղաք կը խօսակցէին, ցած ձայնով պատմութիւն-
ներ կը պատմէին իրարու, մինչ կառքը կը թա-
ւալէր դէպի լնթրիք՝ որուն շատ անգամ կը
մասնակցէր ձէք:

Միասին կատարուած այս պտոյտներուն մէջ Պ.
Ռիվալ կը տեսնէր որ փոքր ա'Արժանթոնը շատ
բաց իմացականութիւն ունէր, անհաղորդ բայց
խորին միտք մը, ուր շատ հետք թողած էր
ստացած քիչ մը դաստիարակութիւնը: Իր վե-
հանձն բարութեամբը, շուտով հասկցաւ թէ խեղճ
տղան որքան լքուած էր իրեններէն, և միտքը
դբաւ անոնց անտարբերութեան տեղը ինք լեցնել:
Ամէն օր, իր նախաձայնն յետոյ, սովորութիւն
ըբաւ աշխատցնել զայն մէկ ժամ, ճիշդ իր ցորե-
կաքունին յատկացուցած միջոցը: Անոնք որ գիտեն

թէ ի'նչ է ճաշէ ետքի ցորեկաքունի այս սովո-
րոյթը, պիտի հասկնան թէ ինչ քաջութեան ու
անձնուիրութեան պէտք ունեցաւ անկից հրաժա-
րելու համար:

Ձէք ինքն ալ յօժարափոյթ ցուցուց ինքզինքը:
Աշխատութիւնը դիւրին էր իրեն Ռիվալ տան
հանդարտութեան մէջ: Սեսիլ գրեթէ միշտ ներկայ
կը գտնուէր դասին, երկիւղածօրէն մտիկ կ'ընէր
իր բարեկամին քաղուածը զրուցելը, անոր վրայ
կը սեւեռէր իր խոնարից աչքերուն հուրը՝ կարծես
օգնելու համար որ առելի դիւրաւ սովորի, և
ինքզինքն հպարտ ու զուարթ կը զգար երբ նա-
խաձայնն յետոյ իր մեծ հայրը պարտականու-
թեանց տետրակը սեղանին վրայ կը պարզէր, և
«բայց շատ աղէկ է այս» կ'ըսէր զարմանախառն
զոհունակութեամբ մը:

Մօրը տան մէջ ձէք չէր խօսեր իր աշխատու-
թեան մասին: Կ'ուրախանար յաղթականապէս
ապացուցանելով թէ բանաստեղծը սխալած էր իր
անվրիպելի ու անարեկիչ քննութեան մէջ. և այս
փոքր դաւը բարի տոքթորին ու իր միջեւ դիւրաւ
անձանօթ կը մնար, վասնզի Փոֆր սաև բնակիչները
երթալով երեսէ կը ձգէին իրենց տղան: Անիկա
ուղածին պէս դուրս կ'ելլար, տուն կը դառնար,
կ'երթար ուր որ ուզէր, միայն ճաշի ատեն ետ կը
դառնար և կը նստէր սեղանին մէկ ծաւրը որ եր-
թալով կը մեծնար, հետզհետէ կը շրջապատուէր
նորանոր սեղանակիցներով:

Իր մենութիւնը դարմանելու համար, իր շուրջը
ուսենալու համար պարապի մէջ այն ժխորը դոր

«մտաւորական միջավայր» կ'անուանէր, տ'Արժան-
 թոն իր տան դուռը կոնկրի վրայ բացած էր Մըզ-
 նոտածներուն: Սակայն բանաստեղծը չէր սիրեր
 շուայութիւնը, յայտնապէս ազան էր և ամէն
 անգամ որ Շառլօթ երկչոտօրէն կ'ըսէր իրեն.
 «ստակս հատաւ, բարեկամս», բանաստեղծը յոյժ
 չեշտեալ «ի՛նչ շուտ»օվ մը և դէմքի ոչ քաջա-
 լերիչ ծամածուռմով մը կը պատասխանէր: Բայց
 իր սնամտութիւնը ամէն բանի կը յաղթէր, և իր
 երջանկութիւնը ցուցնելու, տան տէր երևնալու,
 բոլոր այդ խեղճ արարածներուն նախանձը գրգռե-
 լու հաճոյքը կը յաղթէր իր ամենէն լաւ հաւա-
 սարակչուած հաշիւներուն:

Մզնոտածներու ընկերութեան մէջ գիտէին
 թէ հոն, բաց օդին, հեշտագին վայրի մը մէջ,
 ազուր սեղան և լաւ պատսպարան կար ի հարկին՝
 եթէ կառախուժքի չհասնուէր: Գարեջրատուն-
 ներուն՝ մէջ ասոր վրայ կը խօսուէր մէկ ծայրէն
 միւսը:

— Ո՞վ կուզայ տ'Արժանթոնի տունը:

Եւ ճամբուն ստակը դժուարաւ հաւաքուելով,
 խմբովին կուգային յեղակարծուստ:

Շառլօթ վաստակարեկ եղած էր:

— Շո՛ւտ, տիկին Արշանպօլ, մարդ եկաւ, ճա-
 քար մը, երկու ճագար մորթեցէք... Շո՛ւտ
 ձուազեղ մը, երկու ձուազեղ, երեք ձուազեղ:

— Տէ՛ր Աստուած, նորէն մարդ, այս որչափ,
 կ'ըսէր անտառապահին կինը զարհուրած. վասնզի
 միշտ նոր դէմքեր էին, և մազեր, և մորուքներ,
 և կերպարանքներ:

Տ'Արժանթոն միշտ միեւնոյն գո՛ունակութիւնը
 կը զգար իր հիւրերը պտրտցնելով տան ամէն ան-
 կիւնները, անոր գեղեցիկ զարդերը ցուցնելով
 անոնց: Յետոյ գորշ մորուքով ձեր ստամբակներու
 այդ խուճերը կը տարածուէին ճամբաներուն
 վրայ, ջուրին եղերքը, անտառին մէջ, զուարթու-
 թեան վրնչիւններով, մարգագետին թողուած ձեր
 ձիերու ցատքատուքներով:

Թարմադեղ գիւղանկարին մէջ այդ մաշած
 բարձրազիր գլխարկները, հինցած սև զգեստները,
 բարիզեան թշուառութիւններու բոլոր ըզ
 ճալառ տանջանքներէն փորուած այդ դէմ-
 քերը աւելի ազազուն, աւելի թառամած,
 աւելի խարշամած կ'երևնային: Յետոյ սեղանը կը
 հաւաքէր այդ բոլոր մարդերը, սեղանը որ
 ամբողջ օրը կը տւէր և ժամանակ չէր ունենար
 իր փշրանքները թոթուելու մէկ ճաշէն միւսը:
 Ամբողջ յետմիջօրէններ խմելով, վիճաբանելով,
 ծխելով կ'անցունէին:

Պուրակներու մէջ գարեջրատուն կը կազմուէր:
 Տ'Արժանթոն կը յաղթանակէր: Կրնար շարու-
 նակ կրկնել իր յաւիտենական բանաստեղծութիւնը,
 տասն անգամ պարզել միեւնոյն ծրագիրները, ամէն
 առթիւ ըսել. «Ես... Ինքս...» այն պարոնին
 հեղինակութեամբը որուն կը պատկանի համեղ
 գինին, տունը և ամէն բան: Շառլօթ ալ շատ
 երջանիկ էր: Իր յեղյեղուկ բնաւորութեան և
 ցոլիւհիի բնազդներուն համար, երիտասարդու-
 թեան վերիթթում մըն էր երթեկներու բոլոր
 այդ ոգեւորութիւնը. կը շրջապատէին զինք, կը

սքանչանային իր վրայ. և հաւատարիմ մնալով հանդերձ իր սիրուն, գիտէր ճիշդ այնչափ պչոռով երեւնալ որքան պէտք էր բանաստեղծը զուարթացնելու և իր երանութիւնը գնահատել տալու համար:

Կիրակի օրերը կ'ընդունէին Մզնոտածներու կիներ, այս քաչարի արարածները որոնք ամբողջ շաբաթը տենդօրէն կ'աշխատէին և որոնց՝ ամուսինները իրենց մերթ ընդ մերթ հետերնին դուրս հանելու պերճանքը կը շնորհէին: Անոնց հանդէպ քիչ մը դղեկատիրով ձև կը բռնէին, «Իմ սիրուն փօքրիկ» կը կոչէին զանոնք, Լուի Ժե բէնեուաւներ կը ցուցադրէին անոնց դիպուածական արդուզարդին քով: Բայց բոլոր մզնոտածներուն մէջ Օլնէթի հանապազօրդ այցելուներն էին զարձեալ Լապասինտր և տօքթօր Հիրշ: Այս վերջինը, նախ քանի մը օրուան համար մնալով, ա'լ ամիսներով տեղէն չէր երերացած, և տունը իրենն եղած էր: Տան պատիւները կ'ընէր կոչնակներուն, բանաստեղծին ճերմակեղէնը կը հագնէր, անոր գլխարկները կը գործածէր որոնց մէջ թութի արցակներ կը տեղաւորէն. վասնզի այս քմշոտ գիտնականին գլուխը չափազանց պղտիկ էր: այնքան պղտիկ որ անոր նայած ատենդ կը հարցունէիր թէ ի՞նչպէս կրցած էր հոն ամբարել այդքան հմուտութիւն, և ա'լ չէիր զարմանար այդօրինակ ամբարուժի մը անլուր խառնակութեան վրայ:

Ինչ ալ ըլլար, տ'Արժանթան չէր կրնար անկից անցնիլ: Անիկա ուշադիր խորհրդակիցն էր իր

երեւակայական հիւանդի ամէն նեղութիւններուն, ու թէս մեծ յարգանք չունենար Հիրշի գիտութեան նկատմամբ, թէեւ զգուշանար անոր պատուէրները գործադրելէ, անոր ներկայութիւնը կը հանդարտեցնէր զինքը:

— Ես ոտքի հանցի զինքը... կ'ըսէր միւսը պաղարիւնութեամբ: Ուստի տօքթօր Ռիվալ տան մէջ շատ բան կորսնցուցած էր իր հեղինակութեանն:

Ասկայն օրերը, ամիսները կ'անցնէին: Աշունը կը պարուրէր Փոֆր սուկը իր մեղամաղձիկ մշուշներուն մէջ, յետոյ ձմրան ձիւնը կը ծածկէր բնակաբանը, ապրիլի կարկտախառն տարափները կը ցատկուտէին իր հնչեղ որձաքարերուն վրայ, և ահա նորաբողբոջ զարուն մը կը գեղերփնէր զայն իր փթթինագեղ եղրեւանիներով: Մնաց որ բան մը չէր փոխուած. բանաստեղծը սեղանին վրայ մէկ քանի ծրագրիներ աւելի ունէր, միտքին մէջ քանի մը նոր հիւանդութիւններ, զորս անխուսափելիէն Հիրշ կը պճնէր քանի մը շատ անհեթեթ անուաններով: Շառլօթ միշտ զուրկ էր նշանակութենէ, գեղեցիկ և զգայնոտ: Ըէք մեծցած էր ու շատ աշխատած: Տասն ամսուան մէջ առանց մեթօտի և կանոնի, զարմանալի յառաջգիժութիւններ ըրած էր, և իրեն տարեկից դպրոցականներէ շատ աւելի բան գիտէր:

— Ահա ի՞նչ ըրի զինքը մէկ տարուան մէջ, կ'ըսէր Պ. Ռիվալ գոռոզանօք տ'Արժանթոններուն: Հիմակ լիսէ մը զրկեցէք, և այս պղտիկը մարդ մը պիտի ըլլայ, ես եմ ըսողը:

— Ա՛հ, տօքթոր, տօքթոր, ո՛րքան բարի էք... կը գոչէր Շառլօթ քիչ մը ամօթահար անուղղակի յանդիմանանքէն որ կար այդ օտարականին հոգածութեանը մէջ, բաղդատմամբ իր մայրական անտարբերութեանը: Տ՛Արժանթոն աւելի ցրտօրէն մտիկ ըրաւ, ըսաւ թէ պիտի տեսնէր, պիտի մտածէր, թէ քոլէժներու կրթութիւնը մեծ անպատեհութիւններ ունէր: Երբ Շառլօթի հետ առանձին մնաց, դուրս պոռթկաց իր սրտնեղութիւնը:

— Աս մա՛րդը ինչի կը խառնուի: Ամէն ոք իր պարտքը կը ճանչնայ կեանքին մէջ: Իմ պարտքս ինձի՞ սորվեցնել կ'ուզէ: Աւելի աղէկ կ'ընէ իր բժշկութիւնը ուսումնասիրելով. գեղի այս ստորին բժիշկը:

Ի ներքուստ իր արժանապատուութիւնը սաստիկ վիրաւորուած էր: Այդ օրէն սկսեալ շատ անգամ պատահեցաւ իրեն ըսել ծանր շեշտով մը:

— Տօքթորը իրաւունք ունի. զբաղելու է այս աղայով:

Զբաղեցաւ, աւա՛ղ:

— Հոս եկուր, ստամբակ, գոչեց օր մը փոքր ձէքին Լապասինտր երգիչը, որ վեր վար կը պտտաէր պարտէզին մէջ, Հիրշի և տ՛Արժանթոնի հետ մեծ խորհրդակցութեան մէջ:

Տղան մօտեցաւ քիչ մը խռոված. վասնզի ընդհանրապէս ինչպէս բանաստեղծը՝ իր բարեկամներն ալ չէին խօսեր անոր հետ:

— Ո՛վ շինեց... պի՛օն... պի՛օն... սկիւռի ծուղակը որ կը գանուի մեծ ընկուզներին մէջ... պի՛օն... պի՛օն... պարտէզին խորը:

— ձէք տօգունեցաւ սպասելով, որ յանդիմանուի բայց որովհետև ստել չէր գիտեր պատասխանեց:

— Ես չինեցի:

Սէսիլ ողջ սկիւռ մը ուզած ըլլալով, ծուղակ մը շինած էր երկաթէ թելեր իրար խառնելով ճիւղերու մէջ հանճարեղ կարգադրութեամբ մը որ դեռ բռնած չէր սկիւռը, բայց շատ լաւ պիտի կրնար բռնել:

— Եւ դուն մինա՛կդ շինեցիր ասիկա, առանց օրինակի:

Տղան երկչոտօրէն պատասխանեց.

— Բայց այ՛ո՛, պարոն Լապասինտր, առանց օրինակի:

— Արտասովոր բան է... արտասովոր, կը կրկնէր խոշոր երգիչը միւսներուն դառնալով: Այս աղան մեքենագործ ծնած է, յայտնի է: Մատներուն մէջ կայ ան: Ի՛նչ ընէք, բնագդ է, ձերքն է:

— Ա՛հ անա... ձիրքը, ըսաւ բանաստեղծը խորխաբար ցցելով գլուխը:

Տօքթոր Հիրշ ալ կոկորդը երկնցուց:

— Հարկա՛ւ, ամէն բան ատոր մէջն է... ձիրքը:

Ա՛լ առանց տղուն հետ զբաղելու, վերսկսան միասին պտտիլ այգեստանին ծառուղիին մէջ ծանրօրէն, յամրօրէն նուիրապետական շարժումներով և դադարներով երբ անոնցմէ մէկը շատ կարեւոր բան մը ունենար ըսելու:

Իրիկունը, ճաշէն ետք, մեծ վիճարանութիւն մը բացուեցաւ պատշգամին վրայ.

— Այո՛, կոմսուհի, կ'ըսէր Լապասինտր Շառլօթին իբր թէ սւգէր համոզել զայն ճշմարտութեան մը մասին որ արդէն ձեռուած էր իրենց միջեւ. ապագայի մարդը գործաւորն է: Ազնուականութեան դարն անցաւ: Քաղքենիութիւնը քանի մը տարուան կեանք մ'իայն ունի: Կարգը գործաւորինն է հիմակ: Արհամարհեցէ՛ք իր քրտացած ձեռքերը և իր նուիրական բաղէնը: Քսան տարին, այս բաղէնը պիտի վարէ աշխարհը:

— Իրաւունք ունի, ըսաւ տ'Արթանթոն ծանրութեամբ. և տղթոր Հիբըլի փոքր գլուխը հաւանութեան նշան կուտար:

Տարօրինակ բան, ձէք որ քիմնագիրն քնակուկութենէն ի վեր սովորած էր երգիչին քաշքշուքներուն ընկերային խնդրին վրայ և երբէք մտիկ չէր ընէր զայն, այդ իրիկունը զայն իմացած պահուն թափանցանց յուզում մը կը զգար, իբր թէ գիտնար թէ դէպ ի ո՞ր նպատակ կ'ուղղուէին այդ կցկտուր բառերն, և ո՞ր կեանք պիտի հարուածէին:

Լապասինտր հմայիչ մէկ պատկերը կը գծէր գործաւորի կեանքին:

— Մ'հ, ի՞նչ գեղեցիկ է անկախ ու խորսա կեանքը: Երբ կը մտածեմ որ զայն ձգելու չափ խենթ գտնուեցայ: Ա՛հ, եթէ կարելի ըլլար վերսկզբիլ:

Եւ անոնց կը պատմէր իր դարբնոցագործի կեանքը ինտրէ գործարանին մէջ, այն ատեն երբ

պարզապէս Ռուտիք կը կոչուէր, որովհետեւ այս Լապասինտր անունը զոր կը կրէր՝ իր գեղին անունն էր, Լա Պաս Ինտր, Լուառի եղերքը պրթոնեան խոշոր աւան մը: Կը յիշէր գեղեցիկ ժամերը զորս անցուցած էր դարբնոցին հնոցին մօտ, մինչեւ մէջքը մերկ, երկաթը ձեծելով ազնիւ ընկերներու մէջտեղ:

— Գիտէք որ, կ'ըսէր, յաջողութիւններ ունեցայ թատրոնը:

— Անշուշտ, պատասխանեց տղթոր Հիբըլ աներեսութեամբ:

— Գիտէք որ ոսկեայ պտակներ, գթատուփեր ու միտայներ ընդունած եմ: Լաւ ուրեմն, բոլոր այս յիշատակներ ի զուգ թանկագին են ինձի համար, չկայ հատ մը որ ասոր արժէքն ունենայ:

Մինչեւ ուսը հանգրիծելով շապիկին թեղանիքը, արջի թաթի մը պէս մագոտ ու անագին բազկին վրայ, երգիչը կը ցուցնէր խոշոր կարմիր ու կապոյտ կտած մը (հաւնի) որ կը ներկայացնէր դարբնոցի երկու մուրճեր խաչաձեւուած կաղնիի փերեւներու շրջանակի մը մէջ, ծաղկեղարդ արձանագրութեամբ մը. աշխատարիւն եւ երջանկորարիւն: Հեռուէն ասիկա կը նմանէր անաւոր կռուիի մը անջինջ հետքերուն. և խեղճը չէր բար թէ այդկտածը որ դիմացած էր ամէն շփումներու, ամէն օժանելիներու, յուսահատութիւնն էր իր թատերական կեանքին, վասնզի անկա կ'արգիւտէր ղնգերներու աղղեցութիւնը, թող չէր տար

որ թեզանիքները վրբ քաշէ, խաղալու համար Համրուհիին Հերխալանուսը :

Չկրնալով ջնջել իր կտածը, Լապասինտր կը կրէր, կը ցուցունէր, կը ձօճէր զայն դրօշի մը պէս: Ա՛հ, անիծեալ ըլլայ Նանդի տնօրէնը որ իրիկուն մը եկած էր զինք լսելու գործարանին մէջ երբ ինք կ'երգէր վիրաւոր արհեստակցի մը համար: Անիծեալ ըլլայ նաեւ աննման ձայնանիշը զոր բնութիւնը դրած էր իր կոկորդին մէջ: Եթէ իր ճշմարիտ ճամբէն զինքը չշեղեցնէին, այդ միջոցին հոն պիտի գտնուէր, իր Ռուտիք եղբօր պէս որ գործապետ էր էնարէ դարբնոցին մէջ, չքեղ ամսականով, բնակարան, վառելիք, կապ ձրի, և իր ծերութեան օրերուն համար ապահովուած եկամուտով մը:

— Անշուշտ, անշուշտ, շատ գեղեցիկ է, կ'ըսէր Շառլօթ երկչոտութեամբ, բայց այդպիսի կենցաղի մը տոկալու զօրութիւնն ալ ունենալու է: Արհեստին շատ դժուար, շատ տաժանելի ըլլալը ձեր բերնէն լսած եմ:

— Տաժանելի, այո, տկար մարդու մը համար: Բայց ինծի կուգայ թէ այս պարագային մէջ այդ պէս չէ, և թէ խնդրոյ առարկան կատարելապէս քաջողջ է:

— Աքանչիւրապէս քաջողջ, ըսաւ տղթոր Հիրշ: Ես պատասխանատու եմ:

Քանի որ ինք պատասխանատու էր, ա՛լը սելիք չկար:

Սակայն Շառլօթ առարկութիւններ ընել կը փորձէր: Իր կարծիքով, ամէն բնաւորութիւն

իրարու նման չէր: Աւելի նուրբ, աւելի աղնուապետականներ կային, որոնց խճտելի էին կարգ մը գործեր:

Ասոր վրայ տ'Արժանթոն ոտքի ելաւ կատղած:

— Բոլոր կիներն ալ սասնկ են, գոչեց կոշտութեամբ: Կին մը աւասիկ որ կ'աղերսէ ինծի զբաղելու այդ պարտնով, — և Աստուած գիտէ թէ այս բանը ո՛րչափ կը ձանձրացնէ զիս, վասընդի անիկա տխուր անձ մըն է: Եւ սակայն կը զբաղիմ, բարեկամներս կը յօգնեցնեմ. և հիմակ ալ այնպէս ըսել կ'ուզուի թէ աւելի աղէկ կ'ընեմ չխառնուելով:

— Բայց այդ չէ իմ ըսածս, աւելցուց Շառլօթ լալազին՝ վարպետը դժգոհացուցած ըլլալուն:

— Է՛հ, ոչ, այդ չէ անոր ըսածը... կրկնեցին միւսները. և զգալով որ կը պաշտպանուի, տեսնելով որ իրեն նպաստաւոր միջամտութիւն կ'ըլլայ, խեղճ կիներ գորովանքի տկարութեամբ մը համակուեցաւ, այն ծեծ ուտող տղաքներուն պէս որոնք այն ատեն կը համարձակին լալ երբ պաշտպանուին: Ծէք յանկարծ ելաւ գնաց պատշղամէն: Իր կարողութենէն վեր էր տեսնել մօրը լացը՝ առանց նետուելու այդ չար մարդուն կոկորդը որ այդպէս կը չարչարէր զայն:

Յաջորդօրը ա՛լ չխօսուեցաւ ասոր վրայ: Մինակ տղան փոփոխութիւն մը տեսաւ մօրը վարձունքին մէջ իրեն հանդէպ: Առաջուրնէ աւելի կը նայէր իրեն, կը համբուրէր զինք, քովը կը պահէր, իր գրկախառնումին մէջ զգացնել կուտար տարփաղին փարուսները որք ցոյց կը տրուին

այն էակներուն որոնցմէ շատ չանցած պիտի բաժնուին: Ասիկա անոր համար մանաւանդ կը խռովէր զինք, վասն զի կը լսէր տ'Արժանթոնին ըսելը Պ. Ռիվալի դառն ժպիտով մը որ վեր կ'առնէր իր թանձր պեխը:

— Տոքթոր, ձեր արչակերտով կը զբաղինք... Այս օրերս նոր բան մը տեղի պիտի ունենայ... Կարծեմ զո՞ն պիտի ըլլաք:

Ասոր վրայ տոքթորը տուն կը դառնար հրճուագին:

— Կը տեսնես, կ'ըսէր իր կնոջը, կը տեսնես որ աղէկ ըրի անոնց աչքերը բանալով:

Տիկին Ռիվալ գլուխը կ'երերցնէր.

— Ո՞վ գիտէ... Շատ կը կասկածիմ այդ նուազուն նայուածքէն. տղուն համար օգտակար բան մը չի յայտնեք ինծի: Երբ ձեզմով զբաղողը թշնամի մըն է, աւելի աղէկ է որ բաղուկները ծալլած մնայ, առանց բան մը ընելու:

Ճէք ալ այս կարծիքէն էր:

ՓԱ.

ԿԵԱՆՔԸ ՎԷՊ ՄԸ ԶԷ

Կիրակի առտու մը, ժամը տասնի կառախուժքին ժամանումէն քիչ մը ետքը, որ կը բերէր Լապպասինտըն ու մզնոտածներու աղմկալից բեռ մը ձէք. հասրաւաւոր ծուղակին շուրջ սկիւռ մը բռնելու զբաղած, լսեց որ մայրը զինքը կը կանչէր:

Ձայնը կուգար բանաստեղծին աշխատութեան խուցէն. այն հանդիսական աշխատանոցէն ուր կ'իյնային թշնամիին զայրուցքը, անչա՛ն դիտողութիւնները, սրաննդ հսկողութիւնը: Հասկնալով մօրը շեշտէն կամ միայն ջիղերու այն դիւրազգայութենէն որ այնքան նուրբ է կարգ մը էակներու քով, տղան ըսաւ միտքէն. «այսօրուան համար է...» և դողալով ելաւ օձապտոյտ սանգուխէն:

Աւելի քան տասը ամիսէ ի վեր չէր մտած այդ սրբարանը, ու շատ փոփոխութիւններ տեղի ունեցած էին հոն: Տեղւոյն վեհութիւնը մեղմացած երևցաւ իրեն: Օթոցները արևէն կերուած, ծխա-

փայտերու մուխով տոգորուած, տլժերեան բազ մոցը ճաթուտած, կաղնեփայտէ սեղանը տեղ տեղ ճեղքատուած, կաղամարը փոշոտ, գրիչները ժանգոտած, կը յայտնէին թէ վիճարանութիւններն ու դատարկայածուժը հոն բերած էին այդ գանձիկ-կութիւնը որ կը յածի սրճարանի սրահին մէջ:

Միայն, Հանրի Բ. ի ամպիոնը միշտ կ'ելլար այդ խրեակներուն մէջտեղ անխախտ տիրականութեամբ մը: Ս'Արժանթոն հոն էր նստած աղան ընդունելու համար, մինչ Լապասինտը և տոքթոր Հիրշի բերու կողմը ոտքի վրայ կը կենային դատական օգնականներու պէս, և շարթուան այցելուները Պերզելուզի եղբորորդին ու երկու երեք ուրիշ գորշ ձորուքներ, քանարէին վրայ կը փուռէին ծուխի ամպով մը շրջապատուած:

Ճէք աղնթարթի մէջ տեսաւ այս ամէնը, դատասրահը, դատաւորը, վկաները, և իր մայրը անդին, բաց պատուհանի մը առջեւ կեցած, որ կարծես խիստ սեւեռանօք կը նայէր հեռուն՝ դաշտին. հոգ ըլլալիքին վրայէն իր ուշադրութիւնը, իր պարտականութիւնը հեռացնելու համար:

— Հո՛ս եկ, աղէ, ըսաւ բանաստեղծը, որուն ին կաղնիէ իր ամպիոնը երբեմն «հին լեղուի» փորձութիւններ կուտար. հոս ե'կ:

Իր ձայնը, այդ թանկագին եղանակաւորումներուն մէջ, կը պահէր անանկ խտտութիւն մը զանգակի, ձեւի անանկ անճկունութիւն մը՝ որ կրնար կարծուիլ թէ նոյն ինքն Հանրի Բ. ի աթոռն էր որ կը խօսէր:

— Շատ անգամ ըսի քեզ, աղայ, կեանքը վէ՛՛

մը. չէ: Ասիկա հասկցած ըլլալու ես տեսնելով իմ տառապիլիս, ոգորիւ գրական պայքարին մէջ առաջին կարգին վրայ, առանց երբէք ինայելու ո՛չ ժամանակս, ո՛չ զօրութիւնս, երբեմն յոգնելով, երբեմն յաղթուելով, և հակառակ ճակատադրիս, յամառելով մղել պայքարը: Հիմա կարգը քուկդ է ասպարէզ իջնալու: Ահա կատարեալ մարդ եղար:

Գե՛ռ... տասերկու տարեկան չի կար, լսե՛ղձ տղան:

Ահա կատարեալ մարդ եղար: Գեզ կը մնայ ապացուցանել մեզ թէ միայն տարիքը ու հասակդ չի մեծցուցիր, հապա սիրտդ ալ գարգացաւ: Աւելի քան տարիէ մը մը ի վեր քեզ թողուցի որ դարգանաս արձակ բնութեան մէջ, դնդերներդ ու միտքդ ստանան պէտք եղած կորովը: Ոմանք ամբաստանեցին զիս թէ քեզմով չեմ զբաղիր: Ա՛հ, ունակութիւն... Ընդհակառակը կը հսկէի վրադ, կ'ուսումնասիրէի քեզ, վայրկեան մը աչքէս չէի կորսնցնէր: Ծնորհիւ այս երկար ու մանրասոյզ քննութեան, շնորհին մանաւանդ զննութեան այն անվրէպ մեթոտին զոր պարծանօք կ'ըսեմ թէ ունիմ, յաջողեցայ ճանչնալ քեզ:

Տեսայ բնազդներդ, քու խառնուածքդ: Հասկըցայ թէ ի՞նչ կերպով պէտք էր գործել քու շահուղ համար լաւագոյն կերպով, և զննութիւններս մօրդ հաղորդելէ յետոյ գործի սկսայ:

Իր ձառին այս կէտին տ'Արժանթոն կեցաւ ընդունելու Լապասինտի և տոքթոր Հիրշի շնոր-

հաւորութիւնները, մինչ Պերզելիուսի եզրօրորդին և միւսները իրենց երկար ծխափայտերուն մէջ թաղուած լուռ ու մունջ, վեր վար կը շար ժէին իրենց զլուխները կապիկներու պէս և կը շատանային կրկնելով խոհական երեւոյթով. «Աղէ՛կ... Աղէ՛կ»

Ճէք, շուարած, կը փորձէր բան մը ըմբռնել անհասկնալի, անիմաստ այդ խօսքերէն որոնք իր գլխուն շատ վերեւէն կ'անցնէին՝ փայլակներով լեցուն ամպի մը պէս: Միտքէն կը հարցունէր. «Քիչ մը ետքը ի՛նչ պիտի իյնայ գլխուս վրայ»

Իսկ Շառլօթ կը շարունակէր դուրս նայիլ, ձեռքն աչքերուն վերեւ, չես գիտեր ինչ բան մը դիտելով հեռուն դաշտին մէջ:

— Գանք իրողութեան, ըսաւ յանկարծ բանաստեղծ ցցուելով իր ամպիոնին վրայ և բիրտ ձայն մը առնելով որ ազան մտրակեց խարազանի հարուածի մը պէս: Նամակը զոր պիտի լսես, ամէն բացատրութիւններէ աւելին պիտի հասկցունէ քեզ: Սկսէ՛ Լապասիտը:

Պատերազմական ատեանի քարտուղարի մը պէս ծանր, երգիչը գրպանէէն հանեց գեղջուկի նամակ մը կոշտ կերպով ծալլուած և կնքուած, և խոստչային մէկ երկու մոնչիւններէ ետք, կարդաց:

Չուլարան Էնսրէի (Սսորիւ-Լուառ)

Սիրելի եղբայր, ինչպէս որ յայտնած էի վերջին ևսամակիս մէջ, սկոռեկին խօսեցայ քո քարեկաւիտ շղուս հաւար, ու քեւ աչք երիտասարդը դեռ շատ

պզտիկ է եւ չի գտնուիր աւելի պայնակներուն մէջ որք հարկ եւ աշկերտ ըլլալու հաւար, սկոռեկը քոյն տուաւ ինձ որ իբրեւ աշկերտ քոյն առնեմ զայն: Ճաշն ու բնակարանը մեկն է եւ կը խոստանաւ ինչ չորս սարիկէն աղէկ գործարար մը ընել զայն: Հոս ստեղծ մարդ աղէկ է: Կիսու եւ Չեկաիս շատ քարեկ կ'ընեն ինչ եւ նանդիկն ալ, ու ես ալ:

ՌՌՏՏԻՔ

Գործապէս մեկեկայից սրահին

— Կը լսես, Ճէք, յարեց Թորմանթոն, աչքը բոցավառ, բազուկը կարկառած, չորս տարիէն աղէկ գործարար մը պիտի ըլլաս, այսինքն ամենէն գեղեցիկ, ամենէն խրոխտ բանը այս սարկուծեան աշխարհին մէջ: Չորս տարիէն պիտի ըլլաս այս սուրբ բանը, աղէկ գործարար:

Անշուշտ որոյ լսած էր Ճէք «աղէկ գործարար»ը: Բայց շատ լաւ չէր հասկնար, զը փնտռէր: Բարիքի մէջ ազան երբեմն տեսած էր գործարարներ: Կային որ Տուզ-Մէզոնի անցքին մէջ կը բնակէին, և քիմնազիոնին ճիշդ մօտիկը փարոսներու գործարանէ մը՝ որուն արձակումը կը դիտէր յաճախ, ժամը վեցին մօտ դուրս կ'ելլային խումբ մը մարդեր իւզոտած պլուզներով, սեւ, կոշտ, աշխատութենէ տանեցած ձեռքերով:

Ամենէն առաջ մտքին զարկաւ այն գաղափարը թէ պլուզ պիտի հագնէր: Կը յիշէր արհամարհոտ չեշտը որով իր մայրը կ'ըսէր երբեմն. «Աստուք գործարարներ են, պլուզաւոր մարդիկ»: այն

ինձանքը որով մայրը փողոցին մէջ կը գգուչանար անոնց ազտատ հագուստներուն քսուեթէ : Իրաւ, Լապասինտրի շոյոր քաշքուք խօսքերը այդ պնշտօնին վրայ, գործաւորին աղիեցութեան վրայ տանեւելններորդ դարուն մէջ, կուգային հակասել, մեղմայնել այդ յիշատակներն իր մտքին մէջ : Բայց ամենէն ստակ կերպով րորունա՞ն տխուր բանը սա էր որ պէտք էր մեկնիլ, թողուլ անտառը որուն կանանչ ծառերը կը տնտէր ասկէց : Ռիվալներու տունը, իր մայրը վերջապէս իր մայրը զոր այնքան դժուարաւ ձեռք ձգած էր և զոր այնքան կը սիրէր :

Ինչ ունէր ուրեմն, Աստուած իմ, որ այդպէս պատուհանին առջեւ կը մնար, շուրջն ըսուածներէն անջատուած : Սակայն, վայրկեանէ մը ի վեր ձգած էր իր անտարբեր անշարժութիւնը : Ղլաճիգ ասարուռ մը կը ցնցէր զայն համակ, և ձեռքը, զոր աչքերուն վերեւ կը բռնէր, կը զոցուէր կարծես արցունքներ ծածկելու համար : Ուրեմն շատ տխուր բան մըն էր հոն, դաշտին մէջ, հորիզոնին մօտ տեսածը ուր արեւը կը մտնայ, ուր կ'անհետին այնքան երազներ, պատրանքներ ու բոցեր :

— Այն ատեն, պէտք պիտի ըլլայ որ մեկնե՞մ, հարցուց տղան նուազուն, գրեթէ մեքենական ձայնով մը : Իբր թէ իր մտածումը խօսէր, իր մտքին միակ մտածումը :

Այս միամիտ հարցումէն դատարանին բոլոր անդամները կարեկցական ժպիտով մը իրարու նայեցան. բայց, պատուհանին մօտ հեծեմանք մը լսուեցաւ :

— Ութ օրէն պիտի մեկնինք, մանչս, պատասխանեց Լապասինտր կտրուկ կերպով. երկար ատեն կալ որ եղբայրս չեմ տեսած : Առիկա առիթ մը պիտի ըլլայ ինձ երթալ վայելելու իմ հին դարբնոցս, Աստուած իմ :

Պօսած պահուն կը հանգրիծէր իր թեզանիքը, ճաթեցնելու աստիճան ուռեցնելով իր տարածուած ու մազոտ խոշոր բազկին դնդերները :

— Սքանչելի՛ է, ըսաւ Տօքթոր Հիրշ :

Բայց տ'Արժանթոն, աչքէ չէր կորսնցունէր Շաւոյթը որ կուլար պատուհանին առջեւ ոտքի վրայ, անուշադիր դէմք մը առած էր ու յօնքերը սոսկալի կերպով պոստած :

— Կրնաս դուրս ելլել, ձէք, ըսաւ տղուն, և ութ օրէն մեկնելու պատրաստուիլ :

Ձէք վար իջաւ, ցնորած, ապշահար, ինքնիրենը կրկնելով. «Ութ օրէն, ութ օրէն» : Փողոցին դուռը բաց էր : Դուրս ցատկեց գլուխը բաց՝ ինչպէս որ էր. վազեց էթիօյի մէջէն մինչեւ իր բարեկամներուն դուռը, և տօքթորին հանդիպելով որ դուրս կ'ելլէր, երկու բառով անցած դարձածը իմացուց անոր :

Պ. Ռիվալ զայրացաւ :

— Գործաւոր մը : Գործաւոր ընել կ'ուզեն քեզ : Ինչ ապագայովդ զբաղի՞ կ'ըսեն ասոր : Կեցիր, կեցիր, ևս ինչս պիտի երթամ խօսիմ քու պարօն հօրուիդ :

Անոնք որ տեսան գեղին մէջէն անցնիլը ազնիւ տօքթորին որ բարձրաձայն կը խօսէր շարժակեով փոքր ձէքնց առանց գլխարկի, վազքէն

չունչը կտրած, ըսին, «Յնէթի մէջ հիւանդ մը կայ»:

Անշուշտ ոչ ոք հիւանդ էր: Երբ բժիշկը հասաւ, սեղան կը նստէին. վասնզի տան տիրոջ պահանջ-կոտ ստամոքսին պատճառով, միշտ ճաշը կանուխ տեղի կ'ունենար, ինչպէս այն տեղերն ուր մարդ կը ձանձրանայ:

Բոլորին դէմքն ալ ժպտուն էր. և նոյն իսկ կը լսուէր Շառլօթը որ իր սենեակէն կ'իջնար սանդուխին վրայ երգածը մուտալով:

Բանաստեղծն իր խոշոր պիտը ուրեց:

— Շատ աղէկ, տոքթոր, նստեցէք հոս: Պնակ մը պէտք է արուի ձեզ, և ձեր ըսելիքը պիտի յայտնէք նախաճաշելով:

— Ո՛հ, շնորհակալ եմ, անօթի չեմ. և յետոյ ձեզ ինչպէս նաև տիկինն ըսելիքս — ողջունեց Շառլօթը որ ներս կը մտնէր — բոլորովին գաղափ է:

— Մտքէս կ'անցնի ձեզ հոս բերող պատճառը, ըսաւ տ'Արժանթոն որ շատ չէր սիրեր տոքթորին հետ գլուխ գլխի տեսակցութիւն մը: Տղուն համար է, այնպէս չէ:

— Ճիշտ տղուն համար:

— Ուրեմն կրնաք խօսիլ: Այս պարոնները գիտեն այդ խնդիրը, և ես իմ ամէն գործերուս մէջ այնքան ուզումտութիւն ու անշահախնդրութիւն կը դնեմ որ լոյսէ չեմ վախնար:

— Բայց, բարեկամս... ըսաւ Շառլօթ զոր այժմ բացատրութիւնը ամենուն առջեւ կը ստկացնէր զինքը զանազան պատճառներով:

— կրնաք խօսիլ, տոքթոր, ըսաւ տ'Արժանթոն ցրտօրէն:

Միւսը սեղանին առջև ոտքի կեցած սկսաւ.

— ձէք իմացուց ինձի թէ զինքն աչկերս պիտի ընէք ինտրէի դարբնոցը, Շիտա՛կ է այս:

— Շատ չիտակ, սիրելի տոքթորս:

— Զգուշացէք, յարեց Պ. Ռիվալ: Ինքզինքը զուգելով, այս տղան այդքան տաժանելի արհեստի մը համար մեծցած չէ, իր ամճանը մէջ զինքը պիտի նեղէք նոր տարրի մը, նոր մթնոլորտի մը մէջ, իր առողջութեանը, իր կեանքին հետ կը խաղաք: Պէտք եղած կարողութիւնը չունի: Բաւական զօրաւոր չէ:

— Ա՛հ, ներեցէք, սիրելի արուեստակից... Ընդժիջեց տոքթոր Էիրշ հանգիստաւորապէս:

Պ. Ռիվալ թոթուեց ուտերը և շարունակեց, առանց իսկ նայելու:

— Ես եմ ձեզ ըսողը, տիկին, (խօսքը Շառլօթին օւղզել կը ձեւացնէր, որ իր ճմուռած զգացումներուն ուղղուած այս կոչումէն սաստիկ կը տաղնապէր:) Անհնարին է որ ձեր գաւալը գիմանայ այդպիսի կենցաղի մը: Դուք, իր մայրը, ազէի կը ճանչնաք զայն, Գիտէք թէ փափուկ, նուրբ բնաւորութիւն մըն է, յոգնութեան դիմագրելու անկարող: Ես հոս միայն ֆիզիքական տաժանքի վրայ կը խօսիմ, Բայց կը հաւատամք թէ այնքան լաւ օժտուած տղայ մը որուն արդէն օւշիմ միտքը պատրաստուած է ամէն ուսումներու, անհնարին տանջանքներով չպիտի տառապի այդ բռնի անէացումին մէջ, իր մտաւորական բոլոր

կարողութեանց քունին մէջ որուն կը դատապարտէք զինքը :

— Կը սխալիք, տոքթոր, ըսաւ տ'Արծանթոն որ կը գայրանար: Ամենէն աղէկ ես կը ճանչնամ ես թական: Ես աշխատեցայ եմ զայն: Չեապեան աշխատութիւններու միայն յարմար է: Իր կարողութիւնը այդչափ է միայն: Եւ երբ այդ կարողութիւնները զարգացնելու միջոցը կ'ընծայեմ իրեն, երբ սքանչելի արհեստ մը կը դնեմ իր ձեռքը, պարօնը փոխանակ շնորհակալ ըլլալու ինձի, կ'երթայ գանգատիլ: Իր առունէն դուրս օտարներու քով պաշտպաններ գտնել:

Ճէք փորձեց բողոքել: Բարեկամը այդ նեղութենէն ազատեց զինքը:

— Գանգատելու չեկաւ: Միայն ձեր որոշուած իմացուց, եւ ես իրեն ըսի ինչ որ այժմ կը կրկնեմ. Ճէք, զաւակս, մի՛ յանձն առներ այդ գործը: Ետեռէ ծնողացդ, մօրդ վիզը որ կը սիրէ քեզ, մօրդ ամուսնոյն վիզը որ քեզ սիրելու է անոր պատճառաւ: Պազատէ անոնց, աղերսէ: Հարցո՛ր թէ ինչ ըրած ես իրենց որ այդպէս կ'ուզեն ստորնացնել քեզ, իրենցմէ փար իջեցրնելով:

— Տօքթոր, ըսաւ Լապասիտը բռունցք մը իջեցնելով որ սեղանը դզողեց, գործիքը չստորնացրներ մարդը, կ'ազնուացնէ զայն: Գործիքը՝ փերանորոգիչն է աշխարհի: Յիսուս տասը տարեկանին մէջ քերիչ կը գործածէր:

— Ճշմարիտ է սակայն, միմիջեց Շառլօթ, որ անմիջապէս իր փոքր ձէքն տեսաւ փոքր Յիսուսի

մը: Կերպարանքով, ձեռքը քերիչ մը, Ս. Հաղորդութեան թափորի մը հետ անցնելով:

— Մի՛ խարուիք այս փուճուճուճ խօսքերէն, տիկին, գոչեց տօքթորը զայրացած: Եթէ ձեր զաւակը գործաւոր մը ընէք, յաւիտեան հեռացուցած կ'ըլլաք ձեռնէ: Եթէ աշխարհի միւս ծայրը շրկէիք՝ նուազ հեռու պիտի ըլլար ձեր մտքէն, ձեր սրտէն, վասնզի պիտի ունենայիք մօտաւորութեան այն միջոցները զորս հեռաւորութիւնները կ'ընծայեն և զորս ընկերային խտիրները բոլորովին կը ջնջեն: Պիտի տեսնէք, պիտի տեսնէք: Պիտի գայ օր մը ուր պիտի կարմրիք անոր պատճառով. շատ բիրտ պիտի գտնէք անոր ձեռքերը, լեզուն կոշտ ու կոշտ ձերիններուն հակառակ զգացումներ օր մը ուր պիտի կենայ ձեր անջն, իբրեւ օտարունի մը առջեւ իրմէ աւելի բարձր աստիճանով, ոչ միայն ստորնացած, հապա անկեալ:

Ճէք, որ տակաւին խօսք մը չէր ըրած, և որ, ուտելարանին անկիւնը կծկտուած ուշի ուշով մտիկ կ'ընէր, յուզուեցաւ իր ու իր մօր միջեւ սիրոյ հնարաւոր ցրտութենէ մը:

Իայլ մը առաջացաւ սրահին մէջտեղ և ձայնը ամուրցնելով:

— Գործաւոր ըլլալ չեմ ուզեր, ըսաւ անեկիւղ:

— Ս'հ, Ճէք... միմիջեց Շառլօթ նուազուն: Այս անգամ տ'Արծանթոն խօսք առաւ:

— Ա'հ, իրա՛ւ գործաւոր ըլլալ չես ուզեր: Կը տեսնէ՞ք պարօնը որ կ'ուզէ կամ չուզեր բան մը զոր ես որոշած եմ, ես: Ա'հ, գործաւոր ըլլալ չես

ուղեր: Բայց ուտել կ'ուղես, այնպէս չէ: Հագ-
ուիլ, քնանալ, պտըտիլ կ'ուղես. լաւ ուրեմն,
կը յայտարարեմ որ ա'լ ձանձրացայ քենէ, սոս-
կալի՛ փոքր հացկատակ, և եթէ չես ուղեր աշխա-
տիլ, ես ալ չեմ ուղեր այսուհետեւ քու խաղալիքդ
ըլլալ:

Յանկարծ կանգ առաւ և խօլ զայրոյթէ անց-
նելով այն ցրտութեան որ իր վարժունքին ուղ-
ղութիւնն էր:

— Սենեակնի՛ք ելէք, ըսաւ անոր: Պիտի տես-
նեմ ընդիւրքս:

— Ձեր ընելիքը, սիրելի տ'Արժանթոն, ես պիտի
ըսեմ ձեզ...

Բայց ձէք չիմացաւ Պ. Ռիվալի խօսքին վեր-
ջաւորութիւնը, տ'Արժանթոնի մէկ շարժումը
դուրս հրած էր զայն:

Իր սենեակին մէջ վիճաբանութեան ժխորը մին-
չեւ իրեն հասաւ, ինչպէս մեծ նուագածութեան
մը զանազան մասերը. կ'որոշէր ձայները, կը
ճանչնար ամենքն ալ. բայց անոնք իրարու մէջ կը
մանէին, իրենց հնչեղութեամբ միացած, և ասիկա
խառնաձայն ազմուկ «ը կը կազմէր ուուն վրայ
խօսքի բրդուճներ կը լողային մ'իայն:

— Ստեցի՛ք:

— Պարոններ... պարոններ:

— Կեանքը վէպ մը չէ:

Նուիրական բազէն, պի՛օն, պի՛օն:

Վերջապէս ծերունի Ռիվալի որոտագին ձայնը
թնդաց սեմին վրայ:

— Գլուխս կոտրի եթէ երբէք ոտքս ձեր տունը
դնեմ:

Յետոյ դուռն ուժգնօրէն գոցուեցաւ, և ճաշա-
սրահը լեցուեցաւ մեծ լուսութեամբ մը, ընդհատ-
ուելով երթուելիող պատառաքաղներու ոգեւորու-
թենէն:

Կր նախաձաշէին:

«Կ'ուզէք ստորնացնել զայն, ձենէ վար իջեցնել
զայն: Տղան միտքը պահած էր այս խօսքը. և
ինքն ալ արդարեւ կը զգար թէ այս էր իր թշնա
միին դիտաւորութիւնը:

Հաւ ուրեմն, ոչ, հազար անգամ ոչ, չէր ուղեր
գործաւոր ըլլալ:

Գո՛ռը բացուեցաւ: Մայրը ներս մտաւ:

Շատ լացած էր. և ճշմարիտ արցունքներ,
անոնցմէ որք խորշումներ կը փսրեն: Առաջին ան-
գամ ըլլալով մայրը կ'երեւնար գեղեցիկ կնոջ
այդ դէմքին վրայ. վշտալից ու վիրաւոր մայրը:

Մտիկ բրէք, ձէք, ըսաւ խիստ ըլլալ փոր-
ձելով պէտք է որ լրջօրէն խօսիմ ձեր հետը: Մեծ
տառապանք մը պատճառեցիք ինձի բացէ ի բաց
ըմբոստանալով ձեր ճշմարիտ բարեկամներուն դէմ
և մերժելով այն վիճակը զոր անոնք կ'ընծայէին
ձեզ, Գիտցիք որ այս նոր կենցաղին մէջ...:

Ոտած ատենը կը խուսափէր տղուն նայուած
քէն. վիշտի, յանդիմանանքի նայուածք մը այն-
քան ետանդուն, այնքան պաղատագին որ Շառլօթ
չպիտի կրնար դիմանալ անոր:

— ... Այս նոր կենցաղին մէջ զոր մենք ձեզ
համար կը մտածենք, ակներեւ անհամաձայնու-

թիւն մը կայ այն կեանքին հետ զոր մինչև ցարդ վարեցիք: Կը խոստովանիմ որ առջի վայրկեանն սարսափեցայ. բայց անշուշտ լսեցիք, այնպէս չէ՞, ձեզ ըսուածը: Գործաւորին կացութիւնը ա՛լ այն չէ՞, ինչ որ էր ատենօք. օ՛հ, ոչ, ամենեւին այնպէս չէ: Գիտէք թէ կարգը գործաւորին եկած է հիմա: Քաղքենիութիւնը իր ժամանակն անցուց, ազնուականութիւնն ալ: Թէև սակայն աղնուականութիւնը... և յետոյ վերջապէս ձեր տարիքին մէջ միթէ աւելի դիւրին չէ՞ առաջնորդուիլ ձեզ սիրող և փորձառութիւն ունեցող անձերէ:

Ճաւկին մէկ հեծկլտանքը ընդմիջեց զինք:

Ուրեմն կը վռնտե՞ս զիս, կը վռնտե՞ս զիս:

Այս անգամ մայրն ալ չդիմացաւ: Իր բազկաց մէջ առաւ զայն, տարփանօք սեղմեց.

— Քեզի վռնտե՞մ, միտքէդ կ'անցունե՞ս, կարելի՞ բան է: Օ՛հ, հանդարտէ, մի դողար, մի յուզուիր այդպէս: Գիտես որքան կը սիրեմ քեզ, և եթէ ինչ կախում ունենար, երբէք չպիտի բամնուէինք իրարմէ, բայց խոհական ըլլալու է և ապագան մտածելու է քիչ մը... աւա՛ղ, ապագան շատ մթին է մեզ համար:

Եւ խօսքի այն յորդումներէ մէկով զորս երբեմն կ'ունենար դեռ՝ վարպետէն հետու, փորձեց ձէքի բացատրել ամէն տեսակ վարանումներով, լռիմացութիւններով, կեանքի մէջ իրենց վիճակին անկայուն հանգամանքը:

— Կը տեսնես, սիրելիս, որ դեռ շատ պզտիկ ես բաներ կան զորս չես հասկնար: Օր մը, երբ

աւելի մեծնաս, քեզի պիտի յայտնեմ ծննդեանդ գազանիքը. ճշմարիտ վէպ մը, սիրելիս: Օր մը պիտի ըսեմ քեզ հօրդ անունը, և թէ ինչ անուր, շարքախառութեան զո՛հ եղած էք մայրդ և դուն: Ինչո՞ք այսօր սա պէտք է գիտնաս, հասկնաս որ մենք բան մը չունինք. իմ խեղճ զաւակս, և բոլորովին կախում ունինք... Անկից, Ի՞նչպէս կ'ուզես որ ընդդիմանամ քու մեկնումիդ, մանաւանդ երբ գիտեմ թէ քու շահուդ համար կը դրկէ քեզի: Բան մը չեմ կրնար պահանջել անկից: Արդէն այնքան բաներ ըրած է մեզ համար: Եւ յետոյ ինքն ալ շատ հարուստ չէ, արուեստագիտական այս սոսկալի ասպարէզը այնքան կործանարար կ'ըլլայ իրեն: Քու դաստիարակութեանդ ծախքերը չի կրնար վրան առնել: Ի՞նչ կ'ուզես որ ըլլամ ձեր երկուքին մէջ տեղը: Որոշում մը տալու է սակայն: Ա՛հ, եթէ կարենայի քու տեղդ ես երթալ էտքէ, Մտածէ որ արհեստ մը կը գնեն ձեռքիդ մէջ Միթէ չպիտի հպարտանաս՝ ապրելու համար մէկուն պէտք չունենալով, հացը ճարելով, քու տէրդ դուն ըլլալով:

Տղուն աչքերուն մէջէն անցած շողունէն Եանլօթ հասկցաւ թէ ճիշդ զարկած էր. և մեղմիւ այն զգուտ և քնքուշ ձայնով զոր մայրին ունին, մրմնջեց.

— Ինձի համար ըրէ այս բանը, ձէք: Ես տով քու ապրուստդ ճարելու վիճակ ունեցիր. Ո՞վ գիտէ թէ ես ալ օրին մէկը չպիտի ստիպուիմ դիմել քեզ իբրեւ իմ միակ ապաւենիս, իմ մէկ հատիկ բարեկամիս:

կը մտածէ՛ր ինչ որ կ'ըսէր, նախազգացօ՛ւմ մըն էր. ապագայի այն յեղակարծ պատառուածքի երէն մէկը որ ճակատագիրը կը ցուցնեն ձեզ մինչև խորը և ձեր կենցաղին ամբողջ ճախողանքը. Թէ ոչ թր խօսքերուն յորձանքին մէջ նետուած էր իր գգայնականութեան թափէն:

Աժէն պարագայի մէջ լաւագոյն բան մը չէր կրնար գտնել յազթելու համար այդ փոքր վեհ հոգին: Ազդեցութիւնը վայրկեանական եղաւ: Այն դադափարը թէ մայրը կրնար պէտք ունենալ իրեն, թէ թր աշխատութեամբ պիտի օգնէր անոր, յանկարծ համոզեց զայն:

Եիպ շիտակ անոր աչքերուն մէջ նայեցաւ:

— Երդում ըրէ որ միշտ պիտի սիրնս գիս, չպիտի ամչնառ ինչ երբ սեւ ձեռքեր ունենամ:

Քեզի սիրե՛մ. ձէքս:

Իբրեւ պատասխան գգուանքներով կը ծածկէր զայն իր տարփոտ համբոյրներուն տակ պահելով թր խոռվումն ու իր խղճահարութիւնը, վառնզի այդ վայրկեանէն սկսեալ դժբախտ կինը խղճի խայթ ունեցաւ, ամբողջ կեանքին մէջ ունեցաւ և այլևս քանի իր զաւկին վրայ մտածեց, սուրի հարուած մը զգաց սրտին մէջ:

Իայց տղան, իբր թէ կը հասկնար այդ համբոյրներուն պարունակած ամօթը, անստուգութիւնը, սոսկումը, խոյս տուած դէպի սանդուխ վազելով:

— Եկու, մայրիկ, վար իջնանք: Կ'ուզեմ երթալ իրեն ըսել թէ կ'ընդունիմ:

Վարը, Մզնտաւաները դեռ սեղանն էին: Աժենքն

ալ ապշեցան ծանր ու աներկիւզ կերպարանքէն զոր ձէք առած էր ներս մտած պահուն:

— Ներում կը խնդրեմ ձեռնէ, ըսաւ տ'Արժանութնին: Սխալեցայ մերժելով քիչ մը առաջուան ձեր առաջարկը: Հիմա կ'ընդունիմ և շնորհակալ կ'ըլլամ ձեզ:

— Եստ բարի, տղայ, ըսաւ բանաստեղծը հանդիսաւորապէս, դիտէի որ մտածումը պիտի յաղթէր ձեռ ընդդիմութեանց... ուրախ եմ տեսնելով որ կը հասկնաք իմ դիտաւորութեանցս ուղղամտութիւնը: Ենորհակալ եղէք մեր բարեկամ Լապասինտրին, վասնզի անոր կը պարտիք այդ բարեբախտութիւնը: Ինքն է որ ապագայի դուռը կ'ընկալի վրայ բացաւ ձեզ:

Երգիչը կարկառեց իր խոշոր թաթը որուն մէջ անհետ եղաւ ձէքի փոքր ջեռքը:

— Կեցցե՛ս, մարդս, ըսաւ անոր հետ վարուել ձեւացնելով իբր թէ երկու նախկին ընկերներ եղած ըլլային միեւնոյն խուցերու մէջ, միեւնոյն գործատան մէջ աշխատող. և այդ վայրկեանէն մինչև մեկնման ժամը անոր հետ խօսեցաւ այլ ևս այն ընտանի ու բիրտ լեզուով միայն զոր բանւորները կը զործածեն իբրև ընկերականութեան կապ մը:

Այդ վերջին ութը օրերուն մէջ, ձէք պուրակներն ու ճամբաները պտրտեցաւ միայն: Խռովում, մտատանջութիւն կը զգար աւելի քան տխրութիւն, և ատեն ատեն իր ունենալիք պատասխանատուութեան գաղափարը իր սիրուն դէմքին վրայ կը դնէր անսովոր արտայայտութիւն մը, յօնքերու այն ծալքը որ, մատաղ էակներու վրայ, նշանն է փամբի մը ճիգին: Ծերուկ ձէքն էր այժմ: Գնաց տեսնել բոլոր իր սիրելի ծակուծուկերը, մարդու

մը պէս որ իր մանկութեան ուխտազնացութիւնը կը կատարէ ծանրաքայլ:

Ա՛հ, մայր Սալէն կրցաւ հեռուանց սպառնալ անոր, ետեւէն վազել, ձերուկ ձէք ա՛լ ճէր վախնար անկից, և անոր խուրձը տանելու զօրութիւնը կը զգար: Բայց շատ կը ցաւէր որ չէր կրնար Ռիվալներու տունն երթալ հրաժեշտ առնել Սէտիւէն:

— Սիրելի ձէքս, այն վէճէն ետք զոր այս պարոնները ունեցան, չի վայլեր որ երթաս, կը կրկնէր Շառլօթ իր զաւկին ամէն պաղատանքներուն:

Վերջապէս, մեկնումին առջի օրը, իր յաղթանակին չար ուրախութեանը մէջ, տ'Արժանթոն հաւանեցաւ որ տղան հրաժեշտ առնել երթայ իր բարեկամներէն, Իրիկունը հասաւ անոնց տունը: Անդատակին մէջ ոչ ոք: Ոչ ոք դեղարանին մէջ՝ որուն ապակեփեղկերը գոց էին: Միայն լոյսի ծիր մը որ մատենադարանէն կուգար. այս մատենադարան ըսուածը ընդարձակ ձեղնայարկ մըն էր բառարաններով, աղլասներով, բժշկական գրքերով և Բանքուքի հաւաքածոյին կարմիր կոճակով մեծ հատորներովը լեցուած:

Տըթորը հոն էր, սնտուկի մը մէջ գիրքեր լեցընելու զբաղած:

— Ա՛հ, եկար, ըսաւ տղուն, ապահով էի թէ առանց ինձի մնաս բարով ըսելու չպիտի մեկնէիր: Չէին ուղեր թողուլ օր գաս, հէ՛: Յանցանքը քիչ մըն ալ իմս է: Շատ բուռն գոնուեցայ: Կիսն աղէկ մը յանդիմանեց զիս... Աղէկ միտքս ինկաւ, գե-

տես որ երէկ մեկնեցաւ պզտիկին հետ: Պիրենեանները զրկեցի զանոնք ամիս մը անցունելու քոջը տունը: Փոքրիկը հիւանդ էր քիչ մը, Գու մեկնումը յանկարծ իրեն իմացնելու ապուշութիւնն ըրի... Ա՛հ, տղաքները... Կը կարծուի թէ բան մը չեն զգար. և մերիններէն այլապէս բուռն վիշտեր կ'ունենաք:

Հիմա ձէքին հետ կը խօսէր իբրև մարդու մը հետ, որ սակայն, մտածելով թէ իր փոքր բարեկամուհին հիւանդ եղած էր իր պատճառովը և թէ առանց զայն տեսնելու պիտի մեկնէր, ձերուհի ձէք տղու մը պէս լալու փափագ կը զգար:

Կը նայէր սիւռուած գիրքերուն, մեծ տխրատեսիլ խուցին, սեղանին մէկ ծայրը բռնչին ու օղիի շիշին քով դրուած ճրագէ մը կիսովին լուսաւորուած. վասնզի Պ. Ռիվալ իր կնոջ բացակայութենէն կ'օգտուէր իր նաւային սովորոյթներուն դառնալու համար: Ուստի մարդուկին աչքը կը շողար, և տարօրինակ ոգեւորութիւն մը ունէր իր բոլոր գիրքերը պրպտելով, փոչին փչելով հին հարթածներուն վրայէն, և իր մատենադարանին մէկ խորը պարպելով գետինը, բաց սնտուկի մը մէջ:

— Գիտե՞ս ինչ կ'ընեմ, պղտիկ:

— Ոչ, պարոն Ռիվալ:

— Քեզի համար գիրքեր կ'ընտրեմ, հին աղւոր գիրքեր զորս հետ պիտի տանիս, զորս պիտի կարդաս, կը լսե՛ս, պիտի կարդաս պարապ վայրկեան մը ունենալուդ պէս: Այս ըսածս աղէկ յիշէ, աղաս. գրքերն են ճշմարիտ բարեկամները: Կեանքի մեծ վիշտերուն մէջ կրնանք անոնց դիմել, միշտ

ապահով ենք զանոնք գտնելու: Եւսի, ես, եթէ գիրքերս չըլլային, գլխուս եեւած դժբախտութենէն շատոնց մեռած կ'ըլլայի. նայէ սա մնտուկին, պղտիկ: Որչափ գիրք, հէ՞... Չեմ ըսեր թէ ամենքն ալ պիտի հասկնաս հիմայ: Բայց հոգ չէ, կարդալու է զանոնք: Անոնք իսկ զորս չպիտի հասկնաս, լոյս պիտի ձգեն մտքիդ մէջ: Ոոստացիր որ պիտի կարդաս:

— Կը խոստանամ, պարոն Ռիվալ:

— Լաւ... հիմա անտուկը լեցուեցաւ: Կրնա՞ս տանիլ: Ոչ, շատ ծանր է: Վաղը քեզի կը ղրկեմ՝ Օ'ն, եկուր որ երթաս բարով ըռեմ:

Եւ ազնուասիրտ մարդը, իր լայն ձեռքերուն մէջ առնելով անոր գլուխը, երկու երեք անգամ ուժով համբուրեց:

— Ինծի ու Սէսիլին համար են ատոնք, աւելցուց բարի ժպիտով մը, և մինչ կը գոցէր դուռը՝ ձէք լսեց զայն որ կը մրմնջէր. «Խեղճ տղայ... խեղճ տղայ...»:

Վօժիրարի վանքին մէջ ալ այդպէս ըսուած էր. միայն թէ այսօր գիտէր թէ ինչո՞ւ կը մեղքընային զինքը:

Յաջորդ օրը, մեկնումը մեծ ոգեւորութեան մէջ դրած էր Օլնէթը: Լապասինտը, արտակարգ կերպարանք մը մտած էր, իբր թէ բամբուռներու մէջէ ուղեւորութիւն մը պիտի կատարէր, բարձր հետեւեր, կանանչ թաւիչէ բաճկոն, կաշիէ պայուսակ փոկաւոր, կ'երթար կուզար, իր ձայնանիշը ձգած: Բանաստեղծը թէ՛ ծանր էր, թէ՛ զուարթ. ծանր օրով հետեւ մարդասիրական ընկերային գործի մը

կատարման մէջ կը զգար ինքզինքը. զուարթ՝ օրով հետեւ այս մեկնումը ուրախութեամբ կը լեցունէր զինք: Շառլօթ կը պագնէր ձէքը, նորէն կը պագնէր, կը նայէր որ բան մը պակաս չունենայ:

Ոչ, բան մը չէր պակսեր անոր: Գործաւորի մը համար շատ իսկ էր ունեցածը, նեղուելով օրհնած հացի իր տարազին մէջ, շուտ աճող մեծցող այն էակներու չարաբախտութեամբը, որոնք իրենց պատանեկութեանը դատապարտուած են շատ կարճ հազուստներու նեղութեան:

— Աղէկ հոգ պիտի տանիք անոր, պարոն Լապասինտը:

— Ինչպէս կը տանիմ ձայնանիշիս, տիկին:

— Ձէ՛ք:

— Մայրի՛կ:

Վերջին գիրկընդխառնում մը: Շառլօթ կը հեծեծար: Տղան չէր ցուցունէր իր յուզումը: Այն մտածումը թէ մօրը համար պիտի աշխատէր՝ կը զօրացնէր զինքը. այդ ձեռուկ ձէքը՝ ձամբուն ծայրը ետին դարձաւ անգամ մըն ալ տեսնելու և նայուածքին խորը հետ տանելու համար անտառը, տունը, շրջափակը, կնոջ այդ դէմքը որ իրին կը ժպտէր արցունքներուն մէջէն:

— Յաճախ գրէ մեզ, ձէ՛քս, գոչեց մայրը:

Եւ բանաստեղծը հանդիսաւոր ձայնով.

— Ձէ՛ք, յիշէ. կեանքը վէպ մը չէ:

Կեանքը վէպ մը չէ. բայց այդ թշուառականին համար վէպ մըն էր:

Տեսնելու բան էր զինք իր նշանաբանով փոքր
 տան սեմին վրայ, Շաւոթին կրթնած, վար-
 դենիներու մէջտեղ, յաւակնոտ կերպարանքով
 մը, և գոհացած եսասիրութեամբ այն առ-
 փնճան զուարթադէմ, որ կը մոռնար իր ատե-
 յութիւնը և ձեռքովը հայրական ու օրհնող
 ողջոյն մը կը զրկէր այն տղուն զոր վռնտած
 էր:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ա.

ԷՆՏՐԷ

Երգիչը ոտքի կեցաւ մակոյկին մէջ որով աղան
 և ինքը Լուսաը կ'անցնէին Բէնպէօֆի վերօքէն,
 և պոռոտ շարժումով մը ընդգծկելով գետը.

— Նայէ՛, ձէ՛ք ի՛նչ գեղեցիկ է:

Բապոզէնի այս սքանչացման մէջ գտնուած
 կոշտ ու շինծու շարժումին հակառակ, հիանալի
 էր իր աչքին առջև պարզուած գիւղանկարը:

Իրիկուան չորսն էր գրէթէ: Յուլիօի արեւ մը,
 հալած արծաթի արեւ մը, ալիքներուն վրայ կը
 տարածէր իր ճառագայթումին լուսաւոր հետքը:
 Բարախուն ցոլարձակում մը առաջ կուգար օդին
 մէջ, լոյսի մշուշի մը հանգոյն ուր գետին կեանքը,
 գործօն, լուիկ, կ'երեւնար կրկներեւոյթի արագու-
 թիւններով: Լ'նդնչմարուած առագաստներ, որոնք

խարտիչագոյն կը թուէին այդ շրջուցիչ ժամուն, հեռուանց կ'անցնէին թռիչներու պէս: Նուարմութիէն եկող մեծ մակոյկներ էին, մինչեւ բերանը բեռցուած հազարաւոր զանակներով շողշողուն ճերմակ աղով մը, և նկարագեղ նաւազներով լեցուած. պըթոն մակուկավարներու եռանկիւնի մեծ գլխարկը դրած մարդեր, կիներ որոնց լեցուն, թուշտուն գլխանոցները աղին ճերմակութիւնն ու շողարձակումը ունէին: Յետոյ, ափազնաց նաւեր, ծփանուտ երկարասայլերու նման, կամրջակնին ցորենի պարկերով ու տակառիկներով լեւի լեցուն, նաւաձիգներ, մակոյկներու անվերջանալի շարքեր ձգած ետեւնին, կամ թէ նանդէզեան եռակայմ մը աշխարհի ծայրէն հասնող, որ երկիր կը դառնայ երկամեայ բացակայութենէ յետոյ և գետէն վեր կ'ելլայ յամր, գրէթէ հանդիսական շարժումով, իբր թէ իր հետ բերէր լռիկ ամփոփումը վերագրանուած հայրենիքին և խորհրդահրաւէր բարաստեղծութիւնը հեռուէն եկած բաներու: Հակառակ յուլիսի տաքին, բուռն շունչ մը կը վազէր բոլոր այս գեղեցիկ զարդարանքին մէջ, վասնզի հովը ծովէն կուգար տարածութեան զովութիւնը ու զուարթութեանը հետ և քիչ մը զգացնել կուտար աւելի հեռուն, այդ կուռ ալիքներէն անդին զորս արդէն կը լքէր հանդարտութիւնը անդորրութիւնը անուշ ջուրերու, կանանչութիւնը, անծայրածիր ովկէանին, և ալիքներ, մշուշներ, փոթորիկներ:

— Իսկ էնարէն ո՛ւր կը գտնուի, հարցուց ձէջ:

— Հո՛ն: Մեր դիմացի կղզին:

Արծաթափայլ մշուշին մէջ որ կղզին կը շրջապատէր, ձէջ չփոթ կերպով կը տեսնէր բարձր կաղամախներու շարքեր և երկար ծխնելոյզներ որոնցմէ դուրս կ'ելլար թանձր սեւ մուխ մը տաքածուն, որ երկինքը կ'աղտոտէր իր վերեւ: Միևնոյն ժամանակ մեծազդորդ աղմուկ մը կը լսէր, մուրճի հարուածներ երկաթի վրայ, պղնձաթիթեղի վրայ, խուլ ժխորներ, ուրիշ աղմուկներ աւելի յստակ, զորս կ'անդրադարձնէր ջուրին հնչեղութիւնը, և մանաւանդ անդուլ խորդիւն մը յաւիտենական, իբր թէ ամբողջ կղզին շոգենաւ մը ըլլար կեցած որ իր անիւները կը բանեցնէր խարսխի վրայ և իր շարժումը անշարժութեան մէջ:

Քանի մակոյկը մօտենար յամրապէս, յոյժ դանդաղ վասնզի գետն ուռած էր և դժուարանց, տղան կը նշմարէր երկար շէնքեր ցած տանիքներով, սեւցած պատերով, ամէն կողմ տարածուելով միօրինակ տափակութեամբ մը, ետոյ, գետին եզերքներուն վրայ, աչքդ առածին չափ, ահագին կաթսաներ տեղաւորուած, սրիկոնով ներկուած, և որոնց բաց կարմիրը մտացածին տպաւորութիւն մը կը թողուր: Պետական փոխադրանաւեր, շոգեմակոյկներ, քարափին առջեւ շարուած, կը սպասէին որ բեռցնեն այս կաթսաները հոն մօտը գտնուած բեռամբարձ մեքենայի մը միջոցաւ որ հեռուէն կը նմանէր հսկայաձեւ կախաղանի մը:

Այս կախաղանին տակ կեցած մարդ մը կը նայէր մակոյկին գալը:

— Ռուտիքն է, ըսաւ երգիչը, և իր ամենէն խոռոչային ձայնովը անաւոր հուրրա մը արձակեց որ լսուեցաւ այդ կաթասյազործութեան բովանդակ ոգեւորութեան մէջ իսկ:

— Դո՞ւն ես, կրտսեր:

— Հապա ո՞վ պիտի ըլլայ... Երկինքի կամարին տակ իմինիս պէս երկու ձայնանիչ կա՞յ:

Մակոյիը մօտեցաւ: Երկու եղբայրները իրարու գիրկ նետուեցան և սոսկալի գիրկընդխառնում մը ունեցան: Իրարու կը նմանէին. բայց Ռուտիք աւելի տարիքոտ էր և չունէր այն գիրութիւնն որուն կլորութիւններն ու ձեւերը այնքան շուտ կը վարձատրեն երգիչները: Փոխանակ կրելու իր եղբօր երկճղի մօրուքը, ածիլուած, գերծուած էր, և իր նաւազի գդակը, կապոյտ բրդէ գդակ մը հինցած, կը ծածկէր ճշմարիտ դէմք մը պրթօնի, ծովէն էրած մրկած և ժայռի մէջ տաշուած, պզտըտիկ աչուըներով և շատ նուրբ նայուածքով որ սրուած էր մեքենայի ճշդման մանրագնին աշխատութիւններով:

— Տունէ՞ն ինչպէս են, կը հարցունէր Լապա-սինար... Քլարիս, Զէնաիտ, ամենքն ալ:

— Ամենքն ալ աղէկ են, փառք Աստուծոյ: Ա՛հ, ա՛հ, աւասիկ մեր նոր աշկերտը: Շատ սիրուն է այս պղտիկ սոսամբակը... Մինակ զօրաւոր երեւոյթ չունի:

— Եղի մը պէս զօրաւոր է, սիրելիս, և Բարիզի առաջնակարգ բժիշկներէն երաշխաւորուած:

— Ուրեմն աւելի աղէկ, վասնզի մեր արհեստը

տաժանելի է: Եւ հիմա, եթէ կ'ուզէք, երթանք տնօրէնը տեսնենք:

Հետեւեցան երկար ծառուղիի մը շատ գեղեցիկ ծառերով զարդարուն, որ շատ չանցած փոխուեցաւ փոքր քաղքի փողոցի մը եղբուած ճերմակ տուներով, մաքուրկեկ և ամենքն ալ իրարու նման: Հոն կը բնակի գործարանի պաշտօնեաներուն մէկ մասը, վարպետները, առաջին բանւորները: Միւսները կը բնակին հանդիպակաց եղբօրը, ի Մօսթաներ կամ Ստորին Էնտրը:

Այդ ժամուն ամէն բան լուռ էր, կեանք ու շարժում գործարանին մէջ ամփոփուած և եթէ պատահաններուն առջև չորցող ճերմակեղէնը, ապակիներուն մօտ շարուած թաղարները, մանկան ճիչ մը, կիսաբաց դռնէ մը եկող օրօրոցի մը համաչափ ճոխնը ըլլային, պիտի կարծուէր թէ թաղն անբնակ էր:

— Ա՛հ, դրօշը վար իջեր է, ըսաւ երգիչը երբ գործարաններուն դուռը կը հասնէին... Ի՛նչ վախեր տուած է ինձի այս անիծեալ դրօշը:

Եւ իր ծերուկ ձէքին բացատրեց թէ գործաւորներուն ժամանումէն հինգ վայրկեան ետքը, մօից դրան դրօշը վար իջնալով իր կայմէն՝ կը ծանուցանէր թէ գործարանին դռներն փակուած են: Գէշ բան ուշ ֆնացողներուն համար, իրբեւ բացակայ կը նշանակուէին և երրորդ բացակայութեան կը ճամբուէին:

Մինչ այս բացատրութիւնները կուտար, եղբայրը դռնապանին հետ կը համաձայնէր, և գործարան մտնելու կ'արտօնուէին: Զարհուրելի աղմուկ մը

կար, խորդիւններ, սուլիւններ, ճռնչիւններ որոնք կը պէսպիսուէին առանց մեղմանալու, կը տարածուէին եռանկիւնի տանիքներով խուճը մը ընդարձակ սրահներէ՝ անջատ անջատ՝ դարձար գետնի մը վրայ գոր կ'ակօսէին բաղմաթիւ գիծեր:

Երկաթեայ քաղաք մը:

Քայլերը կը հնչէին հողին մէջ մխուած մետաղէ տախտակներու վրայ: Երկաթի ձողերորդ դէղերու, պղնձի ձոյլերու մէջէ կը քալէին, հինցած թնդանօթներու շարքերու մէջէ որոնք հոն բերուած էին թափուելու համար. դուրսիդին ժանգոտած էր և ներսիդին սեւցած ու դեռ կարծես մխարձակ, կրակի հին վարպետներ զորս կրակը պիտի փճացնէր:

Ճամբան, Ռուտիք կը ցուցունէր գործարանին գանազան մասերը. «աւասրկ մեքենայից յարդարման սրահը... մեծ ճախարակին, փոքր ճախարակին գործատունները... կաթսայարանը, դարբնոցը, ձուլարանը...» ստիպուած էր պոռալ, աղմուկը այնքան խլացուցիչ էր:

Ճէք, շուարած, զարմացմամբ կը նայէր, գործատուններուն դռները գրէթէ կռնակի վրայ բաց ըլլալով տաքութեան պատճառաւ, եռեւեփ մը վերամբարձ բազուկներու, սեւցած գլուխներու, շարժող մեքենաներու՝ քարանձաւի ստուերի մը մէջ խորունկ և խուլ. զոր կարմիր լոյս մը կը լուսաւորէր ընդհատ ընդհատ:

Տաքութեան արտաչնչումներ, հանքածուխի, այրած կաւահողի, երկաթի հոտեր դուրս կ'ելլային սեւ, սուր, այրող անշոջափեղի փոշիի մը հետ որ արեւին մէջ մետաղափայլ շողիւն մը կ'առնէր,

փայլը հանքածուխին որ կրնար աղամանդի փոսուիլ: Բայց բոլոր այս մեծ աշխատութեան բուռն, հապճեպ, շնչասպառ նկարագիրը կազմողն էր անդադրում դղրդիւն մը գետնի և օդի, յարատեւ ցնցում մը, անազին գազանի մը ճիգին պէս բան մը զոր կարծես բանտած էին գործարանին ներքեւ և որուն տոչորող շնչառութիւնն ու կոծանքը դուրս կը թքնէին այս բաց ծխներոյդ ներք: Վախնալով որ շատ նորեկ կ'երեւայ, Ճէք չէր համարձակեր հարցնել թէ ինչ էր այդ աղմուկը որ արդէն հեռուանց ազդած էր իր վրայ:

Յանկարծ դիմացնին ելաւ Դաշնակցութեան ժամանակի նախկին դղեակ մը, մթառեսիլ, խոշոր աչտարակներով, և որուն աղիւնները, գործարանին մուխերէն սեւնալով, կորուսած էին իրենց առաջուան փայլը:

— Ահա տնօրէնութեան գրասենեակն հասանք, ըսաւ Ռուտիք:

Եւ եղբօրը դառնալով.

— Վեր կ'ելլա՞ս:

— Հարկաւ. կ'ուզեմ նորէն տեսնել «կապիկը» և իրեն պայացուցանել թէ, հակառակ իր գուշակութիւններուն, մարդ կրնայ քիչ մը չիք բան մը ըլլալ:

Կը պրկուէր իր թաւիչէ բաձկոնին մէջ, իր դին կոշիկներովն և ուսընդանութ պայուսակովը հպարտ: Ռուտիք ամենափոքր դիտողութիւն չըբաւանոնց մասին. բայց նեղուած կ'եւեւնար:

Անցան ցած գաղտադրան ներքեւէն, մտան հին չէնքերուն մէջ, խել մը փոքր անծանօթ խուցեր,

գէշ լուսաւորուած, ուր պաշտօնեաներ գիր կը գրէին առանց գլուխին վեր առնելու: Վերջին սրահին մէջ, խիստ և ցրտին երեւոյթով մարդ մը գրասեղանի մը առջև նստած էր բարձր պատուհանի մը լոյսին տակ:

— Ա՛հ, դժուր էք, հայր Ռուտիք:

— Այո, պարոն տնօրէն. կուգամ ձեզ ներկայացնել նոր աշկերտը և շնորհակալ ըլլալ...

— Ա՞ս է ան փոքր հրաշալիքը: Բարեւ, մանչս: Կ'երեւայ թէ ճշմարիտ կոչում մը ունիք մեքենագործութեան: Շատ լաւ:

Յետոյ, աւելի ուշադրութեամբ դիտելէ ետք տղան.

— Բայց, Ռուտիք, այս տղան զօրաւոր երեւոյթ չունի: Հիւանդ է:

— Ոչ, պարոն տնօրէն: Ընդհակառակը զիս կը հաւատտեն թէ զարմանալի ուժ մը ունի:

— Չարմանալի, կրկնեց Լապասինտր առաջանալով. և տնօրէնին զարմացկոտ նայուածքին առջև, հարկ համարեց յիշեցնել թէ ինք ով էր, թէ վեց տարիէ ի վեր ելած էր գործարանէն՝ Նանդի թատրոնը և անկից ալ Բարիդի Օրբերան մտնելու համար:

— Օ՛հ, կատարելապէս կը յիշեմ ձեզ, ըսաւ տնօրէնը բոլորովին անտարբեր շեշտով մը, և անմիջապէս ոտքի ելաւ՝ խօսակցութիւնը կարճ կապելու համար:

— Տարէք ձեր աշկերտը, հայր Ռուտք, և ջանացէք լաւ բանոր մը ընել զինքը: Չեզի հետ գործս դժուար չըլլար:

Երգիչը, իր ազդե ութիւնը գործադրած չըլլալուն նեղացած, դուրս ելաւ շատ նկուն: Էն ետքը Ռուտիք մնաց գրասենեակին մէջ և ցած ձայնով քանի մը խօսք փոխանակեց իր պետին հետ, յետոյ, երկու մարդերն ու տղան վար իջան, տարբեր տպաւորութիւններով լցուած: Ճէք կը խորհէր սա բառերուն վրայ. «բաւական զօրաւոր չէ՞» զոր ամէն մարդ կը կրկնէր իր հոն հասնելէն ի վեր. Լապասինտր իր ստորնացումը կը մարսէր. մեքենագործն ալ մտադրազ կ'երեւնար:

Երբ դուրս ելան.

— Սիրտ նեղացնող բան մը ըսաւ քեզի... հարցուց Լապասինտր իր եղբօր: Հիմակ իր երեւոյթը աւելի դաժան է քան իմ ժամանակս:

Ռուտիք գլուխը թոթուեց տխրութեամբ.

— Բայց ոչ: Մեր խեղճ քրոջ գաւկին Շառլօի վրայ կը խօսէր որ շատ նեղութիւն կը պատճառէ կոր մեզի:

— Նանդիին նեղութիւն կուտայ ձեզ, հարցուց երգիչը: Ի՞նչ կայ որ:

— Սա կայ որ մօրը մեռնելէն ի վեր սաստիկ զուարճասէր մը եղած է, կը խաղայ, կը խմէ, պարտքեր ունի: Սակայն աղէկ օրական կը շահի գծագիտական գործատան մէջ: Էնտրէի մէջ անանկ գծագիր մը չի կայ: Բայց ի՞նչ հասկցանք: Բոլոր վաստկածը կ'ուտէ թուղթ խաղալով, Հաւատալու ենք թէ ձեռքը չէ. վասնզի հոս ամէն մարդ խառնուեցաւ անոր, տնօրէնը, ես, կինս. բան մը օգուտ չըրաւ. Կուլայ, կը տխրի, կը խոստանայ ա՛լ չվերսկսիլ. յետոյ շարաթականը առնելուն

պէս, հո՛ր, Նանդ կը վագէ և կը խաղայ: Արգէն շատ անգամներ պարտքը վճարեցի: Բայց հիմակ ա՛լ չեմ կրնար: Ես իմ ընտանիքս ունիմ. յետոյ Ձէնաիտն ալ եկաւ հասաւ, անիկա տեղաւորելու է: Խեղճ աղջիկ, Երբ կը մտածեմ որ իր զարմիկին հետ ամուսնացնելու գաղափարն ունեցայ: Հիմա երջանիկ եղած կ'ըլլար: Մնաց որ ինք չուզեց, հակառակ անոր շատ գեղեցիկ ու հրապուրիչ երիտասարդ մը ըլլալուն: Ա՛հ, կիները մենէ աւելի ողջմտութիւն ունին... վերջապէս աս ասանկ, այժմ կը փորձենք հեռացնել զայն իր յոռի բարեկամութիւններէն: Տնօրէնն ալ ինձի կ'ըսէր թէ գործ գտած էր անոր ի կէրինեի, Նիէվրի մէջ, Բայց չեմ գիտեր թէ չարածնին պիտի ուզէ՞ երթալ հոն: Հոս յարաբերութիւն մը ունենալու է, որ կը բռնէ զինքը: Դուն չես գիտեր, եղբայր, այս իրիկուն հետը խօսելու ես: Թերեւս քու խօսքդ մտիկ ընէ:

— Ես վրաս կ'առնեմ, մի՛ վախնար, ըսաւ Լապասինտը կարեւոր երեւոյթ մը առնելով:

Ոստակեցելով հանդերձ կ'իջնային երկաթեայ փողոցներէն որոնք՝ օրը տարածամելուն՝ լեցուած էին ամէն հասակէ, ամէն արհեստէ բազմութեամբ մը՝ պլուզներով, բաղէններով գուններփնուած, զծագրիչներու ռըտէնկողները՝ հսկողներու պատմուճաններուն խառնուած:

Ճէք զարմացած էր այն ծանրութենէն որով աշխատութեան այդ արձակումը տեղի կ'ունենար: Այս պատկերը կը բաղդատէր մայթերուն վրայի աղաղակներուն, հրմշտուքներուն որոնք ի Բարիզ

կ'ոգեւորեն գործարաններու ելքերը, դպրոցի արձակումներու չափ մեծածխոր: Հոս կը զգայիր կանոնապահութիւնն ու կարգապահութիւնը՝ ինչպէս պետական նաւու մը մէջ:

Տաք շոգի մը կը ծփար այդ բոլոր բազմութեան վրայ, շոգի մը զոր ծովուն հովը դեռ ցրուած չէր և որ ծանր ամպի մը պէս կը սաւառնէր յուշիտի այդ գեղեցիկ իրիկուան անշարժութեան մէջ: Առիկ գործատուները կը շոգիացնէին իրենց դարբնոցի հօտերը: Շօգին կը սուլէր գետակներուն վրայ, քրտինքը կը վաղէր ամէն ճակատներէ, և այն հեւքը զոր ծէք կը լսէր քիչ առաջ, կը լռէր ու իրեն կը յաջորդէր օրուան ամբողջ ճիգէն յոգնաբեկ մարդոց երկու հազար կուրծքերուն շունչը:

Բազմութեան մէջէն անցնելով, Լապասինտը շուտ ձանչուեցաւ:

— Վա՛յ, կրտսերը: Լ'նտո՞ր ենք:

Կը շրջապատէին զայն, խոշոր ձեռնասեղմումներ փուտային, իրարու կ'ըսէին:

— Ահա Ռուտիքին եղբայրը, ան որ տարին հարիւր հազար ֆրանք կը շահի միմիա՛ն երգելով:

Ամէն մարդ տեսնել կ'ուզէր զայն, վասնզի գործարանի առասպելներէն մէկն էր նախկին դարբինին այս կարծեցեալ հարստութիւնը և, իր մեկնումէն ի վեր, շատ երիտասարդ արհեստաւորներ իրենց կոկորդին խորը շօշափած էին տեսնելու համար թէ ձայնանիչը, միլիոնազան համբաւաւոր ձայնանիչը կը գտնուէ՞ր հոն:

Աջանչանքներու այս թափորին մէջտեղ զոր իր թատերական տարազը աւելի կ'արծարծէր, երգիչը կը քալէր գլուխը վեր, բարձրաձայն խօսելով, «բարեւ, հայր այսինչ, բարեւ մայր այնինչանք արձակելով կիներու գլուխներով զարդարուած անիկներուն, գինետուներուն, խորովարաններուն որոնք կը լեցունէին էնտրէի այդ մասը ուր հաստատուած էին նաև ամէն տեսակ փերեղակներ բացօթեայ փռելով իրենց ապրանքները, պլուզներ, կօշիկներ, գլխարկներ, վզպաններ, այն անչա՛ շրջուն ապրանքները որք կը գտնուին բանակներու, զօրանոցներու, գործարաններու շուրջը:

Այդ ցուցադրութեանց մէջէն անցած պահուն ձէք կարծեց տեսնել ծանօթ դէմք մը, ժպիտ մը որ խմբակները կը ձեղքէր մինչեւ իր քով հասնելու համար. բայց փայլակի մը պէս անցաւ, տեսիլքը մէկէնիմէկ քշուեցաւ ամբօխին յարաշարժ հոսանքէն որ կը վազէր դէպ ի մեծ միջնաքաղաքը գործաւորական, կը տարածուէր մինչեւ գետին միւս եզերքը երկար մակոյկներով՝ ծանրաբեռն, գործօն, բազմաթիւն, կարծես բանակի մը անցքին համար:

Մուտք կ'իջնար այդ ցիրուցան մըջիւննոցին ոգեւորութեան վրայ: Արեւը մարը կը մտնար: Հովը կը զովնար, արմաւենիներու պէս երերցնելով կաղամախիները. և մեծվայելուչ տեսարան մըն էր երեւոյթը աշխատալից կղզիին որ ինքն ալ իր հանգիստը առնելով բնութեան կը դառնար մէկ գիշերուան համար: Քանի մուխը ցրուէր, կանանչ գանգուածներ կ'երեւնային գործարաններու միջեւ:

Կը լսուէր գետին կոծանքը ափունքին դէմ և սոխակներ, որոնք ջուրին երեսը կը քերէին փոքր ձիչերով, կը պտուտքէին քարափին վրայ շարուած մեծ կաթսաներուն շուրջ:

Ռուտիքի տունն առաջինն էր կարգ մը նոր չէնքերու զօրանոցի ձեւով շարուած, լայն փողօցի մը վրայ, դղեակին ետեւը: Յոյժ մանկամարդ կիւն մը քանի մը աստիճան բարձր դրան սեմին վրայ կեցած, գլխահակ մտիկ կ'ընէր պատին կրթնած խոշոր երիտասարդ մը որ շատ ոգեւորութեամբ կը խօսէր: Ձէք նախ կը կարճէր թէ Ռուտիքի աղջիկն էր, բայց լսեց որ ծերունի մեքենավարը կ'ըսէր երգիչին:

— Նայէ՛, կինս յանդիմանութիւն կ'ուղղէ իր եղբորորդիին:

Տղան յիշեց որ Լապասիտը ճամբան իմացուցած էր իրեն թէ իր եղբայրը քանի մը տարի առաջ վերստին կարգուած էր: Կինը մանկամարդ էր, բարձրահասակ ու ճապուկ, դէմքին վրայ անուշ արտայայտութեամբ մը, և չես գիտեր ինչ տկար, լքուն բան մէր այդ կիսահակ կեցուածքը զոր կարգ մը կիներու կուտայ յոյժ ծանր մագերու յոգնութիւնը: Հակառակ պրըթոնեան նորաձեւութեան, գլուխը բաց էր, ու թեթեւ կերպասէ շրջագգեստը, իր սեւ, փոքր զոգնոցը գանիկա կը նմանցընէր պաշտօնեայի մը կնոջ ու չէ թէ գեղջուհի մը կամ գործաւորուհի մը:

— Հէ՛... կը կարծես որ սիրուն ըլլայ, կ'ըսէր Ռուտիք, որ քանի մը քայլ հեռուն կեցած էր եղբորը հետ և արմուկովը կը մշտէր

զայն՝ դէմքն հպարտութենէ ճառագայթարձակ:

— Ենորհաւորութիւններս, սիրելիս, ամուսնութենէն ի վեր աւելի գեղեցկացած է:

Միւսները կը շարունակէին խօսակցիլ, իրենց խօսակցութեան մէջ այնքան յուզուած որ բան մը չէին կրնար տեսնել, բան մը չէին լսեր:

Այն ատեն երգիչը թողով իր տխրութիւնը, փողօցին մէջտեղ երգեց որօտընդօտ ձայնով մը.

Ողջոյն, սուրբ ու մահուր բնակարան

Ուր կը զգացուի ներկայութիւնն...

— Վա՛յ. հօրեղբայրս, ըսաւ ետին դառնալով այն զոր Նանդցին կ'անուանէին:

Պահ մը սրտազեղմամբ պագտուեցան, Ներկայացուցին աչկերօր զոր Նանդցին չափիփեց արհամարհօտ ձեւով մը, այլ որուն հետ տիկին Ռուտիք անուշութեամբ խօսեցաւ.

— Յուսամ թէ մեր տունը հանգիմտ պիտի ըլլաք, տղաս:

Յետոյ ներս մտան:

Տան ետին որ խորութիւն չունէր, սեղան պատրաստուած էր չորցած այրած պարսէզի մը մէջ լի բարձր բանջարեղէններով ու հունտի հասած ծաղիկներով: Ուրիշ նմանօրինակ պարտէզներ ցանկերով միայն բաժնուած իրարմէ, կը տարածուէին ամբողջ երկայնքը Լուսաի մէկ փոքր բազկին, որ այդտեղ կը նմանէր Պիէվրին, եզերքին վրայ ձերմակեղէն և ուռկաններ փռուած որք կը չոր:

նային, կանեփ որ թրմուելու վրայ էր, և բոլոր թափթփուքները այդ գործաւոր ընտանիքներուն:

— Զէնախօր ուր է, հարցուց Լապասինտր նստելով դալարազարդ հովանոցին տակ, սեղանին առջեւ:

— Մինչեւ որ ապուրը ուտենք կուգայ, ըսաւ Ռուտիք: Դղեակին մէջ գործ ունի: Ա՛հ, հիմակ նշանաւոր կարուհի մը եղած է:

— Կապիկին տո՞ւնը կ'աշխատի, գոչեց Լապասինտր որուն մտքէն չէր ելլար իրեն եղած ընդունելութիւնը... Ուրեմն շատ հաճոյք զգալու է: Անանկ հպարտ, անանկ ամբարտաւան մարդ:

Եւ սկսաւ լեզուին տալ տնօրէնին դէմ. այս մասին ուժ առնելով Զէնախօնէն որ ինքն ալ իր պատճառները ունէր անոր դէմ սրտմտելու: Մօրեղբայր ու քեռորդի արդէն շատ յարմար էին զիրար հասկնալու. երկուքն ալ այն սահմանին վրայ որ արհեստաւորը կը բաժնէ արուեստագէտէն, ճիշտ պէտք եղած տաղանդն ունենալով իրենց միջավայրին մէջ առանձնանալու համար, բայց նախ նական դաստիարակութիւն մը, սովորութիւններ, հակումներ որոնք կ'արգելէին զիրենք դուրս ելլալ անկից, Եւրոպիոյ երկու խառնածիմներ, ամենէն վտանգաւոր, ամենէն դժբախտ ցեղը, իր նախանձայոյց ատելութիւններովը և անզօր փառասիրութիւններովը:

— Կը սխալիք: Ընդհակառակը պատուական մարդ է, կ'ըսէր հայր Ռուտիք պաշտպանելով իր պետը զոր կը սիրէր... Կարգապահութեան մասին քիչ մը խիստ է: Բայց ասանկ պէտք է ըլլալ երբ

մարդ երկու հազար գործաւորներու կը հրամայէ :
Ապա թէ ոչ գործը չպիտի քայէր : Այնպէս չէ՞,
Քլարիս :

Այսպէս ամէն առթիւ իր կնոջ կը դառնար,
վասնզի երկու գեղեցիկ խօսողներու հետ էր
իբ գործը, և ինք շատ պերճախօս չէր : Բայց
Քլարիս իր ձաշով կը զբաղէր, և իր վրայ կը
զգացուէր անզգածութիւնը մտազբաղ մէկու մը
որուն ձեռքերը դանդաղ են, նայուածքն յաճուն,
վասնզի բացակայ կամքը գրաւուած է ներքին
պայքարով մը : //

Բարեբախտաբար օգնութիւն մը հասաւ Ռուտիքի
և լուրջ օգնութիւն մը : Զէնախտ ներս մտած էր,
խոշոր կուստուկոր աղջիկ մը որ կասկարմիր,
հեւիճեւ, եկաւ նետուեցաւ կռիւին էն տաք կէ
տին : Ասիկա սիրուն չէր : Ծանր, կարճ, հասակը
տձեւ, հօրը կը նմանէր : Կերանտի ձերմակ գլխա-
նոցը թանձր ապարօշով, ազդրերուն վրայ կապուած
կարճ շրջազգեստը, ուսերուն շատ վարօքը ձգուած
փոքր շայր կը շեշտէին անոր լայն ու հաստակազմ
կերպարանքը : Իսկապէս պահարանի մը երեւոյթն
ունէր : Բայց այդ արի աղջան թաւ յօնքերուն
մէջ այնքան կորով, ուժ, կամեցողութիւն
կը զգացուէին որքան թուլութիւն ու լքում իր
մօրուին դէմքին վրայ :

Սուրի պէս մէջքէն կախուած զոյգ մը մեծ
մկրատները չհանած, իր գոգնոցին կրծկալը դեռ
գնդասեղներով ու տեսներով ծածկուած չարք
չարք որոնք զրահ մը կը կազմէին իր քաջարի
կուրծքին, նստաւ ձէքին քով և անմիջապէս պայ-

քարի սխաւ : Երգիչին ու գծագիրին պերճախօ-
սութիւնը չէր վախցուներ զինք : Ինչ ըսելիք որ
ունէր, կ'ըսէր բարի կնոջ մը փոքր շեշտովը, յստակ,
պարզ : Բայց երբ իր զարմիկին խօսէր, իր
նայուածքն ու իր ձայնը դայրոյթի շեշտեր կ'առ-
նէին :

Նանդցին շնչմարեւ կը ձեւացնէր, ամէն խօսքի
կը խնդար չարամիտ բառերով կը պատասխանէր
որոնք չէին զուարճացնէր աղջիկը :

— Ու ես որ իրարու հետ կարգել կ'ուզէի զի-
րենք, կ'ըսէր հայր Ռուտիք կէս մը լրջօրէն կէս
մը կատակի ձեւով, որ մտիկ կ'ընէր անոնց բանա-
կռիւը :

— Զէ ըսողը ես չէի, ըսաւ Նանդցին խնդալով
ու իր զարմուհիին նայելով :

— Ես էի, ըսաւ պրբթնունհին իր սոսկալի յօն-
քերը պոստելով ու աչքերը խոնարհելով... Եւ
ուրախ եմ : Որովհետեւ կը տեսնեմ թէ գործերը
ինչպէս են, անշուշտ այժմ ձեզ ինծի ամուսին
ունենալու ցաւին մէջ պիտի գտնուէի, գեղեցիկ
զարմիկս :

Անանկ շեշտով մը ըսուեցաւ այս որ գեղեցիկ
զարմիկը պահ մը շփոթեցաւ մնաց :

Քլարիս ալ շատ խռոված էր, և արցունքով
թրջուած իր նայուածքը իր խորթ աղջկան նայ
ուածքը կը փնտռէր՝ կարծես պաղատելու հա-
մար :

— Մտիկ ըրէ, Շառլօ, ըսաւ Ռուտիք խօսակ-
ցութիւնը փոխելու համար, հիմար պիտի ապա-
ցուցանեմ քեզ որ տնօրէնը բարի մարդ է : Սքան-

չելի պաշտօն մը գտաւ քեզ ի կէրինելի, և ինծի յանձնեց քեզ յայտնել ասիկա:

Պահ մը խոր լուսութիւն տիրեց, վասնզի Նանդցին չուտ մը չպատասխանեց: Ռուտիք կրկնեց.

— Մտածէ, մանչս, թէ հոն աւելի լաւ պայմաններու մէջ պիտի գտնուիս քան հոս... և թէ... և թէ...»

Իր եզրօրը, իր կնոջը, իր աղջկանը կը նայէր իր խօսքին վերջաւորութիւնը գտնելու համար:

— Եւ թէ աւելի լաւ է ինքնիրեն առնել քալել քան ճամբուիլ, այնպէս չէ՞, մօրեղբայր, ըսաւ Նանդցին բրտօրէն... Լաւ, ես կ'ուզեմ որ ճամբեն զիս եթէ իմ ծառայութենէս ձանձրացած են, և թող ապուշի տեղ չդնեն զիս որուն ձեռքէն կ'աղատին մէկ շաքաթականը վար դնելով:

— Անիծի՛ց արմատ, իրաւունք ունի, ըսաւ Լապասինտր սեղանին զարնելու ձեռքը:

Վիճաբանութիւնը սկսաւ: Ռուտիք քանիցս յարձակում ըրաւ, բայց Նանդցին ամուր կը մնար: Զէնախտ, առանց խօսելով, աչքը չէր գտեր մօրուէն որ ամէն վայրկեան կ'ելլէր սեղանէն, թէև ալ բան մը չունենար հրամցնելու:

— Իսկ դուք, մայրիկ, ըսաւ վերջապէս, այն կարծիքէն չէ՞ք որ Շառլօ երթալու է:

— Բայց այո՛, բայց այո՛, պատասխանեց տրկին Ռուտիք աչխուժով... Ընդունելով աղէկ պիտի ընէ կարծեմ:

Նանդցին ոտքի ելաւ, շատ յուզուած, շատ մթազնած:

— Աղէկ, ըսաւ: Քանի որ հոս ամէն մարդ գո՞

պիտի ըլլայ իմ մեկնիլս տեսնելով, գիտեմ ընելիքս: Ութ օրէն պիտի երթամ: Հիմակ ա՛լ ասոր վրայ չխօսինք:

Մութը կը կոխէր, լոյս բերին: Մօտակայ պարտէզներն ալ կը լուսաւորուէին, և շուրջանակի կը լուսէին ծիծաղներ, պնակներու աղմուկներ տերեւներուն մէջ, արուարձանի գինեառններու բացօթեայ շարունակութիւնը:

Լապասինտր ընդհանուր շփոթութեան մէջտեղ խօսք առած էր, յիշողութեանը մէջ ժողվելով Քիմնագիտնի նախկին տեսութիւններուն բոլոր թափթփուքները գործաւորի իրաւունքներուն վրայ, ժողովրդեան ապագային վրայ, դրամագլխի բռնապետութեան վրայ: Շատ ազդեցութիւն առաջ կը բերէր, և երեկոյթը երգիչին հետ անցընելու եկած ընկերներ կը սքանչանային այդ դիւրաստան պերճախօսութեան վրայ զոր մոռցուած գաւառաբարբառը ա՛լ չէր խանդարեր, և իր բոլոր գռեհ կութեամբը յստակ էր:

Այս ընկերները աշխատութեան զգեստով, սեւ ու խոնջ, զորս Ռուտիք կը հրաւիրէր նստիլ քանի ներս մտնային, սեղանին ծայրը թոյլ դիրքեր կ'առնէին, խոշոր գաւաթներու մէջ գինի կը լեցունէին զորս մէկ ումպով կուլ կուտային մեծաժխոր շնչառութեամբ և իրենց թեզանիքովը սրբուելով, գաւաթը մէկ ձեռու ընին, ծխափայտը միւս ձեռու ընին: Մզնոտածներուն մէջ իսկ, ձէք ասանկ ձեւեր չէր տեսած, և մերթ գեղջկական խօսք մը գէշ կը հնչէր իր ականջին իր համարձակ կոչտութեամբը: Յետոյ ամէն մարդու պէս չէին խօսեր:

տեսակ մը ծածուկ լեզու կը գործածէին զոր տղան ստորին ու տգեղ կը գտնէր: Ճէք մէկէնիմէկ անսահման տխրութիւն մը զգաց գործաւորներու այդ սեղանին հանդէպ որ շարունակ կը նորոգուէր, առանց ուշադրութիւն ընծայելու անոնց որ ներս կը մտնէին կամ դուրս կ'ելլային:

— Ահա, ես ալ ասանկ պիտի ըլլամ, կ'ըսէր միտքէն, ահաբեկ:

Գիշերը, Ռուտիք զինքը ներկայացուց դարբնոցի գործապետին, Լըպէքան անուն մարդ մը, որուն հրամանին տակ պիտի սկսէր տղան գործի: Այս Լըպէքանը, մազոտ կիկոպ մը որուն մօրուքը մինչեւ աչքերը կ'ելլար, դէմքը ծոմուկեց տեսնելով այդ ապագայ աշկերտը պարոնի մը պէս հագուած որուն դաստակները այնքան նուրբ էին, ձեռքերն այնքան ճերմակ: Արդարեւ ճէքի տասերեք տարիները քիչ մը կնոջական երեւոյթ ու նէին: Իր խարտեաչ մազերը, թէև կտրուած, սիրուն ծալքեր ունէին, մօրը մատներուն տուած այն զգուռտ դարձուածքը, և իր ամբողջ անձին վրայ գտնուած նրբութիւնն ու վայելչութիւնը, այն ընածին ազնուականութիւնը որ այնքան կը զայրացնէր տ'Արթանթոնը, աւելի եւս դուրս կը ցայտէին այդ հասարակ միջավայրին վրայ ուր կը գտնուէր հիմա:

Լըպէքան մանաւանդ շատ փափուկ, շատ «ճղճիմ» գտաւ զայն:

— Օ՛հ, ճախարհութեան յոգնութիւնը և իր պարոնի հագուստներն են որ այս երեւոյթը կուտան իրեն, ըսաւ ազնիւ Ռուտիք. և իր կնոջը

դառնալով - Քլարիս, աշկերտին համար տափառ մը և պուզ մը գտնելու է... սա գիտե՞ս: Անմիջապէս իր սենեակը հանելու էիր զինք: Քուռէն կ'իջնայ տղան, ու վաղը ժամը հինգին ոտքի վրայ գտնուելու է: Կր լսե՞ս, տղաս, ժամը ճիշդ հինգին պիտի գամ կանչեմ քեզ:

— Այո պարոն Ռուտիք.

Իայց, վեր ելլելէ առաջ, ճէք ստիպուեցաւ հրաժեշտ առնել Լապասինտրէ որ մասնաւորապէս իրեն համար գաւաթ մը պարպել ուզեց:

— Կենացդ, ծերուկ ճէք, գործաւորին կենացը: Ես եմ ձեզ րսողը, տղաքս, որ օրը որ ուզէք, աշխարհի տէրերը պիտի ըլլաք:

— Օ՛հ, աշխարհի տէրերը, ատ շատ գործ է, ըսաւ Ռուտիք ժպտելով: Եթէ միայն ծերութեան ատեն փոքր տուն մը ունենանք քանի մը գրկաչափ հողով, ասկից աւելին չենք ուզեր:

Մինչ կը վիճարանէին, ճէք, երկու կիներուն ընկերակցութեամբը, տունը մտաւ, որ մեծ չէր և կը բաղկանար երկու խուցերու բաժնուած գետնայարկէ մը, որոնց մէկը «սրահ» կը կոչուէր, գեղազարդուած թիկնաթոռով մը ու չրմիսէին վրայ մէկ քանի խոշոր ժժմակներով: Վերի յարկը միեւնոյն ձեւն ունէր: Պատերուն վրայ թուղթ չիկար. կիրի խաւ մը շատ անգամ նորոգուած, սրահակալէ մեծ անկողիններ պարսկական հին վարագոյրներով, վարդագոյն, բաց-կապոյտ, կոթ ծոպերով զարդարուն: Զէնափոխ սենեակին մէջ, անկողինը տեսակ մը բաց դարան էր պատին մէջ,

պրթոնեան հին դրութեամբ: Կաղնեփայտէ քան-
դակուած ու երկաթապատ դարակ մը, սուրբի
պատկերներ ամենուրեք կախուած ամէն տեսակ
համրիչներով, փղոսկրէ, ժժմակէ, ամերիկեան
հունտէ, կը լրացնէին կահաւորումը: Անկեան մը
մէջ մեծ ծաղիկներով հովարգել մը կը ծածկէր
սանդուխը որ կ'ելլար աչկերտին խուցը ու կը
ձեւացնէր փոքր յարկ մը շրջուն և դողդոջուն:

— Ես հոս կը պառկիմ, ըսաւ Զէնաիտ: Դուք,
տղաս, վերն էք, ճիշդ գլխուս վրայ: Բայց ասոր
համար մի նեղուիք, կրնաք քալել, կրնաք պարել,
քունս խորունկ է:

Ուշոր լապտեր մը վառեցին, յետոյ գիշեր բարի
ըսաւ և իր առլէզն եղաւ ճշմարիտ ողորմելի
խցիկ մը, ուր արեւը այնքան սաստիկ կը թափան-
ցէր որ, նոյն իսկ գիշերուան այդ ժամուն, պա-
տերը կը պահէին անոր տաքութիւնը, խտացած,
հեղձուցիչ: Ետտ նեղ պատուհան մը, որ միշտ օդի
կարօտը քաշել կուտար, կը բացուէր տանիքին
վրայ: Իրաւ, Մորսնվալ քիմնազիոնին ննջարանը
ծերուկ ձէքը պատրաստած էր՝ տարօրինակ բընա
կարաններու, բայց գո՛նէ հոն շատուոր էին բոլոր
այդ դժուարութիւններուն ենթարկուողները: Հոս
ոչ Մատու ունէր, — հէք Մատուն, — ոչ որ:
Զեղնայարկի մենութիւնն էր որ երկինքին վրայ
միայն կը բացուի, կապոյտին մէջ կորսուած
ինչպէս փոքր մակոյկ մը ծովուն մէջտեղ:

Տղան կը նայէր այդ դարվար տանիքին որուն
արդէն զարնուած էր իր ճակատը էրինալի պատ-
կեր մը պատին փակցուած չորս գնդասեղերով. կը

նայէր նաև իր անկողնին վիայ ձգուած տարազին,
վաղորդայնի աչկերտութեան համար պատրաս-
տուած. կապոյտ կտաւէ լայն տափատ մը և բա-
ղէնը՝ ուսերուն վրայ այն խոշոր կարերով որոնք
պիտի դիմադրեն շարժող բազկին ամէն ճիգերուն:
Ասոնք վերմակին վրայ ինկած էին խոնջէնքի,
լքման ծալքերով, իբր թէ յոյժ վաստակարեկ
մէկը փռուած բլլար հոն, խոնջ անդամներուն
համեմատ:

Ձէք կը մտածէր. «Ասոնք իմս են» և մինչ
այսպէս կը խոկար տխրօրէն, պարտէզէն դէպ
իրեն կը բարձրանար յետ գինարբուքի շփոթ աղ-
ժուկը խօսակցութիւններուն՝ բուռն վիճաբանու-
թեան մը հետ որ տեղի կ'ունենար Զէնաիտին ու
իր մօրուին միջեւ:

Ետտ որոշ չէր լսուեր մանկամարդ աղջկան
ձայնը, մարդու ձայնի մը պէս խուլ և ցած:
Տիկին Ռուտիք, ընդհակառակը, թեթեւ, հոսա-
նուտ ձայն մը ունէր զոր այդ պահուն արցունք-
ները աւելի կը բիւրեղացնէին:

— Է՛հ թող մեկնի, Տէր Աստուած, թող մեկնի,
կ'ըսէր, այնքան կիրքով որքան զգացնել չէին
տար իր սովորական ձեւերը:

Այն ատեն, Զէնաիտի շեշտը շատ խիստ և շատ
աներկիւղ, կակուղնալու երեւոյթ առաւ: Յետոյ
երկու կիները պագտուեցան:

Հովանոցակին տակ, Լապասինտը կ'երգէր հիմա
այն զգայնական մրմնջերգերէն մէկը զոր բանուոր-
ները կը սիրէին:

Դեպ անուսկները Գրաւեսայի
Նաւարկեն յաշիկ

Ամենքն ալ միաբերան կը կրկնէին երկարածիգ
չեչտով մը.

Այո, այո,

Նաւարկեն կը գեղով:

Մեզ հաւատ

Հովերն այնքան սևնաջ եւ:

Ճէք ինքզինքը կը զգար նոր աշխարհի մը մէջ
ուր յաջողելու համար ամէն բան պիտի պակսէր
իրմէ: Այդ մարդոց ու իրեն միջեւ հեռաւորու-
թիւններ կը գուշակէր, խորտակուած կամուրջներ,
անանցանելի անդունդներ: Միայն մօրը մտածումը
կ'արհացնէր, կը սրտապնդէր զինք:

Իր մայրը:

Անոր վրայ կը մտածէր նայելով աստեղազարդ
երկինքին, իր կապոյտ ապակիին վրայի այն հա-
զարաւոր ոսկի կծուածներուն: Յանկարծ, որով-
հետեւ երկար ատենէ ի վեր հոն էր, փոքր տունը
վերջապէս քունի և լուսթեան մէջ թաղուած
ըլլալով, իր մօտէն երկար հառաչ մը բարձրացաւ,
արցունքներու ցնցումէն դեռ համակ դողահար, և
իրեն իմացուց թէ Ռուտիք ալ կուլար իր պատու-
հանը նստած, և թէ իրենէն զատ ուրիշ ցաւ մըն
ալ կը հսկէր այդ գեղեցիկ գիշերուան մէջ:

Բ.

ՄԱՍԼԱԿԸ

Դարբնոցին մէջտեղ՝ տեսակ մը ընդարձակ
օրան՝ տաճարի մը պէս հոյակապ, ուր լոյսը կը
թափանցէ լուսաւոր ու դեղնագոյն սիւներով, ուր
անկիւններու ստուերը յանկարծ կը շողայ բոցագոյն
ցուլքերով, գետին մխուած երկաթի անագին կտոր
մը կը բացուի մշտակուլ և յարաշարժ կղակի մը
հանգոյն, բռնելու և սեղմելու համար կարմիր մե-
տաղը զօր մուրճով կը ձեւակերպեն կայծերու
անձրեւի մը մէջ: Ասիկա մամլակն է:

Աշկերտի մը կրթութիւնն սկսելու համար, նախ
մամլակին քով կը դնեն զայն: Հոն, բանեցնելով
հանդերձ ծանր պտուտակը, որ արդէն իսկ ողու
մը բաղուկներու ուժէն աւելի զօրութիւն կը
պահանջէ, կը սորվի ճանչնալ գործանոցին կազ-
մածքը, երկաթին ու անոր հարթումին գործածու-
թիւնը:

Փոքր ձէքը մամլակին վրայ: Եւ տասը տարի
փնտռելով չպիտի կրնամ գտնել ուրիշ բառ մը որ

լաւագոյն կերպով բացատրէ սոսկման, շնչանդ-
ձութեան, անաւոր անձկանքի տպաւորութիւնը
զոր կը պատճառեն բոլոր իր շուրջ գտնուած
բաները :

Նախ, ժխորը, զարհուրելի, խլացուցիչ ժխոր մը .
մրեւնոյն ժամանակ սալին վրայ իյնող երեք
հարիւր մուրճեր, փոկերու սուլիւններ, լիսեւնիկ-
ներու թաւալումներ և բոլոր շշուկը ամբողջ գոր-
ծօն ժողովուրդի մը. երեք հարիւր չեւքատ ու
հողանի կուրծքեր որոնք կը գրգռուին, աղաղակ-
ներ կ'արձկեն որ ա'լ մարդկային բան մը չունի .
ուժի գինովութեան մը մէջ ուր դնդերները կար-
ծես կը ճարճատեն և շնչառութիւնը կը մոլորի .
Յետոյ, բոցավառ մետաղով բեռնաւորուած վա-
կոնները կան որոնք գործանոցին մէջէն կ'անցնին
գիծերու վրայ թաւալելով հովահարիչներուն շուրջ .
կրակ փչելով կրակին վրայ, բոցն արծարծելով
մարդկային ջերմութեամբ : Ամէն բան կը ճանչէ .
կը գոռայ, կը հնչէ, կ'ոռնայ, կը հաջէ : Պահանջոտ
ու վայրի կուռքի մը մեհեանի մէջ կը կարծէիք
ինքզինքդ : Պատերուն վրայ կան գործիչներու
շարքեր ասնջանքի սարուածներու նման, ճանկեր,
աքցաններ, ունելիքներ, Մանրաձոյլ շղթաներ կը
կախուին ձեզունէն : Բոլոր ասոնք խիստ, հզօր,
անագին, բիրտ, և գործանոցին ծայրը, մթին ու
գրեթէ կրօնային խորութեան մը մէջ կորսուած
հսկայաձեւ, մրճասանդ մը, երեսուն հազար քիւ-
կրամ ծանրութիւն մը շարժող, մեղմիւ կը սահի իր
երկու ձոյլ հեծաններուն միջեւ, գործանոցին
մեծարանքէն, սքանչացումէն շրջապատուած իբրեւ

լուսաւոր ու սեւ Բահազը ուժի շաստուածներու
այս մեհեանին մէջ : Երբ կուռքը լոստի, խուլ,
խորունկ աղմուկ մը կ'ելլայ որ կը ցնցէ պատերը,
ձեղունը, գետինը, կը յորձանապտուտքէ երկաթի
փոշին :

Ճէք անաբեկած է : Իր գործով կը զբաղի լռիկ
այդ մարդոց մէջտեղ որոնք կ'երթեւեկեն մամ-
լակին շուրջ : Կիսամերկ, երկաթէ ձողերով բեռ-
նաւոր որոնք ծայրը կարծրած է : քրտնաթաթաւ,
մազոտ, կորալաձեւ, գալարուելով, իրենք ալ
բռնուելով սաստիկ ջերմութեան մէջ ուր կը շար-
ժին հալած կրակի ձկնութիւններ, բոցէն կակղած
մետաղի ըմբոստումներ : Ա'հ. եթէ, միջոցը կտրել
անցնելով, այն յիմար Շառլօթին աչքերը կարենա-
յին տեսնել իր տղան, իր ձէքը, մարդկային այդ-
տժգոյն, գունատ, վտակայեղց եռուզեռուժին
մէջ, նիհար բազուկներուն վրայ թեղանիքներն
հանգրիճած, իր փափուկ ու ճերմակ կուրծքին
վրայ իր պլուզն ու շապիկը կիսաբաց, աչքերը
կարմիր, կոկորդը բոցավառ, ծածանող սուր փո-
շիէն, ինչ գթութիւն մը պիտի զգար, և ինչ
խղճի խայթ մը :

Որովհետեւ պէտք է որ գործանոցին մէջ ամէն
մարդ մարտական անուն մը ունենայ, «Ազդէք»
մականուանած են զայն, իր նիհարութեան պատ-
ճառաւ, և երբեմնի սիրուն խարտիշակը այս մա-
կանուան արժանանալու, գործարանի տղայ ըլլալու
վրայ է, օդէ զրկուած, յոգնարեկ, խղճուած փոքր
էակ որուն դէմքը կը ծերանայ քանի իր մար-
մինը ծիւրի :

— Հէ՛, Ազդէք, մանչս, սեղմէ պտուտակը, ուժով: Շո՛ւտ, անիծի՛ց արմատ:

Լըպէքանի ձայնն է այս որ կը խօսի բոլոր այդ շղթայազերծ արմուկներու փոթորիկին մէջ: Այս սեւ հսկան, որուն Ռուտիք յանձնած է աշկերտին նախնական կրթութիւնը, երբեմն գործը կ'ընդհատէ պատուէր մը տալու, մուրճ մը բռնելը սորվեցնելու համար անոր. վարպետը բիրտ է, տղան անճարակ: Վարպետը կ'անարտ և տկարութիւնը. տղան կը վախնայ այդ օրութենէն: Կ'ընէ ինչ որ իրեն կ'ըսեն ընել, կրգու՛րս չափ կը սեղմէ իր պտուտակը: Բայց իր ձեռքերը լի են ուռեցքներով, սկրթուքներով, տենդ տալու, զինք լացնելու աստիճան: Ատեն ատեն ա՛լ իր կեանքին գիտակցութիւնը չունի: Կը թուի իրեն թէ ինքն ալ մասը կը կազմէ այդ կնճռոտ կազմածին, թէ ինք ալ գործիք մըն է այդ գործիքներուն մէջ, անգիտակից, կամազուրկ, փոքր լիսեռնիկի պէս բան մը որ կը սուլէ բոլոր ատամներովը, թագուն, անտեսանելի զօրութենէ մը մղուած, զոր կը ձանչնայ հիմա, որուն վրայ կը սքանչանայ և որմէ կ'ահաբեկի. շոգին:

Շոգին է որ կը խառնշտկէ գործանոցին ձեղուներն վրայ բոլոր կաշիէ այդ փոկերը որոնք կ'ելլան, կ'իջնան, իրարու մէջ կը մտնան, համապատասխան լիսեռնիկներուն, մուրճերուն, փքոցներուն: Շոգին է որ կը շարժէ մրճասանդը և այն ահագին քերիչները որոնց տակ ամենէն կարծր երկաթը կը բարակնայ ամենանուրբ տաշուքներով, որ աշխատութիւն և զօրութիւն կը բաշխէ գործանոցին

ամէն մասերուն: Իր խուլ աղմուկը, իր կանոնաւոր ցնցումն է որ այնքան յուզեց տղան նոր եկած ատենը, և հիմա կը թուի իրեն թէ ա՛լ անով միայն կ'ապրի, թէ գրաւած է իր շունչը և զինքն ըրած է այնքան հլու բան մը որքան բոլոր մեքենաները զորս կը շարժէ:

Սուկայի կեանք, մանաւանդ երկամեայ արձակուրդացիների կեանքէն ետք զոր անցուցած էր

Սուկայի կեանք, մանաւանդ հայր Ռուտիք կը կանոնաւոր զինքն աճէ՛, պղտի՛կ»: Զայնը կը հնչէր բոլոր տան մէջ էր փայտաչէն որ: Քիչ մը բան կ'ուտէին շտապով: Սեղանին ծայրը նստած՝ գաւաթ մը գինի կը խմէին զոր կը հրամցնէր գեղանին Քլարիս՝ դեռ իր գիշերուան գլխանոցովը:

— Փոքր ազնիւ տղայ մըն է սակայն: Միայն թէ շատ ընթերցասէր կը գտնէր զայն, և երբեմն խնդալով կը հարցունէր թէ վարժապետ կամ երէց ըլլալու համար կ'աշխատէր: Այսուհանդերձ յարգանք ցոյց կուտար տղուն, նոյն իսկ անոր դաստիարակութեանը համար: Վասնզի մեքենադորձութենէ զատ հայր Ռուտիք բան մը չէր գիտեր, դպրոցէն ելած ատենուան պէս կը գրէր կը կարդար, բան մը որ կը նեղէր զինքը վարպետ ըլլալէն և երկրորդ տիկին Ռուտիքին հետ կարգուելէն ի վեր: Սսիկա թնդանօթածիգ պահակագունգի զինուորի մը աղջիկն էր, փոքր քաղքի օրիորդ մը լաւ կրթուած՝ բազմաթիւ ու աղքատ ընտանիքի մը մէջ ուր իւրաքանչիւրն իր խնայողութեան ու աշխատութեան բաժինը կը բերէր:

Համակերպելով թէ՛ դաստիարակութեան թէ՛ տարիքի մասին անհամեմատ այս ամուսնութեան, մինչև այն ատեն իր ամուսնին համար անդորր ու պաշտպան համակրութիւն մը ունեցած էր: Ինք, միշտ հիացական իր կնոջ առջեւ և քսան տարեկանի պէս սիրավառ, յօժարակամ պիտի պառկէր գետակի մը մէջտեղ չձգելու համար որ անոր ոտքերը թրջին: Անոր կը նայէր, գորովանօք, գեղեցիկ, աւելի քան իր զգացման ծապեաներուն կրները՝ գրեթէ ամեն քնացողի պրըթոնուհիներ, աւելի իրենց ընտանիքով զբաղած քան զլիարկովը:

Քլարիս իրօք ունէր ձեւը, եղանակն այն խեղճ աղջիկներուն որոնք իրենց աշխատութեամբ սովորած են համեմատական վայելչութեան մը և իր ձեռքերուն ծայրը, որոնք ամուսնութենէ ի վեր շատ ծուլացեր էին, արուեստ մը ունէր պճնուելու, հագուելու, շքուելու որ հակապատկերն էր տեղացի կիներուն վանական երեւոյթին, որոնք իրենց մազերը կը պահեն կտաւէ թանձր պտտաներու ներքեւ՝ իրենց հասակը ծանրացնելով իրենց շրջազգեստին ուղիղ ծալքերուն ներքեւ:

Բնակարանն ալ կ'ազդուէր այս նրբանքէն: Ծերմակ մուսլինէ մեծ վարագոյրներու ետին որոնք ամէն պրըթոն տուներու զարդն են, կահերը կը շողային ցանցառ ու մաքուր, պտտահաններու յենարանին վրայ փուռնով մը, ռահանի կամ մետաղի անօթով մը: Երբ Ռուտիք գործէն դառնար՝ միշտ նոր հրճուանք մը կը զգար տունն այդքան մաքուր պանելով ու կիսն այնքան խնամով հագ-

ուած որքան եթէ կիրակի ըլլար: Բնաւ չէր մտածեր թէ ինչո՞ւ Քլարիս հանդիստի օրուան մը պէս անգործ էր, ինչո՞ւ, ճաշի պատրաստութիւններն աւարտելէ յետոյ, ձեռն ի ծնօտ կը նստէր երազագին փոխանակ կարով մը զբաղելու, լատանաթիկնոջ մը պէս որուն շատ կարճ կ'երեւայ որք՝ իր ամէն պարտքերը կատարելու համար:

Միամտօրէն կ'երեւակայէր այդ ազնիւ Ռուտիքը իր վրայ միայն կը մտածէր այդպէս ինչպէս կ'ընդհատէր իր մէջ շատ կը սիրէին զինքը ինչպէս ինքն իր աչք պատկերը փարատել, ինչպէս թէ ուրիշ մէկը կը գրաւէր Քլարիսի իր մտածմունքը, բոլոր սէրը:

Անոր մէջ ինչ կ'ար իրական: Երբէք, փոքր քաղքի այն շատախօսութիւններուն մէջ որք դուներուն վրայ տեղի կ'ունենան և որոնք այնքան հեռու կը թռչին, երբէք տիկին Ռուտիքի անունը չէր արտասանուեր առանց նանդցիին անուանը:

Եթէ բանը ճշմարիտ էր, Քլարիսի արդարացման համար պէտք է ըսել թէ նանդցին ու ինք մոռանութիւնէն առաջ ճանչցած էին զիրար: Անոր հօրը տան մէջ կուգար տեսնել Քլարիսը, ընկերակցութեամբ Ռուտիքի. և եթէ եղբորորդին, այդ գանգրահեր գեղեցիկ երիտասարդը, ուզէր իր հօրեղբոր տեղ ամուսնանալ, անշուշտ նախամեծար պիտի համարուէր անկից: Բայց գեղեցիկ գանգրահերը միաքէն չէր անցուններ այս բանը: Չնշմարեց թէ Քլարիս հրապուրիչ էր, նրբագեղ և սիրուն, թէ երբ իր փոքր հարսն եղաւ, փոքր հարս մը որուն

հետ սովորեցաւ խօսիլ ժպտելով սիրուն հեգնութեամբ մը իրենց տարօրինակ աղագականութեան վրայ, ինք քիչ մը աւելի տարիքոտ էր քան Քլարիս:

Ինչ եղաւ յետոյ:

Մօտաւորութեան, թոյլատրուած մտերմութեան դիրքութիւններովը, իրիկուան երկար այն մտերմական խօսակցութիւններովը, մինչ հայր Ռուտիկը քնանար սեղանին մէկ ծայրը և Չէնսիկը կին մէջ կը հսկէր ստիպողական տրոգո համար, այդ երկու հաւասարապէս հրապուրիչ պըրող բնակութիւններ դիմանալու ուժ ունեցան: Շատհաւատարի չէր: Այնքան իրարու հաւար ծնած կ'երեւնային, Քլարիսի մեղկութիւնը այնքան լաւ պիտի կրթնէր գեղեցիկ եղբորորդիին յանդուգն և հուժկու ուսին վրայ:

Սակայն, հսկառակ երեւոյթներուն, ոչ ոք ստոյգ բան մը գիտէր: Մնաց որ յանցաւորները, ամբաստանեալները մանաւանդ, միշտ իրենց մէջտեղ ունէին զոյգ մը աչուրներ սոսկալի կերպով բաց, Չէնսիտի աչքերը որ երկար ատենէ ի վեր կը դիտէր այդ քստմնելի անհաւատարմութիւնը որ կը պատրաստուէր հօրենական յարկին տակ:

Անոնց տեսակցութիւններն ընդհատելու, յեղակարծուստ վրայ հասնելու, դէմ առ դէմ զանոնք արհամարհելու ձեւեր ունէր որոնք յարաժամ մտածու մէ մը կը բխէին: Օրուան աշխատութենէն խոնջ, իրիկունն ալ կը նստէր ձեռագործով մը իր զարմիկին զուարթութեանը և իր մօրուին քնէած երազանքին մէջտեղ, որ ակնարկը մոլորուն, բա-

ղուկները հասակն ի վար կախած ծոյլ դիրքով մը, զիչերը կ'անցունէր գեղեցիկ գծագիրը մտիկ ընելով:

Ծերուկ Ռուտիքի կոյր ու փակ վստահութեան քով, Չէնսիտ ճշմարիտ կասկածոտ ու նախանձաբեկ ամուսինն էր: Եր երեւակայեցէ՛ք, ամուսին էր որ կին ըլլայ, կնոջ ամէն նախազգացումներովը, ինք սրատեսութիւններովը:

Ուրեք աղայքարը տաք էր իր ու Նանդցիին ճիջեւ իրապէսք մաքառումները զորո բացէբաց կը կրէին խուլ շարժումներ, հակակրօթեան գաղտնիքներ կը ծածկէին: Հայր Ռուտիք կը խնդար՝ այդ բանը քիչ մը համակրութիւն ու կնամեծար զարմիկութիւն կարծելով: Բայց Քլարիս կը տըժուունէր զանոնք մտիկ ընելով, նուազումներ կ'ունենար իր բովանդակ տկար էութեան վրայ, մաքառելու անզօր և յանցանքին առջեւ յուսահատ:

Այդ միջոցին Չէնսիտ կը յաղթանակէր: Այնքան լաւ հնարք բանեցուցած էր ղզեակին մէջ որ փնօրէնք, Նանդցին կերիների չուղելով ղրկել, Սէն-Նաղէր ղրկած էր զայն մեքենայից գործարանին հաշուոյն համար նոր մօտէլ մը ուսումնասիրելու զոր Անդրատլանտեանները ղետեղելու վրայ էին: Ամբսներ պէտք էին յատակաձեւեր պատրաստելու, նկարներ գծելու համար: Քլարիս այս մեկնումին համար ոխ չէր պահած իր խորթ աղջկան դէմ որ պատճառ եղած էր. նոյն իսկ սփոփանք մը կը ղզար: Անոնցմէ էր որոնց աչքերը «պաշտպանեցէք զիս» կ'ըսեն

իրեն պշտանքին մեղկութեանը մէջ : Եւ կը տեսնար թէ Չէնախտ կը հասկնար , կը պաշտպանէր զինք :

Ճէք առաջին օրերէն հասկցած էր թէ այս երկու կիներուն միջեւ գաղտնիք մը կայ : Երկուքն ալ հաւասարապէս կը սիրէր : Չէնախտի զուարթութիւնը , արիութիւնն ու հոգեկան հանդարտութիւնը կը դիւթէր զինք , մինչ տիկին Ռուտի , աւելի խնամոտ , աւելի կին , կը փայփայէր իր քերուն սովորոյթները , իր նախկին պերճութեան բնազդները : Իր մօրը հետ նմանութիւն մը կը գտնէր անոր վրայ : Սակայն , Իտա բոլորովէն ակններեւ էր , արթուն , խօսուն , խանդալից , իսկ միւսը լռիկ խորհող մը , այն կիներէն սէկը որոնց երազանքը այնքան կը յառաջանայ որքան իրենց մարմինն անշարժ մնայ : Յետոյ , ոչ միեւնոյն դիմագծերն ունէին ոչ միեւնոյն գոյնը մազերու : Հոգ չէ , կը նմանէին իրարու . և ասիկա թագուն նմանութիւն մըն էր , ինչպէս այն նմանութիւնը որ առաջ պիտի գար միեւնոյն հագուստներու ; միեւնոյն ծալքի մը , աւելի թեթեւ բանի մը մէջ սպրդած միեւնոյն անուշ բոյրէ մը զոր մարդկային հոգւոյն մէկ ճարտար քիմեագէտը միայն պիտի կրնար տարբարուծել :

Քլարիսի ու Չէնախտի հետ աչկերտը աւելի ազատ կը զգար ինքզինքը քան Ռուտիքի հետ , անոնցմէ պաշտպանուելով այն ձգտումով որ գործաւոր դասակարգերուն մէջ մայրերն ու աղջիկները կը դնէ հայրերէն ու էրիկներէն վեր : Երբեմն , կիրակի օրերը , հիմա որ եղանակը

թող չէր տար իրեն դուրս ելլել , ընթերցում կ'ընէր անոնց :

Գետնայարկի սրահին մէջն էր , մեծ խուց մը պատերուն վրայ ծովանկարներով դարդարուն , Նարոյի տեսարանով մը սաստկապէս գունաւոր , անագին ժժմակներով , քարացած սպունգներով , փոքր չորցած ձուկերով , բոլոր այն տարաշխարհիկ փեթերով զոր մօտակայ ծովը , շոգենաւերու բեռները կը թափեն համեստ տուներու մէջ : Ամէն կաներու վրայ ձեռքով շինուած կիբուրներ , քանարէ մը և Ութրիսի թաւիչով թիկնաթու մը կը լրացնէին այդ համեմատական պերճանքը : Մանաւանդ թիկնաթուը հայր Ռուտիքի ուրախութիւնն էր : Հանգստօրէն կը տեղաւորուէր մտիկ ընելու համար ընթերցումը , մինչ Քլարիս կը մնար իր սովորական տեղը պատուհանին մօտ , սպասման և մեղմադձութեան կեցուածքով . և Չէնախտ կ'օնական պարտականութենէն վեր դասելով տան բոլոր պահանջումները , օգուտ կը քաղէր կիրակիէն , երբ գործի չէր երթար , տան ձերմակեղէնը կարկտելու , ինչպէս նաեւ աչկերտին կապոյտ հագուստները :

Ճէք վար կ'իջնէր իր աուլէղէն տղթորին մէկ գիրքովը , և նիստը կը սկսէր :

Առաջին տողերէն բարի Ռուտիքին աչքերը կը թարթափէին , տարապայման կը բացուէին , յետոյ ճիգէն յօգնած , բոլորովին կը գոցուէին :

Յուսահատութիւն կը պատճառէր իրեն քնանալու այդ փափաքը որ անմիջապէս կը տիրէր իր վրայ , այդ նստուկ դիրքին անգործութեանը .

երանութեանը մէջ որուն սովորած չէր, քնանալու փափագ որ աւելի կ'աճէր հոչակաւոր թիկնաթոռին կակղութենէն: Կ'ամչնար կնոջը պատճառաւ. և ատեն ատեն, այգ գաղափարէն նեղուելով, ցուցունելու համար թէ մտիկ կ'ընէր, թէ չէր քնանար, բարձրաձայն կը խօսէր կարծես երազի մը մէջ: Այդ կեղծ ուշադրութեան համար նոյն իսկ խօսք մը ունէր. «Չարմանալի է...» մը զոր աղէկ չէր արտասաններ, որ ամենէն սովորական հատուածներուն վրայ կը հասնէր և որ իր միտքին կատարեալ բացակայութիւնը ապացուցանելու միայն կը ծառայէր:

Սա ալ կար որ այն գիրքերը զորս Պ. Ռիվալ լեցուցած էր ձէք բարեկամին սնտուկը, ոչ այնքան զբօսեցուցիչ էին, ոչ այնքան հասկնալի: Նախկին բանաստեղծներու թագրմանութիւններ, Սենեկայի Նամակները, Պլուտարքոսի, Տանդէի, Վիրգիլիոսի, Հոմերոսի կենսագրութիւնները, քանի մը պատմութեան գիրքեր, և ամենը այսչափ: Շատ անգամ տղան կը կարդար առանց հասկնալու, բայց յամուութեամբ կը շարունակէր, տուած խոստումէն դրդուած և այն համոզումէն թէ գիրքերը թող չպիտի տային զինք շատ ստորնանալ, իր շուրջը գտնուած բաներուն մակարդակին իջնալ: Արիաբար, երկիւղածօրէն կը կարդար, միշտ յուսալով թէ մութ տողերուն մէջէն լոյս մը պիտի ժայթքէ, բարի կնոջ մը ջերմեռանդութեամբ որ պատարագին կը հետեւի իր լատիներէն ազօթաբարբին մէջ:

Իր բոլոր գիրքերուն մէջէն այն զոր նախամե-

ծար կը համարէր, զոր ամենէն շատ կը կարդար, Տանդէի Դժոխքն էր: Բոլոր այդ շարչարանքներուն նկարագրութիւնը կը յուզէր զինք: Իր մանկային երեւակայութեան մէջ կը խառնուէր այն տեսարանին զոր ամէն օր աչքին առջև ունէր: Այն կիսամերկ մարդերը, այն բոցերը, ձուլարանի այն մեծ փոսերը ուր հալած մետաղը կը վազէր արբնապտուղ, բանաստեղծին ոտանաւորներուն մէջէն կը տեսնէր անոնց անցնիլը, և շոգիի կոծումները, հսկայաձեւ խարտոցներու ճոնչիւնը, մրճասանդին խուլ հարուածները հրավառ գործանոցներուն մէջ մեծադղորդ, իրեն համար նմանութիւնն էին դժոխքին շրջանակներուն:

Կիրակի օր մը, ձէք սովորական ունկնդիրներուն առջև կը կարդար իր սիրելագոյն բանաստեղծէն հատուած մը: Ինչպէս միշտ, հայր Ռուտիք քնացած էր առաջին բառերէն իսկ, պահելով ուշադրութեան այն բարի ժպիտը որուն ձեւը սորված էր իր բերանը և որով կրնար ըսել առանց արթննալու. «Չարմանալի է:» Երկու կիները, ընդհակառակն, խորին ուշադրութեամբ և տարբեր ապաւորութիւններով կը հետեւէին ընթացման:

Ճրանչեօքա տի Ռիմինիի պատմութիւնն էր:

«Զիկայ աւելի մեծ ցաւ մը քան տարաբախտութեան մէջ յիշել երջանիկ ժամանակներ...»

Մինչ աչկերաը կը կարդար, Բլարիս գլուխը ձուներ սաքսուալով: Չէնախտ, յօնքը պուստած,

իր ամօռին վրայ շիպ շիտակ՝ ասեղը կը շարժէր կատաղութեամբ :

Այդ մեծավայելուչ բանաստեղծութիւնը, այդ գործաւորական խոնարհ յարկին լուսթենէն անցնելով, քանի մը երկինք վեր կը թուէր իրմէ, իր տպաւորութիւններէն, իր սովորական կենցաղէն և սակայն անկից անցնելով, մտածման աշխարհներ կը քրքրէր, սրտեր կը շարժէր, և ամենագորշանթին նման, վտանգաւոր ելեքորականութիւն մը կը բերէր հետը, լի քմայքներով ու անհետթութիւններով :

Արցունքներ կը վազէին տիկին Ռուտիբի աչքերէն, այդ սիրոյ պատմութիւնն իմանալով : Առանց տեսնելու թէ իր խորթ մայրը կուլար, Չէնախտ պատմութիւնը լմնալէն յետոյ, ինք խօսեցաւ առաջ :

— Ահա շար և լիրը կին մը, ըսաւ զայրացած որ կը համարձակի պատմել այսպէս իր ոճիբը և պարծենալ անով :

— Իրաւ, շատ յանցաւոր էր, պատասխանեց Բլարիս, բայց շատ ալ դժբախտ :

— Դժբախտ, ա՛ն... մի ըսէք այդպէս, մայրիկ... պիտի կարծուի որ կը մեղքնաս այդ միանչեսքան որ իր ամուսնին եղբայրը կը սիրէր :

— Այո՛, աղջիկս, բայց ամուսնութենէ առաջ կը սիրէր, և բռնի իրեն հետ կարգած էին ամուսին մը զոր ինք չէր ուզեր :

— Բռնի կամ ոչ, քանի որ հետը կարգուեցաւ՝ հաւատարիմ մնալու էր անոր : Գիրքը կ'ըսէ թէ

էրկը ծեր էր. բայց ինձի կուգայ որ ասիկա պատճառ մըն էր զայն աւելի յարգելու, թող չտալու որ երկրին մէջ ուրիշները անոր վրայ 'սնդան : Ծերունին շատ աղէկ ըրեր է զանոնք երկուքն ալ մեռցնելով : Իրենց արժանի պատիժը գտե՛ր հն :

Սոսկալի ուժգնութեամբ մը կը խօսէր, իր աղջկան բովանդակ սէրը, իր կնոջական ամբողջ պատիւն ըմբոստացած : ու նաև անողորմ անբժութեամբը երիտասարդութեան որ կեանքը կը դատէ իր կաղմած մէկ իտէալին համեմատ, դեռ առանց բան մը ճանչնալու, առանց նախատեսելու :

Բլարիս չպատասխանեց : Վեր առած էր վարագոյրը և դուրս կը նայէր : Ռուտիք, կիսովին արթնցած, մէկ աչքը կը բանար և կ'ըսէր. «Զարմանալի բան» : Ծէք, աչքերը գիրքին վրայ սեւեւած, կարդացածը կ'երազէր և այն փոթորկալից վիճաբանութիւնը զոր իր ընթերցումը յարուցած էր : Այսպէս, այդ տգէտ ու խոնարհ միջավայրին մէջ, չորս հարիւր տարուան հեռաւորութենէ մը, անհաւատարմութեան և սիրոյ անմահ առասպելը տղու մը կողմէ կարդացուելով որ հազիւ կը հասկնար, անակնկալ արձագանգ մը կը դառնար : Եւ հօս է ճշմարիտ մեծութիւնը, ճշմարիտ զօրութիւնը բանաստեղծներու . մէկ անձի պատմութեամբ ամենուն ալ խօսիլ, հետեւիլ կեանքի ամէն ուղեւորներուն, ինչպէս լուսինը, գեղեցիկ զիշերներ, հորիզոնին ամէն կէտերէն միեւնոյն փամանակ կը թուի ծագիլ, գորովալի գթութեամբ

մը, բարեկամ ակնարկով մը ընկերանալով ամէն մենաւոր քայլերու, ճամբու ամէն թափառիկներու, և միանգամաւ լուսաւորելով զանոնք առանց անապարանքի, առանց յոգնելու:

— Այս անգամ ապահով եմ, ինքն է... ըստ ձէք յանկարծ, ակթռին վրայէն ցատքելով:

Գործաւորական փոքր փողոցին մէջ, ստուեր մը անցած էր պատուհաններուն առջեւէն, աչկերտին ծանօթ աղաղակով մը:

— Գլխա՛րկ... գլխա՛րկ... գլխա՛րկ...

Դուրս վազեց իսկոյն. բայց Գլարիս արդէն կանխած էր զինք փողոցին մէջ: Անմիջապէս ներս կը մտնէր, կաս կարմիր, նամակ մը ճմռթկելով գրպանին մէջ:

Փերեզակը արդէն հեռացած էր, հակառակ իր զարհուրելի կազուկեանը, և քասքէթներու, յարդէ գլխարկներու անագին բեռան, որուն տակ կը քայլէր կքած, իր ձմրան բեռը շատ աւելի ծանր ըլլալով քան ամրանը: Գարափին անկիւնը պիտի դառնար:

— Հէ՛... Պելիզէր, աղաղակեց ձէք:

Միւսը ետին դարձաւ, դէմքը ոգեւորուած իր դիւրահաղորդ ժպիտով:

— Ապահով էի որ դուք էիք: Հիմա հո՞ս էք, Պելիզէր:

— Բայց այո, պարոն ձէք: Հայրս ուզեց որ նանթ մնամ քրոջս պատճառով, որուն էրիկը հիւլանդ է: Ուստի հոս մնացի: Ամէն տեղ կ'երթամ, Շաթընէ, Ստորին-էնտրէ: Բազմաթիւ գործարաններ կան հոն, և առուտուրը գէշ չերթար: Բայց

նորէն էնտրէի մէջ շատ կը ծախեմ: Եւ յետոյ յանձնարարութիւններ ալ կ'ընդունիմ նանթի և Սէն-Նազէրի համար, աւելցուց աչքը քթթելով դէպի Ռուտիքի տունը, ուսկից քանի մը քայլ հեռու կը խօսակցէին:

Վերջապէս Պելիզէր բաւական գոհ էր: Իր բոլոր ստակը Բարիզ կը ղրկէր՝ ծերունիին ու աղաքնբուն համար: Իր քեռայրին հիւանդութիւնն ալ շատի կը նստէր իրեն, բայց աշխատելով, ամէն բան կը կարգադրուէր, և եթէ չըլլային այդ անիծեալ կօշիկները...

— Դարձեալ կը նեղե՞ն ձեզ, ըսաւ ձէք:

— Օհ, միշտ... Չնեղուելու համար գիտէք որ պէտք է որ յատուկ զոյգ մը կօշիկ շինել տամ չափի վրայ, բայց շատ սուղ կ'ըլլայ, հարուստները միայն կրնան:

Իր վրայ խօսելէ յետոյ, Պելիզէր պահ մը վարանեցաւ, յետոյ ինքն ալ հարցուց.

— Ի՞նչ պատահեցաւ ձեզ, պարոն ձէք, որ հիմա գործաւոր եղած էք: Ան տեղի տունը շատ գեղեցիկ էր սակայն:

Աչկերտը չէր գիտեր ի՞նչ պատասխան տար: Կը չիկնէր իր բաղէնէն, որ սակայն մաքուր էր, իր սեւ ձեռքերէն: Այն ատեն փերեզակը, տեսնելով տնոր նեղուիլը, ընդմիջեց իր խօսքը:

— Ի՞նչ սքանչելի ժանպոն էր, հէ՛: Եւ այն գեղեցիկ տիկինը որ այնքան անուշ երեւոյթ ունէր, ի՞նչպէս է: Ձեր մայրիկն էր, այնպէս չէ՛, Իրեն կը նմանիք:

Ձէք այնքան երջանիկ էր լսելով իր մօր վրայ

խօսուիլը, որ մինչեւ իրիկուն հոն պիտի մնար,
փոդոցին մէջ կեցած, խօսակցելով. բայց Պելիզէր
ժամանակ չունէր: Շատ ստիպողական նամակ մը
տուած էին իրեն՝ տանելու... միշտ միեւնոյն
աչքի քթթու մը նոյն պատուհանին կողմը...
Ստիպուած էր մեկնիլ:

Իբրբու ձեռք սեղմեցին, յետոյ փերեզակը ելաւ
գնաց, կորաքամակ, կաղ, ցաւազար, քալած ատենը
վեր առնելով ոտքերը ծեր ձիու պէս, և ձէք անոր
կը հետեւէր գորովալից նայուածքով մը, իբր թէ
տեսած ըլլար Բորպէյլի ճամբան որ, իր եզերոյքի
անտառովը, ճեպ ճերմակ կ'երկարէր այդ շրջուն
թափառական հրեային քայլերուն տակ:

Երբ աչկերտը տուն դարձաւ, տիկին Ռուտեք,
չատ տօգոյն, դրան ետին կը սպասէր:

— Ձէք, ըսաւ մեղմիւ, շուրթերը դողդոջուն,
ինչ ըսաւ ձեզ այն մարդը:

Տղան պատասխանեց թէ էթիօլի մէջ ճանչցած
էին զիրար և անոր ծնողաց վրայ խօսած էին:

Կինը սփոփանքի հառաչ մը արձակեց: Բայց
ամբողջ գիշերը սովորականէն աւելի երազուն
եղաւ, աւելի կքած իր աթոռին վրայ, աւելի
գլխահակ. կարծես իր խարտեաչ մազերուն ծան-
րութիւնը սաստկացած էր ահաւոր խղճի խայթէ
մը:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0312069

Համահայկեց Մառեի

Հիմնադիր

Վ.Ա.Ղ.Ի.Ա.Կ Ս. ԲԻԲ

Հետևեալ զգետք կը յանձնարարենք մեր ընթերց

- Ալիսի սիրահարը Գ ար Մօնթէրէն
- Այրապետ գառաւը Ա. Ալթունեան
- Աստուածները ծարաւի ծն Ա. Ֆրանս
- Արաքսիա Ս. Տիւսալի
- Աւաղակապետը Ա. Շիտանեան
- Գաղտնիք բարիչու է. Միւ 4 հատոր
- Լիւմէն Գ. Ֆլամարիոն
- Մանչ-Աղջիկ Վ. Մարտիգ
- Յարութիւն Լ. Տօլտոյ
- Յովհաննէս բարուծի է. Խօխոս
- Պիլոյզ գաղտնիքները Ե. Վանեան
- Պրերիտան Մ. Չէվազօ 2 հատոր
- Ռօքամպօլ Բ. Կիւթերայլ 7 հատոր
- Վարձագետին աղջիկը Տ. Գամարական
- Տելիմար գ. Կոկերաղարը
- Յախտարիկը Ռէչաո Նօրի
- Փայտաշէն իր ընթերցողի տունը
- Յօմա Կօրտիէթ

Իմնէ հետևեալ հասցէին

ՊԻՍԷՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ գրադատաւ-Էրաստ

Զարմուղ ճըլար Խօզուչու թիւ 73

ԳԻՆ ԵՐԿՈՒ ԶԱՏՈՐԻՆ 200 ՂԸ

